МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА імені В. Г. КОРОЛЕНКА
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ
ХАРКІВСЬКЕ ОБЛАСНЕ ВІДДІЛЕННЯ (ФІЛІЯ)
ВГО «УКРАЇНСЬКА БІБЛІОТЕЧНА АСОЦІАЦІЯ»

КОРОЛЕНКІВСЬКІ ЧИТАННЯ 2015
«Бібліотеки, архіви, музеї: інноваційні моделі розвитку»

Матеріали
XVIII Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Харків, 8 жовтня 2015 р.)
У 2 частинах
Частина 2

Харків 2016

УДК 027.02 (477)
ББК 78.34(4Укр)я431
К68

Затверджено до друку вченою радою
Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка
(протокол № 4 від 17.06.2016)

Укладач **О. П. Куніч**
Науковий редактор **Л. В. Глазунова,** канд. наук із соц. комунікацій

К68 **Короленківські читання 2015.** «Бібліотеки, архіви, музеї: інноваційні моделі розвитку» : матеріали XVIII Міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 8 жовт. 2015 р. У 2 ч. Ч. 2 / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка, Харків. держ. акад. культури, Харків. обл. від-ня (філія) ВГО «Укр. бібл. асоц.»; [уклад. О. П. Куніч ; редкол.: В. Д. Ракитянська (голова) та ін.]. – Харків, 2016. – 237 с.

Збірник містить матеріали доповідей та повідомлень XVIII Міжнародної науково-практичної конференції «Короленківські читання 2015», присвяченої темі «Бібліотеки, архіви, музеї: інноваційні моделі розвитку».

Видання розраховане на фахівців бібліотечної справи та інших галузей сфери соціальних комунікацій.

УДК 027.02 (477)
ББК 78.34(4Укр)я431

Секція 2 «ЕЛЕКТРОННІ ФОРМИ ПРЕДСТАВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ТА ФОРМУВАННЯ ПАКЕТА СУЧАСНИХ ПОСЛУГ БІБЛІОТЕК, АРХІВІВ, МУЗЕЇВ: ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА»

ТЕХНОЛОГІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ФАКТОР ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕК

Сафонова Тетяна Анатоліївна,
викладач кафедри бібліотекознавства
та соц. комунікацій Харківської
державної академії культури,
канд. наук із соц. комунікацій
Україна, Харків

Анотація. *Розглядаються технології інформаційного суспільства та їх вплив на бібліотечно-інформаційну сферу.*

Ключові слова: *технології інформаційного суспільства, інформаційно-комунікаційні технології, інноваційний розвиток бібліотек.*

***Аннотация**. Рассматриваются технологии информационного общества и их влияние на библиотечно-информационную сферу.*

Ключевые слова: *технологии информационного общества, информационно-коммуникационные технологии, инновационное развитие библиотек.*

Annotation. *Technologies of an information society and their influence on library information sphere are considered.*

Keywords: *technologies of an information society, information-communication technologies, innovative development of libraries.*

Розвиток сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), зростання обсягу інформації все більше визначають сутність нашої епохи. Інформаційне суспільство формує свої технології, які, у свою чергу, здійснюють величезний вплив на всі сфери сучасного суспільства як у межах національних кордонів, так і у світі в цілому. Технології інформаційного суспільства (ТІС) стають важливим чинником соціальних

перетворень, що змінює пріоритети, цінності і соціальні структури. Інтенсивний розвиток усіх сфер життя потребує нових підходів у вирішенні складних інформаційних і соціокультурних завдань, що постають перед бібліотеками. Процес інформатизації суспільства викликає необхідність науково-технічних і організаційно-структурних інновацій, що зумовлюють функціональні зміни в діяльності бібліотек і потребують інноваційних форм управління ними. Інноваційні процеси суттєво впливають на формування виробничої функції бібліотек, що реалізується на використанні сучасних автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем і мережевих технологій пошуку й опрацювання інформації.

Інноваційний розвиток визнано бібліотечним співтовариством одним із реальних засобів модернізації галузі та всього суспільства в цілому. ТІС (інформаційно-комунікаційні, інформаційно-аналітичні, управлінські, освітні технології) є провідним фактором розвитку бібліотечно-інформаційної діяльності, що наочно демонструє процеси комп'ютеризації, автоматизації, медіації, створення корпоративних бібліотечно-інформаційних систем, які надають технічні та технологічні можливості інтеграції до глобальних інформаційних мереж і систем, використання технологій книгорозповсюдження, збереження електронних ресурсів (ЕР) тощо.

Основою інноваційного розвитку визнані ІКТ і їх програмно-апаратне забезпечення, а результатом – якісне поліпшення бібліотечних продуктів і послуг у бібліотечному обслуговуванні. Орієнтація діяльності в бібліотечній сфері на використання сучасних соціально-інформаційних технологій, синонімом яких є ТІС, відбувається в умовах прискорення процесів розподілу праці. Звідси зумовлена необхідність формування інноваційної фахової свідомості бібліотечно-інформаційних спеціалістів. Тобто зростає орієнтація на їхню практично-технологічну підготовку, яка передбачає насамперед опанування сучасних «м'яких» поліфункціональних технологій на базі застосування комп'ютерної техніки. **Формування фахової професійної свідомості є інструментом управлінського впливу на процес впровадження ІКТ у бібліотечно-інформаційну діяльність та розвиток бібліотечного соціального інституту, що визначає стратегію інноваційних змін.**

Стає очевидним, що бібліотечним спеціалістам, які працюють у середовищі, оснащеному на високому рівні, необхідні ґрунтовніші інформаційно-технічні навички, ніж уміння використовувати автоматизовані бібліотечні системи у локальному режимі. Однак,

незважаючи на деяку конвергенцію ролей і обов'язків, більшість розглядає бібліотечних і комп'ютерних спеціалістів як представників різних виробничих культур. Основу інновацій становить професіоналізм, тому вимоги до сучасного інформаційного спеціаліста потребують збалансованого поєднання інформаційно-технологічних знань, умінь, здібностей та певних рис характеру. Це може включати: здатність розуміти й використовувати інформацію в різних форматах (обізнаність ві електронних системах, здатність визначати і систематизувати інтернет-ресурси, повне володіння засобами електронної пошти і т. ін.); розуміння значення технології для викладання та навчання як в установі, так і в широкому суспільному контексті; базове знання інформаційної мережі установи та її інфраструктури; уміння працювати зі стандартними комп'ютерними програмами; уміння використовувати внутрішні інформаційні системи та електронні інформаційні служби.

ІКТ виступають у ролі агентів змін в організаційному розвитку установи, і рівень їх технологічного поступу можна визначити як етапи еволюційного розвитку. Як правило, це еволюційний, перехідний та революційний етапи. Найбільшу користь бібліотечно-інформаційна установа одержує на третьому, революційному етапі, коли сучасні технології застосовуються на всіх ділянках виробничого процесу та ініціюються наступні інновації. Перший етап характеризується впровадженням автоматизованої бібліотечної системи. На цьому етапі бібліотечним фахівцям поряд з традиційними вміннями потрібні базові навички використання ІКТ (набір тексту, використання зчитувача штрих-коду, обізнаність у читацькому електронному каталозі). На другому (перехідному) етапі бібліотекарі мають розвинути свої навички до вміння працювати з обмеженою кількістю електронних і мережевих ресурсів, водночас використовуючи і друковані. На інших стадіях персоналу потрібно ширше володіння мережевими навичками. Зростаючі потреби користувачів вимагають зробити наголос на самоосвіті у мережевому середовищі, на проектуванні послуг, можливо, у партнерстві з іншими службами і т. ін.

Особливість сфери культури, зокрема бібліотеки, полягає в тому, що вона є не тільки споживачем ІКТ для своїх потреб (облік, каталогізація фондів тощо), але й одним з основних джерел мультимедійного контенту, нових електронних продуктів і послуг для громадян. Бібліотеки, зберігаючи культурно-історичні традиції, потребують повноцінної поетапної модернізації, головним інструментом якої має стати масове

впровадження ІКТ в бібліотечну практику, розвиток на цій основі нових моделей обслуговування.

Техніко-технологічні інновації впливають на інноваційний розвиток інших сфер діяльності бібліотеки. З іншого боку, можна стверджувати, що ці інновації самі є базою та інструментом технологічного прогресу і переоснащення бібліотечної діяльності. Перспективи розвитку бібліотек пов'язані з цивілізаційним розвитком суспільства, його техніко-технологічним рівнем. Тому першим і найважливішим фактором розвитку бібліотечно-інформаційної сфери є активне опанування та використання сучасною бібліотекою ТІС, зокрема ІКТ.

Інноваційна стратегія розвитку бібліотеки, що базується на використанні ІКТ, стане вичерпним рішенням організації інформаційного простору в сучасній системі соціальних комунікацій.

Використані джерела

1. Айрих, И. Семь станций на пути инноваций / И. Айрих // Библиотека. – 2010. – № 12. – С. 24–27.

2. Борисова, Т. Традиции старые, подходы новые: опыт работы / Т. Борисова // Библиотека. – 2007. – № 3. – С. 66–69.

3. Вінічук, І. Інформаційно-комуникативні технології як удосконалення бібліотечної системи України в умовах становлення інформаційного суспільства / І. Вінічук // Бібл. вісн. – 2012. – № 3. – С. 8–15.

4. Гусева, Е. Н. Некоторые штрихи к библиотечной инновации / Е. Н. Гусева // Справочник руководителя учреждения культуры. – 2010. – № 9. – С. 36–43.

5. Дворкина, М. Я. Современная библиотека: инновационное развитие / М. Я. Дворкина // Библиотековедение. – 2006. – № 5. – С. 30–38.

6. Земцова, А. Отсутствие идей нам не грозит / А. Земцова // Библиотека. – 2011. – № 5. – С. 12–16.

7. Качанова, Е. Ю. Инновации в библиотеках / Е. Ю. Качанова. – Санкт-Петербург : Профессия, 2003. – 317 с.

8. Матлина, С. Г. Инновационное творчество библиотекарей в контексте социокультурной динамики. Постановка проблемы / С. Г. Матлина // Библиотековедение. – 1998. – № 2. – С. 39–53.

9. Пашин, А. Надёжный инструмент управления. Принципы и нормы инновационной политики / А. Пашин // Библиотека. – 2011. – № 8. – С. 2–5.

10. Петрова, Л. Технології впровадження змін у бібліотечну практику / Л. Петрова // Бібл. планета. – 2004. – № 4. – С. 6–10.

11. Романюк, О. Блог методиста як інструмент для професійного розвитку бібліотекарів та впровадження бібліотечних інновацій / О. Романюк // Бібл. планета. – 2012. – № 2. – С. 18–20.

12. Соляник, А. Наукові дослідження як чинник розвитку бібліотечних інновацій / А. Соляник // Бібл.планета. – 2012. – № 2. – С. 26–28.

ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК

Кобєлєв Олексій Миколайович,
доцент кафедри бібліотекознавства
та соц. комунікацій Харківської
державної академії культури,
д-р наук із соц. комунікацій,
Україна, Харків

Анотація. *Досліджено історію та головні фактори інституціоналізації інформаційно-аналітичної діяльності в структурі соцільних комунікацій як підґрунтя розвитку сучасної інформаційної цивілізації та становлення суспільства знань.*
***Ключові слова**: соціальні комунікації, бібліотечний соціальний інститут, інформаційно-аналітична діяльність, когнітологія.*

Аннотация. *Исследована история и главные факторы институционализации информационно-аналитической деятельности в структуре социльных коммуникаций как основа развития современной информационной цивилизации и становления общества знаний.*
***Ключевые слова:** социальные коммуникации, библиотечный социальный институт, информационно-аналитическая деятельность, когнитология.*

***Annotation.** In the article the history and major factors of institutionalizing of information and analytical activities within the structure of social communication as the foundation of development of modern informational civilization and the formation of knowledge society were studied.*
***Keywords:** social communication, social institution, library, information and analytical activities, cognitive science.*

Інформаційна аналітика – це соціальне явище, що швидко розвивається і має певні закономірності, головною з яких є інституціоналізація інформаційно-аналітичної діяльності (ІАД) основана на цінностях, нормах і стандартах, що формуються в суспільстві. Інструментальна спрямованість аналітики, забезпечуючи прийняття управлінських рішень, розробку сценаріїв дій у складних соціальних обставинах, перетворює її на ефективну соціально-інформаційну технологію, яка не лише сприяє оптимальному управлінню різними сферами суспільства, але водночас дозволяє маніпулювати людьми, формувати громадську думку, програмувати певні соціальні реакції.

Відповідно до цих процесів відбувається активізація інтелектуальної діяльності взагалі й аналітичної зокрема. При цьому особливо посилюється значущість конструктивної аналітики в процесах здійснення реформ не лише в бібліотечному соціальному інституті (БСІ) і системі соціальних комунікацій (ССК), а й у суспільстві загалом. Зважаючи на те, що бібліотека має стати важливим елементом в інформаційно-аналітичній інфраструктурі суспільства, що створюється, для чого вона має необхідні ресурси, можливості та досвід роботи з інформацією, актуальності набуває проблема визначення основних напрямів організаційно-функціональних трансформацій ССК як фактора розвитку ІАД у бібліотеках. Це, з одного боку, дозволить оптимізувати інформаційно-аналітичне забезпечення різних суспільних підсистем, а з іншого – довести суспільству доцільність існування розвинутої і модернізованої системи бібліотек.

Аналіз останніх публікацій, присвячених проблемам інформаційно-аналітичної діяльності (ІАД) бібліотек, свідчить про значну увагу вітчизняних і зарубіжних дослідників до порушеного питання. Зокрема, можна назвати праці Г. Артамонова, Д. Блюменау, Г. Гордукалової, І. Давидової, В. Ільганаєвої, Н. Кушнаренко, А. Рунова, Е. Семенюка, М. Слободяника, Н. Сляднєвої, С. Терещенка, Л. Філіпової, де розглядаються такі важливі аспекти, як сутність і напрями еволюції ІАД, її місце та значення в інформаційній і бібліотечній діяльності. У працях О. Ворошилова, С. Кулицького, В. Онопрієнка, В. Пархоменка, Г. Покровської, Т. Симоненко, А. Шемаєвої досліджуються окремі проблеми ІАД бібліотек. Водночас поки що практично не порушувалося питання про вплив організаційно-функціональних трансформацій ССК на розвиток ІАД у бібліотеках. Сааме це зумовлює потребу виявити й узагальнити основні напрями організаційно-функціональних трансформацій системи соціальних комунікацій як фактора розвитку інформаційно-аналітичної діяльності в бібліотеках.

Насамперед слід зазначити, що нині відбувається перехід суспільства від індустріальної стадії розвитку до інформаційної (а в деяких країнах і до суспільства знань). Зовнішнє середовище стає дедалі мінливішим: збільшується обсяг інформації, що потребує оцінки й переробки. Загалом ця нова стадія розвитку суспільства характеризується такими особливостями: у господарській діяльності домінує сфера надання послуг, а у виробництві – обробка; технологічною базою виробництва стає наукоємне виробництво; основним виробничим ресурсом є інформація й знання, де останньому, як невідчужуваному ресурсу, відводиться особлива

роль. Інтелектуальні здібності людини і рівень її освіти значною мірою визначають у постіндустріальному суспільстві добробут і соціальний статус. Посилюється тенденція, відповідно до якої люди, котрі з тих або інших причин не беруть участі в інтелектуальному виробництві, не можуть сподіватися не тільки на підвищення, але навіть на збереження раніше досягнутого ними рівня добробуту.

Водночас зростає значення ССК, її вплив на всі сфери людської діяльності. Це зумовлено тим, що сучасне суспільство, як функціонально диференційоване, базується на розрізненні автономних функціональних підсистем, до числа яких належать економіка, політика, освіта, релігія, мистецтво та ін. Таке суспільство не можна розглядати як упорядковану цілісність, адже в ньому відсутній єдиний центр або, умовно кажучи, «вершина», з якої можна було б побачити суспільство як ціле [10].

Принцип структурної єдності знищується існуючими розходженнями між функціональними підсистемами, індивідом і колективом, минулим і майбутнім. І тоді на перший план виводиться ССК. При цьому, якщо Т. Парсонс [8] розглядав суспільство як чотири основні підсистеми – економічну, політичну, правову, морально-ідеологічну (підсистема підтримки зразка), то в інформаційному суспільстві до них додаються дві важливі й самостійні підсистеми – телекомунікаційна й освітня.

Телекомунікаційну підсистему не можна розглядати лише як технічну складову економіки; вона виходить за рамки ролі й значення в техніці. Телекомунікаційна технологія зміцнює прорив у демократичний соціальний лад, оскільки дозволяє людині мати статус «безпосереднього члена» суспільства без будь-яких посередників (певних груп, ідеологій або символічних культурних систем).

Як відомо, «інформаційний вибух» викликав зміни у сфері духовного виробництва, культури. Інформація стає продуктом і однією з головних цінностей суспільства. Це не могло не відбитися на змінах у відношеннях власності. Американські вчені Р. Коуз і А. Алчян, засновники нової теорії прав власності, досліджували феномен ускладнення відносин власності [3]. Відносини власності трактуються не як відносини між людиною й річчю, а як відносини між людьми з їхніми правами на використання певного виду ресурсу. У класичній фірмі таким ресурсом є капітал; у нових сферах підприємницької діяльності найбільшим впливом користується той, хто має право на використання інформації, в інноваційній сфері й у сфері професійних послуг – правом на інтелект.

У сучасній економіці, що характеризується наукоємністю, безперервними структурними змінами, високим динамізмом, роль інтелектуальної власності в суспільному розвитку зростає. О. Тоффлер [12], аналізуючи основні джерела політичної влади – силу, багатство й знання – формулює висновок про те, що в сучасній цивілізації знання підкорили силу й багатство і стали визначальним фактором функціонування влади. Саме контроль над інформацією надає реальну владу як в економічному, так і в політичному житті, що, зокрема, підтверджують події останнього часу в Україні. Тому в практичній діяльності науковців, спеціалістів сфери економіки, представників владних структур та опозиції дедалі загальнішими стають проблеми пошуку в загальному потоці необхідної саме для них інформації, обробки великих інформаційних масивів. При цьому опрацювання великих інформаційних масивів забезпечує високу точність, безпомилковість пошуку.

Як відомо [9, с. 137], з кінця XX ст. обсяг знань у суспільстві збільшується вдвічі кожні два роки, причому з прискоренням. У соціальній сфері ця тенденція виявляється в тому, що в найрозвиненіших країнах світу взято курс на перехід найближчим часом від нинішнього індустріального суспільства до постіндустріального (інформаційного). Все це знайшло відображення у збільшенні уваги фахівців різних наукових напрямів і галузей до проблем інформації та знання в цілому, і когнітології, зокрема. Існує точка зору, що в у другій половині минулого століття мала місце «когнітивна революція». Ця революція стосувалася стану розуму людей і того, як вони пояснюють свою поведінку, особливо когнітивним станом (станом знання, розуміння, інтерпретації, віри тощо).

Когнітологія передбачає вирішення традиційних для йієї науки проблем методами, що враховують когнітивні процеси, до яких належать сприйняття, мислення, пізнання, пояснення і розуміння. Когнітивний підхід у будь-якій предметній галузі акцентує увагу на знаннях, вірніше, на процесах їх представлення, зберігання та опрацювання, інтерпретації та виробництві нових знань. Когнітивні проблеми – сприйняття, пізнання та розуміння дійсності – хвилювали філософів та психологів у всі часи [11]. Але бурхливий розвиток, якого зазнала кібернетика та комп’ютерна техніка після закінчення Другої світової війни, поява у кінці 1950-х років перших думаючих машин, що намагалися вирішувати логічні завдання, примусили поглянути по-новому на процеси мислення, пізнання та розуміння.

Як вже зазначалося, в середині 1950-х років у центрі уваги науковців опинилися феномен знання і пов'язані з ним проблеми отримання, зберігання, опрацювання та репрезентації знань як у голові людини, так і в комп'ютерній системі. Психологи були змушені змінити свої погляди на сприйняття, пам'ять, уяву, корегуючи їх через призму комп'ютерної метафори діяльності людського мозку – пристрою з обробки та збереження інформації. Виділяють такі об'єкти когнітологічного дослідження: думки, емоції, настрої. У 1960 р. у Гарварді був створений перший Центр когнітивних досліджень, що і стало датою зародження когнітивної науки (когнітології) – міжпредметного наукового напряму, що об'єднує філософію, нейрофізіологію, антропологію, лінгвістику і теорію штучного інтелекту. Наука когнітологія залишається одним з основних напрямків прикладних і фундаментальних досліджень і в XXI ст.

Основою когнітивного підходу, звичайно, є теорія штучного інтелекту, адже за нею стоять галузі промисловості, пов'язані з виробництвом комп'ютерів, що надзвичайно швидко розвивається, розвитком мережі телекомунікацій. Тому в когнітології домінує технічний підхід до вивчення знань, а критерієм якості когнітивних теорій є практична реалізація.

Потрібно мати на увазі, що популярність когнітологічного підходу обумовлена не тільки новизною та глибиною ідей, але і практичними успіхами когнітології – у промисловості, медицині, економіці. Реально діють кілька тисяч експертних систем, а елементи штучного інтелекту використовуються сьогодні у всіх сучасних програмних комплексах, і, звичайно, в навчальних системах. Особливо слід підкреслити перспективність вивчення комунікаційних можливостей когнітологічного інструментарію. Саме в ССК знаходяться найбільш очевидні ресурси підвищення ефективності вирішення багатьох проблем бібліотечної теорії і практики.

Суть організації результативної роботи сучасних інформаційно-аналітичних установ щодо задоволення інформаційно-аналітичних потреб суспільства полягає в тому, що на будь-який попит інформаційна сфера відповідає практично миттєвим збільшенням відповідної продукції (послуг) чи виникненням нових. Зважаючи на сучасні тенденції розвитку інформаційно-аналітичної інфраструктури, можна стверджувати, що рівень розвитку бібліотечної діяльності як одного з важливих її елементів визначається не стільки формуванням значних обсягів інтелектуально-інформаційних ресурсів і забезпеченням зручного доступу до них засобами

інформаційно-телекомунікаційних технологій, скільки інтенсивністю їх використання відповідно до потреб суспільства. Тобто особливої уваги потребує переробка в інформаційно-аналітичні продукти і послуги не будь-якої інформації, а передусім тієї її частини, що забезпечує здійснення ефективної діяльності користувачами бібліотек. У цьому контексті важливою є думка дослідників, що при генерації інтелектуально-інформаційних ресурсів інформація і знання, розміщені в них, без урахування реальних інтересів користувачів стають мертвим капіталом [2; 5; 6]. У зв'язку з цим пріоритетними є питання аналізу й оцінки стрімко зростаючих потоків інформації (знань), їх якісного добору й організації згідно з потребами відповідної категорії користувачів.

Йдеться про інтелектуальні технології аналітики оброблення неструктурованої інформації (знань), на основі яких, зокрема, готується синтезована, оглядово-аналітична, прогнозна, експертна інформація (знання), до якої можна віднести аналітичний огляд видань з основними ідеями, думками щодо означеної проблеми, що надає змогу простежити еволюцію її розвитку, виявити певні закономірності, окреслити на базі аналізу великого масиву інформації вузькоспеціальне питання тощо. Ці завдання входять до комплексу робіт інформаційно-аналітичних служб (підрозділів), що створюються відповідно до сучасних потреб в аналітичній продукції та стають важливими елементами інформаційної інфраструктури. Більше того, вони здійснюють дослідження найактуальніших проблем політичного та соціально-економічного розвитку суспільства, надають рекомендації з уникнення небажаних ситуацій як для держави в цілому, так і для окремої галузі чи компанії, що сприяє адекватному реагуванню на динамічні зміни в усіх сферах через систему інформаційної інфраструктури [7].

Зважаючи на сучасні тенденції становлення інформаційної інфраструктури можна стверджувати, що рівень розвитку бібліотечної діяльності, як одного з важливих її елементів, визначається не стільки формуванням значних обсягів інтелектуально-інформаційних ресурсів і забезпеченням зручного доступу до них засобами інформаційно-телекомунікаційних технологій, скільки інтенсивністю їх використання відповідно до потреб суспільства. Тобто ступенем перетворення і підготовки не будь-якої інформації (знань), а лише тієї, що має чітке функціональне призначення, в інформаційні продукти і послуги для здійснення ефективної діяльності. ІАД має ієрархічну організацію, що ґрунтується на принципах створення ієрархічних систем, вертикальної

декомпозиції на відповідні підсистеми, пріоритеті дій підсистем вищого рівня залежності поведінки підсистем вищого рівня від фактичного виконання своїх функцій підсистемами нижчого рівня ієрархії. На основі цього виокремлюються такі рівні організації ІАД: 1) міжнародний (глобальний); 2) загальнодержавний (національний); 3) регіональний (у межах держави); 4) локальний (підприємство, установа); 5) у межах структурних ланок організацій; 6) індивідуальний.

Процес інституціоналізації ІАД, що триває кілька останніх десятиріч, знайшов відображення як у теорії, так і в практиці діяльності бібліотек. Зокрема, йдеться про створення спеціальних інформаційно-аналітичних служб і підрозділів, розгляд та вирішення на бібліотекознавчому рівні відповідних організаційних, теоретико-методологічних, технологічних та інших проблем. Цей процес підтверджує статус бібліотеки як інтелектуального осередку цивілізації, яка набула значного досвіду згортання і систематизації інформації та її аналізу. Перспективи розвитку бібліотечної ІАД стосовно супроводу потреб і запитів суб'єктів суспільної діяльності зумовлені тенденціями загальноцивілізаційних процесів і внутрішньосуспільними соціокультурними трансформаціями та пов'язуються з підвищенням рівня інтелектуалізації технологій виробництва аналітичних матеріалів, збільшенням наукоємності, когнітивної, інноваційної складових в аналітичних розробках як чинників прогресу будь-якої суспільної сфери.

Українському суспільству необхідні сучасні технології організації та управління, які дозволяють раціоналізувати спільні зусилля кожного соціального інституту, створити ефективну комунікацію між різними активними соціальними одиницями. Під впливом цих процесів своєрідним каталізатором прогресу нинішнього українського суспільства, усіх його підсистем стають активізація впровадження новітніх інформаційно-телекомунікаційних технологій і посилення значення когнітивної складової в структурі всіх сфер діяльності, зокрема бібліотечно-інформаційної. Тому нині активно розробляються інформаційно-аналітичні технології, що забезпечують реалізацію соціальних програм та оптимізацію соціальних процесів, зокрема, налагодження зворотного зв'язку між владою та суспільством (електронний уряд), упорядкування інформаційного контенту в електронному середовищі.

Ступінь розвитку суспільства визначається співвідношенням обсягів генерованого знання до рівня ефективності його використання в усіх сферах діяльності. У свою чергу, це зумовлює активізацію розробок

методик управління не стільки інформаційними потоками, скільки їх змістовною складовою. Визначне місце у цьому процесі належить бібліотеці як одній з найдавніших і найрозвинутіших складових ССК. Ідеться, зокрема, про те, що розвиток бібліотечного інформаційно-аналітичного супроводу різних напрямів діяльності має орієнтуватися на потреби нової ноосферної цивілізації і випереджаючими темпами ефективно використовувати інформацію та її високоорганізовану форму – науково-інтелектуальне знання.

Головними факторами інституціоналізації інформаційно-аналітичної діяльності в структурі соціально-комунікаційної діяльності є інформатизація, глобалізація й інтелектуалізація суспільних відносин як підґрунтя розвитку сучасної інформаційної цивілізації та становлення суспільства знань. Ці процеси зумовили не тільки збільшення обсягів інформації й забезпечення віддаленого доступу до масивів структурованих знань, а й переосмислення значення інформації (знань) у системі стратегічних ресурсів, засобів їх обробки, представлення і використання. Застосування технологій інформаційно-аналітичної діяльності дозволяє структурувати наявні інформаційні ресурси бібліотек і використовувати їх як моделі консолідованої інформації, що частково чи повністю відбивають контент соціоінфосфери, універсум знань, здобутих суспільством.

Використані джерела

1. Ворошилов, О. Удосконалення наукового супроводу суспільних перетворень в Україні інформаційно-аналітичними підрозділами бібліотек (з досвіду СІАЗ НБУВ) [Текст] / О. Ворошилов // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; Асоц. б-к України. — Київ. — 2010. – Вип. 26. — С. 222–229.
2. Горовий, В. М. Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства [Текст] / В. М. Горовий. — Київ : НБУВ, 2005. — 300 с.
3. Капелюшников Р. И. Экономическая теория прав собственности (методология, основные понятия, круг проблем) [Электронный ресурс] / Р. И. Капелюшников; отв. ред. В. Н. Кузнецов. – Москва, 1990. – URL : http://www.libertarium.ru/l_lib_propkapel
4. Кобєлєв, О. М. Інформаційна аналітика в структурі бібліотечної діяльності в Україні [Текст] / О. М. Кобєлєв ; М-во культури України, Харків. держ. акад. культури. — Харків : ХДАК, 2012. — 245 с.

5. Кулицький, С. П. Основи організації інформаційної діяльності у сфері управління [Текст] / С. П. Кулицький ; Міжрегіон. акад. упр. персоналом. – Київ : МАУП, 2002. – 222 с.

6. Кушерець, В. І. Знання як стратегічний ресурс суспільних трансформацій [Текст] / В. І. Кушерець. — Київ : Знання України, 2004. — 248 с.

7. Пальчук, В. Інформаційно-аналітична структура сучасної бібліотеки [Текст] / В. Пальчук // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; Асоц. б-к України. – Київ, 2009. – Вип. 25. – С. 116–124.

8. Парсонс, Т. Понятие общества: компоненты и их взаимоотношения [Текст] / Т. Парсонс // Американская социологическая мысль: тексты. – Москва, 1996. – С. 494–526.

9. Покровська, Г. Форми і методи введення в суспільний обіг наукових знань інформаційно-аналітичними структурами бібліотек [Текст] / Г. Покровська // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; Асоц. б-к України. – Київ, 2009. – Вип. 25. – С. 137–145.

10. Рунов, А. В. Особенности коммуникативной среды в моделях информационного общества / А. В. Рунов. – Москва : РГИУ, 2003. – 112 с.

11. Философский словарь [Текст] / под ред. И. Т. Фролова. — 7-е изд., перераб. и доп. — Москва : Республика, 2001. — 719 с.

12. Toffler, A. Powershift: Knowledge, Wealth and Violence at the Edge of the 21 st Century [Text] / A. Toffler. – L. : Bantam Books, 199 p.

СЕРВИСНЫЕ ФУНКЦИИ СОВРЕМЕННЫХ БИБЛИОТЕК

Жукова Валерия Павловна,
доцент кафедри библиотековедения и соц. коммуникаций Харьковской государственной академии культуры,
канд. наук. по соц. коммуникациям,
Украина, Харьков

Аннотация. *Рассмотрена трансформация библиотечного обслуживания в библиотечно-информационный сервис на основе инновационных изменений в деятельности библиотек. В связи с этим, наряду с традиционными услугами библиотек появляются он-лайн сервисы.*

Ключевые слова: *библиотека, библиотечное обслуживание, библиотечно-информационный сервис, сервисные функции библиотек.*

Анотація. *Розглянуто трансформацію бібліотечного обслуговування в бібліотечно-інформаційний сервіс на основі інноваційних змін у діяльності бібліотек. У зв'язку з цим, поряд з традиційними послугами бібліотек з'являються он-лайн сервіси.*

Ключові слова: *бібліотека, бібліотечне обслуговування, бібліотечно-інформаційний сервіс, сервісні функції бібліотек.*

Annotation. *The transformation of library services in library and information service based on innovative changes in the activity of libraries. In connection with which in addition to traditional library services appear online services.*

Keywords: *library, library services, library and information service, the service functions of libraries.*

На фоне социальных изменений, связанных с информатизацией общества, библиотечное обслуживание, стратегической целью которого является наиболее полное удовлетворение читательских потребностей и способствование их развитию, трансформируется в библиотечно-информационный сервис. Этому способствуют инновационные изменения, связанные прежде всего с техническим и технологическим развитием библиотеки.

На современном этапе деятельности библиотек внедрение в информационное производство новейших достижений научно-технического прогресса в плане техники и технологий обеспечивает стремительное развитие новых информационных продуктов и предоставления услуг. Сервис как вид предоставляемых библиотечно-информационных услуг – это организация библиотечного обслуживания на основе различных мероприятий по активизации положительных факторов профессионально-деятельностной среды, направленных на удовлетворение информационных потребностей.

Сервисные функции библиотеки различны по своей роли. Они подчинены задачам реализации потребностей социума, создания комфортных условий, информирования, проектирования мотивации и стимулирования читателя к познанию, но главными остаются технологические функции распространения и предоставления информации. Сервисное обслуживание состоит в информировании читателей библиотеки о времени работы, об организационной структуре, о предоставляемых услугах; в изучении потребностей пользователей и уровне дефицита источников, количества отказов; в организации социальных и маркетинговых исследований; в разработке формы оформления заказа удобной для читателя и библиотекаря; в подсчёте времени для выполнения заказа; в организации обратной связи и некоторое другое.

Сервис в библиотеке должен строиться на основе следующих принципов: системности, комплексности, оперативности, эффективности, качества и комфортности. Управление качеством библиотечных услуг становится актуальным в функционировании современных библиотек. Создание информационных продуктов нового типа, предоставление онлайновых услуг, изменение измерения и оценки качества предоставления услуг, являются составляющей трансформационных изменений библиотечного обслуживания и находят своё отражение в строительстве сайтов.

В настоящее время в деятельности библиотек сайты являются уникальными информационными продуктами, объединяющими различные сервисы, а именно: *предоставление через Интернет возможности удаленного поиска документов в электронном каталоге библиотеки;* ***возможность удаленного заказа издания; предоставление ресурсов электронных библиотек и БД, репозитариев, цифровых коллекций;– обеспечение доступа к электронным ресурсам по лицензионным соглашениям;*** *использование полнотекстовых документов в онлайновом режиме; технологии электронной доставки документов (ЭДД);* ***распространение виртуального справочно-библиографического обслуживания;*** *реклама библиотечных фондов на основе виртуальных выставок, буктрейлеров, видиороликов и др. трансляция конференций, культурно-просветительных мероприятий, мастер-классов.*

Таким образом, сервисные функции – это функции библиотечного обслуживания, расширенные онлайновыми услугами и предоставляемые пользователям на основе системности, комплексности, оперативности, эффективности и качества.

Использованные источники

1. Бабина, О. И. Современные сервисы сети Интернет для сайта библиотеки / О. И. Бабина [Электронный ресурс]. — URL : http://www.gosbook.ru/document/81813/81854/preview

2. Литвин, В. Глобальне науково-інформаційне середовище і електронні ресурси бібліотек / В. Литвин // Бібл. вісн. — 2007. — № 6. — С. 48–53.

3. Ткаченко, Т. П. Управління якістю бібліотечних послуг: огляд зарубіжних публікацій / Т. П. Ткаченко // Вісн. Харків. держ. акад. культури. — 2012. — Вип. 35. — С. 132–139.

ЦІННІСНІ ВЛАСТИВОСТІ ВЛАСНИХ ТА КОРПОРАТИВНИХ ВЕБ-РЕСУРСІВ БІБЛІОТЕК

Кузнецова Марина Миколаївна,
заступник директора КЗК «Центральна
бібліотека імені А. П. Чехова
Орджонікідзевського району м. Харкова»,
канд. наук із соц. комунікацій,
Україна, Харків

Анотація. *Розглянуто ціннісні властивості інформаційних ресурсів, розроблених самостійно публічними бібліотеками України та створених спільно з іншими бібліотеками, а також розміщених на власних веб-сайтах у мережі Інтернет.*

Ключові слова: *ціннісні властивості, бібліотечні веб-ресурси, корпоративні веб-ресурси, бібліотечні веб-сайти, Інтернет, публічні бібліотеки україни.*

Аннотация. *Рассмотрены ценностные свойства информационных ресурсов, разработанных самостоятельно публичными библиотеками Украины и созданных совместно с другими библиотеками, а также размещённых на собственных веб-сайтах в сети Интернет.*

Ключевые слова*: ценностные свойства, библиотечные веб-ресурсы, корпоративные веб-ресурсы, библиотечные веб-сайты, Интернет, публичные библиотеки Украины.*

Annotation. *Considered valuable properties of information resources, independently developed by public libraries of Ukraine and created in conjunction with other libraries, and also posted on their own websites on the Internet.*

Keywords: *valueable properties, library web-resources, corporate web-resources, library websites, Internet, public libraries of Ukraine.*

Масове розповсюдження телекомунікаційних технологій в Україні створило для сучасних публічних бібліотек умови розвитку нових орієнтирів у продуктивних напрямах бібліотечно-інформаційної діяльності. У публічних бібліотеках розширення парку комп'ютерної техніки та застосування копіювальних апаратів висунуло завдання не тільки автоматизації процесів аналітико-синтетичного оброблення друкованих документів, вироблення електронних повнотекстових їх версій, використання можливостей та ресурсів Інтернету в інформаційному обслуговуванні користувачів, але й уможливило освоєння інших процесів у бібліотечній роботі. Більшість вітчизняних публічних бібліотек вже не є

лише користувачами представленої інформації в Інтернеті. Бібліотекарі працюють над розробленням нових продуктів і послуг, створенням корпоративних інформаційних ресурсів та наданням їх широкому колу користувачів всесвітньої глобальної мережі.

Актуальність теми зумовлена активним формуванням оригінальних продуктів як самостійно публічними бібліотеками, так і спільно з іншими книгозбірнями та забезпеченням ефективного використання створених ресурсів через бібліотечні веб-сайти, оскільки від їх успішного функціонування залежить підвищення престижу бібліотек регіонального і місцевого рівнів та повноцінне розкриття власного інформаційного потенціалу. Суспільне визнання й авторитет публічної бібліотеки визначається не лише наявністю власного веб-сайту, а й багатством та якістю бібліотечних ресурсів, ступенем задоволення інформаційних потреб користувачів [1, с. 13]. У зв’язку з цим метою є виявлення важливого значення специфіки ціннісних властивостей власних та корпоративних інформаційних ресурсів публічних бібліотек, представлених на діючих веб-сайтах у мережі Інтернет.

Процес створення та функціонування власних і корпоративних інформаційних ресурсів на бібліотечних веб-сайтах базується на використанні комп’ютерних і комунікаційних технологій. Комп’ютерні технології розглядаються з точки зору засобів для аналітико-синтетичного опрацювання електронної інформації, комунікаційні – з точки зору доступу до цієї інформації через її поширення й передачу каналами зв’язку. Комунікаційні зв’язки спрямовані на забезпечення взаємодії у глобальному інтернет-просторі та сформувалися між бібліотеками, які акумулюють отриману інформацію, та посередниками, а саме: 1) виробниками (авторами, що виробляють інформацію); 2) постачальниками (органами державної влади, навчальними закладами, видавництвами, музеями, архівами та іншими установами й організаціями, які надають інформацію); 3) споживачами (зареєстрованими та віддаленими користувачами бібліотек, що використовують інформацію).

Складовою процесу вироблення власних та корпоративних бібліотечних веб-ресурсів є відповідні засоби їх оброблення, серед яких слід назвати такі: 1) клавіатурне введення даних з друкованих документів; 2) оцифрування інформації з паперових носіїв. Технологія клавіатурного введення даних з друкованих документів використовується при створенні електронних каталогів, бібліографічних баз даних (БД), бібліографічних покажчиків, бюлетенів надходжень нових документів тощо. Переведення в

машиночитану форму друкованих документів з наступним їх конвертуванням в комп'ютерні файли (формату електронних текстів) застосовується для створення повнотекстових БД, електронних бібліотек та інших ресурсів.

Усі існуючі інформаційні ресурси, постійно створювані нові продукти і спеціалізовані послуги, що надають публічні бібліотеки України користувачам, можна умовно поділити на дві групи: внутрішні та зовнішні. До внутрішніх належать ресурси, самостійно розроблені бібліотеками та представлені в їх локальних мережах або перенесені на внутрішні носії інформації (компакт-диски, флеш-карти) для зареєстрованих користувачів. До зовнішніх належать ресурси, спільно створені публічними бібліотеками з іншими бібліотеками, запозичені інтернет-продукти та розміщені на власних веб-сайтах, веб-порталах для віддалених користувачів. Бібліотеками здійснюється комунікаційний обмін створеною інформацією як в їх локальних мережах, так і в корпоративних бібліотечних мережах, що інтегрують внутрішні та зовнішні ресурси для найповнішого задоволення інформаційних потреб користувачів. Отже, активний розвиток електронних інформаційних ресурсів на бібліотечних веб-сайтах та підвищення якості обслуговування ними користувачів відбувається нині за рахунок створення публічними бібліотеками власних та корпоративних продуктів, а також завдяки залученню й розкриттю придбаної інформації в мережі Інтернет.

Питанням змісту бібліотечних веб-сайтів в Інтернеті присвячена значна кількість праць науковців, серед яких – стаття Л. Філіппової, де подано основні рекомендації з інформаційного наповнення бібліотечних веб-серверів. Автор стверджує, що *«створення бібліотечного веб-сайту передбачає розв'язання таких завдань, як: 1) активна реалізація інформаційних функцій бібліотеки, розвиток нових інформаційних послуг в мережі Інтернет; 2) використання веб-сайту як ефективного засобу просування та рекламування власної публічної бібліотеки в міжнародному інформаційному співтоваристві Інтернет; 3) використання веб-сайту з метою забезпечення доступу до власних бібліотечних продуктів…»* [2, с. 12].

Бібліотечні веб-сайти забезпечують доступ до бібліографічної та фактографічної інформації, повнотекстових матеріалів, рекомендацій щодо змісту інтернет-ресурсів не тільки окремої, а й багатьох інших бібліотек. Форма подання матеріалу та видове різноманіття інформаційних ресурсів приблизно однакові. Однією з вагомих складових частин веб-сайтів публічних бібліотек України є представлені власні інформаційні продукти

та корпоративні бібліотечні ресурси. Але в окремих випадках, щоб ними скористатися в повному обсязі, необхідно зареєструватися.

Основними комунікаційними засобами доступу користувачів до бібліотечних інформаційних ресурсів на власних веб-сайтах є БД (повнотекстові, реферативні, фактографічні, бібліографічні, статистичні, тематичні, адресно-довідкові, персональні, лінгвістичні та інші). Виробниками цих БД виступають безпосередньо публічні бібліотеки або у співпраці з іншими книгозбірнями. Потрібно звернути увагу на те, що на деяких бібліотечних веб-сайтах спостерігаються термінологічні неточності: бібліографічні БД іменуються електронними каталогами, але в даному випадку останні не містять повнотекстових ресурсів. Сканування публічними бібліотеками із власних фондів книг та статей із періодичних видань надає умови для формування повнотекстових БД, електронних колекцій газет і журналів, значення яких активно зросло останнім часом.

Продуктивними напрямами в підготовці повнотекстових БД та комплектуванні фонду електронними документами публічних бібліотек є не тільки придбання інформації на фізичних носіях та набуття прав на доступ до неї через Інтернет, а й постійне нарощування електронних масивів інформації для найповнішого розкриття та використання бібліотечних веб-ресурсів. Розкривають власні інформаційні ресурси й забезпечують ефективне їхнє використання, розміщені на бібліотечних веб-сайтах або вільно поширені в Інтернеті, повнотекстові електронні бібліотеки і колекції видань. Для поповнення цих ресурсів комп’ютерними версіями примірників з традиційного фонду бібліотек здійснюється процес сканування першоджерел друкованої інформації, а саме: раритетних історичних видань, рідкісних документів тощо. Ціннісними властивостями повнотекстових електронних бібліотек і колекцій видань є унікальна змістовність та зручність у використанні, що в порівнянні з друкованими набагато прискорює перегляд документів й уможливлює одночасний доступ багатьох користувачів.

У відображенні інформації на веб-сайтах важливою є діяльність публічних бібліотек за такими напрямками: 1) формування ними власних якісних електронних каталогів та інших продуктів і послуг; 2) вироблення повнотекстових БД та бібліотечних ресурсів з копіюванням на CD-R через оцифрування документів з паперових носіїв; 3) надання інформації про електронні бібліографічні покажчики й подання повних текстів цих посібників; 4) представлення бюлетенів надходжень нової літератури.

Також серед створених самостійно публічними бібліотеками інформаційних ресурсів та розміщених на веб-сайтах необхідно зазначити: алгоритми пошуку інформації на сайтах в мережі Інтернет; веб-проекти; відомості про напрями діяльності бібліотек, їх відділи та послуги; віртуальний читальний зал; віртуальні довідки; віртуальні книжкові виставки; віртуальні подорожі та тури; віртуальні живописні полотна художників краю; експрес-інформація; електронні випуски музичних творів композиторів краю; електронні дайджести; електронні дошки оголошень; електронні презентації; інформація про проведені бібліотеками масові заходи; календар знаменних і пам'ятних дат краю; каталоги веб-ресурсів та веб-сайтів інших закладів; колекції посилань на інформацію про край в Інтернеті; альманахи; огляди-екскурсії по бібліотечних фондах або по окремих його частинах; онлайнові круїз-вікторини для дітей; онлайнові часописи; опис розміщених на бібліотечних веб-сайтах ресурсів; перелік існуючих електронних ресурсів бібліотек; перелік електронних видань місцевих видавництв, отриманих бібліотекою; путівники по бібліотечно-інформаційних ресурсах; регіональні енциклопедії; рекламні відеоролики; списки отриманих бібліотекою періодичних видань та багато інших ресурсів.

Насамперед для користувачів важливим сервісом на бібліотечних веб-сайтах є наявність корпоративних електронних каталогів, повнотекстових та бібліографічних БД, що забезпечують можливість безперешкодного пошуку та вільного доступу до потрібної інформації з фонду кількох бібліотек одночасно. Зважаючи на це, особливого значення набуває корпоративне створення публічними бібліотеками, наприклад, такого ресурсу: «Зведений каталог періодичних видань, передплачених бібліотеками регіону». Найбільш затребуваний, він є доступним, поширеним, а тому, безперечно, цінним джерелом для інформування користувачів.

Корпоративність є визначальною ціннісною властивістю електронних ресурсів публічних бібліотек, що відрізняє їх від інших, представлених в Інтернеті. Упровадження інтернет-проектів через спільне створення актуальних продуктів дозволило публічним бібліотекам забезпечити більш широкий обмін інформацією та посісти належне місце серед інших її постачальників. Таким чином, без спільної діяльності бібліотек зі створення, функціонування, зберігання та використання інформаційних ресурсів неможливо побудувати якісні корпоративні електронні каталоги та БД.

Загалом, найважливіші завдання в успішній співпраці певної кількості бібліотек для забезпечення наявності ціннісних властивостей у корпоративних бібліотечних веб-ресурсах полягають у реалізації основних складових: 1) введення єдиного формату складання корпоративних електронних каталогів та формування бібліографічних БД; 2) проведення повної ретроспективної конверсії карткових бібліотечних каталогів; 3) здійснення комунікативного обміну між різними бібліотеками повнотекстовими документами або даними про них за узгодженими умовами, правилами і технологіями; 4) забезпечення умов для співпраці бібліотек через функціонування національного методичного центру корпоративної каталогізації та стандартизації бібліотечних веб-ресурсів; 5) розширення доступу до них для віддалених користувачів; 6) створення корпоративного путівника з інформаційних ресурсів на сайтах публічних бібліотек в Інтернеті.

Важливе значення специфіки ціннісних властивостей власних та корпоративних веб-ресурсів публічних бібліотек виявляється в тому, що вони, по-перше, змістовно навантажені та мають характерні ознаки у відповідності зі зростаючими інформаційними потребами суспільства; по-друге, є унікальною, ексклюзивною частиною стратегічних інтернет-продуктів, аналогів яких не існує, та попит на них значно зростає; по-третє, збільшуються у кількісному відношенні та постійно набувають нової якості; по-четверте, створені спеціально для бібліотечних веб-сайтів; по-п’яте, вироблені з використанням мультимедійних технологій; по-шосте, презентують публічні бібліотеки своїм користувачам у мережі Інтернет.

Підсумовуючи викладене, можна констатувати: саме розроблені самостійно публічними бібліотеками продукти і послуги акумулюють власний накопичений величезний інформаційний потенціал і забезпечують можливість його включення до світового веб-простору. Створені корпоративні електронні ресурси удосконалюють процес обслуговування користувачів та підвищують роль бібліотечних об’єднань в регіоні.

Використані джерела

1. Мартюшова, О. Використання ресурсів Інтернету для ефективної інформаційної роботи / О. Мартюшова // Бібл. форум України. — 2007. — № 2. — С. 11–13.

2. Філіпова, Л. Питання змісту бібліотечних веб-сайтів в Інтернеті / Л. Філіпова // Бібл. планета. — 2001. — № 3. — С. 12–14.

КОНТЕНТ-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ МЕДІА-СТРАТЕГІЇ БІБЛІОТЕКИ

Мар'їна Олена Юріївна,
доцент кафедри бібліографознавства
та інф.-бібліогр. діяльності
Харківської державної академії культури,
канд. наук із соц. комунікацій,
Україна, Харків

Анотація. *Розкриваються завдання, функціональне призначення контент-менеджменту в медіа-стратегії бібліотеки. Розглянуто методи оптимізації веб-ресурсу бібліотеки, охарактеризовано інструментарій для визначення його ефективності.*

Ключові слова: *бібліотека, веб-ресурс, контент, контент-менеджмент, веб-аналітика, веб-технології.*

Аннотация*. Раскрываются задачи, функциональное назначение контент-менеджмента в медиастратегии библиотеки. Рассмотрены методы оптимизации веб-ресурса библиотеки, охарактеризован инструментарий для определения его эффективности.*

Ключевые слова: *библиотека, веб-ресурс, контент, контент-менеджмент, веб-аналитика, веб-технологии.*

Annotation. *This paper aims to explain the functionality of content management in the library media strategy. It considered the methods of optimization library Web resource and characterized by tools to determine its effectiveness.*

Keywords: *library, web-resource, content, content management, web analytics, web technology.*

Розгортання глобальної мережі, еволюція веб-технологій, розвиток соціальних медіа та парадигма великих даних сприяли фундаментальній трансформації всіх сфер життєдіяльності людини. Кардинальною при цьому стала зміна сфери виробництва, збереження, обміну, транслювання і споживання, публікації, агрегування і засвоєння контенту. Впродовж останніх десятиліть у світі продукується велетенська кількість контенту і в результаті збільшення пропускної спроможності та появи все нових цифрових каналів експоненціальний зріст його обсягів постійно триває. Істотну долю складає цифровий контент. Так, за даними дослідження «The Diverse and Exploding Digital Universe …» (аналітичної організації IDC) станом на 2007 р. на кожну людину в світі доводилось 45 ГБ інформації, а

середньорічний зріст її сумарного обсягу становив понад 60% [7]. Нині динамічно зростаюче інформаційне веб-середовище поєднує понад 3 млрд користувачів і оцінюється в 753% приросту використання мережі Інтернет протягом останніх п'ятнадцяти років [5]. Важко уявити у скільки разів обсяг цифрового контенту виросте упродовж подальших років.

Природа цифрового контенту до поточного моменту часу є умовно-невизначеною з наукової точки зору. Ключовою особливістю, що яскраво ілюструє розвиток сучасної контент-індустрії, є виокремлення певних типів інформаційного контенту: «інтелектуального» цифрового, що створюється й транслюється професіоналами; «користувацького» (User Generated Content), що продукується споживачами; та контенту, який агрегується штучним інтелектом. Іншими словами, використовувати і поширювати контент нині може кожен. Більше того, аналізуючи сучасне медіа-середовище, аналітики констатують: виробництво контенту або авторство «з привілею стає обов'язком» [6].

Вражаючі темпи зростання інформаційного контенту, технічні засоби, технологічні тенденції, що підтримують структуру численних медіа-середовищ, та породжена ними нова інформаційна реальність окреслюють проблемні моменти присутності бібліотек у веб-середовищі та актуалізують ситуацію конкуренції за увагу та час користувачів з іншими виробниками. Ця потенційно небезпечна для бібліотек тенденція формує нові виклики, породжує нові підходи до питань управління контентом. Перспективним при цьому стає відносно новий напрям – контент-менеджмент. Практики бібліотечно-інформаційної сфери мають різні точки зору стосовно цього нового для них напряму діяльності. У вузькому значенні контент-менеджмент бібліотеки розглядають як *«комплекс регулярних заходів, спрямованих на управління вмістом сайта з метою залучення користувачів до інформаційного простору наукових знань, інтелектуальних продуктів і послуг організації; та розширення цільової аудиторії веб-ресурсу за допомогою створення якісного контенту»* [1]. Широке розуміння контент-менеджменту характеризується як технологія управління семантичним наповненням електронних ресурсів. При цьому серед основних управлінських функцій контент-менеджменту вирізняють: прогнозування очікувань користувачів щодо семантичної конфігурації і пріоритетності використання мережевого бібліотечно-інформаційного сегменту; формування плану створення цифрових колекцій; проектування структури веб-сайту; наповнення, впорядкування, категоризація контенту, реалізація засобів навігації в ньому; набуття доступу до віддалених

інформаційних ресурсів (ІР); аналіз ступеня використання електронних ІР, зворотний зв'язок з користувачем щодо якості, вірогідності, актуальності створеного бібліотекою контенту, визначення резервів його вдосконалення [2].

Контент-менеджмент можна розглядати як концепцію управління цифровими активами бібліотеки в сучасному веб-середовищі. Його основними завданнями є такі: створення та просування веб-проектів бібліотек у гіпертекстовому просторі; продукування та збереження цифрових об'єктів, архівів та колекцій; адміністрування, перевірка й контроль якості цифрових об'єктів; інтеграція та структурування неоднорідних інформаційних ресурсів з безлічі джерел; управління цифровими правами та питаннями ліцензування цифрових об'єктів; навігація; організація різних рівнів доступу користувачів до цифрових активів; забезпечення гарантій доступності цифрових об'єктів для користувачів з метою початкового і подальшого використання; аналіз «юзабіліті» проекту; проведення технічного аудиту ресурсу; оптимізація інформаційної архітектури, контенту, дизайну веб-проекту, вибір інструментарію з налагодження взаємодії з користувацькою аудиторією; персоналізація інтерфейсів; створення віртуальних середовищ у межах веб-проектів бібліотек; співпраця та координація роботи з провайдерами; синдикація контенту; впровадження новітніх веб-технологій, сервісів та мобільних додатків; відстеження актуальності та ефективності контенту, пошукова оптимізація ресурсу; забезпечення інформаційної безпеки; виявлення потреб, залучення й «утримання» у веб-проектах бібліотек користувальницької аудиторії; організація взаємодії користувачів з бібліотечним веб-проектом та моделювання їхньої поведінки; залучення користувачів до процесів створення та функціонування веб-проекту; пошук невикористаних каналів, технічних рішень та інструментальних засобів комунікації з користувачами, які сприяють зростанню популяризації віртуального проекту бібліотеки тощо.

Вирішення поставлених завдань досягається на засадах використання пошукової оптимізації, методів і засобів веб-аналітики, соціального медіа-маркетингу. Пошукова оптимізація (SEO) – це комплекс заходів з внутрішньої та зовнішньої оптимізації ресурсу з метою «підняття» його позицій в результатах видачі пошукових систем згідно із запитами користувачів. Її здійснення безпосередньо пов'язане з методологією веб-аналітики. Веб-аналітика вимірює, збирає, аналізує, відстежує та надає для інтерпретації інформацію про взаємодію користувачів з контентом веб-

проекту бібліотеки з метою його поліпшення та оптимізації. Аналітичний інструментарій дозволяє здійснювати моніторинг даних для аналізу, а в подальшому й прогнозування поведінки та користувачів веб-проектів бібліотеки. В арсеналі методології веб-аналітики, яка динамічно розвивається, постійно удосконалюються методи аудиту веб-сайтів, що надають можливість здійснювати [3]: постійний моніторинг кількісних і якісних даних про відвідуваність інтернет-ресурсів за такими параметрами: кількість переглянутих веб-сторінок, пошукові ключові слова та фрази, географія та демографія користувачів, час, проведений на веб-сайті, переходи між веб-сторінками, аудиторія сайта (випадкові, постійні користувачі та ін.); оцінку функціональності різноманітних елементів веб-сайтів та якості контенту; аналіз дизайну, «юзабіліті» інтерфейсу користувача та зручності навігації сайта; формування статистики за обсягами завантаженого контенту, трафіку сайта, закладок, поставлених відвідувачами на сайт у своєму браузері; виявлення проблемних місць у структурі, навігації та контенті сайта; контроль за репутацією веб-проекту в пошукових системах або порівняно з іншими ресурсами; відстеження помилок роботи сервера, хакерських атак, працездатності сайта тощо.

На підставі отриманих даних визначається веб-аудиторія та вивчається поведінка користувачів для прийняття рішень з розвитку та розширення функціональних можливостей веб-ресурсу. Завдяки веб-аналітиці уможливлюється поліпшення релевантності веб-сайту, збільшення його цільової аудиторії та оптимізація шляхом розширення функцій ресурсу [4].

Соціальний медіа-маркетинг (SMM) – напрямок, що швидко розвивається завдяки використанню потенціалу численних соціальних платформ. Застосування його інструментарію дозволяє привертати увагу до бібліотечного веб-проекту, активувати процес залучення трафіку через соціальні медіа-майданчики. Основною метою SMM є створення контенту, який користувачі мають самостійно поширювати через соціальні мережі. Технічно це досягається шляхом використання рекомендаційних систем, що дозволяють «ділитись» контентом завдяки соціальним зв'язкам. Це дозволяє точково впливати на користувачів, вибирати веб-майданчики, на яких користувацька аудиторія представлена більшою мірою, визначати найбільш зручні способи комунікації з нею.

Комплексне використання інструментів та методів веб-аналітики, пошукової оптимізації, соціального медіа-маркетингу дозволить ефективно здійснювати управління контентом веб-проектів бібліотек, вибудовувати

та реалізовувати виважену стратегію просування бібліотеки в цифровому середовищі. Менеджмент виробництва і логістики контенту має великий потенціал, щоб стати основою для формування медіа-стратегії бібліотеки в цифровому середовищі шляхом пошуку технологій створення, транслювання та моделювання інформаційних активів. Саме цей напрям практичної діяльності надасть можливість бібліотеці представити якісний контент, обсягу та розмаїття якого вже нині досить для конкуренції на сучасних інтегрованих ринках інформаційного наповнення.

Використані джерела

1. Грек-Тарасевич, Н. Контент-менеджмент сайта: опыт Центральной научной библиотеки имени Якуба Коласа Национальной академии наук Беларуси [Текст] / Н. Грек-Тарасевич // Бібл. вісн. – 2014. – № 1. – С. 8–11. – Электрон. аналог: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2014_1_4.

2. Лесюк, О. В. Менеджмент формування бібліотечно-інформаційного сегмента комунікаційного середовища митної справи України [Текст] / О. В. Лесюк // Вісн. Харків. держ. акад. культури. – 2012. – Вип. 36. – С. 139–148. – Електрон. аналог: URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/hak_2012_36_16.

3. Струнгар, А. Аналітичні технології Yandex Metrika на бібліотечному порталі [Текст] / А. Струнгар, О. Мар'їна // Вісн. Кн. палати. – 2014. – № 6. – С. 23–25.

4. Хасслер, М. Веб-аналитика [Текст] / М. Хасслер. – Москва : Эксмо, 2010. – 432 с.

5. Internet World Stats, 2015 [Electronic Resource]. – URL : http://www.internetworldstats.com/stats.htm.

6. Miroshnichenko, A. Man as media. The emancipation of authorship [Electronic Resource]. – URL : http://www.amazon.com/dp/B00HLT7H0E.

7. The Diverse and Exploding Digital Universe: An Updated Forecast of Worldwide Information Growth Through 2011 [Electronic Resource]. – URL : http://www.emc.com/collateral/analyst-reports/diverse-exploding-digital-universe.pdf.

ПРЕДСТАВЛЕННЯ ВИДАНЬ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ

Стрілець Наталія Олександрівна,
головний бібліотекар ХДНБ
ім. В. Г. Короленка,
канд. наук із соц. комунікацій,
Україна, Харків

Анотація. *Висвітлюється досвід Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка з представлення електронних версій видань на сервісі Calameo.*
Ключові слова: *ХДНБ ім. В. Г. Короленка, Calameo, відкритий доступ, бібліотека, онлайнові послуги, віддалені користувачі.*

Аннотация. *Описан опыт Харьковской государственной научной библиотеки имени В. Г. Короленко по представлению электронных версий изданий на сервисе Calameo.*
Ключевые слова: *ХГНБ им. В. Г. Короленко, Calameo, открытый доступ, библиотека, онлайновые услуги, удаленные пользователи.*

Annotation. *Reveals the experience Kharkiv State named VG Korolenko Scientific Library presentation of electronic versions of publications on service Calameo.*
Keywords: *Kharkiv State named VG Korolenko Scientific Library, Calameo, open acsses, library, online services, remote users.*

Необхідність трансформації бібліотек призводить до глобальних змін у системі інформаційних комунікацій. З кожним роком зростає кількість користувачів Інтернету, що зумовлює інтенсифікацію інформаційних обмінів. Бібліотеки дедалі активніше використовують онлайнові сервіси для інформування користувачів, одним з яких є Calameo. З'являються якісно нові можливості для професійного інформаційного обслуговування користувачів. Оперативне та якісне представлення електронних версій видань дає можливість грамотно позиціонувати бібліотеку в інформаційному просторі.

Інформатизація, що є одним із вирішальних факторів розвитку суспільства, дозволяє в умовах обмеженого фінансування пропонувати користувачам існуючі колекції. Важливим науково-практичним завданням кожної бібліотеки є отримання максимальних результатів при обмежених ресурсах. Незважаючи на те, що розвиток Інтернету дещо нівелює просвітницьку місію бібліотеки, забезпечення необмеженого доступу до

видань бібліотеки допомагає зберегти інформацію, підвищити ефективність міжбібліотечного обміну та ефективно управляти інформаційними потоками.

Розвиток соціо-комунікативного простору бібліотеки відбувається не тільки завдяки використанню інформаційних технологій, але й завдяки впровадженню нових форм і засобів подання та поширення бібліотечних ресурсів. Мережеві інформаційні ресурси бібліотеки стають доступними для багатьох користувачів внаслідок розвитку Інтернету. Також дедалі більший масив інформації переміщується у віртуальний простір. Як потужні традиційні центри зберігання, створення та використання інформаційних ресурсів, бібліотеки, внаслідок впровадження інформаційних технологій, стають на шлях розвитку своїх інформаційних потоків, забезпечуючи мережеву інтеграцію власних ресурсів. Книгозбірні допомагають задовольняти інформаційні потреби користувачів шляхом представлення сукупності власних інформаційних продуктів.

Наявність електронних версій видань на сторонніх ресурсах забезпечує вільний доступ до результатів досліджень та демонструє показники якості наукової роботи бібліотеки, підвищує її рейтинг, статус, авторитет, престиж, впливає на інтенсивність розвитку наукових досліджень, їх наукову, соціальну, економічну значимість [2]. Завдяки представленню електронних версій видань на сервісі Calameo користувачі можуть легко знаходити, знайомитися з необхідними виданнями, та завантажувати їх на власні гаджети у будь-який зручний для них час.

Calameo – це сервіс для розміщення інтерактивних публікацій, книг, журналів, презентацій, каталогів, звітів, що дозволяє розміщувати електронні версії видань і посилання на них на своїх ресурсах. Хмарні обчислення – це програмно-апаратне забезпечення, доступне користувачам через Інтернет у вигляді сервісу, що дозволяє використовувати зручний інтерфейс для віддаленого доступу до ресурсів. Сервіс пропонує публікувати в Інтернеті документи у вигляді книги, журналу, брошури. При перегляді документів на сервісі Calameo виникає відчуття роботи з паперовими документами: можна перегортати сторінки, відзначати цікаві місця, збільшувати масштаб зображення. Сервіс підтримує багато форматів: doc, pdf, ppt, xls, txt, Writer, Impress, Calc. Максимальний розмір файла 510 Мб. Також Calameo – це зручне сховище даних. За наявності Інтернету книги доступні з будь-якого комп’ютера. Користуватися сервісом для представлення електронних версій видань досить легко –

необхідно лише дотримуватися інструкції зі створення інформаційного продукту [1].

Важливими наслідками представлення електронних версій видань на сторонніх ресурсах та їх збереження є забезпечення незмінності тексту, що зберігається, постійного доступу до нього незалежно від можливості автора підтримувати документ на своєму сайті, можливість відновити матеріали в разі втрати, забезпечення легітимності електронної публікації та правомірності наукового посилання на цю публікацію [3].

Для поширення інформації про діяльність Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка (ХДНБ) використовується розміщення електронних версій наукових видань, бібліографічних і біобібліографічних ресурсів, методичних, інформаційних матеріалів тощо на сторонньому ресурсі Calameo. Робота всіх підрозділів бібліотеки спрямована на те, щоб продукція була конкурентоспроможною, затребуваною, допомагала користувачам в успішній науковій та практичній діяльності. Електронні версії видань ХДНБ створюються працівниками спеціалізованих наукових відділів, редагуються та готуються до представлення на сторонньому ресурсі співробітниками науково-видавничого відділу.

Одним з важливих завдань науково-видавничого відділу, як структурного підрозділу бібліотеки, є висвітлення та поширення інформації про діяльність установи та про створені її працівниками інформаційні продукти. Упровадження інформаційних технологій у роботу відділу докорінно змінило редакційний процес, збільшується кількість видань, що існують тільки в електронному вигляді, іноді друкується лише кілька примірників. Нові технологічні процеси, насамперед представлення видань на сторонньому ресурсі, дозволяють вирішувати питання розповсюдження матеріалів.

Фонд електронних версій видань ХДНБ – це сукупність електронних документів власної генерації, призначених для он-лайн використання. На сервісі Calameo розміщені майже всі видання ХДНБ з 2001 р. і дотепер. Хронологічні межі та повнота видань обумовлені наявністю їх електронних версій. Статистичні відомості щодо наявності електронних версій видань ХДНБ на сервісі Calameo наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Електронні версії видань
ХДНБ ім. В. Г. Короленка за 2001 – 2014 рр. на сервісі Calameo

Роки	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Кількість видань	12	8	21	22	20	16	19	16	16	15	17	19	9	6

Електронні версії видань розділені на три групи: наукові видання; бібліографічні ресурси; методичні та інформаційні видання. Усього представлено 230 видань, зокрема: бібліографічні ресурси – 109; наукові видання – 44; інформаційні та методичні видання – 77.

Основою поповнення фонду є документи, підготовлені співробітниками ХДНБ відповідно до планів наукової роботи. Видання інформують про актуальні питання бібліотекознавства, бібліографознавства, освіти, науки, культури тощо. Види видань визначаються практичними потребами бібліотеки. За час, що минув відтоді, як електронні версії видань з’явилися на сервісі, зафіксовано 3849 звернень. Звернення за видами видань розподіляються наступним чином: наукові видання – 960; бібліографічні ресурси – 1721; інформаційні та методичні видання – 1168. Найбільшу увагу користувачів првернули бібліографічні ресурси, присвячені видатним діячам науки і культури, та матеріали науково-практичних конференцій.

Використання сервісу Calameo дозволяє зберігати, постійно поповнювати, забезпечувати оперативний доступ до джерел наукової інформації, розповсюджувати результати наукових досліджень ХДНБ. Цей сервіс надає вільний доступ до видань, а такі можливості сервісу, як наведення ключових слів та стислої анотації допомагає користувачам здійснювати релевантний пошук. Організація простору як сукупності об’єктів і однозначна ідентифікація останніх необхідна для забезпечення ефективної навігації та виконання певних видів інформаційного пошуку. Інструментом такої ідентифікації для документів є бібліографічний опис об’єкта.

Бібліотеки у своїй діяльності дедалі активніше використовують онлайн сервіси для просування бібліотечних послуг, ресурсів, підтримки інтересу до бібліотеки, книги, читання. Звісно, це лише початок в освоєнні нових можливостей. Просування ресурсів та інформаційних сервісів відбувається поступово й успіх у цій справі можливий лише за умови наполегливої праці.

Використані джерела

1. Calameo – интерактивные публикации в сети и на сайте [Электронный ресурс]. – URL : http://wpnice.ru/calameo-interaktivnye-publikacii-v-seti-i-na-sajte/.
2. Бакуменко, Л. Г. Модель регіонального корпоративного об'єднання репозитаріїв бібліотек вищих навчальних закладів України [Текст] / Л. Г. Бакуменко // Вісн. Харків. держ. акад. культури. – 2013. – Вип. 39. – С. 194–203.
3. Майстрович, Т. В. Электронный документ в библиотеке [Текст] : науч.-метод. пособие / Т. В. Майстрович. – Москва, 2007. – С. 129–130.

«ІСТОРІЯ ХАРКОВА У ПАМ'ЯТНИХ ДОШКАХ» ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ РЕКОМЕНДАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНИЙ РЕСУРС ХДНБ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА

Антонова Вікторія Ростиславівна,
завідуюча сектором ХДНБ
ім. В. Г. Короленка,
Україна, Харків

Анотація. *Висвітлюється використання інформаційних технологій в бібліографічній роботі відділу «Україніка» імені Т. Г. Шевченка ХДНБ ім. В. Г. Короленка, зокрема, створення нового рекомендаційно-бібліографічного ресурсу «Історія Харкова у пам'ятних дошках» на основі веб-сервісу для ведення блогів.*

Ключові слова: *інформаційні технології, бібліографічна діяльність, рекомендаційна бібліографія, веб-сервіси.*

Аннотация. *Освещается использование информационных технологий в библиографической работе отдела «Украиника» имени Т. Г. Шевченко ХГНБ имени В. Г. Короленко. Описан опыт создания нового рекомендационно-библиографического ресурса «Історія Харкова у пам'ятних дошках» на основе веб-сервиса для ведения блогов.*

Ключевые слова: *информационные технологии, библиографическая деятельность, рекомендательная библиография, веб-сервисы.*

Annotation. *In the article the history and major factors of institutionalizing of information and analytical activities within the structure of social communication as the foundation of development of modern informational civilization and the formation of knowledge society were studied.*
Keywords: *social communication, social institution, library, information and analytical activities, cognitive science.*

Один із головних пріоритетів у роботі Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка (ХДНБ) – бути якнайближче до читача. З моменту відкриття (1886 р.) співробітники установи шукали і використовували різні форми обслуговування, зацікавлення користувачів книгою, читанням: огляди літератури, тематичні добірки, виставки (у тому числі й виїзні), читацькі гуртки, укладання рекомендаційних та науково-допоміжних бібліографічних посібників тощо.

Бібліотечна статистика визнає, що значна кількість сучасних користувачів у своїх стосунках з бібліотеками надає перевагу спілкуванню через мережу Інтернет: знайти та замовити книгу через електронний каталог на сайті книгозбірні, познайомитися зі змістом оцифрованих ресурсів, розміщених на відповідних сервісах, скористатися послугами віртуальної довідки, ознайомитися з анонсами бібліотечних заходів. Колектив ХДНБ намагається своєчасно реагувати на виклики часу, бути ефективним у своїй роботі, відповідати вимогам суспільства. На сайті книгозбірні користувачам надається велика кількість сучасних інформаційних продуктів та послуг. Крім тих, що вже стали традиційними (пошук у каталогах, БД та замовлення документів), представлено різноманітні інформаційні ресурси, що висвітлюють роботу бібліотеки, надають користувачам потрібну й своєчасну інформацію та запрошують до спілкування в мережі. Професійному спілкуванню сприяють блоги «Методист бібліотеки», «Школа бібліотечного журналіста». Для читачів, зацікавлених історією Слобідської України, зокрема Харкова – блок краєзнавчих матеріалів «Краєзнавство». У травні 2015 р. на сайті ХДНБ презентовано ще один інформаційний бібліографічний ресурс – «Історія Харкова у пам'ятних дошках: фактографічні та бібліографічні відомості».

Для бібліотек важливим комунікативним засобом є видання бібліографічних посібників. У ХДНБ неодноразово проводилися науково-практичні семінари, присвячені різним питанням створення бібліографічних видань та вирішення питання просування бібліографічної

продукції до користувача. Неодноразово на цих заходах співробітники ділилися досвідом використання сучасних інформаційних технологій, які допомагають зробити бібліографічну діяльність ефективнішою, творчою [3; 4]. Так, накопичений певний досвід зі створення електронних презентацій бібліографічних покажчиків краєзнавчої тематики: «Музейна справа на Харківщині», «Курорт «Березівські мінеральні води» (до 150-річчя від дня заснування)», «Історія Харківського цирку (до 130-річчя заснування)». Така форма популяризації має на меті, щонайменше, поінформувати користувача про нове видання та розповісти про цікаві події з історії краю за тематикою посібника. Презентації, підготовлені за допомогою PowerPoint, підтримують розповідь бібліографа відеорядом обкладинок видань, фотографій вчених, авторів, переліком основних розділів покажчика [1; 2].

Мультимедійний продукт «Історія Харкова у пам’ятних дошках: фактографічні та бібліографічні відомості» представляє, на наш погляд, один з креативних напрямків бібліографічної діяльності. У Харкові існує доволі багато пам'ятників, меморіалів, пам'ятних знаків, скульптурних груп і композицій. Серед них не на останньому місці знаходяться встановлені на будинках меморіальні та анотаційні дошки[1], що відображають пам’ять різних епох, свідчать про факти з життя міста.

Блог «Історія Харкова у пам’ятних дошках» – електронний рекомендаційно-бібліографічний ресурс. Чому саме у формі блогу? Це сучасна, економічна форма представлення інформації з багатьма додатковими можливостями: доповнення та корекції, використання гіперпосилань на повні тексти та інші тематичні інтернет-ресурси, спілкування з аудиторією (колегами, читачами, науковцями, містянами). Крім того, веб-сервіс дозволяє створювати для кожної статті теги – ключові слова, посилання, які допомагають користувачу швидко орієнтуватися в контенті. А теги блогу «Історія Харкова у пам’ятних дошках» – це назви вулиць, імена персон, події, дати, теми, пов’язані з історією нашого міста. Крім того, ці ключові слова найчастіше стосуються кількох статей, пов’язаних тематично. Наприклад, читач за посиланням

[1] Меморіальна до́шка або пропа́м'ятна таблиця — плита, зазвичай з довговічного каменю (мармуру, граніту) чи металевого сплаву (бронза, чавун), що увічнює пам'ять про знамениту особу або подію. Встановлюється на будівлях, де жила або працювала знаменита особа або в/біля яких відбулась важлива подія. Анотаційна дошка – табличка з поясненням назви вулиці або об’єкта (наприклад, вузівській аудиторії присвоєно ім’я вченого).

«Сумська вулиця» отримає відомості про усі встановлені на ній пам’ятні дошки. А за посиланням «кіномистецтво Харкова» – відомості про меморіальні дошки, присвячені особам та подіям з історії кіномистецтва.

Довідкова інформація про кожну дошку поділяється на дві частини. Перша частина стосується безпосередньо меморіальної дошки як об’єкта покажчика: адреса розташування, фотографія дошки, напис на ній. Якщо автори знайшли у довідковій літературі відповідну інформацію, вказується рік встановлення, матеріал, з якого виготовлено дошку, відомості про митців, які її створювали, бібліографічні описи джерел, де йдеться про відкриття дошки, її стан та ін. Друга частина – довідкові відомості про персону або історичну подію, якій присвячена дошка: біографічні відомості про персону або історична довідка про подію, бібліографічні описи джерел, що стосуються персони або події.

Кожна стаття блогу написана в жанрі нарису. Автори покажчика (співробітники відділів «Україніка» імені Т. Г. Шевченка та науково-видавничого) надають користувачу не тільки бібліографічні відомості про джерела, але й наводять уривки з найбільш цікавих статей, книг. Безумовно, це досить суб’єктивний підхід, але уривки висвітлюють ключові моменти, допомагають читачу розширити особисті знання з теми, звернувшись до рекомендованих джерел. Задля зворотного зв’язку, усвідомлюючи, що зібрані відомості можуть бути неповними (або помилковими), наприкінці кожного запису підключено функцію «Коментарі». Автори будуть вдячні отримати відгуки та будь-яку допомогу від користувачів.

Яким чином подається інформація? Знов-таки, формат блогу дозволяє відійти від традиційного алфавітного порядку. Протягом тижня увазі читачів додається інформація про 3 – 5 пам'ятних дошок. Автори пропонують читачам знайомитись з меморіальними дошками, здійснюючи віртуальні «подорожі» вулицями Харкова. Перші записи присвячені пам’ятним дошкам, встановленим на будівлі ХДНБ, а далі користувачів запросили «пройти» однією з найстаріших вулиць – Сумською. На черзі «подорожі» Пушкінською, Римарською, Університетською та іншими вулицями міста. Під час «прогулянок» автори розповідають про існуючі та втрачені на цей час дошки, запрошують «завітати» до різних організацій, на території яких також встановлено пам’ятні дошки. Фотографувати об’єкти допомагають студенти та викладачі історичного факультету

Харківського національного педагогічного університету імені Григорія Сковороди.

Блог «Історія Харкова у пам'ятних дошках» анонсувався співробітниками на науково-практичних семінарах, конференціях, на сайті ХДНБ. Зроблено перші кроки його популяризації через соціальні мережі Facebook, Twitter. Автори здійснили аналіз даних про відвідуваня блогу за перший місяць роботи. Серед розділів веб-сервісу Blogger є розділ «Статистика», який дозволяє робити огляд переглядів «за сьогодні», «за вчора», «за місяць», «загальну історію переглядів». Є можливість проаналізувати кількість переглядів окремих сторінок, записів. За перший місяць існування блогу в мережі Інтернет його відвідало понад 550 користувачів. Цікаво відстежувати і географію відвідувань. Найбільше користувачів з України, РФ, Нідерландів, США.

Автори запрошують відвідати блог фахівців, краєзнавців, студентів, усіх небайдужих до історії Харкова.

Використні джерела

1. Антонова, В. Р. Використання інформаційних технологій в бібліографічній роботі відділу «Україніка» ХДНБ імені В. Г. Короленка [Текст] // Створення бібліографічних ресурсів: проблеми та перспективи : матеріали п’ятих бібліогр. студій, 25 квіт. 2012 р. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. — Харків, 2012. — С. 41 – 42.
2. Антонова, В. Р. Презентація бібліографічного покажчика «Курорт "Березівські мінеральні води"» як спільного проекту ХДНБ ім. В. Г. Короленка та музею історії курорту [Текст] // Короленківські читання 2012. Взаємодія та партнерство бібліотек у регіональному інформаційному просторі : матеріали XV всеукр. наук.-практ. конф., Харків, 11 жовт. 2012 р. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. – Харків, 2013. – С. 274 – 275. – Електрон. аналог: URL : http://korolenko.kharkov.com/vydav/korolen.2012.pdf.
3. Персональна та біобібліографія в технологіях управління знаннями: матеріали міжнар. семінару-тренінгу, Харків, 4 квіт. 2013 р. [Текст] / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; [уклад.: Л. В. Глазунова, Н. І. Полянська]. – Харків, 2013. – 155 с.
4. Створення бібліографічних ресурсів: проблеми та перспективи [Текст]: матеріали п'ятих бібліогр. студій 25 квіт. 2012 р. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка; [уклад. Н. І. Полянська]. – Харків, 2012. – 58 с.

ВИКОРИСТАННЯ МОДЕЛЕЙ КРАЄЗНАВЧИХ РЕСУРСІВ У ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ТВОРЧОСТІ МИТЦІВ ПРИКАРПАТТЯ (НА БАЗІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ УНІВЕРСАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ІМЕНІ І. ФРАНКА)

Пристай Галина Іванівна,
завідуюча відділом літератури з мистецтва
Івано-Франківської ОУНБ ім. І. Франка,
здобувач КНУКіМ,
Україна, Івано-Франківськ

Анотація. *Проаналізовано моделі електронних та друкованих краєзнавчих ресурсів Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І. Франка у популяризації творчості митців Прикарпаття. Розглянуто специфіку використання цих ресурсів у сучасному інформаційному просторі регіону, наведено приклади їх застосування у спільних проектах із закладами культури.*

Ключові слова*: краєзнавчий ресурс, моделі електронних та друкованих видань, обласна універсальна наукова бібліотека імені І. Франка, заклади культури.*

Аннотация. *Проанализированы модели электронных и печатных краеведческих ресурсов Ивано-Франковской областной универсальной научной библиотеки имени И. Франко в популяризации творчества деятелей искусства Прикарпатья. Рассмотрена специфика этих ресурсов в современном социокультурном пространстве региона, приведены примеры их использования в общих проектах с учреждениями культуры.*

Ключевые слова: *краеведческий ресурс, областная универсальная научная библиотека имени И. Франко, учреждения культуры.*

Annotation. *The models of electronic and printed local resources of the Ivano-Frankivsk regional universal scientific library named after I. of Franko in popularization of artist's work of Prykarpattya. Is considered the specific of these resources in modern informative space of region, are made examples of their application in general projects with establishments of culture.*

Keywords: *local resource, sociocultural sphere, cultural communication, regional universal scientific library named after I. Franko, cultural institutions.*

Краєзнавча робота розглядається нині як один з важливих, пріоритетних напрямків діяльності бібліотек, що вирізняється регіональною специфікою [5]. Дослідження історії краю – тривалий і багатовекторний процес, який диктує нові завдання. Це зумовлено

тенденцією постійного зростання інтересу до історії регіонів, їх культури, життя й творчості діячів мистецтва, пов'язаних з процесами відродження та збереження національних традицій, народних ремесел, художніх промислів, вивченням культурних особливостей краю. Теоретичну базу дослідження забезпечили фундаментальні праці краєзнавчого характеру П. Тронька, Н. Кушнаренко, А. Соляник, І. Мілясевич, О. Мамонтова, М. Щерби, в яких обґрунтовано специфіку бібліотечного краєзнавства як відносно самостійної сфери науково-практичної діяльності бібліотек [6; 7; 9; 12; 13]. Значний інтерес становлять науково-методичні розробки обласних універсальних наукових бібліотек, досвід краєзнавчої роботи в бібліотеках, що, зокрема, проаналізовано в звіті про роботу відділу літератури з мистецтва ОУНБ ім. І. Франка за 2013 р., та в статтях С. Денисенка, О. Постельжук, М. Сташкова, В. Малиновської, М. Костенка та ін. [2; 3; 4; 8; 10; 11].

Здійснений аналіз наукових джерел, методичних розробок дозволив зробити висновок, що краєзнавчо-мистецький ресурсний потенціал ОУНБ ім. І. Франка ще не став предметом ґрунтовного дослідження, хоча звернення до цих питань частково можна знайти на сторінках періодичних видань. Мета цієї доповіді полягає у розкритті діяльності ОУНБ ім. І. Франка з використання моделей краєзнавчих ресурсів у популяризації творчості митців Прикарпаття. Сьогодні зросла роль бібліотек у відновленні історичної пам'яті нашої держави. Бібліотеки – це інформаційні заклади, яким притаманна динаміка розвитку. Головне в роботі бібліотеки – модернізація змісту діяльності. Життя потребує професійно-стратегічного бачення організації бібліотечної справи, нових ідей, планів і конкретної щоденної праці у шляхетній справі відродження, збереження і примноження духовних надбань нашого народу, науково-дослідної роботи бібліотеки [2; 7]. Крім того, електронне середовище вимагає певного корегування сучасної концепції бібліотечного краєзнавства в цілому та визначення стратегічних напрямів розвитку краєзнавчої діяльності бібліотек зокрема. Показово, що одним з перших нормативних документів у бібліотечній справі незалежної України стало «Положення про краєзнавчу роботу бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України» (1991 р.), в основу якого покладено сучасну концепцію бібліотечного краєзнавства.

Прикарпатський край – колоритний і своєрідний регіон, що славиться самобутньою культурою, поетичністю та багатством ритуальних дійств, етнографічними обрядами гуцулів, бойків, покутян, опілян як основних

етнографічних груп регіону. Суттєве посилення інтересів широкого кола громадян до вивчення історії та сьогодення свого краю впливає на підвищення значення документальних ресурсів з питань мистецького краєзнавства. В ОУНБ ім. І. Франка краєзнавча робота здійснюється за кількома напрямками, а саме: історичним, природно-географічним, економічним, екологічним, народознавчим, літературним і мистецьким. Бібліотечні працівники накопичують інформацію про історію, культуру краю, діяльність видатних земляків. Популяризація краєзнавчих документів та відомих постатей здійснюється за допомогою різних форм роботи, включаючи соціокультурну діяльність, зокрема: бібліотечні виставки, літературно-мистецькі вечори, традиційні читання, засідання літературно-мистецьких клубів за інтересами, презентації нових книг місцевих авторів тощо. Фахівці бібліотеки здійснюють збір, опрацювання, збереження та надання у користування краєзнавчих документно-інформаційних ресурсів з різних аспектів життєдіяльності регіону. Усі ці матеріали акумулюються у тематичних папках-досьє, альбомах, фотолітописах, портфоліо.

Бібліотека покликана не лише ретельно збирати всю інформацію про край, відображати її в довідково-бібліографічному апараті, репрезентувати ці матеріали за допомогою друкованих та мультимедійних засобів усьому світу, заповнюючи український сегмент у мережі Інтернет, але й координувати цей важливий напрямок роботи з іншими структурними підрозділами обласної наукової бібліотеки, книгозбірнями області та всіма зацікавленими партнерами. Краєзнавчі документи зберігаються у фонді відділу краєзнавчої літератури та частково у кількох структурних підрозділах: у відділах літератури з мистецтва, книгозберігання та довідково-бібліографічному.

Особливістю ОУНБ ім. І. Франка є створення авторських книжкових фондів академіків В. Качкана та В. Грабовецького, колекції з власних зібрань краєзнавців Л. Вардзарука, П. Арсенича, В. Морозюка, фотомитця В. Пилип'юка та фонд мецената зі США – нашого краянина Є. Паранюка. Особливою цінністю є фонди рідкісних і цінних видань, рукописів науковців, відомих людей Івано-Франківщини – письменників, вчених, мистецтвознавців, краєзнавців. Зазначимо, що мистецьке бібліотечне краєзнавство пов'язане з вивченням та популяризацією творчості митців регіону [12]. На жаль, усупереч чималим зусиллям працівників, бібліотека не має у повному обсязі видань навіть місцевих авторів через відсутність узагальненої інформації про те, що виходить друком у видавництвах

області. Тому певний інформаційний прорив, який, на нашу думку, посприяв інтенсифікуванню репрезентації діячів культури Прикарпаття – започаткування відділом літератури з мистецтва серії «Гості літературно-мистецької вітальні» у 2009 р. Це – збірник інтерв'ю, що знайомить з доробком і неординарними долями творчих людей Прикарпаття, а за структурною побудовою, інформаційним наповненням, як зазначила О. Постельжук, кардинально відрізняється від традиційних інформаційних продуктів бібліотеки [10].

Дослідженням доведено, що трансформуючі процеси організаційної роботи ОУНБ ім. І. Франка знайшли місце і серед напрямків діяльності інших культурних установ краю – музеїв, театрів, спілок, мистецьких навчальних закладів – синтезуються тією чи іншою мірою функції бібліотеки та координується робота, ведуться діалоги з виконання спільних проектів. У процесі вивчення питання з'ясувалося, що зараз урізноманітнилися не лише форми заходів, але й методи їх проведення. Простежується поєднання читань з демонстрацією ілюстрацій до теми, залучення фольклорних колективів з оформленням виставок-переглядів книг, виробів народних умільців, етнографічних куточків. Так, створено проекти «У колі муз» та «Сузір'я майстрів Прикарпаття», в межах яких проводиться цикл заходів, що мають значний резонанс та популяризують краєзнавчий ресурс бібліотеки. Необхідно відзначити чималий досвід творчої співпраці з Літературним музеєм та Музеєм мистецтв Прикарпаття у проведенні мистецьких проектів та акцій, днів фахівця, культурологічних студій, живописних імпрез тощо [3]. Становлять інтерес електронні ресурси, створені фахівцями відділу літератури з мистецтва – «Творчі зв'язки: до 35 річчя Музею мистецтв Прикарпаття», «Звичаї та традиції українського народу», «У дзеркалі духовних орієнтирів, «Меланка в бібліотеці», «На хвилях різдвяної ночі» тощо.

Загальновизнано, що будь-яке партнерство представляється унікальним сполученням різних видів компетенції та навичок, носіями яких є окремі організації й особи. Саме таке взаємозбагачення і дозволяє партнерам компенсувати слабкі сторони один одного, спільно досягати поставлених цілей, обмінюватися інформацією. Крім того, партнерство вимагає постійного розвитку як навколо технічних, так і навколо організаційних моментів. Важливо зауважити, що в умовах духовного відродження зростає інтерес до відтворення та збереження досягнень минулого. Знання свого роду, історичних та культурних надбань предків необхідні не лише для піднесення національної гідності, а й для

використання кращих традицій у практиці сьогодення. Це дає поштовх до урізноманітнення працівниками бібліотеки видань та культурно-просвітницьких заходів [1; 11]. Сьогодні книгозбірня запроваджує неординарні форми плідної співпраці з Національним академічним гуцульським ансамблем пісні й танцю «Гуцулія». Втілюються спільні проекти з відзначення Шевченківських днів та днів міста. Яскравим прикладом партнерства є спільно сформований електронний продукт, що висвітлює костюми ансамблю з часу його заснування.

Прикметою сьогоднішнього бібліотечно-мистецького краєзнавства можна вважати й активізацію фахівцями Івано-Франківської ОУНБ ім. І. Франка пошукової дослідницької роботи. Потужною й плідною є започаткована у 2013 р. працівниками відділу літератури з мистецтва серія електронних видань: слайдовистави «Йти вперед, зберігаючи традиції», що представляє розмаїття мистецьких колективів Івано-Франківщини.

Важливим етапом у використанні краєзнавчих продуктів ОУНБ ім. І. Франка стало налагодження співпраці з Центром патріотичного виховання учнівської молоді ім. С. Бандери, що дає можливість істотно доповнювати образ історії нашої культури, розширити пізнавальний інтерес до визначних постатей та сприяти піднесенню національно-патріотичної самосвідомості читачів. Певний історико-культурний інтерес становлять створені працівниками відділу літератури з мистецтва електронні ресурси про творчість відомих івано-франківських художників «Глибина сутності Олександра Коровая» та «Про що говорила душа Опанаса Заливахи».

В історії Івано-Франківщини співіснування етнічних культур та громад має свої особливості. У них відображена історія не лише української, але й архаїчної слов'янської обрядовості, від давніх часів язичництва по сьогоднішній день. Прагнучи зберегти власні культурні традиції, люди об'єднуються в етногрупи [5]. Завдяки цьому при бібліотеці існує «Лемкоклуб», діяльність якого передбачає співпрацю з товариством «Лемківщина», носіями лемківської культури, відомими людьми краю у підготовці та проведенні культурно-просвітницьких заходів, у розробці і впровадженні творчих програм. У межах клубу проводяться лемківські вернісажі, фольклорні посиденьки, години духовних піснеспівів, інтерактивні зустрічі-знайомства «Від предків до нащадків», родинні та фольклорно-етнографічні свята, майстер-класи. Для поширення обрядів та звичаїв лемків створюються мультимедійні презентації та відеофільми, які переглядаються на засіданнях. З викладеного можна зробити висновок, що

характерною ознакою клубу є знайомство з книжковими новинками лемківської тематики, обмін цікавою інформацією про історію та культуру Лемківщини. Прикладом цьому можуть слугувати спогади учасників «Лемкоклубу»: Анастасії Гулич, Ярослави Галик, Петра Чоловського, Галини Баранкевич, Ольги Фабрики та інших, а також сформований для читачів книгозбірні електронний продукт «Вернісаж Лемківщини».

Тісні взаємини з викладацьким складом і студентами Інституту мистецтв Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника дали змогу лобіювати питання створення арт-центру творчої молоді «Мистецька академія», заходи якої проводяться у новому форматі «тижневий блок» навесні та восени. Варті уваги театралізовані читання, майстер-класи «Глибина світу витинанки», «Вільний політ фантазії» (виготовлення тканини технікою валяння), «Нащо стали на папері сумними рядами» (виготовлення черпаного паперу й виконання рукописного шрифту), комільфо-зустрічі, ерудит-шоу, експрес-діалоги тощо.

Наголосимо, що саме періодичне проведення соціологічних досліджень, аналітично-маркетингових розвідок, баскет-опитувань спільно з краєзнавцями, істориками, мистецтвознавцями, митцями, враховуючи запити реальних та потенційних користувачів, дає можливість створювати бюлетені «Літературне Прикарпаття», «Пам’ятки історії і культури області», «Мистецька палітра», «Музичний арсенал» та ін., а також узагальнити методику інформаційного забезпечення управлінського апарату, організацій міста, централізованих бібліотечних систем області та окремих користувачів. Констатуємо, що до видавничої діяльності бібліотеки долучаються провідні науковці, письменники, які виступають не лише консультантами, але й співавторами видань, готуючи фундаментальні вступні статті та надаючи цікаві матеріали.

Що стосується збереження традицій, то можна зазначити, що працівниками бібліотеки підготовлено низку бібліографічних видань. Вартий уваги бібліографічний покажчик «Фольклорні скарби Прикарпаття», що відображає наукову і науково-популярну літературу з фондів Івано-Франківської ОУНБ ім. І. Франка про фольклорні традиції краю, народні легенди, казки, пісні, танцювальну культуру, календарно-обрядову творчість та містить відомості про фольклористів Прикарпаття. А незабаром вийде наступне друковане видання – збірка архівних світлин «Етностиль Івано-Франківщини» з історії вбрання Прикарпаття.

Зазначимо, що прискорена зміна та постійне удосконалення краєзнавчих ресурсів у популяризації діячів культури та мистецтва з

урахуванням новітніх технологій змінюють ставлення до діяльності бібліотечної установи. Серед цікавих видавничих проектів бібліотеки є буклети листівок вибраних робіт, що експонувалися митцями-краянами у мистецькій вітальні, біографічні мозаїки з доданням відеопрезентацій та відеолітописів, присвячених ювілейним датам творчих особистостей. Ці видання об'єднані уніфікованою структурою та спільністю задуму. Але разом з тим методика бібліографування постійно удосконалюється. Створено цикл мультимедійних презентацій «Розмаїтий мистецький дивосвіт» та відеофільмів «В рамках партнерства» про відомих особистостей Івано-Франківщини, яким передувала багатовекторна пошукова робота. Усі ці культурологічні проекти й матеріали оперативно знайомлять з творчим доробком неординарних людей краю. Схвальну оцінку науковців, літературознавців, краєзнавців, мистецтвознавців, бібліотечної спільноти отримали нові видавничі проекти бібліотеки. Передусім це електронні видання «Володимир Івасюк та Прикарпаття», «Ювілярам-митцям присвячується», «Магічне сяйво рідкісних світлин».

Сьогодні мистецьке бібліотечне краєзнавство Івано-Франківської ОУНБ ім. І. Франка перебуває у процесі пошуку інноваційних форм та новітніх методів діяльності. Завдяки творчому пошуку з'являються нові форми популяризації краєзнавчих ресурсів. Зокрема, працівники відділу літератури з мистецтва формують інфотеки «Банк мистецьких цікавинок» про діяльність Івано-Франківського осередку Національної спілки кінематографістів України зі сторінок преси та серії DVD-дисків з фільмами режисерів Прикарпаття. Не менш цікавим є й диск «Правда часу», упорядкований фахівцями бібліотеки, матеріали до якого надав голова Івано-Франківського осередку Національної спілки кінематографістів України Юліан Яковина. Це є ще одним прикладом співробітництва бібліотеки з мистецькими закладами, що дає позитивні результати при створенні нових видів видань.

Культура народу – це національне надбання, що передається від покоління до покоління, примножується та збагачується. Фахівці бібліотеки систематично поповнюють і оновлюють БД «Мистецтво», «Краєзнавство», «Гуцульщина», «Пам'ятки історії і культури Івано-Франківської області», «Івано-Франківщина: минуле і сьогодення» та «Видатні діячі Прикарпаття», що також сприяють популяризації культурно-мистецького життя краю. Досвід засвідчує, що ОУНБ ім. І. Франка як закладу культури належить особлива роль у створенні

«документальної пам'яті Івано-Франківщини». Бібліотечні працівники активно співпрацюють з аматорами краєзнавства, інтелігенцією, ветеранами і молоддю – усіма небайдужими до минулого, сучасного та майбутнього свого рідного краю. Заслуговує на увагу підготовлена фахівцями відділу літератури з мистецтва слайдовистава «Відкриваємо новий Станиславів», суть якої полягає у формуванні національної свідомості, духовності та культури.

Серія друкованих видань «Екскурс видами мистецтв», що створюється працівниками відділу літератури з мистецтва, є необхідністю для удосконалення системного документного забезпечення краєзнавчих ресурсів. У цій серії видані такі пам'ятки користувачам: «Світ декоративно-прикладного мистецтва», «Перлини архітектурних епох», «Рисунок. Живопис. Іконопис», «Мистецтво скульптури України та світу», «Український кінематограф». Такі видання дають можливість зафіксувати пріоритетні напрями у дослідженнях провідних мистецтвознавців, краєзнавців, науковців, уточнити й узагальнити їхній внесок у збереження культури краю.

Важливим напрямком удосконалення краєзнавчих ресурсів бібліотек є створення нових, оригінальних, електронних краєзнавчих продуктів, безпосередньо призначених для розміщення в мережі Інтернет або публікації на дисках. Зараз з'являються мультимедійні документи, що поєднують у собі бібліографічні списки, тексти, оригінальні матеріали, образотворчий ряд і різні мультимедійні додатки. Це має особливе значення для краєзнавства, адже існує перспектива створення тематичної, бібліографічної, персональної мультимедійної продукції краєзнавчого змісту – картографічних видань про край, його екологію, історію місцевих бібліотек, музеїв, архівів, видатних діячів краю та ін.

Удосконалення краєзнавчих ресурсів – це створення вторинних електронних документів краєзнавчої тематики – дайджести, оглядово-аналітичні документи, віртуальні путівники, веб-сайти, бібліографічні, реферативні, фактографічні, адресно-довідкові, персональні та електронні БД, що є результатом інтелектуальної діяльності бібліотечних фахівців, складовою краєзнавчих фондів, до яких надається вільний доступ користувачам через локальні і глобальні мережі.

Підсумовуючи, зазначимо, що на сьогоднішній день бібліотека упорядковує і зберігає всю зафіксовану краєзнавчу інформацію, створює нові моделі електронних та друкованих видань, намагається досягти найбільшої повноти відображення нових матеріалів про край, митців

регіону. 2015 року започатковано БД «Майстри Прикарпаття», адже народні промисли є основою нашої національної ідентичності. Тому потрібно й надалі співпрацювати з громадою, розширювати репертуар класичних та інноваційних послуг, формувати бібліотечний простір з урахуванням інтересів конкретних людей, впроваджувати персоналізований сервісно-клієнтський підхід і поповнювати видання бібліотеки новим контентом та актуальною інформацією.

Дослідженням виявлено, що створені фахівцями ОУНБ ім. І. Франка моделі електронних та друкованих видань з популяризації доробку митців Прикарпаття з використанням новітніх технологій, довели свою ефективність. Арсенал власних електронних та друкованих видань створюються з метою накопичення інформації про життєвий і творчий шлях діячів культури з різних жанрів мистецтва регіону, України та світу. Вони не тільки дають можливість обмінюватись досвідом з партнерами, а також виробляти спільну мету власного розвитку. Крім того, ці моделі є дієвими для підвищення організаційної культури бібліотечних фахівців.

Разом з тим варто зазначити, що дослідженню моделей краєзнавчих ресурсів ОУНБ ім. І. Франка у популяризації творчості митців Прикарпаття приділяється недостатньо уваги, це питання потребує подальшого ґрунтовного аналізу. На особливу дослідницьку увагу заслуговує класифікація інформаційної продукції структурних підрозділів бібліотеки. Вкрай важливо постійно перебувати в творчому пошуку, розвивати соціальне партнерство, генерувати нові ідеї, співпрацювати із закладами культури, місцевими колекціонерами та краєзнавцями. Це дасть можливість створити нові краєзнавчо-мистецькі проекти, оригінальні інформаційно-аналітичні видання та електронні ресурси. Слід вивчати досвід інших публічних бібліотек, дослідження й публікації про новий формат у діяльності книгозбірень, і, виходячи зі своїх умов та можливостей, запроваджувати їх у практику.

Використані джерела

1. Барабаш, С. Модерація заходів у роботі з громадськістю та персоналом як комплексна форма менеджменту в бібліотеках / С. Барабаш // Вісн. Кн. палати : наук.-практ. журн. – 2012. – № 5. – С. 1–3.

2. Денисенко, С. Соціокультурні краєзнавчі потреби читачів: засоби задоволення в умовах бібліотечних установ / С. Денисенко // Вісн. Харків. держ. акад. культури. – 2001. – Вип. 5. – С. 135–141.

3. Звіт роботи відділу літератури з мистецтва за 2013 рік / Івано-Франків. ОУНБ ім. І. Франка, від. літ. з мистецтва. – Івано-Франківськ, 2014. – 16 с. – Рукопис.

4. Костенко, М. Формування вітчизняних електронних інформаційних ресурсів з проблем художньої культури та мистецтва на регіональному рівні / М. Костенко // Бібл. вісн. – 2012. – № 3. – С. 37–41.

5. Культурно-мистецька панорама Івано-Франківська : 350-ти річчю надання місту магдебурзького права присвяч. : монографія / Г. Карась (голова авт. кол.), В. Дутчак, І. Монолатій, І. Дундяк [та ін.]. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2012. – 180 с.: іл.

6. Кушнаренко, Н. Бібліотечне краєзнавство: сутність і структура / Н. Кушнаренко // Вісн. Кн. палати : наук.-практ. журн. – 1997. – № 5. – С. 10–11.

7. Кушнаренко, Н. Теоретичні засади бібліотечного краєзнавства / Н. Кушнаренко // Вісн. Харків. держ. акад. культури. – 2006. – Вип. 17. – С. 119–131.

8. Малиновська, В. Культурно-просвітницька діяльність Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету ім. В. Каразіна / В. Малиновська // Бібл. вісн. – 2013. – № 3. – С. 39–42.

9. Мамонтов, А. В. Библиотечное краеведение. Краеведческий библиотечный фонд: учеб. пособие. Вып. 1–2 / А. В. Мамонтов. – Санкт-Петербург : СПб ГАК, 1996–1998. – 38 с.

10. Постельжук, О. Новітні види інформаційно-аналітичної продукції обласних універсальних наукових бібліотек України / О. Постельжук // Бібл. вісн. – 2013. – № 1. – С. 3–8.

11. Сташків, М. Краєзнавча діяльність: взаємозв'язок, системність, розмаїття тем і прийомів / М. Сташків // Вісн. Кн. палати : наук.-практ. журн. – 2006. – № 6. – С. 24–26.

12. Тронько, П. Історичне краєзнавство: крок у нове тисячоліття (досвід, проблеми, перспективи) / П. Тронько ; Нац. акад. наук України, Ін-т історії. – Київ, 2000. – 270 с.

13. Щерба, Н. Н. Библиотечное и библиографическое краеведение: сб. послед. ст. / Н. Н. Щерба. – Москва : Кн. палата, 1995. – 191 с.

КРАЕВЕДЧЕСКИЕ ЭЛЕКТРОННЫЕ РЕСУРСЫ: ПОЛНОТЕКСТОВЫЕ БАЗЫ ДАННЫХ. ПРАКТИКА КУРСКОЙ ОБЛАСТНОЙ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ ИМЕНИ Н. Н. АСЕЕВА

Конева Ольга Владимировна,
Курская областная научная
библиотека имени Н. Н. Асеева
РФ, Курск

Анотація. *Про оцифровку краєзнавчих документів у Курській обласній науковій бібліотеці імені М. М. Асєєва та формування власних краєзнавчих електронних ресурсів (полнотекстових БД) на сайті бібліотеки.*

Ключові слова: *Курська обласна наукова бібліотека імені М. М. Асєєва, крєзнавчі електронні ресурси, оцифровка, сайт бібліотеки.*

Аннотация. *Об оцифровке краеведческих документов в Курской областной научной библиотеке имени Н. Н. Асеева и формировании собственных краеведческих электронных ресурсов (полнотекстовых БД) на сайте библиотеки.*
Ключевые слова: *Курская областная научная библиотека имени Н. Н. Асеева, краеведческие электронные ресурсы, оцифровка, сайт библиотеки.*

Annotation. *On the digitization of local history documents in the Kursk Regional Scientific Library named after N. Aseev and forming their own local history of electronic resources (full text database) on the site of the library.*
Keywords*: Kursk Regional Scientific Library named after N. Aseev, local history electronic resources, digitization, the library website.*

Краеведческие издания являются неотъемлемой частью культурного достояния Курского края, его важнейшим информационным ресурсом. Особенно это относится к редким и ценным дореволюционным изданиям. Сохранить их для потомков – прямая задача и обязанность любого фондодержателя. Но не менее важной задачей является и обеспечение максимального доступа к этим изданиям. В связи с чем перед Курской областной научной библиотекой имени Н. Н. Асеева, имеющей в своих фондах редкие и ценные дореволюционные краеведческие издания, возникла очень сложная и противоречивая задача: облегчить, а в ряде случаев и открыть доступ современникам к собранным в фондах коллекциям, и одновременно сохранить их для будущих поколений.

Решение таких задач сегодня невозможно представить без использования новых информационных технологий, позволяющих предоставлять доступ к изданиям, не повреждая их материальной основы. Основным направлением в решении поставленных задач является оцифровывание краеведческого фонда, т. е. перевод содержания в электронный вид. Эта работа позволяет не только приступить к формированию собственных электронных информационных полнотекстовых ресурсов, но и наиболее эффективно организовать доступ к ним. Созданные оцифрованные копии могут храниться в электронном виде как на CD-ROM, так и в электронных БД, доступ к которым возможен не только в стенах учреждения-фондодержателя, но и удаленно на интернет-ресурсах, что на сегодняшний день более приоритетно, так как позволяет обеспечить максимально быстрый, полный и свободный доступ

к информации.

В Курской областной научной библиотеке имени Н. Н. Асеева оцифровка краеведческих изданий производится с 2007 г., но формирование полнотекстовых БД началось лишь с 2013 г., когда был приобретён планетарный книжный сканер «Элар ПланСкан», позволяющий получать высококачественные электронные копии бесконтактным способом максимально быстро. При этом главный критерий отбора документов для оцифровки – востребованность изданий читателями, что и позволило сформировать актуальные краеведческие электронные ресурсы.

В 2014 г. основной массив оцифрованных документов стал доступен на сайте Курской областной научной библиотеки имени Н. Н. Асеева (http://www.kurskonb.ru). Так, на сегодняшний день на сайте библиотеки формируется БД **«Курский край»,** в которой размещены несколько полнотекстовых ресурсов – электронные библиотеки краеведческих изданий различной тематики. Одна из самых востребованных – электронная библиотека **«Листая страницы истории»**, где собраны электронные копии редких и пользующихся повышенным спросом краеведческих изданий. На этом электронном ресурсе представлены универсальные справочные издания, содержащие различные сведения о Курске и Курской губернии: памятные книжки и адрес-календари, представляющие собой перечень всех государственных и общественных учреждений губернии с их личным составом, а также содержащие сведения о территориальном делении губернии, списки населенных мест, фабрик и заводов и некоторую другую информацию; статистические сборники, обзоры Курской губернии, а также труды губернских статистических комитетов и ученых архивных комиссий; издания по истории, географии и этнографии Курского края.

Представляет интерес и электронная библиотека **«Никто не забыт, ничто не забыто»,** содержащая электронные копии изданий о Курской области в годы Великой Отечественной войны. Также на сайте представлена электронная библиотека **«Куряне в истории России»**, посвящённая выдающимся людям, прославившим Курский край, в которой на сегодняшний день размещены электронные издания о курском астрономе-самоучке Фёдоре Алексеевиче Семенове и о Евгении Ивановиче Носове, выдающемся писателе, талант которого неразрывно

связан с Курским краем. Но достоинство работы по созданию полнотекстовых электронных ресурсов не только в том, что она позволяет сохранить, обеспечив доступ, материальную основу изданий, но и в том, что позволяет доукомплектовывать фонд электронными копиями изданий, отсутствующими в фонде библиотеки.

Особого внимания заслуживает электронная библиотека первой курской газеты **«Курские губернские ведомости»**, полного комплекта которой нет ни у одного фондодержателя Курской области. А это без преувеличения – ценнейший источник для изучения истории и культуры Курского края. В газете, состоящей из официальной и неофициальной частей, опубликованы как административные документы, так и статьи, посвящённые Курской губернии, а также различным политическим и культурным событиям, происходящим внутри страны и за её рубежом. «Курские губернские ведомости» – это летопись жизни Курской губернии. На сегодняшний день на электронном ресурсе представлены оцифрованные копии номеров газеты за 1873–1888 годы. Интерес к этому ресурсу неизменно растёт, а электронная библиотека первой курской газеты непрерывно пополняется.

Электронная библиотека первой курской газеты
«Курские губернские ведомости»

Электронная библиотека газеты «Курский край»

Интересна и недавно созданная электронная библиотека старейшей общественно-политической газеты Курской области **«Курская правда»**, первый номер которой под этим названием вышел 30 мая 1918 года. До этого газета выходила под названиями «Известия Курского Совета рабочих

и солдатских депутатов», «Голос революции», «Курская беднота», «Волна». При этом менялось и содержание: от первой социал-демократической газеты, на страницах которой царил дух революции, до областной общественно-политической газеты, играющей видную роль в политической и литературной жизни Курского края.

В фонде Курской областной научной библиотеки имени Н. Н. Асеева хранятся подшивки газеты с 1934 г. и по сегодняшний день. К сожалению, более ранние номера не сохранились. Поэтому одной из задач, поставленных при создании этого ресурса, является последующее доукомплектование электронной библиотеки отсутствующими номерами, в том числе и за 1917 – 1933 гг. На сегодняшний день оцифрованы номера газеты за 1934 – 1935 гг. Доступ ко всем электронным ресурсам открыт для посетителей сайта библиотеки.

В заключение отметим, что Курская областная научная библиотека имени Н. Н. Асеева постоянно пополняет и совершенствует свои электронные ресурсы, всё больше внимания уделяя не только формированию собственных полнотекстовых краеведческих ресурсов, но и комплектованию коммерческими полнотекстовыми БД краеведческих периодических изданий и электронными полнотекстовыми изданиями.

Использованные источники

1. Вебер, Х. Оцифровка как метод обеспечения сохранности? [Текст] / Х. Вебер, М. Дерр. – Москва, 1999. – 48 с.

2. Юрченко, Я. Г. Формирование электронных ресурсов как стратегия развития библиотеки [Электронный ресурс] / Юрченко Яна Геннадьевна. – URL: http://www.kemrsl.ru/documents/founds/vip3/vip3.6.htm (дата обращения: 4.09.2015).

3. Негуляев, Е. А. Создание и сбор полнотекстовых электронных ресурсов в университетской библиотеке [Электронный ресурс] / Е. А. Негуляев, Е. А. Охезина. – URL: http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/92/1/Negulyaev_Okhezina.pdf (дата обращения: 4.09.2015).

НОВЫЕ СЕРВИСЫ ДЛЯ БИБЛИОТЕКАРЕЙ И ЧИТАТЕЛЕЙ В СРЕДЕ САБ «ИРБИС 64»

Рудзский Лев Зиновьевич,
член правления Международной
Ассоциации ЭБНИТ
Николаев Андрей Владимирович,
заведующий отделом НТБ Киевского
Национального университета
технологий и дизайна,
Украина, Киев

Анотація. *Дана характеристика двом новим сервісним функціям САБ «ІРБІС 64», які дозволяють підвищувати комфортність роботи із системою як співробітнику бібліотеки, так і читачеві в середовищі Інтернет.*
Ключові слова: *САБ «ІРБІС 64», постійні запити, Інтернет, бібліографічні покажчики, сервісні функції.*

Аннотация. *Дана характеристика двум новым сервисным функциям САБ «ИРБИС64», которые позволяют повысить комфортность работы с системой как сотруднику библиотеки, так и читателю в среде Интернет.*
Ключевые слова: *САБ «ИРБИС 64», постоянные запросы, Интернет, библиографические указатели, сервисные функции.*

Annotation. *The characteristics of the two new service functions SAB «IRBIS 64», which allow increase comfort of work with the system as an employee of the library and the reader in the Internet environment.*
Keywords: *SAB «IRBIS64», repeated requests, Internet, bibliographies, service functions.*

Трудно четко разделить сервисы на группы «для библиотекарей» и «для читателей». Естественно, что они тесно связаны между собой, т. к. конечная цель работы сотрудника библиотеки – удовлетворение информационных потребностей читателя, и чем комфортнее для библиотекаря и для читателя будет проходить этот процесс, тем комфортнее им будет пользоваться услугами САБ «ИРБИС64». При всем многообразии информационных потребностей читателей в практике информационного поиска существует понятие «постоянные информационные запросы». Примером реализации постоянного запроса в поисковой среде САБ «ИРБИС64» является поиск новых поступлений за

месяц в режиме «Стандартный» в среде интернет-модуля САБ «ИРБИС64».

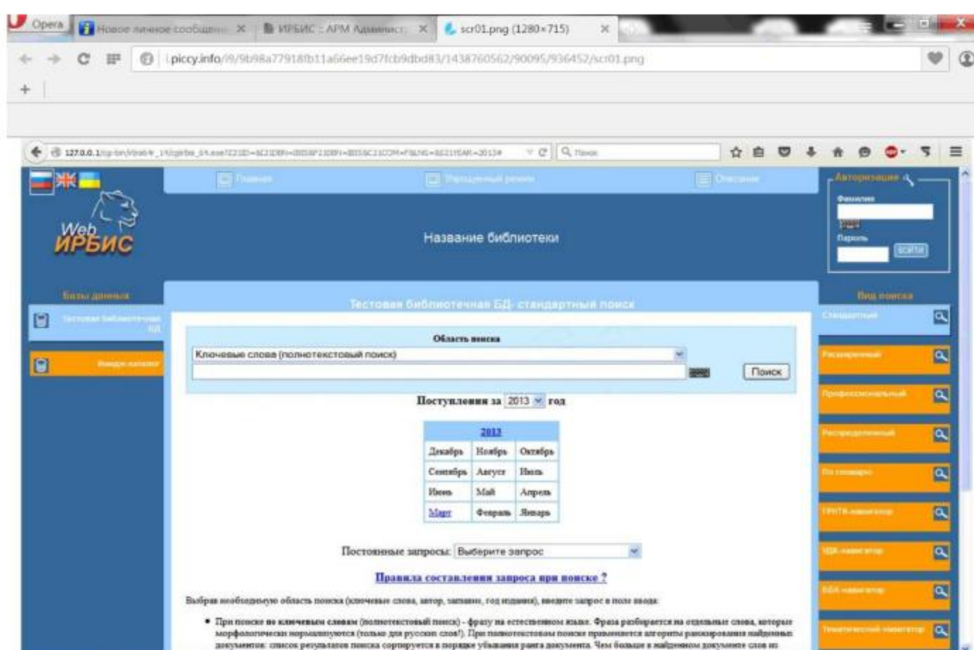

Поиск новых поступлений

При нажатии на гиперссылку в виде имени месяца или года система выдает список новых поступлений за текущий или прошедшие месяцы, текущего или прошедшего годов. Понятно, что поиск происходит по данным из поля 907^A – Дата вода – закладка «Технология», причем сотрудник библиотеки НЕ имеет возможности редактирования этих данных, которые автоматически вводятся в систему вместе с данными о создателе записи при ее сохранении. Следует учесть, что в поиске участвуют данные из ПЕРВОГО повторения этого подполя, т. е., если запись создана в августе 2015 г., а в сентябре 2015 г. ее редактировали, например, добавили аннотацию, то в результаты поиска за сентябрь 2015 г. она не попадет. В САБ «ИРБИС64» версия 2014.1 в АРМ «Каталогизатор» разработчиками системы, по предложению одного из авторов (Л. З. Рудзский), на панель задач была выведена иконка «Постоянные запросы», которая также появилась в режиме «Поиск». Теперь сотрудник, работающий в АРМ «Каталогизатор», имеет возможность проводить поиск

с использованием меню постоянных запросов, пополнение которого «спрятано» в режиме «Поиск - Поиск по словарю/Рубрикатору».

Таким образом, сотрудник библиотеки, который постоянно находится, а если не находится, то должен находиться в тесном контакте с читателями, чувствуя «кожей» их информационные потребности, изучив поисковый язык САБ «ИРБИС64», имеет возможность построить сложный информационный запрос с использованием логических операторов, данных из разных полей и подполей библиографических записей, отработать его и поименовать терминами естественного языка, в понятной читателю форме. Например, запросы типа «Произведения Т. Г. Шевченко, изданные в Украине на украинском языке в период с 1991 по 2014 гг.» или «Методические указания по решению задач по высшей математике для студентов 1 курса по специальности "Компьютерные науки"» или «Новости краеведения». Подобные запросы являются сложными и не всегда возможны для реализации даже в режимах поиска «Расширенный» или «Профессиональный», которые доступны в интернет-модуле САБ «ИРБИС64», но обычный читатель «не доходит» до этих режимов. Поэтому логическим продолжением стало представление читателю нового поискового окна на главной странице интернет-модуля САБ «ИРБИС64», в режиме «Стандартный», под названием «Постоянные запросы». Читатель получает возможность выбрать из меню один из созданных сотрудником библиотеки постоянных запросов. Причем рядом с новым окном читателю предоставляется возможность отослать сотруднику библиотеки свое мнение о формулировке запроса, предложить другую формулировку и т. д. Кроме того, сотрудник библиотеки может получить статистику использования различных постоянных запросов из предоставленного перечня. Подобный сервис, на наш взгляд, дополняет сервис типа «Виртуальная справка», «Спроси библиотекаря», когда читатель задает вопросы сотруднику библиотеки в формате чата. Контактируя с читателем в названных форматах, сотрудник библиотеки, используя новый сервис, получает возможность реализовать информационные потребности читателя в виде постоянного запроса. Новый сервис является попыткой реализации режима FAQ (англ. Frequently Asked Question(s) – часто задаваемые вопросы).

Поисковое окно «Постоянные запросы»

Еще одним сервисом можно считать новую выходную форму для ПЕЧАТИ библиографического указателя для изданий, которые относятся к книжным памятникам. Известно, что библиографическое описание книжных памятников, экземпляров редкой, ценной, старопечатной литературы, хотя и регламентируется (http://www.yarsvodkp.ru/page/docs.htm и http://nbuv.gov.ua/node/611) существенно отличается от библиографического описания современных документальных источников, что отражено в структуре библиографической записи САБ «ИРБИС64» (закладка «Редкие» в различных рабочих листах).

Спецификой книжных памятников прежде всего является уникальность каждого экземпляра, которая должна быть зафиксирована в соответствующих полях библиографической записи, но иногда при научной обработке таких источников возникает необходимость в полях, не предусмотренных отраслевыми или общегосударственными нормативными документами. Процесс отбора тех или иных полей, в рамках предлагаемых нормативными документами, с одной стороны, а с другой стороны, в рамках возможностей САБ «ИРБИС64» представлен в www.dropbox.com/s/pg79rb7xiojrria/IRBISKnigiGragdanskoiPechatiBelova.rar

Файл представляет собой видеозапись части вебинара, в рамках которого заведующая отделом редкой книги Ярославской ГОУНБ имени Н. Некрасова, кандидат исторических наук Наталья Владимировна Белова, показывает процесс составления библиографической записи на конкретный экземпляр книжного памятника, в среде САБ «ИРБИС64».

Этот материал может служить наглядным методическим пособием для подобных процедур. Кроме того, при наличии некоторого воображения, он наводит на мысль о том, что при современных технических возможностях, доступных любой библиотеке (компьютер, веб-камера, компьютерный микрофон, бесплатное ПО для записи видео и звукового сопровождения, включая движение курсора по монитору), процесс создания БЗ на книжный памятник, может сопровождаться записью видео и звукового сопровождения (размышления вслух сотрудника, составляющего библиографическую запись, о причинах, которые заставляют его использовать то или иное поле в библиографической записи) и созданный видеосюжет может быть прикреплен к полю 951 – Ссылка – внешний объект (закладка «Технология»). Естественно, что каждый видеосюжет может содержать свою интригу, если, например, озвучивать историю передвижения экземпляра по фондам различных библиотек, отраженную в виде печатей библиотек, в фондах которых побывал экземпляр или историю (краткую!) имеющегося на экземпляре экслибриса и т. д. Такой видеосюжет может быть доступен читателю через интернет-модуль САБ «ИРБИС64» как для просмотра, так и для свободного скачивания. И такие технологии полностью находятся в плоскости привлечения читателей к чтению книг, как бы это парадоксально ни звучало! Поэтому вполне уместно предположить, что возможности САБ «ИРБИС64» для автоматизированного создания печатных библиографических списков (выходные формы, доступные в АРМ «Каталогизатор» в режиме – Сервис – Печать – Таблицы или Списки) не были рассчитаны на представление в выходных печатных формах всего многообразия форм создания библиографических записей на книжные памятники.

За основу создания специализированного указателя нами была взята выходная форма TABSUO – Систематический указатель (только основные записи со ссылками и указателями). Возможности этой выходной формы описаны в документации на САБ «ИРБИС64» [2, с. 112] и ее основное отличие от других штатных выходных форм состоит в том, что для автоматизированного создания в данной выходной форме сопутствующих

указателей (авторского, географических рубрик) обязательно необходимо индексирование библиографических записей, которые должны попасть в указаетель, специальными индексами (поле 690 – Издательский индекс – закладка – Систематизация). Следует отметить, что структура издательского индекса (в нашем случае издатель – библиотека, которая составлет указатель, и никакого отношения к издательству, в котором напечатан источник, это словосочетание отношения не имеет!) представлена двумя файлами ii.mnu и ii.tre, которые сохраняются, в …\IRBIS64\Datai\IBIS\II.MNU и там же II.tre, т.е. каждая БД может иметь свою тематическую и иерархическую структуру издательского индекса (Михайлова), хотя для конкретной библиотеки может быть разработана универсальная структура издательского индекса, которая будет включать индексы для создания всего тематического спектра указателей, издаваемых конкретной библиотекой. На примере создания указателя «История Украины» (https://dl.dropboxusercontent.com/u/98167199/Bibliography/historyofukraine/historyofukraine2011.pdf) можно увидеть результаты этой технологии. В Национальной исторической библиотеке Украины было принято решение о создании такого указателя для последующего его представления прежде всего в печатной форме. Для этих целей была создана отдельная БД, т.к. она пополняется БЗ не только на источники из фондов НИБ Украины, но и БЗ на источники из фондов других библиотек и информационных центров. Для этой БД была разработана структура издательского индекса (согласованная с научными сотрудниками Института истории Украины, которая позволила абсолютно комфортно получать печатную форму с авторским указателем, фактически в виде оригинал-макета для передачи в типографию.

Формат БД позволили значительно ускорить сроки подготовки и редактировать БЗ в среде САБ «ИРБИС64», а не в формате текстового редактора. Ниже приведена одна БЗ из печатной формы создаваемого указателя, для которого автоматически будет генерироваться авторский указатель, указатель издающих организаций, места издания, года издания. Для каждого источника будет представлено цифровое изображение обложки и страницы с автографом. В данном примере для некоторых полей мы указали их цифровые метки, которые они имеют в САБ «ИРБИС64», чтобы было понятно, откуда экспортируются данные в

печатную форму указателя. В окончательном варианте печатной формы этих меток, естественно, не будет.

Выражаем благодарность Кириллу Русановскому, главному библиографу научно-библиографического отдела Национальной исторической библиотеки Украины, за работу оператора и режиссера монтажа, при подготовке видеосюжетов, которые помогли раскрыть идею данной публикации.

Использованные источники

1. Створення баз даних документів, визначених для включення до Державного реєстру національного культурного надбання, за допомогою системи автоматизації бібліотек ІРБІС [Текст] : (рекомендації) / О. Лазарєва [та ін.] ; М-во культури і мистецтв України, Нац. парламент. б-ка України. – Київ : НПБ України, 2002. – 19 с.

2. Система автоматизации библиотек ИРБИС. Автоматизированное рабочее место «Каталогизатор» : рук. пользователя [Текст] / ГПНТБ России. – Москва : ГПНТБ России, 2009. – 124 с.

3. Система автоматизации библиотек ИРБИС. Общее описание системы [Текст]: рук. пользователя / ГПНТБ России. – Москва : ГПНТБ России, 2013. – 494 с.

4. Форум ИРБИС [Электронный ресурс]. – Электрон. дан. – Москва : Ассоц. ЭБНИТ, [2001–]. – Загл. с титул. экрана. – Дата обновления: 30.08.2015. – URL : http://irbis.gpntb.ru (дата обращения: 30.08.2015).

5. Краєзнавча робота в бібліотеках України [Текст] : інформ. бюл. Вип. 21 / Нац. іст. б-ка України ; підгот. О. В. Михайлова ; ред. І. В. Чеховська, Т. С. Кудласевич. – Київ, 2011.

КОРПОРАТИВНА ВЗАЄМОДІЯ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ ДЛЯ ДІТЕЙ У МЕРЕЖЕВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Дзюба Наталія Йосипівна,
завідуюча відділом НБУ для дітей
Красножон Валентина Михайлівна,
завідуюча відділом НБУ для дітей,
Україна, Київ

Анотація. *Національна бібліотека України для дітей є ініціатором мережевих корпоративних проектів «Віртуальна бібліографічна довідка: об'єднана довідкова служба бібліотек України», «Корпорація бібліотек України для дітей з аналітичного розпису періодичних видань» (2010 р.), «Кращі Інтернет-ресурси від Української асоціації працівників бібліотек для дітей», «Електронна бібліотека» (2013 р.), мета*

яких ознайомити широкий загал з кращими зразками книжкових зібрань, інтерактивного електронного порталу «КЛЮЧ» (Краща Література Юним Читачам) (2010 р.), що заслужено став ефективним інструментом створення і поширення інформації про книгу для дітей.

Ключові слова: *бібліотечно-бібліографічні послуги, корпоративні проекти, електронна бібліотека, Національна бібліотека України для дітей, бібліотеки України для дітей, віртуальна бібліографічна довідка.*

Аннотация. *Национальная библиотека Украины для детей является инициатором сетевых корпоративных проектов «Віртуальна бібліографічна довідка: об'єднана довідкова служба бібліотек України», «Корпорація бібліотек України для дітей з аналітичного розпису періодичних видань» (2010 г.), «Кращі Інтернет-ресурси від Української асоціації працівників бібліотек для дітей», «Електронна бібліотека» (2013 г.), цель которых ознакомить широкую общественность с лучшими образцами книжных собраний, интерактивного электронного портала «КЛЮЧ» (Лучшая Литература Юным Читателям) (2010 г.), который заслуженно стал эффективным инструментом распространения информации о книге для детей.*
Ключевые слова: *библиотечно-бблиографические услуги, корпоративные проекты, электронная библиотека, Национальная библиотека Украини для детей, библиотеки Украини для детей, виртуальная библиографическая справка.*

Annotation. *National Library of Ukraine for Children is the initiator of corporate network projects: «Virtual bibliographic enquiry: integrated information service of libraries in Ukraine», «Ukraine corporation of libraries for children with analytical writing of periodicals» (2010), «The best Online resources of Ukrainian Association of librarians in libraries for children», «Digital library» (2013). The aim of them is to acquaint the general public with the best samples of book collections. The interactive electronic portal «KEY» (The best books for young readers) (2010), which became the effective tool for creation and dissemination of information about book for children.*
Keywords: *bibliographic services, corporate design, digital library, the National Library of Ukraine for Children, Library of Ukraine for Children, virtual bibliographic information*

У процес модернізації довідково-бібліографічних послуг активно включилася Національна бібліотека України для дітей, першою з дитячих бібліотек держави у 2003 р. розпочавши відповідати на запити користувачів в електронному режимі. Сучасні бібліотеки для дітей, щоб бути затребуваними користувачами, мають постійно змінюватися, модернізуватися, надавати свої послуги на якісно новому рівні. Життєдіяльність бібліотеки змінюється внаслідок стрімкої появи нових технологій, виробничих процесів і зростаючого масштабу видозмін

бібліотечної діяльності. Інформатизація бібліотек сьогодні означає, що вони змінюють свою комунікаційну сутність: виходять з документальної і стають елементом електронної комунікації. Саме тому створення електронних інформаційних ресурсів має тенденцію до розвитку, вони стають своєрідною перепусткою в інформаційне суспільство. Долаючи цифровий розрив в інформаційному просторі, ця робота супроводжується появою нових ідей, розвитком інноваційних проектів, спрямованих на вільний та рівний доступ до інформації, кінцевою метою якого є більш високий та якісний рівень обслуговування користувачів різних вікових категорій. Одним з найважливіших питань, що вирішує бібліотечне співтовариство сьогодні, є взаємодія бібліотек з метою створення єдиного інформаційного простору та надання доступу до спільних інформаційних ресурсів.

У сучасних умовах інформаційного перевантаження, розширення репертуару документів у різних формах, доступністю нових каналів розповсюдження інформації, зростає роль навігаторської функції бібліотек. Визначення оптимальних шляхів пошуку документальних надбань багато в чому залежить від стану довідково-бібліографічного обслуговування, що ґрунтується на застосуванні комп'ютерних технологій, повнотекстових БД, електронних ресурсів.

У відповідь на виклик тенденції бібліотечного світу до кооперації діяльність НБУ для дітей з 2005 р. переросла у корпоративний проект «Віртуальна бібліографічна довідка: об'єднана довідкова служба бібліотек України» [1], до якого долучилися бібліотеки різних систем і відомств. На сьогодні до корпорації входять 22 бібліотеки, з них 11 – дитячих. Якісному задоволенню запитів користувачів сприяє участь у проекті наукових, спеціальних та бібліотек ВНЗ. Протягом року бібліотеки – учасниці проекту виконують у середньому 2500 довідок, 40–45% з яких здійснюють оператори бібліотек для дітей. За 10 років існування проекту послугами довідкової служби скористалось понад 35 тис. віртуальних відвідувачів з різних регіонів України, а також з Канади, Франції, Німеччини, США, Болгарії, Литви, Чехії, Польщі, РФ. Найбільше їх цікавлять такі теми: «Економіка. Фінанси» (6674), «Літературознавство» (4038), «Педагогіка. Психологія» (3556), «Держава і право» (2296), «Мовознавство» (1964), «Освіта» (1114). Також у середньому на місяць 1500 он-лайн користувачів звертаються до «Архіву виконаних довідок». Вивчення читацьких звернень до довідкового сервісу свдчить, що основні користувачі довідки —

студенти (64%); друге місце посідають спеціалісти (вчителі, викладачі, вихователі, наукові співробітники та ін.), 29% і 7% складають школярі. Для поширення довідкових послуг в електронному режимі для дитячої аудиторії, бібліотека у 2014 р. оновила рекламний буклет та підготувала пам’ятку «Віртуальна бібліографічна довідка — твій інформаційний помічник» [2]. Подальший розвиток довідково-бібліографічної діяльності у кіберпросторі вимагає активізації взаємодії бібліотек для дітей у якісному забезпеченні інформаційних потреб користувачів-дітей, перегляду перспектив роботи для популяризації онлайнового сервісу серед дитячого контингенту.

Ефективною формою взаємодії бібліотек для дітей стала спільна робота над корпоративним проектом «Кращі Інтернет-ресурси від Української асоціації працівників бібліотек для дітей». З ініціативи НБУ для дітей цей корпоративний проект почав діяти з 2010 р. У проекті сьогодні беруть участь працівники 17 бібліотек для дітей з різних регіонів України. Матеріал представлено двома інформаційними блоками: кращі інтернет-ресурси для дітей [3] та кращі інтернет-ресурси для дорослих [4]. До вебліографічного списку увійшли ретельно відібрані і перевірені джерела різноманітної тематики, до кожного з яких подається назва сайта або певний розділ, його електронна адреса, стисла анотація, цільове призначення та мова ресурсу. Щокварталу учасники корпорації здійснюють ретельний відбір змістовних, безпечних ресурсів українського та російського сегменту глобальної мережі. У цілому ресурс зараз містить понад 790 посилань і доступний як через сайт НБУ для дітей, так і через веб-сторінки бібліотек-учасниць. Основна мета проекту – забезпечення доступу користувача-дитини до об’єктивної та всебічної інформації про світ у доступній і безпечній для нього формі та реалізація міжнародних вимог інформаційної безпеки і гуманістичної спрямованості електронних продуктів, доступних дітям.

Задоволення потреб сучасного користувача на основі оптимального оперативного доступу до бібліотечно-інформаційних ресурсів вимагає координації зусиль для найбільш ефективного функціонування електронних каталогів бібліотек. НБУ для дітей з метою забезпечення раціонального використання інформаційних ресурсів підтримує і процеси взаємодії бібліотек у каталогізуванні. Ряд дитячих бібліотек з початку 2000-х років уклали угоди про співпрацю і мають можливість запозичувати записи на книги, нотні видання, аудіовізуальні документи,

електронні ресурси, створені фахівцями НБУ для дітей. При запозиченні записів відпадає необхідність самостійної бібліографічної обробки документів та прискорюється процес створення електронних каталогів регіональних бібліотек. З 2010 р. активно діє «Корпорація бібліотек України для дітей з аналітичного розпису періодичних видань», яка сьогодні об'єднує фахівців 16 бібліотек для дітей, що працюють у програмному середовищі «Марк-SQL». На 1.09.2015 р. спільна БД об'єднання налічує понад 63400 документів. Бібліотеки-учасниці гарантують першочерговий розпис та вчасну передачу визначених джерел інформації. Кожна бібліотека передплачує від 50 до 120 назв періодичних видань, з яких до зведеного списку для розпису включається до 90 джерел. Це як дитячі видання, так і фахова періодика для вчителів, вихователів та бібліотекарів. З метою забезпечення коректного представлення даних у форматі MARC21, що використовується в корпорації, розроблені і погоджені шаблони і правила каталогізування періодичних видань. У бібліотеках чітко дотримуються правил створення записів, регламентованих національними стандартами і вимогами формату. З 1 жовтня 2011 р. у межах корпорації відкрито «Віртуальну школу каталогізатора» – програму додаткової професійної підготовки, що включає комплекс навчально-методичних занять. Візитною карткою корпорації стала сторінка проекту «Проект КОРДБА» на сайті НБУ для дітей [5]. Це ресурс, де можна отримати повну інформацію про діяльність і розвиток проекту, наше спільне бачення подальшої плідної роботи, ухвалені рішення та нові ідеї.

Дитяча бібліотека має забезпечувати своїм користувачам можливість використання сучасних інформаційних технологій, доступ до інформаційних мереж, розширення сфери послуг у режимах локального та віддаленого доступу. Бібліотеки повинні не просто подавати інформацію, а використовувати Мережу як засіб комунікації і співробітництва. Інтернет потрібен бібліотекам, оскільки він цікавий і потрібний читачам. Бібліотечні інтернет-ресурси стали найперспективнішим засобом гуртування навколо дитячого читання, книговидання для дітей, забезпечення ефективного діалогу між письменником, ілюстратором, видавцем, критиком і читачем. У 2010 р. НБУ для дітей стала засновником інтерактивного електронного порталу «КЛЮЧ» (Краща Література Юним Читачам) [6]. Ресурс заслужено став ефективним інструментом створення і поширення інформації про книгу для дітей. Матеріали «КЛЮЧа»

розраховані як на дітей, так і на дорослих. Портал містить новинки книговидання для дітей в Україні; інформацію про цікаві, але призабуті твори українських авторів та видання, що стали визначальними для української книги для дітей та культури загалом; роздуми дитячих письменників про специфіку та сучасний стан літератури для дітей; добірки наукових публікацій з історії та теорії літератури для дітей. Завдяки працівникам обласних бібліотек для дітей на порталі представлені літературно-критичні огляди про стан сучасної дитячої літератури у різних регіонах України. Співпраця з авторами допомагає постійно оновлювати розділи «Аудіобібліотека», «Слово письменникові». У 2015 р. відкрито новий розділ для дітей «Книжкограй», де представлені новинки кращої літератури для дітей не лише художнього, а й науково-пізнавального спрямування, що супроводжуються ігровими завданнями (ребусами, пазлами, ігровими завданнями). В інтерактивному режимі на порталі можна обговорити проблеми і здобутки вітчизняного книговидання для дітей, прокоментувати опубліковані матеріали, висловити думку про представлені книжки.

З листопада 2011 р. в НБУ для дітей почав діяти корпоративний проект «Почитайко» [7] – електронна антологія улюблених творів дитячої літератури, яка створюється бібліотекарями різних регіонів країни. Про сучасні книжки читачі можуть дізнатися із багатьох джерел – сайтів і блогів видавництв, бібліотек, окремих шанувальників якісної дитячої літератури. Мета цього проекту – ознайомити сучасного юного читача з кращими творами минулих років з бібліотечних запасників, забутими іменами, а, можливо, і недостатньо оціненими сьогодні. На його сторінках можна ознайомитися з улюбленими віршами, короткими оповіданнями, уривками з великих творів, відібраними й озвученими бібліотекарями та читачами. На 1.07.15 р. ресурс вміщує 248 творів українською мовою і 192 – російською.

У фондах бібліотек для дітей є багато книжок, які збереглися в країні у одиничних примірниках і зберігаються у зібраннях рідкісних і цінних видань. Деякі з них являють собою справжні шедеври книжкової культури періоду другої половини XIX – першої половини XX ст.; є й малотиражні цікаві наукові дослідження, які можуть стати у пригоді сучасним ученим. Щоб розширити доступ до цих унікальних видань, з 2013 р. діє проект «Електронна бібліотека» [8], мета якого – ознайомити широкий загал з кращими зразками книжкових зібрань в межах чинного законодавства з

авторського права. Користувачі у вільному доступі мають можливість прочитати 85 творів української та зарубіжної дитячої літератури, виданої у 1920–30-х роках.

Усвідомлюючи важливість інформаційної компетентності людини в електронну еру, бібліотеки для дітей розпочали оновлення програм з бібліотечно-бібліографічних знань школярів. Новий етап фахових пошуків на шляху узгодження уроків інформаційної культури з вимогами освітнього процесу був спричинений кардинальними змінами у вітчизняній освіті. Першими включилися в цю роботу бібліотеки для дітей південного регіону України, які після проведення у червні 2011 р. Міжрегіонального ярмарку бібліотечних інновацій «Крим – Херсон – Миколаїв – Севастополь» ухвалили рішення заснувати корпоративний проект з формування інформаційної культури особистості. Логічним розвитком цієї роботи стало започаткування у листопаді 2013 р. регіонального корпоративного міжвідомчого проекту «Основи медіа-освіти: бібліотечний модуль». Співзасновники корпорації – Херсонська обласна бібліотека для дітей імені Дніпрової Чайки, центральна бібліотека для дітей ЦБС м. Херсона та методичний кабінет при управлінні освіти Херсонської міської ради. Сьогодні до проекту долучилися і бібліотеки, в яких створюються програми, уроки, бібліотечно-бібліографічні заняття, є авторські напрацювання, медіа-ресурси з питань формування інформаційної медіа-культури користувачів-дітей. Усі розробки публікуються на веб-сторінках учасників проекту й одночасно розміщуються на корпоративній платформі ресурсу «Бібліотечні медіа-уроки» [9].

НБУ для дітей в межах проекту створила чотири інтерактивні електронні ресурси для дітей молодшого шкільного віку, зокрема: «Від папірусу до книги» (короткий екскурс в історію книги) [10], «Пригоди книжки» (знайомство з книгою: структура, художнє оформлення) [11], «Бібліотека – дім твоїх друзів» (знайомство з бібліотекою, правила спілкування з книгою, гігієна читання) [12], «Енциклопедії та словники – у навчанні помічники» [13]. Крім пізнавальних розповідей, цікавих фактів ресурси вміщують ігрові сторінки: «Перехрестя веселих забав», «Кмітливі книжкові перегони», «Книжкові розваги для магістрів читацьких наук» із загадками, ребусами, іграми, міні-вікторинами, кросвордами тощо. Завдяки цьому вони стали і розвиваючим дитячим виданням, і додатковим наочним посібником для проведення уроків у школі та бібліотеці.

З метою акумулювання матеріалів, що відображають теоретичні та практичні засади виховання інформаційної культури та медіа-грамотності користувачів-дітей, на сайті НБУ для дітей відкрито онлайновий інформаційний ресурс «Інформаційна культура користувачів» [14]. У межах ресурсу висвітлюються новини з питань медіа-освіти, популяризуються оновлені розробки бібліотечних занять, розкривається досвід практичної реалізації формування інформаційних компетентностей, вироблення умінь та навичок культури споживання інформації тощо.

Стрімкий розвиток інформаційно-комп'ютерних технологій поклав початок сміливим інноваційним корпоративним проектам, сприяє розширенню та оновленню спектру бібліотечно-бібліографічних послуг, розвитку читацької компетенції, вносить зміни в процеси пошуку та використання інформації та популяризації ресурсного потенціалу бібліотек України для дітей.

Використані джерела

1. Віртуальна бібліографічна довідка: об'єднана довідк. служба бібліотек України [Електронний ресурс] // Національна бібліотека України для дітей : [веб-сайт]. – URL : http://chl.kiev.ua/cgi-bin/sp/ (дата звернення: 14.09.15).
2. Віртуальна бібліографічна довідка – твій інформаційний помічник [Електронний ресурс] : електрон. пам'ятка для користувачів-дітей // Національна бібліотека України для дітей : [веб-сайт]. – URL : http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=6765 (дата звернення: 14.09.15).
3. Кращі інтернет-ресурси від Української асоціації працівників бібліотек для дітей [Електронний ресурс] : [для дітей] // Національна бібліотека України для дітей : [веб-сайт]. – URL : http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=5646 (дата звернення: 14.09.15).
4. Кращі інтернет-ресурси від Української асоціації працівників бібліотек для дітей [Електронний ресурс] : [для дорослих] // Національна бібліотека України для дітей : [веб-сайт]. – URL : http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=5715 (дата звернення: 14.09.15).
5. Корпорація бібліотек України для дітей з аналітичного розпису періодичних видань [Електронний ресурс] // Національна бібліотека України для дітей : [веб-сайт]. – URL : http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=5501 (дата звернення: 14.09.15).
6. КЛЮЧ: Краща Література Юним Читачам [Електронний ресурс] // Національна бібліотека України для дітей : [веб-сайт]. – URL : http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=5516 (дата звернення: 14.09.15).
7. Почитайко [Електронний ресурс] // Національна бібліотека України для дітей : [веб-сайт]. – URL : http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=6090 (дата звернення: 14.09.15).

8. Електронна бібліотека [Електронний ресурс] // Національна бібліотека України для дітей : [веб-сайт]. – URL : http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=6402 (дата звернення: 14.09.15).

9. Бібліотечні медіауроки [Електронний ресурс] : [веб-сайт]. – URL : http://gorodmedia.blogspot.com (дата звернення: 14.09.15).

10. Від папірусу до книги [Електронний ресурс] : (корот. екскурс в історію кн. для учнів почат. кл.) / Нац. б-ка України для дітей ; [підгот. С. В. Кисельова] // Національна бібліотека України для дітей : [веб-сайт]. – URL : http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=6715 (дата звернення: 14.09.15).

11. Пригоди книжки [Електронний ресурс] : (знайомство з кн.: структура, худож. оформ. : для дітей молодшого шк. віку) / Нац. б-ка України для дітей ; [підгот. С. В. Кисельова] // Національна бібліотека України для дітей : [веб-сайт]. – URL : http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=6714 (дата звернення: 14.09.15).

12. Бібліотека – дім твоїх друзів [Електронний ресурс] : (знайомство з б-кою, правила спілкування з кн., гігієна читання) / Нац. б-ка України для дітей ; [підгот. С. В. Кисельова] // Національна бібліотека України для дітей : [веб-сайт]. – URL : http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=6821 (дата звернення: 14.09.15).

13. Енциклопедії та словники – у навчанні помічники [Електронний ресурс] : для учнів 1–4 класів / Нац. б-ка України для дітей ; [підгот. С. В. Кисельова] // Нац. б-ка України для дітей : [веб-сайт]. – URL : http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=7076 (дата звернення: 14.09.15).

14. Інформаційна культура користувачів [Електронний ресурс] : [інформ. ресурс] // Національна бібліотека України для дітей : [веб-сайт]. – URL : http://www.chl.kiev.ua/Default.aspx?id=6619 (дата звернення: 14.09.15).

СУЧАСНІ ФОРМИ СЛОВНИКОВОЇ ПРОДУКЦІЇ: УКРАЇНСЬКИЙ ОНЛАЙНОВЫЙ СЕГМЕНТ

Шевченко Тетяна Євгенівна,
завідуюча відділом Наукової бібліотеки
ХНУРЕ,
Етенко Наталія Юріївна,
учений секретар Наукової бібліотеки ХНУРЕ,
Україна, Харків

Анотація. *Розглядається значення словників у повсякденні й професійній діяльності людини, здійснено стислий огляд різноманітних електронних словників, електронних енциклопедій, словників-програм, які створені в Україні і якими можна скористатися он-лайн.*
Ключові слова: *електронні словники, лексикографія, бібліотеки.*

Аннотация. *Рассматривается значение словарей в повседневности и профессиональной деятельности человека, осуществлен краткий обзор различных электронных словарей, электронных энциклопедий, словарей-программ, созданных в Украине, которыми можно воспользоваться он-лайн.*
Ключевые слова: *электронные словари, лексикография, библиотеки.*

Annotation. *In the report the importance of vocabulary in daily and professional activities of the person, made a brief review of various electronic dictionaries, electronic encyclopedias, dictionaries, programs created in Ukraine and that you can access online.*
Keywords: *electronic dictionaries, lexicography, libraries.*

Значення словників у житті кожної людини важко переоцінити. Словник – джерело, що містить слова (або морфеми, словосполучення, ідіоми і т. п.), розташовані в певному порядку (різному в різних типах словників), пояснює значення описуваних одиниць, дає різну інформацію про них або переклад іншою мовою, або повідомляє відомості про предмети, що позначаються ними. Найбільші колекції словників знаходяться в бібліотеках різних країн світу. Крім того, що бібліотеки зберігають колекції словників у своїх фондах, бібліотекарі є одними з основних користувачів цих колекцій і активно використовують словники у професійній діяльності. Наприклад, у процесах наукової обробки документів: при систематизації та пересистематизації документів, для якісного лінгвістичного забезпечення електронних каталогів (фор-

мулювання предметних рубрик, ключових слів тощо); інформаційно-бібліографічна робота: виконання численних бібліографічних довідок тематичного і фактографічного характеру, відповіді на запити віртуальних довідкових служб; при обслуговуванні студентів-іноземців, яких у наших вишах стає все більше; методична, наукова робота: складання звітів, вивчення практики роботи різних бібліотек світу.

Користувачі словникової літератури використовують її в друкованому вигляді, але останнім часом все частіше і частіше звертаються до електронних словників. Багато паперових словників були переведені в електронний вигляд. Завдяки «перекладу» багатотомних важких паперових словників в електронну форму з'явилася можливість обладнати такі довідники потужними і зручними механізмами пошуку, а також системами гіпертекстових посилань.

Електронний словник – словник у комп'ютері або іншому електронному пристрої. Ці словники дозволяють швидко знайти потрібне слово, часто з урахуванням морфології і можливістю пошуку словосполучень (прикладів вживання), а так само з можливістю перекладу іншими мовами. З технічної точки зору, електронний словник – комп'ютерна БД, що містить особливим чином закодовані словникові статті, які дозволяють здійснювати швидкий пошук потрібних слів (словосполучень, фраз).

У наше життя входять такі нові поняття:

- «Комп'ютерна лексикографія» – прикладна наукова дисципліна в мовознавстві, що вивчає методи, технологію й окремі прийоми використання комп'ютерної техніки в теорії і практиці складання словників;
- «Інтернет (кібер-) лексикографія» (cyberlexicography) – напрям у сучасній лексикографічній практиці, заснований на використанні інтернет-простору для створення словників.

Сьогодні визначають такі типи електронних словників:

- Он-лайн словники: розміщені на веб-сайті, і для доступу до них потрібне постійне підключення до Інтернету; складанням таких словників займається саме кібер-лексикографія;
- Словники-програми (lingvo, наприклад);
- Портативні електронні словники: в ролі електронного словника виступає спеціальний портативний пристрій. Існує цілий клас подібних

пристроїв, призначених для туристів, перекладачів, а також інших людей, які користуються іноземними мовами;

- Термінологічні БД: електронна оболонка даних, розбитих на вузькоспеціалізовані області та орієнтованих на певні групи користувачів з різними інтересами, знаннями і рівнем підготовки.

Електронні словники стали в наш час одними з найбільш популярних програмних продуктів і успішно конкурують зі своїми традиційними паперовими побратимами. І, загалом-то, це природно: переважна більшість документів сьогодні готується за допомогою персонального комп'ютера, і переваги потужних засобів пошуку в електронних словниках мало кого залишать байдужими.

Серед досягнень української електронної лексикографії слід відзначити наступні ресурси. Перший електронний словник української мови – «Лексикографічна система "Словники України"», яка об'єднує п'ять словників, зокрема: орфографічний, орфоепічний, синонімічний, антонімічний, фразеологічний. Система містить близько 152 тисяч слів, близько 2,2 тисяч антонимичних пар, 9,2 тисяч синонімічних рядів, 56 тис. фразеологізмів, а також 3 млн похідних словоформ. Диск «Словники України» виданий українським мовним інформаційним фондом Національної академії наук України тиражем 30 тис. примірників. У роздрукованому вигляді він зайняв би понад 40 тис. сторінок формату А-4. Доступний он-лайн: http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/

ВІРТУАЛЬНІ ФОРМАТИ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ СУЧАСНОГО БІБЛІОТЕКАРЯ: НОВІ ПРАКТИКИ

Вірютіна Катерина Миколаївна,
завідуюча сектором ХДНБ ім. В. Г. Короленка,
Україна, Харків

Анотація. *Висвітлюються віртуальні формати професійної комунікації в бібліотечному середовищі. Зокрема, проаналізовано діяльність бібліотечних груп у соціальній мережі Facebook як нову практику професійного спілкування.*

Ключові слова: *бібліотекарі, професійні комунікації, віртуальні канали комунікації, соціальні мережі, Facebook, професійні групи.*

Аннотация: *Освещаются виртуальные формы профессиональной коммуникации в библиотечной среде. В частности, проанализирована деятельность*

библиотечных групп в социальной сети Facebook как новая практика профессионального общения.

Ключевые слова: *библиотекари, профессиональные коммуникации, виртуальные каналы коммуникации, социальные сети, Facebook, профессиональные группы.*

Annotation. *The present article focuses on virtual forms of professional communication in library community. In particular, it covered and analyzed the activity of library groups in social network Facebook as the new practice of professional communication.*

Keywords: librarians, professional communication, virtual communication channels, social networks, Facebook, professional groups.

Інтернет став невід'ємною частиною професійного життя кожного бібліотекаря. За його допомогою ми отримуємо оперативну інформацію, навчаємось, спілкуємось, підвищуємо кваліфікацію, опановуючи нові сервіси. У пошуках професійної інформації ми звертаємось до віртуальних каналів інформації: сайтів бібліотек, професійних об'єднань та видань або до їх веб-представництв у соціальних мережах та блогах. Саме соціальні мережі дозволяють оперативно отримувати та обмінюватися новинами, думками, вступати в дискусії та залучатися до обговорення гострих питань. Однією з найпопулярніших соціальних мереж, що використовується в професійній комунікації є Facebook. Розглянемо вітчизняний професійний сегмент Facebook як платформу спілкування бібліотекарів.

Facebook – соціальна мережа, що почала працювати 4 лютого 2004 р. як мережа для студентів деяких американських університетів [8]. Зараз – це міжнародний майданчик для особистого та професійного спілкування, де надана можливість створювати особисті профілі, сторінки та групи. Особисті профілі призначені для некомерційного використання і представляють окремих осіб. Сторінки схожі на особисті профілі, але вони містять унікальні інструменти для компаній, брендів і організацій. Сторінки управляються користувачами, кожен з яких має особистий профіль. Персональні профілі, сторінки та групи відрізняються функціоналом та можливостями.

Групи Facebook допомагають зв'язуватися з певними людьми, наприклад: однодумцями, членами команди або колегами, але в межах окремої теми або ідеї. Групи – це місця, де користувач може ділитися новинами, фото або документами і відправляти повідомлення іншим

учасникам групи. Одна із функцій груп – можливість відправляти повідомлення всім учасникам цієї групи. Адміністратор групи може вибрати один з трьох параметрів конфіденційності для кожної створюваної групи, а саме: створити групу доступну всім, закриту групу або секретну групу. В групу, доступну всім, будь-яка людина може вступити сама або її може додати, або запросити один з учасників. У закриту групу потрібно відправити запит, щоб приєднатися або нового учасника може додати, або запросити один з членів групи. У секретну групу користувача повинен додати або запросити один з учасників. Можливості групи такі: завантаження та обмін фотографіями, групові повідомлення, листування, чат, створення заходів для групи, обмін файлами та документами. Комунікація в групі здійснюється за допомогою «соціальних модулів», а саме: кнопок «Подобається», «Поширити», коментарів та інших інструментів, за допомогою яких можна спілкуватися на Facebook із друзями та іншими людьми.

У вітчизняному Facebook бібліотечна спільнота представлена у вигляді особистих профілів бібліотекарів, сторінок окремих бібліотек («Харьковская государственная научная библиотека имени В. Г. Короленко – http://on.fb.me/1X12Mj9), відділів («Кабинет библиотековедения имени Л. Б. Хавкиной» – http://on.fb.me/1QFoMAj), сторінок професійних об’єднань («Харківське обласне відділення УБА» – http://on.fb.me/1MLfYaA), проектів («Bibliomist» / «Бібліоміст» – https://www.facebook.com/bibliomist/), спільнот («Сучасна бібліотека» – https://www.facebook.com/SuchasnaBiblioteka/?fref=ts), груп створених бібліотекарями для читачів і колег. Якщо мета офіційної сторінки бібліотеки чи окремого відділу – популяризація та реклама діяльності та власних сервісів, ресурсів, активне спілкування з користувачами та залучення нових, то мета професійної бібліотечної групи – неформальне спілкування, обмін думками та досвідом, обговорення актуальних питань, навчання.

Моніторінг та аналіз вітчизняного професійного простору Facebook дозволив виявити та умовно розподілити бібліотечні спільноти на групи, створені з метою інформаційної підтримки різноманітних професійних проектів (проекти програми «Бібліоміст», проекти УБА і МС УБА), проектів бібліотечних асоціацій, окремих бібліотек, регіональних професійних об’єднань; групи за напрямами бібліотечної діяльності (методична робота, робота з читачами з особливими потребами), групи за

інтересами (освіта, інформаційні технології, читання, професійний гумор) тощо.

Серед груп, створених у межах проектної діяльності програми «Бібліоміст», найпоширенішою є відкрита спільнота «Сучасний бібліотекар» (на травень 2015 р. складалася з майже 1200 учасників). Створена в 2013 р., група стала майданчиком для обміну досвідом, думками та побажаннями між бібліотекарями – учасниками проекту. Мета групи – розвивати інновації у сучасних бібліотеках. Учасникам та відвідувачам групи представлені деякі навчальні матеріали, презентації, фінальні проекти учасників-переможців.

Група «Школа молодого бібліотекаря УБА» (https://www.facebook.com/groups/183438331837127/?fref=ts), в якій налічується майже 600 учасників, створена як інформаційний майданчик однойменного проекту. Школа молодого бібліотекаря УБА – це інформаційно-освітній проект, що проводиться у форматі тренінгів з використанням інтерактивних форм навчання, майстер-класів, практичних занять та інших заходів, що сприяють розвитку креативності учасників. Головна мета школи – навчити молодих бібліотекарів розвивати професійні знання, уміння і навички, сприяти інноваційному розвитку бібліотек, у яких вони працюють, шляхом створення та впровадження проектів та інновацій, аналізуючи існуючі можливості та загрози. Символ школи – Сова – як символ мудрості. Організатори: Оксана Бояринова (виконавчий офіс УБА), Микола Вірстюк (президія УБА, Івано-Франківська ОУНБ).

Група «Навчальні вебінари для бібліотекарів» від МС УБА, створена в 2014 р., складається з 300 учасників. Кожен бібліотечний працівник чи тренер намагається йти в ногу з часом, а час пропонує освіту та навчання через Інтернет. Найпоширенішим і зручним варіантом навчання є вебінар. Для забезпечення ефективності існуючої системи безперервного підвищення кваліфікації бібліотечних фахівців в Україні навчання має спиратися на весь спектр інновацій. Саме тому МС УБА запровадила проект «Навчальні вебінари для бібліотекарів». Основна тематика проекту стосується бібліотечної справи, інформаційних технологій, що використовуються у бібліотечній діяльності, досліджень, реалізації проектів та досвіду, яким би учасники групи хотіли поділитися. Адміністратори групи запрошують усіх бажаючих брати активну участь у вебінарах та пропонувати себе як тренерів.

Проекти інших ассоціацій та бібліотек представлені в групі «Інновації по колу», започаткованій секцією «Фахові комунікації та інноваційний розвиток» Української асоціації працівників бібліотек для дітей та в групі Харківської обласної бібліотеки для юнацтва (новий проект «MISTOry»). Регіональні професійні об'єднання представленні в таких групах: «БИБЛИОТЕКА XXI века на Луганщине» (287 учасників) – відкрита спільнота, створена як додатковий віртуальний канал для професійного спілкування між бібліотекарями Луганської області всередині соціальної мережі. Фахівці можуть обмінюватися методичними матеріалами, що стосуються роботи та подальшого розвитку бібліотек області. У групі запропоновано ділитися новинною інформацією, рекомендаціями, інноваціями, думками, фотографіями, пропозиціями і т. п. Фахівці ЛОУНБ імені М. Горького використовували групу для консультування бібліотекарів в режимі «питання-відповідь». Наразі група продовжує існувати.

«Бібліотеки Охтирщини» (356 учасників) – ресурс створений для того, щоб бібліотекарі ділилися успіхами, досвідом роботи, цікавими ідеями. «Форум молодых библиотекарей» (191 учасник) створено для вирішенння організаційних питань Форуму в 2012 и 2013 роках. У групі розміщено публікації та фотозвіти.

Фахівці бібліотечної справи України є учасниками і міжнародних професійних співтовариств «International Young Librarians Academy», «Оцифровка в библиотеках. Digitalisation in Libraries», «Справочно-информационная волна библиотек», «Библиотечные шутки :) Library jokes (RU)». Серед тематичних груп можна виокремити такі: «Електронні книжки та електронні читанки в бібліотеках», «RFID в библиотеках», Відкрита Школа: Хмарні сервіси в освіті», «Інформаційна гігієна», «Бібліотека & МІГ(медіа- та інформаційна грамотність)». Стануть у пригоді бібліотечним фахівцям групи, присвячені читанню та книгам – «Книжный континент», «Книжный клуб библиотекарей», «Книга + Я = бібліотека!», Додай читання (Add Reading), «Наукові публікації та конференції», ««Тільки жваві бібліотекарі», «Е-врядування», «Банк социальных идей», «Інформаційна гігієна».

Використані джерела

1. Грабар, Н. Г. Спілкування в бібліотеці: теоретико-методологічний аналіз [Текст] : монографія / Наталя Грабар ; [ред. І. Д. Мироненко]. – Харків : Майдан, 2015. – 353 с.

2. Лобузіна, К. В. Створення інтегрованого бібліотечного простору: основні проблеми та шляхи вирішення [Текст] / К. В. Лобузіна // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2012. – № 2. – С. 34–41.

3. Мар'їна, О. Сучасні форми інформаційно-комунікаційної взаємодії в регіональних бібліотечних системах [Текст] / Олена Мар'їна // Вісн. кн. палати : наук.-практ. журн. – 2009. – № 2. – С. 20–23.

4. Мар'їна, О. Ю. Бібліотечні блоги як канали міжбібліотечної комунікації [Текст] / О. Ю. Мар'їна // Библиотека ВУЗа на новом этапе развития социальных комуникаций: материалы Междунар. науч.-практ. конф., 22–23 апр. 2010 г. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 66–67.

5. Мар'їна, О. Ю. Веб-технології в бібліотеках: нові можливості розвитку комунікаційного середовища [Електронний ресурс] / О. Ю. Мар'їна // Вісн. Харків. держ. акад. культури. — 2012. – Вип. 36. – URL : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/vkhdak/2012_36/36-2-03.pdf. – (дата звернення: 17.08.2015)

6. Митровка, Я. Ю. Формування професійної комунікації бібліотекарів як умова ефективного розвитку бібліотек України [Текст] / Я. Ю. Митровка // Вісн. Харків. держ. акад. культури. — 2011. – Вип. 32. – С. 151–159. – Електрон. аналог: URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/hak_2011_32_17.pdf . – (дата звернення: 17.08.2015)

7. Синиця Н. М. Інтернет як комунікативний простір для бібліотекарів [Електронний ресурс] / Н. М. Синиця. – URL : http://lib.khnu.km.ua/about_library/naukova_robota/konfer/synyzya.htm. – (17.08.2015)

8. Facebook [Електронний ресурс] // Вікіпедія: вільна енциклопедія. – URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Facebook. – (17.08.2015)

БІБЛІОТЕКИ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В 2014 – 2015 рр.: ТЕХНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ПРЕДСТАВЛЕННЯ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Власенко Людмила Миколаївна
заступник директора з інформ. технологій
Полтавської ОУНБ
ім. І. П. Котляревського
Україна, Полтава

Анотація. *Висвітлюються матеріально-технічна база та технологічне забезпечення публічних бібліотек Полтавщини у 2014–2015 рр., представлення в мережі Інтернет за допомогою бібліотечних сайтів і блогів.*

Ключові слова*: Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека імені І. П. Котляревського, матеріально-технічна база, сайт, блог, публічні бібліотеки.*

Аннотация. *Освещены материально-техническая база и технологическое обеспечение публичных библиотек Полтавщины в 2014–2015 гг., представление в сети Интернет с помощью библиотечных сайтов и блогов.*

Ключевые слова: *Полтавськая обласная универсальная научная библиотека имени И. П. Котляревского, материально-техническая база, сайт, блог, публичные библиотеки.*

Annotation. *A material and technical base and technologica lequipment of public libraries in Poltava region during 2014–2015 are review edinthis article. There is an over view of representing Poltava region's libraries in the Internet through librarian web sites and blogs.*

Keywords: *PRUSL named I. P. Kotlyarevsky, material and technical base of the library, website, blog, public libraries.*

Бібліотека сьогодні – це не тільки сховище творів друку, це інформаційно-соціальний і освітній заклад, інформаційно-комунікаційний і культурний центр, завдяки якому користувачі навчаються, отримують сучасні е-послуги, спілкуються, знайомляться з творчістю письменників та митців, вивчають історію та культуру рідного краю. Бібліотеки працюють для громади.

Сьогоднішнє суспільство – інформаційне, сучасні технології та ресурси займають все більш стійке місце в світі. Для бібліотек настав досить цікавий час. Соціальні і технологічні зміни кардинально змінюють роботу бібліотек. Адже Інтернет надає можливість не тільки відшукати потрібну інформацію, але і надати інформацію про себе, і через інформаційну продукцію, через бібліотечні технології презентувати бібліотеку, місто, село, місцевість. Але інформатизація суспільства несе і приховані загрози. Контент мережі не існує сам по собі, його хтось наповнює. Саме бібліотеки, спираючись на багатомільярдні фонди, мають виконувати гуманістичну та просвітницьку місію, а інформаційні технології мають бути в цій діяльності не метою, а засобом [1].

Розуміючи мету розвитку бібліотек сьогодні – перетворення на багаторівневий інтегрований інформаційний центр, який поєднує функції традиційної бібліотеки, нові інформаційні послуги, що потребує суспільство, та сучасне е-обслуговування користувачів, бібліотеки Полтавської області використовують багаторівневу систему обслуговування користувачів. Це і традиційне обслуговування книгою користувачів у читальних залах і на абонементі, і надання інформаційно-бібліографічних послуг, і масові заходи, спрямовані на освітнє, просвітнє та патріотичне виховання й обов’язково – надання інформації через сайт

чи блог, через «віртуальну довідку» та безпосереднє навчання в бібліотеках користуванню інтернет-технологіями як для користувачів, так і для бібліотекарів.

Все більше бібліотек області виходять в мережу Інтернет, у т. ч. сільські бібліотеки-філії. У Полтавській області (дані за 2014 р.) – 801 бібліотека (всіх систем і відомств), із них – 6 інших відомств (профспілкові); 792 – мережі Міністерства культури України: 3 обласні – ОУНБ ім. І. П. Котляревського, Обласна бібліотека для юнацтва імені Олеся Гончара, Обласна бібліотека для дітей імені Панаса Мирного, центральні районні бібліотеки – 25, центральні міські бібліотеки – 3, бібліотек-філій – 718, дитячих бібліотек – 43.

Матеріально-технічна база. За даними 2014 р. у бібліотеках Полтавщини знаходиться 730 комп'ютерів. Із них 585 комп'ютерів – у бібліотеках ЦРБ, ЦБС; 145 – в обласних бібліотеках (92 – в ОУНБ імені І. П. Котляревського, 38 – в Обласній бібліотеці для юнацтва імені Олеся Гончара, 15 – в Обласній бібліотеці для дітей імені Панаса Мирного).
В області працює 8 інтернет-центрів (5 у Полтаві, 3 в області – Гадяч, Диканька, Решетилівка (5 з них було відкрито за допомогою проекту «Інтернет для читачів публічних бібліотек (LEAP)», 3 – коштом місцевих бюджетів). 18 інтернет-пунктів працюють у центральних районних та міських бібліотеках Полтавщини. Усі відкриті за допомогою грантів програми «Бібліоміст».

По масових бібліотеках: доступ до Інтернету надавався з 503 комп'ютерів, з них 403 – Інтернет для користувачів. Якщо говорити про бібліотеки, що надають доступ до Інтернету, то найбільша їх кількість в Полтавському районі (12), у Полтаві – 11, Кременчуці – 8, у Миргородському, Зінківському, Пирятинському і Диканському районах по 7 бібліотек, у Гадяцькому, Лубенському і Машівському – по 6, у Котелевському, Карлівському, Кременчуцькому, Новосанжарському, Решетилівському, Семенівському – по 5, у Великобагачанському, Лохвицькому, Чутівському – по 4, у Кобеляцькому, Хорольському, Чорнухинському, у містах Лубни, Миргород – по 2 бібліотеки, у Козельщинському, Оржицькому, Шишацькому, місті Комсомольск по 1 бібіліотеці. Глобинські і Гребінківські бібліотеки у 2014 р. доступу до Інтернету користувачам не надавали

Переможцями І – V раундів конкурсу програми «Бібліоміст» «Організація нових бібліотечних послуг з використанням вільного доступу до Інтернет» стали 86 бібліотек області, в т. ч. 49 тих, що знаходяться в

сільській місцевості. Завдяки цьому проекту книгозбірні отримали 287 комп'ютерів з ліцензійним програмним забезпеченням, з них 140 у сільській місцевості. У 2014 р. чотири сільські бібліотеки Полтавської області відповідно до умов проекту УБА «Бібліотека – громада: відкритий простір», за фінансової підтримки фонду «Монсанто» виграли гранти, за яким отримали: комп'ютер, ноутбук, багатофункціональний пристрій. (У Семенівському районі – Степанівська СБФ, Миргородському – Велико-Сорочинська СБФ, Лохвицькому – Вирішальненська СБФ, Лубенському – Березотіцька СБФ).

Інша комп'ютерна техніка (10 комп'ютерів, 7 ноутбуків, 3 ксерокси, 3 сканери, 5 принтерів, 3 багатофункціональних апарати) придбана або спонсорами (фізичними особами, сільськими радами), або завдяки фандрейзинговій діяльності працівників ЦРБ або грантам від програми «Бібліоміст», або міні-гранту «Лідерство без меж». Якщо звірити відомості 2013 р. і 2014 р., видно невелике покращення (на 2%) у матеріально-технічному забезпеченні бібліотек області.

Переможцями обласного конкурсу «Бібліотека року Полтавщини» в 2015 р. стали у категорії «Центральна районна (міська), районна, районна дитяча бібліотека, міська бібліотека-філія централізованої бібліотечної системи, самостійна міська бібліотека, самостійна міська дитяча бібліотека» – Кременчуцька центральна міська бібліотека для дорослих імені О. М. Горького; у категорії «Селищна, сільська бібліотека-філія ценралізованої бібліотечної системи, самостійна селищна, сільська бібліотека» – Березотіцька сільська бібліотека-філія Лубенської районної централізованої бібліотечної системи. **Представлення бібліотек Полтавщини в мережі Інтернет** досить велике: 26 бібліотек мають свої веб-сайти (в т. ч. 3 обласні та 23 бібліотеки в районах області, ведеться 47 бібліотечних блогів).

Веб-сайт – це візитівка й орбличчя бібліотеки, це важливий стратегічний напрямок розвитку діяльності, це можливість просування інформації на більш високі функціональні рівні, це участь у формуванні позитивного іміджу, привернення уваги до наявної інтелектуальної продукції та послуг, що надаються бібліотекою, забезпечення інтересу до бібліотеки в громаді міста або села, можливість рекламування новітніх послуг для того, щоб до закладу прийшли нові зацікавлені користувачі. У сьогоднішніх реаліях – це розвиток читання через нові інформаційні технології.

В цілому, по Полтавській області картина задовільна, більша частина сайтів відповідає загальним вимогам ведення (це і глибина змісту, і продумана структура, логічність, легкість навігації, оперативність оновлення інформації, доступність для користувачів). Є цікаві сайти як за контентом, так і за дизайном. З декількома хочу ознайомити: головна бібліотека області – Полтавська ОУНБ імені І. П. Котляревського: http://library.pl.ua/; Кременчуцька ЦРБ –http://kremrajlib.poltava.ua/glavnaya – один з кращих сайтів за контентом, дизайном та представленням інформації; Решетилівська ЦРБ: http://reshetlib.at.ua/ – яскравий, самобутній сайт, що відображає край, представлені всі сільські бібліотеки-філії та повний спектр бібліотечної роботи;

У 2014 р. у Полтавській області велось 47 бібліотечних блогів, у 2015 р. їх стало більше, адже блог – це майданчик для тестування новихідей, це вивчення цікавого досвіду, обмін думками, оперативність і мобільність, зручний і швидкий канал для надання і передачі інформації.

Декілька цікавих блогів СБФ Полтавської області: Варварівська сільська бібліотека Карлівської ЦБС: http://varvarivka.blogspot.com/; Березотіцька сільська бібліотека Лубенського району: http://berezotochalib.blogspot.com/; Бібліотека-філія № 13 для дітей Полтавської ЦБС: http://bibl-13.blogspot.com/; Бібліотека-філія № 4 Кременчуцької ЦБС для дорослих: http://filiya4.blogspot.com/.

Комплексне використання бібліотечного сайта, блогу, соціальних мереж дозволяє грамотно й ефективно позиціонувати бібліотеку в інформаційному просторі та залучати нових користувачів.

Сучасна європейська культурна політика базується на повазі до автентичності та культурного надбання країни. Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА) підтримує діяльність, спрямовану на збереження, розвиток та розповсюдження культурних цінностей регіону або країни. Інформатизація всіх сфер діяльності людини потребує нових підходів до роботи сучасної бібліотеки, це нова філософія «відкритої бібліотеки» для всіх категорій користувачів. Це рівні можливості доступу до фондів та технологій бібліотечного обслуговування усіх без винятку користувачів (і тих, які мають фізичний доступ до бібліотеки, і тих, хто має лише віртуальний доступ).

Використані джерела

1. Свергунова, Н. М. Библиотеки: устойчивое развитие или тенденция к вымиранию? / Н. М. Свергунова // Науч. и техн. б-ки. – 2014. – № 4. – С. 81–87.

ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПОЛТАВСКОЙ ОУНБ им. И. П. КОТЛЯРЕВСКОГО: ОТ РАЗРАБОТКИ К ВНЕДРЕНИЮ ПРОЕКТОВ

Захарченко Светлана Николаевна,
заведующая библиографическим отделом
Полтавской ОУНБ им. И. П. Котляревского
Украина, Полтава

Аннотация. *Рассматриваются теоретические основы формирования информационно-аналитической деятельности. На примере работы Полтавской ОУНБ им. И. П. Котляревского определяются роль, возможности и перспективы библиотеки как одной из составляющих этой системы.*

Ключевые слова: *библиотека, информационно-аналитическая деятельность, поиск информации, информационно-аналитическая продукция.*

Анотація. *Розглядаються теоретичні основи формування інформаційно-аналітичної діяльності. На прикладі роботи Полтавської ОУНБ ім. І. П. Котляревського визначаються роль, можливості і перспективи бібліотеки як однієї зі складових цієї системи.*

Ключові слова: *бібліотека, інформаційно-аналітична діяльність, пошук інформації, інформаційно-аналітична продукція.*

Annotation. *The theoretical basics of forming an informational and analytical activityarecovered in this publication. A role, possibilities andopportunities of the library as a component of this system are defined onthe example of PRUSL named I. P. Kotlyarevsky.*

Keywords: *library, informational and analytical activity, search ofinformation, informational and analytical production.*

Сегодняшний этап развития общества предполагает переосмысление роли и места библиотечно-информационной деятельности в удовлетворении потребностей и запросов нового, современного пользователя. Вопрос об информационно-аналитической деятельности библиотек остается открытым и дискуссионным. Не во всех крупных научных библиотеках есть должности информационного аналитика, а сложные запросы и справки в основном выполняет библиограф. Многие считают, что информационная аналитика – это продукт человеческого общества, сформировавшийся в результате процессов глобализации и информатизации.

Глобализация – процесс всемирной экономической, политической и культурной интеграции и унификации. Информатизация – политика и процессы, направленные на построение и развитие телекоммуникационной инфраструктуры, объединяющий территориально распределенные информационные ресурсы. На самом деле… Истоки информационно-аналитической деятельности можно найти в глубокой древности. Первый теоретик информационной аналитики – Аристотель, а первый аналитик-практик – Геродот.

К числу старейших учреждений, занимающихся информационно-аналитической деятельностью, относятся библиотеки, архивы, библиографические службы. А к более современным – информационно-аналитические центры и службы, органы научно-технической информации, фирмы-производители электронных информационных ресурсов, рейтинговые агентства, центры социологических исследований и др. Что такое информационно-аналитическая деятельность? Информационно-аналитическаядеятельность (ИАД) – совокупность информационных процессов (сбор, поиск, переработка информации), необходимых для качественного и эффективного процесса управления.

Информационно-аналитическая работа является составной информационно-аналитической деятельности. В ИАД выделяют два уровня (или направления) информационно-аналитической работы (ИАР):

– информационный – поиск, сбор, хранение, распространение информации;

– аналитический – обобщение, классификация информации, ее анализ и преобразование, разработка выводов, предложений, рекомендаций и прогнозов.

Целью информационно-аналитической деятельности является реконструкция прошлого, оценка настоящего, прогнозирование будущего. Задачи информационной аналитики: количественное преобразование, структурное упорядочение и качественно-содержательное преобразование информации. Доводы в пользу информационного анализа: прошлое, настоящее и будущее. В технократических концепциях информационного общества главный акцент делается на информационно-коммуникативные технологии, а книга и библиотека не упоминаются вообще или фигурируют в качестве «объектов информатизации». Из большого перечня

доводов в пользу информационного анализа я выберу по одному из прошлого, настоящего и будущего библиотек.

Прошлое: библиотеки – это интеллектуальные центры цивилизации, накопившие значимый опыт информационного анализа. Библиотекари всегда были аналитиками при поиске информации, имеют богатейшие навыки уточнения запросов пользователей, нередко заставляя осознать собственные информационные потребности, еще не сложившиеся, ускользающие от них самих. Работники библиотек хорошо умеют «свертывать» и систематизировать информацию, но этот опыт сложно формализовать и передать в виде методик. В потоке профессиональной литературы об информационном анализе также практически нет описания технологий выполнения обзорных справок разного рода. Следовательно, задача – соединить исходное библиографическое знание с основными правилами и конкретными приемами информационной диагностики объектов.

Настоящее: библиотеки не желают терять свой статус центров, концентрирующих информационные ресурсы, оставаться лишь хранилищами старых книг. Государство нормативно закрепило информационную функцию за библиотекой без ресурсной поддержки. Мы можем выполнять ее качественно, обеспечивая ежедневно хотя бы 2-3 простых запроса, библиотека уже принесет несомненную пользу читателям. Для этого важно выйти за пределы только своего фонда, активно осваивать внешние источники информации (в особенности – открытые для бесплатного доступа сайты правительственных организаций, профессиональных ассоциаций, электронные каталоги крупных библиотек и др.).

Будущее: сотрудники библиотеки будут вынуждены наращивать интеллектуальный потенциал своей профессии, управлять знаниями в библиотеке, переходить от информации к передаче знания об объекте запроса.

В зарубежных библиотеках уже появилась должность «менеджер знаний». Информационный аналитик – это в какой-то степени информационный «эколог». Он снижает информационную избыточность, «очищая» проблему от информационных шумов.

С учетом перечисленного информационно-аналитическая деятельность Полтавской областной универсальной научной библиотеки

имени И. П. Котляревского строится на реалиях «Информационные ресурсы библиотеки – инновационному развитию региона». Содержательное направление деятельности включает:

I. Рубрику на сайте ПОУНБ им. И. П. Котляревского «Информационный анализ». Планируется начать с простых форм информационной аналитики и, накопив некоторый опыт, перейти к выполнению более сложных запросов, бизнес-справок, таких как: оценка надежности конкретной фирмы, мониторинг динамики развития библиотеки и др. При подготовке материалов будут учитываться следующие моменты: выявление и отбор наиболее ценной и оригинальной информации по теме и проблеме в Интернете, в собственных БД и в различных документных собраниях; переработка и представление информации потребителю в удобном для него формате – в виде таблиц, диаграмм, ранжированных рядов, рубрикаторов, библиографических списков, дайджестов, пресс-клиппингов, путеводителей по информационным ресурсам, справок, обзоров, рефератов и др.; подготовка аналитических материалов для докладов руководителей с обобщениями и выводами, а также мультимедийные материалы к ним.

II. Программы и проекты:

пункт доступа граждан к официальной информации; программу содействия Парламенту II «Бібліотеки – мости до е-урядування», «Бібліотеки і виборчий процес»; центр «Вікно в Америку»; проект «Я патріот і пишаюся цим»; ресурси библиотек в борьбе с коррупцией; бесплатный Интернет для пользователей библиотеки.

III. «Скорую помощь» для библиографов:

«Инновации в рекомендациях»: тренинги, тематика которых позволяет освоить начальные навыки информационного анализа; Школа «ИРБИС ПОУНБ»: модуль 1 «Библиография и веб-среда», модуль 2 «Интернет и технологии социальных сетей в информационной деятельности библиотек»; областной семинар для библиографов «Информационно-библиографический сервис библиотеки: эффективность использования в современных условиях»; информационно-аналитический вестник «Библиотечная практика: тенденции, планы, достижения»; аннотированный библиографический список «Библиотечная практика: идеи, опыт, мастерство» (3 выпуска ежегодно); материалы «Личный опыт» – Ваши приемы информационного анализа и представления результатов,

«Сложные запросы» – перечень запросов пользователей (из числа отказов), которые предполагается выполнять в будущем.

В результате получится информационная «скорая помощь» для библиографа, его «интеллектуальный узел», синтезирующий внешний и собственный опыт, «замешанный» на эмоциях невыполненного когда-то запроса. Через 2 – 3 года эти материалы смогут стать основой портала знания в библиотеке.

IV. Сервис ИРИ (индивидуальное распространение информации) – Отдел информации по вопросам культуры и искусства, абоненты: Управление культуры облдержадминистрации, отдел культуры Полтавского городского совета, районные отделы культуры, областной центр народного творчества, музей-усадьба И. П. Котляревского, Национальный музей-заповедник Н. В. Гоголя, Полтавский музей авиации и космонавтики, Полтавский литературно-мемориальный музей Панаса Мирного, Национальный музей-заповедник гончарства (Опишня), Полтавский краеведческий музей имени В. Кричевского, Полтавский литературно-мемориальный музей В. Г. Короленко и др.; «Хроніка культурного життя Полтавщини» (обзорная справка по материалам прессы), 12 выпусков в год, среди тем: культура для АТО, театрально-концертная жизнь, библиотечное дело, музейное дело и др.

V. Подготовка информационно-аналитических материалов к научным конференциям, тренингам, акциям с последующим участием в них, в частности: к научным экологическим конференциям, проводимым региональным Экологическим центром Полтавы (отдел документов по природоведческим и аграрным наукам), тренинг для людей с ограниченными возможностями «Сервіси електронного урядування. Е-послуги для громадян» в рамках проекта «Бібліотека – консультаційний пункт з е-урядування» (региональный тренинговый центр), флешмоб «ІнФормуй свою громаду» в рамках международной Недели общественного участия.

VI. Информационно-аналитическая продукция ПОУНБ им. И. П. Котляревского:

«Бібліотеки в інформаційному суспільстві: ресурси, сервіси, технології»: путеводитель по библиотечно-информационным ресурсам сети Интернет; «Протидія корупції в Україні: сучасний стан та завдання на майбутнє»: информационный электронный ресурс (2014 г.); «Запобігання

та протидія корупції в Україні»: информационный электронный ресурс (2015 г.); «ПОУНБ імені І. П. Котляревського на сторінках газет, інтернет-видань та телебачення»: дайджест; «Сільський зелений туризм»: рекомендательный список литературы; «Розвиток органічного виробництва: Україна і світ»: рекомендательный список литературы; «Формування готовності майбутніх кваліфікованих робітників аграрної галузі до професійної діяльності»: довідкове повідомлення.

Содержательная структура информационно-аналитической продукции включает: официальную информацию; справочную информацию; тематические информационные продукты; прогнозно-аналитические издания; научно-методические материалы, научные исследования по проблемам современной информационно-аналитической деятельности библиотек.

Важным направлением совершенствования общественных механизмов, связанных с процессом эволюции управления информационными ресурсами, обеспечением доступа к ним все более широкого круга представителей различных социальных групп населения, является развитие библиотечной деятельности на современной технологической основе. С учетом интересов и потребностей современных пользователей, библиотека является элементом мировой информационной инфраструктуры, включенной в формирование глобального информационного пространства и предоставление свободного доступа к источникам информации. Информационному обществу требуются специалисты высокого класса. Миссия профессионалов, работающих с информацией – быть всегда чуть-чуть впереди, познавать новое и обучать других.

Использованные источники

1. Гордукалова, Г. Ф. Анализ информации: методы, технологии, организация: учебно-практическое пособие / Г. Ф. Гордукалова. – Санкт-Петербург : Профессия, 2009. – 512 с.

2. Грогуль, О. Інформаційно-аналітична діяльність Рівненської державної обласної бібліотеки / О. Грогуль // Вісн. Кн. палати : наук.-практ. журн. – 2012. – № 3. – С. 19–24.

3. Захарова, І. В. Основи інформаційно-аналітичної діяльності : навч. посіб. / І. В. Захарова, Л. Я. Філіпова. – Київ : Центр учбової літератури, 2013. – 336 с.

4. Зозуля, С. Періодичні видання як результат інформаційно-аналітичної діяльності освітянських бібліотек України: сучасний стан та тенденції розвитку / С. Зозуля // Вісн. Кн. палати. – 2014. – № 2. – С. 17–21.

5. Карпенко, О. Інформаційно-аналітична діяльність галузевих бібліотек України на прикладі Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського / О. Карпенко // Вісн. Кн. палати. – 2012. – № 2. – С. 20–24.

6. Кобелев, А. Н. Диагностика работы библиотек: информационно-аналитический компонент / А. Н. Кобєлєв // Науч. и техн. б-ки. – 2010. – № 4. – С. 18–27.

7. Кобєлєв, О. М. Інформаційна-аналітична діяльність бібліотек у контексті інституалізації соціально-комунікаційної сфери суспільства / О. М. Кобєлєв // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2011. – № 2. – С. 53–58.

8. Кобєлєв, О. М. Інформаційно-аналітична діяльність: джерела становлення та розвитку в 1970–1980 роки // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2010. – № 4. – С. 51–58.

9. Кобєлєв, О. М. Інформаційна аналітика як складова системи діагностики діяльності бібліотек / О. М. Кобєлєв // Вісн. Кн. палати : наук.-практ. журн. – 2009. – № 8. – С. 17–20.

10. Кобєлєв, О. М. Бібліометрія як метод інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек / О. М. Кобєлєв // Вісн. Кн. палати : наук.-практ. журн. – 2011. – № 3. – С. 28–31.

11. Кобєлєв, О. М. Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек як соціокомунікаційний феномен / О. М. Кобєлєв // Вісн. Кн. палати : наук.-практ. журн. – 2009. – № 10. – С. 22–25.

12. Медведєва, В. М. Становлення інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності інформаційно-аналітичних служб бібліотек (на прикладі Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади НБУВ) : монографія / В. М. Медведєва. – Київ : НБУ ім. В. І. Вернадського, 2013. – 177с.

13. Михайлюк, А. В. Информационная аналитика: семиотический аспект / А. В. Михайлюк // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2011. – № 1. – С. 41–48.

14. Подрезова, М. А. Информационно-аналитическая деятельность современной библиотеки / М. А. Подрезова // Вісн. Одес. нац. ун-ту. – Т. 16, Вип. 21. – С. 271–282.

15. Чуприна, Л. А. Оперативна інтернет-інформація в інформаційно-аналітичній діяльності бібліотек України: монографія / Л. А. Чуприна. – Київ : НБУ ім. В. І. Вернадського, 2014. – 208 с.

16. Шемаєва, Г. В. Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій: монографія / Г. В. Шемаєва. – Харків : ХДАК, 2008. – 289 с.

Секція 3 «ПАМ'ЯТКИ ДРУКУ ТА ПИСЕМНОСТІ У БІБЛІОТЕКАХ, АРХІВАХ, МУЗЕЯХ: ТРАДИЦІЇ І НОВАЦІЇ У РОБОТІ З ФОРМУВАННЯ ТА РОЗКРИТТЯ КОЛЕКЦІЙ»

ЕТИЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОКУМЕНТОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Лосієвський Ігор Якович,
завідуючий науково-дослідним відділом
документознавства, колекцій рідкісних видань і
рукописів ХДНБ ім. В. Г. Короленка,
професор кафедри документознавства та
книгознавства Харківської
державної академії культури, д-р філол. наук,
заслужений працівник культури України
Україна, Харків

Анотація. *Розглядається специфіка професійної етики та проблемних ситуацій у сфері документознačої експертної діяльності.*
Ключові слова: *мораль, моральна норма, етичний кодекс, експертиза, документ, документна пам'ятка.*

Аннотация. *Рассматривается специфика профессиональной этики и проблемных ситуаций в сфере документоведческой экспертной деятельности.*
Ключевые слова: *мораль, моральная норма, этический кодекс, экспертиза, документ, документный памятник.*

Annotation.*The article is devoted to specific features of professional ethics and problem situations in the sphere of expert work in document science.*
Keywords: *morals, moral norm, ethical code, expert examination, document, documentary monument.*

Обрану проблематику розглядатимемо у світлі тези щодо самоцінності моралі як основи відносин у суспільстві, регулятора співіснування і взаємодії в ньому колективного й індивідуального [7; 15]. Етичні проблеми хвилювали людей з давніх давен, і вже в «Діалогах» Платона знаходимо лаконічне судження, яке можна розглядати як основний моральний закон для вчених, науковців, експертів з усіх галузей

знань: *«... добрі люди називають речі своїми іменами»* [17, с. 129]. Протягом останніх століть було сформовано понятійну базу сучасної етики як науки, осмислені такі найважливіші поняття як мораль, моральна норма, моральна поведінка людини, моральна регуляція людської поведінки, моральна саморегуляція, етичний кодекс. Для нашої теми однією з головних проблем є ступінь розробленості етичного кодексу в його загальній та спеціальних, зорієнтованих на конкретні сфери людської діяльності, редакціях.

Етичний кодекс є результатом морального розвитку та дзеркалом морального стану суспільства, спільноти (зокрема наукової), держави. Моральні норми – прийняті у суспільстві уявлення про добро і зло, справедливе і несправедливе – є більш стійкими перед часом, ніж усі ідеології, політичні доктрини, однак, саме у демократичному суспільстві складаються оптимальні умови щодо їх формування як етичної доктрини на всі часи, у співіснуванні і взаємодії із правом, традиціями та звичаями. Ця доктрина стає підґрунтям етичних кодексів різних сфер людської діяльності.

Моральна поведінка експерта-документознавця і її моральна регуляція мають певні особливості, пов'язані зі специфікою експертизи документів, завданнями якої є визначення їх соціальної значущості, зокрема, наукової, історико-культурної цінності, юридичної значущості, корисності як джерела певної інформації; встановлення їх авторства (авторства тексту, авторства запису), автентичності, комплексності (повноти) тощо. Суб'єктами експертизи є організатори та виконавці експертного заходу, фізичні та юридичні особи (заявник, органи державної, судової влади та їх представники, державні служби та їх представники, державні установи та організації, що уповноважені на державному рівні або мають право проводити експертизу, їх керівники та співробітники – експерти, члени експертних комісій).

Будь-яка експертиза здійснюється як наукова (науково-дослідна та науково-організаційна) й адміністративно-службова діяльність. Ураховуючи вирішальну роль наукової складової в експертних заходах, зокрема в документознавчих експертизах, що проводяться в архівах, бібліотеках та музеях, розглянемо основні положення «Етичного кодексу вченого України», схваленого постановою загальних зборів Національної академії наук України від 15 квітня 2009 р. [тут і далі: 8].

У розділі 1 «Загальні принципи» підкреслюється (пп. 1.1, 1.4 – 1.6, 1.8 – 1.10): *«Етика науки базується на основоположних цінностях, нормах*

та принципах і визначає моральну поведінку вченого, його відповідальність перед суспільством. <...> Учений несе моральну відповідальність за наслідки своєї діяльності, що можуть впливати на розвиток людства або природи. Вчений повинен протидіяти отриманню результатів, що суперечать принципам гуманізму, шляхом:

– відмови у співпраці;

– попередження суспільства про можливі наслідки використання досягнень науки в антигуманному напрямку <...>.

Учений зобов'язаний протидіяти конформізму в науковому співтоваристві <...>. Учений має активно протидіяти псевдонауці <...>.

Свобода в науці – це в першу чергу свобода вибору напрямів дослідження, концепцій, гіпотез, парадигм, проблем і методів їхнього вирішення, й понад усе, свобода думки та слова. Свобода в науковій творчості в своїй основі повинна мати високий професіоналізм. Учений має захищати свободу наукової думки, засуджувати цензуру щодо наукової творчості <...>.

Учений несе відповідальність за виникнення небезпеки для окремої людини <...>. Учений не чинить дій, які можуть завдати шкоду професійній репутації іншого вченого».

Перелічені норми мають регулятивну силу і для експерта-документознавця, який не може вступати в контакти і співпрацювати з порушниками закону (крім тих випадків, коли подібні контакти здійснюються у координації та під контролем спецслужб, що проводять операції з виявлення таких осіб), формувати, використовувати і передавати недостовірну, псевдонаукову інформацію. Експерт не має права сприяти виникненню небезпеки для заявника, власника цінних документів, пам'яток писемності та друку; приймати немотивовані пропозиції та виконувати протиправні, немотивовані розпорядження свого керівника, представника державної служби, інших суб'єктів експертизи щодо корегування експертного висновку. Не може бути конформізму в експертному співтоваристві, серед членів експертної комісії. Адміністративно-службові дії, що належать до експертної процедури, також підпорядковуються завданням експертизи, здійснюються з метою забезпечення оптимальних умов для об'єктивної експертної оцінки, адекватної її фіксації та офіційного затвердження.

У розділі 2 «Наукові дослідження» є такі нормативні положення (пп. 2.1, 2.3, 2.6, 2.7)*: «Учений має дотримуватися найвищих професійних стандартів <...>. Висновки завершеного дослідження вчений зобов'язаний*

викладати об'єктивно, незважаючи на очікування замовника. <...> Учений має забезпечувати бездоганну чесність і прозорість на всіх стадіях наукового дослідження та вважати неприпустимим прояви шахрайства, зокрема фабрикування та фальшування даних, піратства і плагіату. Неприпустимим є намагання керівних осіб упереджено впливати на характер отримуваних в дослідженні даних і висновків. Учений служить лише об'єктивній істині. <...> Учений має сприяти якнайповнішому використанню результатів своєї праці в інтересах суспільства <...>. Наукові дослідження жодним чином не повинні ображати гідність або йти всупереч правам людини».

Наведені положення, як бачимо, мають безпосереднє відношення до діяльності експерта, зокрема, експерта-документознавця. Теоретико-методологічна база, дані та методики профільних наук, якими він користується, мають відповідати сучасному рівню наукового пізнання та його інструментарію. Вимогу щодо прозорості на всіх етапах експертного дослідження слід розуміти як необхідність суто наукового мотивування дослідницької роботи експерта, без примішування якихось позанаукових впливів, обставин. Прозорими, у межах існуючих регламентів, є контакти і взаємодія експерта з іншими суб'єктами експертизи. Вимога сприяти якнайповнішому використанню результатів дослідження в інтересах суспільства відповідає призначенню та сутності документознавчої експертної діяльності як різновиду сучасної наукової комунікації. Однак це не відміняє дії режиму конфіденційності (див. далі).

Подальше суто наукове використання результатів експертизи зі статусом державної, судової, а також їх використання ЗМІ здійснюється, як правило, вже поза експертною процедурою, після її завершення, і залежить від наявності/відсутності тимчасових обмежень щодо такого використання. Певні обмеження можуть існувати і на рівні відомчої або міжвідомчої експертизи, тобто експертизи без статусу державної чи судової, наприклад, у випадках, коли на цьому наполягають представники державної установи, що є утримувачем унікальних або особливо цінних документів – об'єктів експертизи, і саме в цій установі готується планова наукова публікація про вказані раритети або їх факсимільні видання тощо. Таким чином реалізується стверджене на відомчому рівні або на рівні конкретної установи право, зокрема, пріоритетне право дослідницьких підрозділів архівів, бібліотек, музеїв щодо наукового розкриття своїх фондових ресурсів. Слід відзначити, що подібні дії установи-фондоутримувача можуть бути юридично вразливими, не відповідати

нормам законодавства, і якщо експерт не є представником установи – утримувача цих пам'яток, об'єктів експертизи – помітно збільшується можливість виникнення проблемних, конфліктних ситуацій. Адже професійним і суто моральним (і далеко не завжди службовим) обов'язком експерта як ученого є інформування наукової спільноти, насамперед фахівців профільної галузі, про отримані ним важливі результати дослідження, яким притаманна особлива інформаційна цінність, наукова новизна. Проблема в тому, що можливість такого інформування часто-густо з'являється в нього не відразу після підготовки, офіційного оформлення і надання ним експертного висновку: як дії експерта, так і сферу використання результатів експертного дослідження регламентовано законодавчими актами [9–11; 20–22]. І тільки через певний термін (наприклад, після завершення відповідного судового процесу, що може тривати роками) вчений, який функціонував як експерт, отримує право на наукову публікацію результатів дослідження, користування засобами усної, зокрема, наукової комунікації (доповідь, повідомлення на конференції, виступ у дискусії, інтерв'ю тощо), реалізується як повноправний автор, якщо в нього було таке бажання (див. розділ Кодексу «Учений як автор»).

Авторство експерта пов'язане з особливою (інколи – навіть кримінальною) відповідальністю за достовірність і точність даних, наведених в експертному висновку, за нерозголошення результатів експертизи. Серед обов'язків експерта як ученого й автора – *«бути об'єктивним в оцінці власних досягнень»* (п. 3.5), однак, експерту треба погодитися з тим, що його авторські права як ученого на певний час обмежено: він має право передавати цю інформацію – в усній та письмовій формі – тільки суб'єктам експертної процедури, не може укладати відповідні видавничі угоди, друкувати та розповсюджувати цю інформацію, зокрема, через ЗМІ та Інтернет, отримувати гонорари тощо.

Специфіці морального регулювання консультативної та експертної діяльності безпосередньо присвячений 6-й розділ Кодексу («Учений як консультант чи експерт»):

«6.1. Учений має виступати експертом тільки у сфері своєї компетентності відповідно до своїх знань і досвіду.

6.2. Учений має дотримуватися принципу рівності при проведенні експертного розгляду. Будь-яка дискримінація на підставі статі, раси, політичних поглядів чи культурної та соціальної приналежності є несумісною з цим принципом.

6.3. Учений висловлює свою думку про роботу та наукові досягнення колег чесно, чітко та неупереджено. Як вишукано ввічливі та прихильні, так і упереджено негативні висловлювання не припустимі. Підготовка об'єктивного критичного висновку повинна розглядатися як обов'язок, від виконання якого вчений не має права ухилятися.

6.4. Учений несе персональну відповідальність за чесну й об'єктивну оцінку <...>.

6.5. Під час обговорення, полеміки та висловлювання критичних зауважень учений повинен дотримуватись принципів рівноправності, фактичної обґрунтованості та достовірності. Принцип рівноправності гарантує рівні права всім учасникам дискусії або полеміки незалежно від наукових ступенів і звань. Принцип фактичної обґрунтованості виключає необ'єктивну критику. Принцип достовірності забороняє будь-які перекручування з метою приниження або дискредитації.

6.6. При проведенні експертного розгляду вчений має дотримуватися принципу конфіденційності.

6.7. У ході експертного розгляду вчений має зберігати незалежність і не піддаватися тиску при підготовці та виголошенні висновків.

6.8. <...> При конфлікті інтересів учений повинен ставити загальні інтереси вище, ніж інтереси замовників дослідження».

Наведені положення регулюють експертну діяльність у моральному вимірі, без чого не може бути роботи справжнього науковця-експерта. Кодекс визначає і стимулює процеси його моральної саморегуляції. Акцентуються питання суворого дотримування профілю експертизи й адекватної компетенції експерта; за межі завдань, у галузі, яка не є сферою його компетенції, він не має права виходити. Актуалізація проблеми конфіденційності пов'язана як з науковою (науково-дослідною та науково-організаційною), так і з адміністративно-службовою стороною експертизи – державної, судової, відомчої тощо. Доцільним є дотримування принципу конфіденційності й при проведенні повторної, додаткової експертизи, коли є певні сумніви щодо повноти і достовірності результатів попереднього експертного дослідження.

Кодекс містить також положення, що регулюють діяльність експерта (і вченого взагалі) як члена суспільства. Серед положень 7-го розділу «Учений як громадянин» відзначимо формулювання моральних норм щодо обов'язку експерта «*брати активну участь у житті наукового співтовариства та у роботі колегіальних органів*» – експертних комісій. Учений діє, виходячи з інтересів науки, суспільства. Так само

зорієнтований на них і експерт, однак його наукові інтереси та можливості, як вже зазначалося вище, у певному сенсі обмежені законодавством, регламентами та завданнями експертизи.

У Кодексі йдеться про «інтереси науки, суспільства», але не згадується про державні інтереси. Ясна річ, інтереси тоталітарної держави не можуть розглядатися у моральному полі, а от у демократичному суспільстві, державі складаються оптимальні умови для розвитку наукової, зокрема, експертної діяльності. Формування моральної норми у такому суспільстві сприяє моральній регуляції і саморегуляції експерта, як і кожного громадянина. Однак як службовець експерт більшою мірою залежить від держави, політичної кон'юнктури, державних пріоритетів, ніж учений – автор академічних досліджень, адресованих світовій науковій спільноті.

Серед моральних кодексів фахівців, які проводять документознавчу ціннісну експертизу, відзначимо також «Кодекс етики бібліотекаря», затверджений конференцією УБА 30 травня 1996 р., «Кодекс етики архівістів», ухвалений на XIII сесії Генеральної Асамблеї Міжнародної ради архівів у 1996 р., «Кодекс етики ІФЛА» (Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ) для бібліотекарів та інших інформаційних працівників, затверджений у серпні 2012 р. [1, 3, 6, 13, 14, 19]. Є дві версії останнього кодексу –стисла і повна. Усі ці документи виставлені в Інтернеті.

У «Кодексі етики ІФЛА» [тут і далі – 14] вказується на його призначення, функціональну спрямованість: заохочення до осмислення принципів, на основі яких бібліотекарі та інші інформаційні працівники розроблятимуть лінію поведінки та розв'язуватимуть спірні питання; покращання професійної самосвідомості; забезпечення прозорості для користувачів і суспільства у цілому.

Бібліотечну діяльність тут загалом визначено як «етичну діяльність, яка втілює ціннісні підходи до професійної роботи з інформацією» («Вступ»). У Кодексі використано досить влучний термін *нейтральність* у широкому сенсі: *«Бібліотекарі та інші інформаційні працівники суворо дотримуються нейтральності й неупередженої позиції щодо збирання, доступу до інформації та послуг. Нейтральність дає можливість зібрати найбільш збалансовану колекцію та надавати найбільш збалансований доступ до інформації. Бібліотекарі та інші інформаційні працівники формують та оголошують правила щодо відбору, організації збереження,*

надання та розповсюдження інформації» (розділ 5 «Нейтральність, особиста чесність і професійні навички»).

Надзавдання міжнародного Кодексу архівістів *«полягає в конституюванні еталонних стандартів поведінки архівістів, акцентуванні уваги на професійній відповідальності за збереження документів, на підвищення суспільного рейтингу представників цієї професії та довіри до них»* [13, с. 25]. І. Б. Матяш указує на особливу вразливість людського чинника в сучасних умовах політичної та економічної нестабільності: почастішали випадки, коли архівісти стають «співучасниками (свідомими чи несвідомими) злочинів, пов'язаних із викраденням архівних документів», що *«через свою високу вартість і порівняно легку доступність, тим більше за умови професійної зради їхніх зберігачів, стали активним об'єктом купівлі-продажу…»* [там само]. Зберігачі, які стають на шлях злочину, є експертами, володіють повною інформацією про склад архівних фондів, і тому найчастіше саме вони виконують основну роботу з «чорної» експертизи, відбору та виїмки особливо цінних документів, підмінюють оригінали фальсифікатами, готують пропозиції для колекціонерів, антикварних аукціонів і особливо для інтернет-аукціонів, де останнім часом з'являлося чимало викрадених документних пам'яток. Аналогічні негативні явища спостерігаються й у музейній та бібліотечній сферах.

Ціннісні орієнтації суб'єктів експертизи є науковою та етичною проблемою. Насамперед, це – проблема досягнення єдності ціннісних орієнтацій експерта як фахівця та службовця і як особистості. Розбіжності у ціннісних орієнтаціях організаторів та виконавців експертного заходу (експертів, членів експертних комісій, адміністраторів – керівників установ, де проводиться експертиза, представників органів державної та судової влади, слідчих органів, а також заявників експертизи) можуть стати загрозою або цілком зупинити експертизу як збір достовірних даних та об'єктивну їх обробку, підмінивши справжню експертну процедуру її імітацією, фабрикуванням недостовірної інформації у корупційних та інших цілях. Це можуть бути, наприклад, дії, спрямовані на приховування об'єктивної інформації про повноту та фізичний стан колекції документних пам'яток, у складі якої є втрати, або колекції, незадовільний стан збереження якої у реальності пов'язаний з недоліками у роботі безпосередніх відповідальних та адміністрації установи-фондоутримувача.

Професійно-етична специфіка державної експертизи культурних цінностей, насамперед, полягає в тому, що всі її етапи, всі елементи

експертної процедури є регламентованими саме на державному (а не лише відомчому чи міжвідомчому) рівні, здійснюються згідно з «Порядком проведення експертизи культурних цінностей та розмірами плати за її проведення», затвердженим відповідною постановою Кабінету Міністрів України [5; 9; 12]. Значно більшою – у порівнянні з експертизою без державного статусу – є кількість адміністративних вимог, ширшим коло суб'єктів експертизи (насамперед, за рахунок державних служб, їх керівників та інших представників), що збільшує імовірність виникнення певних протиріч, конфліктів інтересів, позицій, оцінок.

У цілому етика документознавчої експертизи, що є науковою і адміністративно-службовою діяльністю, системно поєднує норми наукової етики й етики державно-службової діяльності (зокрема у бібліотечній, архівній та музейній сферах), юридичної етики.

Факторами оптимізації документознавчої експертизи є осмислення і прийняття експертом, іншими суб'єктами експертизи принципу домінування інтересів суспільства над інтересами особистості, єдність цих інтересів протягом усіх експертних заходів, відсутність або своєчасне подолання протиріч між фахово-етичними та службово-етичними мотиваціями суб'єктів експертизи, їхнє сумлінне ставлення до своїх обов'язків згідно зі законодавчими актами і регламентуючою документацією [4; 6; 9 – 11; 13; 20 – 22].

Особливої уваги потребує дотримання етичних норм та сприятливого психологічного клімату при організації та проведенні комплексних експертиз, суб'єктами яких є представники різних за фаховим профілем наукових кіл. Тут виникають проблеми, що є характерними для міждисциплінарної наукової комунікації, необхідність конструктивного поєднання різних підходів, із використанням різних методів, терміносистем, методик.

Серед умов психологічної оптимізації експертної діяльності [2; 16; 18] відзначимо такі: високий рівень фахової підготовки і дотримання етичних норм наукової та адміністративно-службової роботи всіма суб'єктами експертизи; уникнення порушень ділового стилю спілкування між суб'єктами експертизи, у разі виникнення конфліктних ситуацій оперативне їх подолання; своєчасне прогнозування та профілактика конфлікту; професійно-етична оцінка процедурних порушень.

Експертне дослідження є процесом і результатом освоєння обраного об'єкта, якомога об'єктивної його оцінки, це – різновид науково-дослідної діяльності і результати такої діяльності, суб'єктом якої є експерт.

Отже, мають значення індивідуально-психологічні властивості його особистості, що сприяють виконанню або, навпаки, певною мірою ускладнюють умови виконання завдань експертизи [18, с. 158 – 210]. І якщо експерт за типом свого темпераменту належить до холероїдної чи сангвіноїдної групи, є комунікативною, але дещо амбіційною і надзвичайно емоційною людиною, йому значно складніше, ніж флегматику чи меланхоліку, зберігати стриманість в емоціях. Такому експерту необхідно здійснити психологічне самокорегування, часткову внутрішню перебудову на період експертного заходу, оскільки емоції і амбіції можуть негативно впливати на оціночні формулювання в експертному висновку і призводити до загострення дискусії на засіданні експертної комісії. До речі, результати експертизи викладаються мовою, що відповідає науковому стилю літературної мови, основними характеристиками якого є предметність, об’єктивність, логічність точність, доказовість, інформаційна повнота, обмеженість у використанні зображувальних засобів, відсутність художньо-образних утворень. (Наявність останніх навіть у каталогах авторитетних антикварних аукціонів, чиї дані та оцінки базуються на результатах спеціальних експертиз, – показовий приклад порушення норм наукової етики).

Представники флегматоїдної групи, як правило, відрізняються високою працездатністю і ретельністю, психологи відзначають їхню *«схильність до гуманітарних дисциплін – історії, архівної та музейної справ, літератури, іноземних мов»* [18, с. 177], тобто це – майже ідеальний психологічний тип експерта-документознавця. Однак флегматику необхідно підвищувати темп і продуктивність своєї праці, адже експертна діяльность потребує оперативних, а інколи й термінових рішень та заходів. Флегматику слід подолати свій егоцентризм і бути готовим не лише до «кабінетної» роботи, але й до різних форм наукової і позанаукової комунікації. Таким чином здійснюється психологічна саморегуляція в експертній сфері, й основою такої саморегуляції є здібність людини до вдосконалення як експерта і фахівця, її високий моральний рівень.

Системними заходами з профілактики конфлікту є розробка і вдосконалення правових процедур, нормативних актів, що дозволяють уникати конфліктних ситуацій (зокрема, заходи з регламентації комплексної експертизи із залученням фахівців різного профілю); звернення до нових розробок у відповідній галузі науки та техніки, створення сприятливих умов для роботи та спілкування суб’єктів експертизи. Системно-інформаційний аналіз конфлікту дозволяє виявити

особливості наукової та позанаукової інформації, якою володіють і якою обмінюються опоненти – суб'єкти експертизи, а системно-функціональний аналіз виявляє характер і способи впливу одних елементів конфлікту на інші.

Найважливішим принципом регулювання конфлікту є принцип компетентності. Конфліктну ситуацію можна врегулювати, репрезентувавши високий рівень володіння темою, предметом, навколо яких така ситуація склалася. Шлях подолання конфлікту – не через його формальне блокування, а через неконфліктні засоби розв'язання протиріччя, яке виникло. Причинами конфлікту в документознавчій експертизі можуть бути розбіжності в інтерпретації отриманих даних суб'єктами експертизи, критичне ставлення одного – кількох із них до експертного висновку, до проекту рішення експертної комісії тощо. Йдеться про розбіжності часткового або принципового характеру в оцінках документа – об'єкта експертизи, про випадки загострення дискусії на засіданнях комісій з проведення експертизи цінності документів, при обговореннях проектів висновків експертизи. Це можуть бути розбіжності в характеристиках окремих ознак і властивостей документа – об'єкта експертизи – або при формуванні загального висновку експертизи, тобто при визначенні ступеня соціальної, наукової, історико-культурної цінності документа, що характеризується як документна пам'ятка або документ, що не належить до основних видів і груп документних пам'яток; у визначенні автентичності документа, автографічності/копійності рукописного документа тощо.

Проблеми можуть виникати, якщо документознавці-експерти, члени однієї експертної комісії, є представниками різних наукових шкіл, відповідно користуються різними методами і використовують різні методики дослідження та оцінки. Умовами конструктивного залагодження конфлікту, що виник між суб'єктами експертизи з цієї або іншої причини, є послідовні дії обох сторін у напрямку виявлення спільного в позиціях, зниження інтенсивності та емоційного рівня протистояння, спроба всебічного обговорення проблеми із залученням – за можливістю – третьої сторони, профільного спеціаліста-документознавця, який не є «войовничим» прибічником тієї чи іншої наукової школи, до яких належать експерти-опоненти.

Важливими факторами конструктивного розв'язання спірних питань є прихильність експертів до єдиних базових цінностей, їхня висока кваліфікація, наявність досвіду з вирішення проблем, подібних тій, що

виникла тепер, поважні особисті стосунки між суб'єктами експертизи до останнього часу, до виникнення протиріч. Разом з цим, необхідно підкреслити: розв'язання задач суто наукового характеру є можливим лише у межах наукової комунікації, за умови збереження вектора об'єктивності як доцентрового, наявності високого рівня наукової комунікативної культури опонуючих сторін у цілому.

Серед стратегій виходу з конфлікту найбільш ефективною вважається співробітництво опонентів – зі спробами зблизити та поєднати (хоча б частково) свої позиції. Таке зближення позицій має компромісний характер, але у межах наукової комунікації компроміс не означає віддалення чи відмову від сутності та форми вже здобутої інформації – точного непроблематичного знання або достатньо обґрунтованої гіпотези щодо об'єкта та предмета експертизи.

Експерт-документознавець, який має досвід багаторічної плідної роботи в архіві, бібліотеці чи музеї, володіє й досвідом подолання конфліктів, інструментами етичної та психологічної регуляції проблемних ситуацій, що можуть виникати на різних етапах експертної процедури й виходити за межі наукової комунікації, набуваючи адміністративно-службового характеру.

Використані джерела

1. Алтухова, Г. А. Профессиональная этика библиотекаря [Текст] : учеб. пособие / Г. А. Алтухова. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва : Профиздат, 2002. – 101 с.

2. Анцупов, А. Я. Конфликтология [Текст] : учеб. для вузов / А. Я. Анцупов, А. И. Шипилов. – Москва : ЮНИТИ, 2001. – 551 с.

3. Библиотечная этика в странах мира [Текст] : (сб. кодексов) / сост.: В. Р. Фирсов, И. А. Трушина. – Санкт-Петербург : Рос. Нац. б-ка, 2002. – 156 с.

4. Бюлетень законодавства і юридичної практики України [Текст]. – 2002. – № 7 : Судові експертизи в Україні : заг. положення, орг.-прав. засади, види експертиз, участь експертів у виконав. провадженні. – 416 с.

5. Доманцевич, Н. І. Основи експертизи культурних цінностей [Текст] : навч. посіб. / Н. І. Доманцевич, М. Н. Коваль, А. П. Закусілов. – Львів : Львів. комерц. акад., 2011. – 240 с.

6. Експертиза цінності документів; Кодекс етики архівістів [Текст] // Основні правила роботи державних архівів України : схвалено колегією Держкомархіву України 03.02.2004 / Держкомархів України ; УДНДІАСД ; авт. кол. у складі : Г. В. Боряк [та ін.]. – Київ, 2004. – Підрозд. 4.2.– С. 65–73 ; дод. 4 – 11.

7. Етика [Текст] : навч. посіб. / за ред. В. О. Лозового. – Київ : Юрінком Інтер, 2002. – 224 с.

8. Етичний кодекс ученого України : [схвалено постановою заг. зборів НАН України від 15 квіт. 2009 р. № 2] // Бюл. Вищ. атестац. коміс. України. – 2010. – № 2. – С. 2–5.

9. Про затвердження Порядку проведення державної експертизи культурних цінностей та розмірів плати за її проведення [Текст] : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 серп. 2003 р. № 1343 // Офіц. вісн. України – 2003. – № 35. – Ст. 1889. – Зміни внесено згідно з відповідними постановами Кабінету Міністрів України 2006 р., 2011р.

10. Про проведення експертизи цінності документів ; Порядок утворення та діяльності комісій з проведення експертизи цінності документів ; Порядок віднесення документів Національного архівного фонду до унікальних, їх обліку та зберігання [Текст] : Постанова Кабінету Міністрів України від 8 серп. 2007 р. № 1004 // Офіц. вісн. України. – 2007. – № 59. – Ст. 2346.

11. Кримінальний процесуальний кодекс України [Текст] : офіц. вид. Текст прийнятий Верхов. Радою України 13 квіт. 2012 р. – Київ : Ін Юре, 2012. – Ст. 69 : Експерт; ст. 70: Відповідальність експерта; ст. 79: Підстави для відводу спеціаліста, перекладача, експерта... ; ст. 101: Висновок експерта; ст. 102: Зміст висновку експерта; ст. 242: Підстави проведення експертизи; ст. 243: Порядок залучення експерта; ст. 332: Проведення експертизи за ухвалою суду; ст. 356: Допит експерта в суді.

12. Лосієвський, І. Я. Державна експертиза культурних цінностей: актуальні проблеми регламентування та практики [Текст] / І. Я. Лосієвський // Вісн. Харків. держ. акад. культури. – Вип. 25. – Харків, 2009. – С. 26 – 31.

13. Матяш, І. Б. Етика архівіста: компоненти поняття, відображення в Міжнародному кодексі (1996) та проекція на практичну діяльність [Текст] / Ірина Матяш // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 9. – [Київ, 2007]. – С. 21 – 27.

14. Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА). Кодекс етики ІФЛА для бібліотекарів та інших інформаційних працівників (2012 р.) [Електронний ресурс]. – URL : http//ula.org.ua/index.php?id–single&tx_ttnws[tt_151&cHash-c45a1161eda199128f893fc7cbdbfaOF.

15. Основы этических знаний [Текст] : учеб. пособие / под. ред. М. Н. Росенко. – 2-е изд., испр. и доп. – Санкт-Петербург : Лань, 2002. – 224 с.

16. Психологія [Текст] : підручник / О. Л. Трофімов [та ін.]. – 5-е вид. – Київ : Либідь, 2005. – 558 с.

17. Платон. Диалоги [Текст] / Платон ; [пер. с древнегреч. ; сост., ред. изд., авт. вступ. ст. А. Ф. Лосев, примеч. А. А. Тахо-Годи]. – Москва : Мысль, 1986. – 607 с.

18. Савчин, М. В. Загальна психологія [Текст] : навч. посіб. / М. В. Савчин. – Київ : Академвидав, 2012. – 464 с.

19. Современные проблемы библиотечной и информационной этики [Текст] : сб. ст. / сост. : Ю. П. Мелентьева, И. А. Трушина. – Санкт-Петербург : Рос. Нац. б-ка, 2005. – 244 с.

20. Про наукову і науково-технічну експертизу [Текст] : Закон України : [прийнятий 10 лют. 1995 р.] // Відом. Верхов. Ради України. – 1995. – № 9. – Ст. 56, 57. – Зміни внесено згідно з відповідними законами України, прийнятими у 1999 – 2006 рр.

21. Про судову експертизу : Закон України : [прийнятий 25 лют. 1994 р.] [Текст] // Відом. Верхов. Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232. – Зміни внесено згідно з відповідними законами України, прийнятими у 2003 – 2012 рр.

22. Цивільний процесуальний кодекс України. Рішення Конституційного Суду України з питань цивільного процесу. Станом на 17 січ. 2012 р. [Текст] / упоряд. В. В. Комаров. – Харків : Право, 2012. – Ст. 53 : Експерт; ст. 66: Висновок експерта; ст. 143: Порядок призначення експертизи; ст. 146: Наслідки ухилення від участі в експертизі; ст. 147: Проведення експертизи та висновок експерта; ст. 170: Наслідки неявки в судове засідання свідка, експерта, спеціаліста, перекладача; ст. 171: Роз'яснення прав та обов'язків експерта. Присяга експерта.

СІМЕЙНІ ДОКУМЕНТИ ЯК СКЛАДОВА АРХІВНОГО ФОНДУ ОСОБОВОГО ПОХОДЖЕННЯ КОЗАЦЬКОГО РОДУ ВАККА

Клименко Тетяна Анатоліївна,
директор Державного архіву
Черкаської області,
канд. іст. наук,
Україна, Черкаси

Анотація. *Про дослідницьку діяльність дійсного члена Московського історико-родовідного, Санкт-Петербурзького генеалогічного і Всеросійського геральдичного товариств, члена-кореспондента Російського генеалогічного товариства. У результаті його багаторічної роботи в Державному архіві Черкаської області був сформований фонд роду Вакка, характеристика якого подана в представленому дослідженні.*

Ключові слова: *родовід, дослідження, архівний фонд.*

Аннотация. *Об исследовательской деятельности действительного члена Московского историко-родословного, Санкт-Петербургского генеалогического и Всероссийского геральдического товариществ, члена-корреспондента Российского генеалогического товарства. В результате его многолетней работы в государственном архиве Черкасской области был сформирован фонд рода Вакка, характеристика которого подана в представленном исследовании.*

Ключевые слова*: родословная, исследование, архивный фонд*

Annotation. *The article is devoted to the research active member of the Moscow Historical and Genealogical, of St. Petersburg and the All-Russian heraldic genealogical associations, corresponding member of the Russian genealogical association. As a result of his many years of work in the state archives of the Cherkassy region was formed by fund family Vacca, the characteristics of which is filed in the present study.*

Keywords: *genealogy, research, archival fund.*

Демократизація всіх сторін життя суспільства актуалізувала розвиток історичної науки, в тому числі комплексу робіт, пов'язаних із збиранням та використанням документів особового походження. Інтенсивність комплектування такими матеріалами останнім часом значно підвищилася і стала постійною тематикою архівної роботи. Для правдивого відображення історичної дійсності потрібне широке залучення свідоцтв про минуле, джерелом якого можуть бути документи особового походження. Поряд з документацією державних установ, громадських організацій, комплектування архівів документами особового походження необхідне для розвитку історичної науки, для визначення шляхів руху в соціальному житті суспільства. Сімейні архіви часто представлені документами повсякденного життя. Однак, взяті ізольовано від інших подібних матеріалів, ці документи часто не представляють особливого інтересу. Лише складаючи з окремих документів цілі групи, архіви, що стосуються життя однієї або декількох осіб, можна простежити долі цих сімей протягом кількох поколінь і скласти уявлення про їхнє соціальне, майнове становище у всій динаміці.

Борис Олександрович Вакка (1940–2013) – уродженець і житель Москви (Російська Федерація), фахівець в галузі радіотехніки, дійсний член Московського історико-родовідного Санкт-Петербурзького генеалогічного та Всеросійського геральдичного товариств, член-кореспондент Російського генеалогічного товариства, предки якого мешкали в с. Каленики на історичній Переяславщині, нині Золотоніського району Черкаської області [1, арк. 1]. Понад 30 років він проводив дослідження, пов’язані з відтворенням історії його роду в архівних, наукових установах, музеях України і РФ, а також в Державному архіві Черкаської області, де зосереджены найчисленніші документи з минулого його предків [2, арк. 5].

Результати пошуків і архівних знахідок, документальні свідчення, біографічні розвідки, аналіз історичних джерел дали змогу скласти родовідне дерево реєстрових козаків війська Запорізького XVII – XX ст. за понад

300-річний проміжок часу та написати книгу, у назві якої розкрита мета дослідження: «Вакка: реєстрові козаки війська Запорізького і їх нащадки або Козаки війська Запорізького Переяславського полку і їх нащадки роду Вака» за період близько 1726 – 2006 рр. [3, арк. 3].

За активну участь у роботі громадських організацій та плідну дослідницьку діяльність у 2002 р. Б. О. Вакка був нагороджений медаллю «За заслуги», заснованої журналом «Гербовед» (Московське генеалогічне товариство), в якому за результатами його досліджень, було надруковано п'ять статей, та у 2005 р. – медаллю «Золотої бджоли», заснованою Всеросійським геральдичним товариством [4, 48].

У 2001 р. керівництво Державного архіву Черкаської області, добре знаючи про наполегливу дослідницьку та просвітницьку діяльність Б. О. Вакки, запропонувало передати на державне зберігання зібрані ним сімейні документи та матеріали. Забезпечення збереженості цих документів і підготовка їх до всебічного використання входило в завдання фахівців державного архіву. Накопичена сукупність зібраних та утворених документів дала змогу сформувати документний фонд, який частинами передавався до державного архіву. З отриманих матеріалів, у 2001 р., був сформований фонд особового походження – «Вакка Борис Олександрович – дослідник роду Вакків, член генеалогічних та геральдичного товариств у Москві», що у 2007 р. був поповнений надходженням нових документів, переданих фондоутворювачем [5, 79]. Усі документи Б. О. Вакка передав архіву без будь-яких застережень, крім тих, які можуть бути надані в користування тільки для наукових досліджень, з дозволу керівництва архіву.

Усі документи складаються з оригіналів та ксерокопій: архівних довідок, копій та витягів з документів (свідоцтва, довідки, посвідчення, грамоти, щоденники, малюнки дітей, спогади, фотографії), сімейних нотаток життєпису членів роду Вакка. Крім того, в них представлені матеріали з питань етногенезу та історії козацтва; краєзнавства малої батьківщини роду Вакка, а також ряд колекцій, які відображають інтереси Б. О. Вакка в різні періоди його життя; добірка статей про родовід козаків Вака; нарисів, статей про національно-визвольний рух у публікаціях радянських та зарубіжних засобів масової інформації; матеріали з публікаціями з питань загальної історії.

До фонду увійшли також ксерокопії книги «Реєстр Запорізького війська 1756 року», опису ревізії козаків с. Каленики Гельмязівської сотні Переяславського полку 1726 р. та ревізької казки за 1811 р., витяги з клірових відомостей за 1814 р., клірових книг Полтавської єпархії 1902 р. про Золотоніський повіт та актової книги Полтавського городового уряду XVII ст., подвірні списки господарств по Калениківській сільській раді за 1943 р.

Документи систематизовані таким чином: матеріали родоводу козаків Вака (Вакка, Ваченко, Ватченко) – схеми-таблиці, витяги з архівних документів, книг, листування, фотографії, статті Б. О. Вакки та ін; матеріали до біографії Б. О. Вакки – окремі документи службової, наукової та громадської діяльності, адміністративно-господарського та побутового характеру, почесні грамоти, фотографії; матеріали, зібрані Б. О. Ваккою для своїх праць – статті, газети, карти; матеріали членів роду Вакка – спогади, особисті документи; колекція документів про XXII Літні Олімпійські ігри 1980 р. – буклети, брошури, журнали, газети, листівки тощо.

Систематизація справ усередині груп має свої особливості. У групі «Матеріали родоводу козаків Вака (Вакка, Ваченко, Ватченко)» містяться схеми-таблиці, добірки документів до родоводу, копії архівних документів, матеріали з історії с. Каленики Золотоніського району Черкаської області (фото видів села, жителів села, карти, схеми), статті Б. О. Вакки про ранні етапи становлення козацького етносу. У добірці документів про родовід – статті Б. О. Вакки (у т.ч. про родовід козаків Вака) та листування з архівами, музеями, відділами запису актів громадянського стану, родичами з дослідження генеалогічних зв'язків роду Вакка [6, 1].

До групи «Матеріали до біографії Б. О. Вакки» увійшли окремі особисті документи службової, наукової та громадської діяльності, адміністративно-господарського та побутового характеру, почесні грамоти, документи та фотографії [7, 10].

Група «Матеріали, зібрані Б. О. Ваккою для своїх праць» містить статті, історичні довідки, витяги з книг, архівних матеріалів про етногенез, історію і генеалогію козацтва, картографічні матеріали, схема родоводу Російського Великого князівства (862–1917 рр.), таблиці родоводу удільних князівств Рюриковичів і Гедеміновичів (XII – XVI ст.), брошури, газети, статті [8, 15]. У групі «Матеріали членів роду Вакка» розміщені автобіографічні спогади батька, матері, найближчих родичів Бориса Олександровича (сестер, братів та їхніх дружин), особисті документи членів роду Вакка [9, 57].

«Колекція документів про XXII Літні Олімпійські ігри 1980 р.», що проводилася в Москві, Києві і Таллінi, роботу технічних засобів інформації якої забезпечував Б. О. Вакка, складається з матеріалів з історії організації та проведення Олімпіади, згрупованих за видовими ознаками: буклети, листівки, газети, журнали [10, 3]. Найбільш цікавими і цінними документами у фонді є матеріали до родоводу козаків Вака (Вакка,

Ваченко, Ватченко). Крім схем-таблиць родоводу Борисом Олександровичем зібрані добірки документів про рід Вака, статті Б. А. Вакки [11, 17]. Не менш значимою є група матеріалів до родоводу козаків Вака, яка складається з ксерокопій документів з генеалогічними даними за 1827, 1843, 1859, 1923 рр. До фонду увійшла численна добірка фото видів с. Каленики, його жителів, але переважна їх частина містить колекцію світлин родини Вакка [12, 4].

Певний інтерес викликає листування Б. О. Вакки з київськими мінералогічним та геологічними музеями, литовським істориком Т. М. Таршиловою, професором Вільнюського державного університету З. П. Зінкявічюсом з питань лінгвістичного тлумачення слова «вака», історії та трансформації цього прізвища [13, 7].

Окрему групу складають друковані видання, долучені до складу науково-довідкової бібліотеки держархіву області (16 примірників наукових видань, журналів, монографій історичної та генеалогічної тематики), серед яких такі: «Украинские книги кирилловской печати XVI–XVIII вв. Каталог видань»; журнали «Речь», «Гербовед»; «Итоговые материалы подворных переписей и ревизий населения России (1646–1858)», «Всесоюзная перепись населения. 1937 г.», В. М. Кабузан «Народы России в первой половине XIX в. Численность и этнический состав», «Кубань – Украина. Вопросы историко-культурного взаимодействия».

Підсумовуючи, слід зауважити, що у полі зору сучасної історичної науки все більшої актуальності набуває тенденція дослідження від історії одного життя до цілих родоводів, враховуючи їх унікальність і повноту. Реконструкція роду, який нічим особливим не відрізнявся від пересічних сімей XVIII – XX ст., здійснена Б. О. Ваккою, являє собою унікальне явище в сучасній дослідницький діяльності осіб, зацікавлених у вивченні вітчизняної історії та відтворенні своєї генеалогії. Потребує належного вивчення його оригінальна методика дослідження, добору матеріалів, їх вдале поєднання та використання.

Використні джерела

1. Державний архів Черкаської області, ф. Р-5905, оп. 1, спр. 2.
2. Державний архів Черкаської області, ф. Р-5905, оп. 1, спр. 3.
3. Державний архів Черкаської області, ф. Р-5905, оп. 1, спр. 31.
4. Державний архів Черкаської області, ф. Р-5905, оп. 1, спр. 37.
5. Державний архів Черкаської області, ф. Р-5905, оп. 1, спр. 37.
6. Державний архів Черкаської області, ф. Р-5905, оп. 1, спр. 1.

7. Державний архів Черкаської області, ф. Р-5905, оп. 1, спр. 14.
8. Державний архів Черкаської області, ф. Р-5905, оп. 1, спр. 19.
9. Державний архів Черкаської області, ф. Р-5905, оп. 1, спр. 27.
10. Державний архів Черкаської, ф. Р-5905, оп. 1, спр. 28.
11. Державний архів Черкаської області, ф. Р-5905, оп. 1, спр. 10.
12. Державний архів Черкаської області, ф. Р-5905, оп. 1, спр. 18.
13. Державний архів Черкаської області, ф. Р-5905, оп. 1, спр. 41.

ПЕРЕТВОРЕННЯ ТРАДИЦІЙНИХ АРХІВНИХ ПОСЛУГ НА ІНТЕРНЕТ-СЕРВІСИ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ (ДОСВІД ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО АРХІВУ УКРАЇНИ)

Алєксєєнко Анна Олександрівна,
начальник відділу використання
інформації та документів Центр. держ.
наук.-техн. архіву України
Україна, Харків

***Анотація**. Описано досвід впровадження у ЦДНТА України послуг населенню через мережу Інтернет, окреслено перспективи перетворення традиційних архівних послуг на інтернет-сервіси.*
***Ключові слова:** Центральний державний науково-технічний архів України (ЦДНТА України), архівні послуги, інтернет-сервіси, використання інформації документів, інформаційні запити.*

***Аннотация**. Описан опыт внедрения в ЦГНТА Украины услуг населению через сеть Интернет, очерчены перспективы преобразования традиционных архивных услуг в интернет-сервисы.*
***Ключевые слова**: Центральный государственный научно-технический архив Украины (ЦГНТА Украины), архивные услуги, интернет-сервисы, использование информации документов, информационные запросы.*

***Annotation.** The experience of implementation in CSSTA of Ukraine services to the public via the Internet, the prospects for the transformation of traditional archival services on the internet services are describe.*
***Keywords:** Central State Scientific and Technical Archives of Ukraine (CSSTA of Ukraine); archival services; internet services; use of information documents; requests for information.*

Впровадження інформаційних технологій в архівну справу є найбільш популярною темою для дискусій та роздумів архівістів у всьому світі,

зокрема, й українських. Історико-культурна спадщина України, її історична пам'ять не можуть вважатися повноцінними без максимально повного залучення до наукового обігу величезних масивів документів, що містяться у фондах державних архівів. Перетворення традиційних архівних послуг на інтернет-сервіси для вітчизняних архівістів актуалізується ще й тим, що головним вектором діяльності Укрдержархіву у 2015 р. є виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Коаліційної угоди і концентрація зусиль для подальшої реформи архівної справи в контексті євроінтеграційних процесів. План дій у сфері архівної справи, діловодства та страхового фонду документації зосереджений на п'яти основних пріоритетах, першим з яких визначено всебічну підтримку та розвиток української ідентичності. До ключових напрямів організації доступу до інформації належить переведення в електронну форму довідкового апарату архівів та архівних документів [2, с. 71].

Основною метою реалізації пріоритету є наближення діяльності архівних установ до потреб громадянського суспільства шляхом розширення доступу до архівних документів через запровадження сучасних інформаційних технологій, підготовки збірників документів, монографій, біографічних та довідкових видань, створення системи інформаційних ресурсів, інтегрованої у світовий інформаційний простір. Метою доповіді є схарактеризувати сучасний стан перетворення традиційних архівних послуг на інтернет-сервіси у діяльності Центрального державного науково-технічного архіву України (ЦДНТА України) та окреслити перспективи цього напряму роботи.

Центральний державний науково-технічний архів України (ЦДНТА України) – єдина в Україні державна архівна установа, що опікується зберіганням науково-технічної документації (НТД: проектної, конструкторсько-технологічної, науково-дослідної). ЦДНТА України належить до центральних архівних установ і безпосередньо підпорядковується Державній архівній службі України (Укрдержархів). На державному зберіганні у ЦДНТА України знаходиться 585 089 одиниць зберігання за період 1891–2013 рр., об'єднаних у 988 комплексів науково-технічної документації та 23 фонди особового походження. ЦДНТА України забезпечує облік, збереженість документів Національного архівного фонду загальнодержавного значення і використання їх інформації.

У межах інформатизації архівної справи ЦДНТА України намагається надавати послуги через мережу Інтернет та постійно удосконалювати їх. З

2009 р. функціонує офіційний веб-сайт ЦДНТА України, за допомогою якого користувачі архіву мають змогу отримати необхідну оперативну інформацію. Відповідно до регламенту функціонування веб-сайту ЦДНТА України покликаний розв'язати низку важливих завдань, а саме: оперативне інформування про заходи архіву; подання адміністративної інформації; ознайомлення із нормативно-правовою базою у сфері організації роботи з документацією відповідного профілю, включаючи й обговорення проектів регуляторних актів; популяризація архівних видань та співпраця зі ЗМІ; надання доступу до науково-довідкового апарату, пошукової бази даних; публікація електронних версій документів НАФ [3].

Впровадженню електронних комунікацій та розширенню кола користувачів сприяє розміщення на веб-сайтах електронних повнотекстових версій архівних видань (путівників, реєстрів описів, тематичних довідників тощо), а також наповнення електронних пошукових баз. З 2009 р. описи справ постійного зберігання створюються за допомогою комп'ютера. ЦДНТА України має певний відсоток (24,98 %) описів у електронному вигляді. Станом на 01.09.2015 р. з 1101 опису 275 описів мають електронні аналоги. Але в мережу Інтернет вони поки що не інтегровані.

Здобутком ЦДНТА України є розміщений на сайті каталог, завдяки якому забезпечується віддалений доступ до бази даних ЦДНТА України, надається можливість здійснення багатоаспектного пошуку (за фондоутворювачем, за номером фонду, за номером комплексу, за об'єктом) [1, с. 333]. На сайті також розміщено повнотекстові версії основних архівних довідників; з січня 2012 р. в рубриці «Публікації – Архів у ЗМІ» у хронологічному порядку розміщено скановані зображення газетних публікацій співробітників архіву, починаючи з 1995 р. Доступ до безпосередньої документної інформації забезпечується завдяки публікації документів на веб-сайтах у формі онлайнових виставок.

У розділі «Виставки он-лайн» здійснюється публікація документів за актуальними темами, що допомагає дослідникам у пошуку необхідної інформації з історії науки і техніки, архітектури, промисловості тощо. Сьогодні у спеціальній рубриці на головній сторінці сайта розміщено 25 тематичних добірок, що представляють 641 документ. З ними можна ознайомитися, слідуючи за посиланням: http://www.archive.gov.ua/ukr/exhibitions.html.

Питання щодо надання архівом послуг висвітлені у спеціальній рубриці «Послуги архіву», де відвідувач веб-сайту може ознайомитися з

порядком користування документами ЦДНТА України; переліком платних послуг, що можуть надаватися архівними установами; переліком платних послуг ЦДНТА України; формою замовлення на надання документів; зразком заяви користувача, що дає змогу користувачеві замовити документи дистанційно. Замовити архівні послуги користувач може в рубриці «Інтернет-приймальня», надіславши електронне замовлення на e-mail: cdntau@archive.gov.ua. Зворотний зв’язок з користувачами інформації веб-сайту архіву здійснюється через електронну пошту.

З розвитком електронних комунікацій поняття доступу до інформації, що зберігається у Національному архівному фонді, набуває нового сенсу з огляду на втілення принципу загальнодоступності інформації, нівелюючи часово-просторові обмеження, пов’язані з місцерозташуванням та графіком роботи архівної установи. Сучасні архівісти бачать можливість розширення спектру архівних послуг шляхом налагодження виконання віддалених електронних замовлень документів, впроваджене на сайтах провідних бібліотек України та в іноземних архівах. З метою підготовки та реалізації пілотного проекту з надання електронних архівних послуг фізичним та юридичним особам Державна архівна служба України 2015 р. створила спеціальну робочу групу, до складу якої входять представники Укрдержархіву, кількох центральних та обласних державних архівів, Державного підприємства «Національні архівні системи», а також двох профільних науково-дослідних інститутів (Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства «УНДІАСД» та Науково-дослідного, проектно-конструкторського та технологічного інституту мікрографії «НДІ мікрографії») [4].

Для реалізації ідеї про створення віртуального читального залу ЦДНТА України погодив останньому заявку на проведення науково-дослідної роботи за темою «Дослідження перспектив застосування інтернет-технологій для забезпечення віддаленого доступу до загальнодоступного довідкового апарату і документів НАФ Центрального державного науково-технічного архіву України». Її реалізація передбачає: переведення документів на традиційних носіях у цифрову форму з подальшим застосуванням технології розпізнавання тексту зображень; зберігання отриманих зображень та тексту в базах даних (БД) із забезпеченням можливості повнотекстового пошуку; застосування інтернет-технологій для надання користувачу можливості віддаленого доступу до архівних ресурсів.

Організація віртуального читального залу дозволяє отримати для ознайомлення копії документів особам, які через брак часу, віддаленість проживання, стан здоров'я тощо не можуть відвідати традиційний читальний зал, зокрема, йдеться про людей з обмеженими фізичними можливостями. Наслідуючи закордонний досвід, перш за все США, можна виділити два напрямки, за якими може бути організовано надання електронних архівних послуг через мережу Інтернет: перший – виконання працівниками архіву інтернет-замовлення та розміщення необхідних замовникові документів у спеціальному файлообміннику – процес аналогічний організації роботи електронного читального залу в архіві, тільки із залученням мережі Інтернет та віддаленим доступом користувача; другий – розміщення у мережі усього масиву довідкового апарату та фонду користування в електронному вигляді, відкриття доступу до обраних файлів користувачам після їхньої реєстрації та ідентифікації, а також оплати послуги – користувач працює у «Кабінеті користувача» з електронними ресурсами Dealing Desk безпосередньо (без залучення архівіста), контроль доступу та використання документів здійснюється в автоматичному режимі. Такі технології широко використовуються в університетах Техасу (США), Сіднея (Автралія), університету МакДжилл (Канада).

На шляху до впровадження цього проекту стоїть низка перешкод нормотворчого, організаційного і фінансового характеру: 1. У системі Укрдержархіву немає нормативних та методичних напрацювань щодо впровадження цієї форми роботи, не затверджені розрахунки вартості сервісів (зокрема, надання через Інтернет копій документів в електронному вигляді). 2. Створення фонду користування в електронному режимі просувається надто повільними темпами. У 2013 р. у ЦДНТА України відповідно до «Порядку створення фонду користування на документи ЦДНТА України, його облік, зберігання та використання» розпочато систематичне створення фонду користування в електронному вигляді. За допомогою сканера мікроформ з мікрофільмів страхового фонду документів виготовляється цифрова копія. Станом на 01.09.2015 р. виготовлено 27 оптичних дисків, на які записано 54 714 файлів, що становить 5 311 од. зб. (880 справ) з комплексів 1-45 (забудова вул. Хрещатик у м. Київ), 3-3, 3-4, 3-5, 3-6, 3-7 (звіти про науково-дослідні роботи провідних науково-дослідних інститутів Південдіпрогаз, ПромбудНДІпроект, УкрНДІмет, ДонВУГІ та Інституту вогнетривів), а також найбільш запитуваних документів з фонду особового походження Р-

47. 3. Веб-сайт ЦДНТА України, створений у 2008 р., потребує докорінної модернізації з урахуванням розробки спеціального веб-середовища «Кабінет користувача», вмонтованого у його структуру. 4. У ЦДНТА України відсутня комплексна система захисту інформації (КСЗІ), через що існує загроза несанкціонованого доступу до архівних даних, викладених в Інтернеті (перш за все, це стосується копій документів та особистої інформації користувачів).

Очевидно, що актуальність проблем, які стоять перед архівними установами, зокрема, перед ЦДНТА України, диктують необхідність застосування комплексного підходу, результатом якого має стати централізоване створення під егідою Укрдержархіву єдиного інформаційного простору архівної сфери України.

Використані джерела

1. Алєксєєнко, А. О. Інтернетизація документної сфери: впровадження електронних комунікацій у діяльність Центрального державного науково-технічного архіву України / А. О. Алєксєєнко // Короленківські читання 2011 «Від XIX до XXI ст.: трансформація бібліотек у контексті розвитку суспільства»: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – Харків, 2011. – С. 331–335.

2. Державна архівна служба України. Підсумки діяльності у 2014 році та пріоритети на 2015 рік / Укрдержархів. – Київ, 2015. – 76 с.

3. Про оновлення Регламенту функціонування офіційного веб-сайту ЦДНТА України : наказ ЦДНТА України від 07.12.2012 № 53.

4. Про створення робочої групи з питань реалізації пілотного проекту щодо надання електронних архівних послуг [Електронний ресурс] : наказ Держ. архів. служби України від 05.10.2015 № 146. – URL : http://document.ua/pro-stvorennja-robochoyi-grupi-z-pitan-realizaciyi-pilotnogo-doc252444.html.

АРХІВ ІВАНА ДНІПРОВСЬКОГО: ДО ПИТАННЯ РЕКОНСТРУКЦІЇ, ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПУБЛІКАЦІЇ

Трофименко Тетяна Михайлівна,
заступник директора з наукової роботи
КЗК «Харківський літературний музей»,
канд. філол. наук,
Україна, Харків

Анотація. *Розглядаються проблеми, пов'язані з реконструкцією, збереженням та публікацією матеріалів з архіву Івана Дніпровського. Письменник належав до кола харківських митців 1920–1930 років, які творили нову українську культуру Червоного*

ренесансу. Дослідження архівної спадщини драматурга та прозаїка є важливою ланкою відтворення літературного побуту тієї доби.
***Ключові слова**: Іван Дніпровський, архів, епістолярій, літературний побут.*

***Аннотация.** Рассматриваются проблемы, связанные с реконструкцией, хранением и публикацией материалов из архива Ивана Днипровского. Писатель входил в круг харьковских деятелей искусства 1920–1930 годов, создававших новую украинскую культуру Красного ренессанса. Исследования архивного наследия драматурга и прозаика являются важным звеном воспроизведения литературного быта той эпохи.*
***Ключевые слова**: Иван Днипровский, архив, эпистолярий, литературный быт.*

***Annotation.**The article examines the problems associated with reconstruction, storage and publication of materials from the archive of Ivan Dniprovsky. The writer was a member of the circle of Kharkov artists 1920–1930 years, who created a new culture of Ukrainian Red Renaissance. Research archival heritage playwright and novelist are critical play of the literary life of that epoch.*
***Keywords:** Ivan Dniprovsky, archive, epistolary, literary life.*

Іван Дніпровський (справжнє ім’я Іван Данилович Шевченко, 1895–1934) належить до кола діячів літератури й мистецтва 1920–1930 років. Хоча його літературна діяльність розпочалася ще на фронтах Першої світової, а продовжилася в Кам’янці-Подільському, більшу частину творчого життя він провів у Харкові, столиці Радянської України, ставши помітною фігурою літературного процесу. Працював у ДВУ й журналі «Червоний шлях», був одним з активістів Спілки пролетарських письменників «Гарт», одним з організаторів ВАПЛІТЕ й «Пролітфронту». З 1924 р. Дніпровський — редактор чільного Державного видавництва України, член товариства кінорежисерів, літераторів та сценаристів («Кореліс»), художньої ради «Березоля». Його п’єси ставили на сценах чи не всіх тодішніх українських театрів, художні твори виходили у найкращих видавництвах, а в помешканні на вул. Артема, 26/28 (пізніше в квартирі № 21 будинку «Слово») збиралися всі, хто творив тогочасну українську літературу й культуру: Микола Хвильовий, Микола Куліш, Остап Вишня, Аркадій Любченко та багато інших. Проте сьогодні Івана Дніпровського знають набагато менше за його сучасників: його твори не вивчають у школах і вишах, а його п’єси давно не бачили світла рампи. Творчість митця стала об’єктом лише кількох спеціальних досліджень та час від часу потрапляє до наукового дискурсу в контексті студій над доробком інших авторів. Що ж до його рукописної спадщини, епістолярію

та документів, то складність із вивченням та коментування полягає насамперед у їх розпорошеності, що зумовлює потребу реконструкції та зведення докупи матеріалів, які зберігаються в різних архівах і музеях.

Основний масив архівної спадщини Івана Дніпровського – рукописи творів, листування, документи, книжки з автографами, фотографії й інше – протягом усього життя зберігала дружина письменника, мовознавець Марія Михайлівна Пилинська (1898–1976), яка жила та померла в Харкові. Частину матеріалів (листи, чернетки, щоденники, записники) вона у 1968–1970 роках передала до ЦДАМЛМ України. Для фонду, що сформували в столичному архіві, Пилинська відібрала найвартісніші, на її думку, тексти й документи, зокрема: листи відомих письменників і діячів культури. Саме тут тепер зберігається найбільша кількість рукописів Івана Дніпровського, котрі ще чекають на свого дослідника.

По її смерті архівом урядували спадкоємці – насамперед, син від другого шлюбу Олександр Анатолійович Бугаєвський. З окремими артефактами з цієї частини спадщини пов'язані мало не детективні історії. Так, 1986 р. літературний відділ Херсонського краєзнавчого музею придбав від спадкоємців М. М. Пилинської частину архіву її чоловіка (понад 200 одиниць зберігання). Деякі особисті речі, а серед них і письмовий стіл, було відправлено на реставрацію. Відновлюючи меблі, реставратор музею знайшов між нижньою шухлядою столу і днищем два зошити. Мабуть, Дніпровський заховав рукописи, коли виїздив до санаторію, де помер від сухот (Ялта, 1 грудня 1934 р.). Перший зошит — «Микола Хвильовий. Портрет м'ятежника» — має дві частини, датовані 1930 і 1933 роками. До другого зошита під назвою «Микола Хвильовий (чорнові нотатки)» входять п'ять частин, написаних 1933 року. Дніпровський занотовує: «NB. Сьогодні, 13.V.1933… м'ятежне серце битись перестало». У цей час він пише вірш з трагічного приводу «Умер? Хто каже: вмер?», рукопис якого також знайдено разом із зошитами у столі. Співробітники літературного відділу Херсонського краєзнавчого музею опублікували першу частину записів у журналі «Сучасність» 1992 року [17].

Решта архіву протягом 1990–2000 років була передана О. А. Бугаєвським до Харківського літературного музею (ХЛМ). Вона включає рукописи, фото, книжки та журнали, документи й листування (насамперед, з найближчими людьми – дружиною Марією Пилинською та її сестрою Оленою Михайлівною Пилинською-Чілінгаровою (1896–1977). Поза тим тут можна знайти безліч цікавих і надзвичайно вартісних для

історії літератури артефактів: листування з режисерами Василем Васильком, Лесем Курбасом, Януарієм Бортником, які ставили його п'єси, письменниками Михайлом Могилянським, Оленою Журливою, Варфоломієм Кириленком та іншими, з видавництвами й театрами з приводу видання та постановок творів тощо.

Загалом епістолярна спадщина Івана Дніпровського включає чисельно чи не найбільший обсяг текстів. Ще під час Першої світової війни письменник захворів на сухоти і з 1926 року дедалі більше часу проводив поза Харковом, намагаючись покращити стан свого здоров'я в санаторіях чи в місцевостях зі сприятливішим кліматом. Саме ця прикра обставина зумовила масштаб його листування, яке є цінним джерелом інформації про літературне життя 1920 – початку 1930 років, про побут і взаємини письменників та їхніх родин. Попри цю надзвичайну важливість, епістолярій Івана Дніпровського не дуже привертав увагу дослідників і досі заслужив лише кілька публікацій та розвідок. Було опубліковано листи Дніпровського, які Аркадій Любченко вивіз на еміграцію разом зі своїм архівом [9], та листи М. Куліша до Дніпровського [14]. Дещо з епістолярію письменника збереглося в різних фондах Інституту рукопису НБУВ.

Якщо матеріали, що зберігаються в інших установах, уже стали основою для кількох наукових студій, то опрацьовувати фонди ХЛМ почали не так давно. Свого часу листування Дніпровського вивчав харківський літературознавець Андрій Чернишов (1920–1991), котрий тісно спілкувався з сестрами Пилинськими й готував до друку 159 листів, які, на жаль, так і не були оприлюднені. Здійснити публікацію вдалося лише 2012 року. У межах проекту «Спадщина. Літературне джерелознавство. Текстологія», втілюваного Інститутом літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, нами було підготовано та прокоментовано 40 листів із приватного епістолярію Івана Дніпровського та Марії Пилинської [10].

У 8 томі «Спадщини» ми подаємо один із найбільш одіозних текстів Івана Дніпровського — щоденник «Марія» [6; 20], у якому він описує суперечливий епізод своєї біографії: перший шлюб, який, за твердженням дослідниці Наталі Кузякіної, завершився злочином — убивством дружини. У своїх студіях «Доля Миколи Куліша» [12] та «Ув'язнений за суворою ізоляцією...» [13], зіставляючи життєвий шлях друзів Кляуса (Микола Куліш) та Жана (Іван Дніпровський), вона обстоює версію вбивства, спираючись головно на цей рукопис, що зберігається в Центральному

державному архіві-музеї літератури і мистецтва України [5], та оповідання письменника «Туман», надруковане в окремих збірках оповідань «Заради неї» та в першому томі зібрання творів під назвою «Злочин без кари» [4; 7; 8]. Досліджені нами джерела доводять, що для версії Кузякіної немає фактичних підстав. Текстологічне дослідження кількох варіантів рукопису твору, що також зберігаються у фондах ЦДАМЛМ, належить до перспективних завдань.

Загалом ранній (дохарківський) період життя Івана Дніпровського містить найбільше лакун, які доволі часто заповнювалися міфами та домислами, оскільки інформації з тих часів маємо обмаль: це насамперед анкети й автобіографії Дніпровського [3; 18], скупі згадки в листуванні з різними особами, спогади Григорія Костюка [11], уже згадані дослідження Н. Кузякіної про долю Миколи Куліша, а також документальні архівні матеріали, які збирає й публікує хмельницький краєзнавець Василь Горбатюк [1; 2]. Розглядаючи офіційні автобіографії, слід також пам’ятати, що, як і більшість митців того часу, Дніпровський старанно фільтрував інформацію про себе — саме цим зумовлюються різночитання й лакуни в різних анкетах. Найповніші відомості можна віднайти в досить несподіваних місцях, як, скажімо, нотатки всередині зошита під назвою «Бочка Діогена: мислі і зародки для обробки і поширення в творах» — саме на цю хронологію спирається, як можна судити з тексту, Н. Кузякіна у студії «Доля Миколи Куліша». Більшість прозових текстів Івана Дніпровського (як завершених і опублікованих, так і нереалізованих задумів великої епіки) мають виразно автобіографічний характер, тому можна припустити, що він постійно повертався до спогадів про різні етапи свого життя, щоб не забути хронологічну канву, нотуючи в приватному порядку без купюр події, що їх міг замовчувати в офіційних анкетах.

Зіставлення цих даних є необхідною передумовою реконструкції об’єктивної біографії письменника, який посідав чільне місце серед митців Червоного ренесансу, а отже, і для доповнення та обґрунтування наших уявлень про літературний процес тієї доби.

Використані джерела

1. Горбатюк, В. Іван Дніпровський у спогадах і документах / Василь Горбатюк // Горбатюк В. З-під трави забуття. Подільські шляхи українських письменників. — Хмельницький, 2011. — С. 64–74.

2. Горбатюк, В. Подільськими шляхами. Трагічні сторінки української революції у статтях Івана Дніпровського 1919 року / Василь Горбатюк // Березіль. — 2011. — № 1–2. — С. 158–173.

3. Дніпровський, І. Бочка Діогена: мислі і зародки для обробки і поширення в творах / Іван Дніпровський // ЦДАМЛМ України. — Ф. 144. — Оп. 1. — Од. зб. 195.

4. Дніпровський, І. Злочин без кари / Іван Дніпровський // Дніпровський І. Твори. — Харків, 1933. — Т. 1. — С. 108–144.

5. Дніпровський, І. Марія. Щоденник / Іван Дніпровський // ЦДАМЛМ. — Ф. 144. — Оп. 1. — Спр. 193.

6. Дніпровський, І. Марія / підгот. тексту та прим. Т. Трофименко // Спадщина. Літературне джерелознавство. Текстологія. — Київ. — Т. VIII. — С. 221–227.

7. Дніпровський, І. Туман / Іван Дніпровський // Дніпровський І. Заради неї. — [Харків] : Держ. вид-во України, 1928. — С. 91–174.

8. Дніпровський, І. Туман / Іван Дніпровський // Дніпровський І. Заради неї. – 2-ге вид. — [Харків] : Держ. вид-во України, 1929. — С. 65–123.

9. З приватного епістолярію Івана Дніпровського та Марії Пилинської / підгот. тексту, комент. Т. Трофименко // Спадщина. Літературне джерелознавство, текстологія / Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. — Київ, 2012. — Т. VII. — С. 259–322.

10. «Дорогий Аркадію». Листування і архіварія літературного середовища України 1922–1945 рр. / упоряд. Л. Демська-Будзуляк. — Львів : Класика, 2001. — С. 49–50, 63–68, 134–136, 137–139.

11. Костюк, Г. Зустрічі і прощання. Спогади : у 2 кн. / Григорій Костюк. — Київ : Смолоскип, 2008. — Кн. 1. — 720 с.

12. Кузякіна, Н. Доля Миколи Куліша / Наталя Кузякіна // Кузякіна Н. Траєкторії доль. — Київ : Темпора, 2010. — С. 22–421.

13. Кузякіна, Н. «Ув'язнений за суворою ізоляцією...». З роздумів над долею Миколи Куліша / Наталя Кузякіна // Кузякіна Н. Траєкторії доль. — Київ: Темпора, 2010. — С. 422–449.

14. Куліш, М. Листи до Івана Дніпровського / Микола Куліш // Куліш М. Твори: у 2 т. — Київ : Дніпро, 1990. — Т. 2. — С. 490–574.

15. Лисенко, І. Епістолярна спадщина Івана Дніпровського / Іван Лисенко // Березіль. — 1995. — № 3/4. — С. 166–176.

16. Листи Івана Дніпровського до Аркадія Любченка; Листи Івана Дніпровського до Миколи Куліша // Ваплітянський збірник / за ред. Ю. Луцького. — 2-ге вид., доп. — КІУС, Мозаїка, 1977. — С. 215–221, 222–225.

17. Літературні портрети Івана Дніпровського // Сучасність. — 1992. — № 3. — С. 123–132.

18. Особова справа Івана Дніпровського // ЦДАВОУ. — Ф. 166. — Оп. 12. — Од. зб. 2191.

19. Трофименко, Т. Неопублікований епістолярій Івана Дніпровського (на матеріалах Харківського літературного музею) / Тетяна Трофименко // Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. —2012. — № 989. Сер. : Філологія. — Вип. 63. — С. 138–142.

20. Трофименко, Т. «Книга спеціального призначення» Івана Дніпровського / Тетяна Трофименко // Спадщина. Літературне джерелознавство. Текстологія. — Київ, 2013. — Т. VIII. — С. 215–220.

ФОРМУВАННЯ КОЛЕКЦІЇ ДОКУМЕНТІВ ДЛЯ ЕКСПОНУВАННЯ НА ОН-ЛАЙН ВИСТАВЦІ (НА ПРИКЛАДІ ОН-ЛАЙН ВИСТАВКИ НА ОФІЦІЙНОМУ САЙТІ ДАКО «НАМ ПАМ'ЯТЬ ДИВИТЬСЯ У ВІЧІ» ДО ДНЯ ПАРТИЗАНСЬКОЇ СЛАВИ)

Бабенко Олег Олександрович,
директор Державного архіву
Кіровоградської області,
Колєчкін Вадим Петрович,
головний археограф Державного
архіву Кіровоградської області, канд.
іст. наук, Україна, Кіровоград

Анотація. *Йдеться про загальні принципи формування колекції документів для он-айн виставки до Дня партизанської слави (22 вересня), про експоновані документи та головні критерії їх відбору.*

Ключові слова: *Друга світова війна, рух опору, он-лайн виставка, колекція документів*

Аннотация. *Об общих принципах формирования коллекции документов для онлайн-выставки ко Дню партизанской славы (22 сентября), охарактеризованы экспонированные документы и главные критерии их отбора.*

Ключевые слова: *Вторая мировая война, движение сопротивления, онлайн-выставка, коллекция документов.*

Annotation. *The article is devoted to the general principles of the collection of documents for the online exhibition for the Day of Partisan Glory on September 22 characterized the exposed documents and the main criteria for their selection.*

Keywords: *World War II resistance movement, the online exhibition, a collection of documents.*

Щороку 22 вересня в Україні відзначається День партизанської слави. Традиційно до цієї дати історичні та культурні установи готують різноманітні заходи, що мають на меті увіковічення пам'яті народних месників, які в умовах ворожої окупації під час Другої світової війни не полишили надії на кінцеву перемогу і як могли ускладнювали окупантам проведення їхньої політики, спрямованої у кінцевому підсумку на перетворення України на вічну рабиню Третього рейху.

Канони відзначення подібних дат багато у чому були зформовані за часів радянського минулого. Серед цих канонів обов'язковими були пафосний стиль і героїзація найменших проявів руху опору або опозиції окупантам. Документи, що не вписувалися у канон, дуже часто ігнорувалися, навіть якщо були відомі багатьом поколінням дослідників.

Виставку архівних документів та матеріалів «Нам пам'ять дивиться у вічі», присвячену Дню партизанської слави, на на сайті Державного архіву Кіровоградської області було розміщено11 вересня 2014 р. Створюючи виставку, її автори намагалися висвітлити нові, досі невідомі сторінки історії партизанського руху на Кіровоградщині. Традиційно вважалося, що на території Кіровоградської області під час війни діяло 14 партизанських загонів та декілька десятків підпільних організацій, а також значна кількість дрібних патріотичних груп. Стверджувалося також, що загальне керівництво партизанською боротьбою здійснював перший секретар підпільного обкому комуністичної партії М. М. Скирда, який мав зв'язок з більшістю партизанських загонів та підпільних організацій, що діяли в області на півночі та на сході від обласного центру.

Партизанські загони, що діяли на території області проводили активну збройну боротьбу проти німецьких та румунських окупантів, і їх місцевих посібників, нищили ворожу техніку, залізничне та промислове обладнання, сільськогосподарські машини, продукцію, призначену для вивозу до Німеччини і постачання ворожих військ. Загалом за післявоєними даними, підсумованими обкомом партії, партизани та підпільники Кіровоградщини вбили 7972 ворожих вояка, у т. ч. 16 генералів та 313 офіцерів, взяли у полон 258 німців, у т. ч.12 офіцерів, поранили 1762 німці. Було також знищено 20 літаків, 18 танків і 5 бронемашин, 30 зенітних гармат, 3714 вантажівки, 18 легковиків тощо. Також партизанами та підпільниками було знищено 2666 колабораціоністів. Партизани у боях визволили 27 населених пунктів, розгромили 7 ворожих гарнізонів, 18 сільських управ, 42 опорних пункти допоміжної поліції, 11 німецьких комендатур. Також радянськими патріотами було виведено з ладу 3320 тракторів, 1602 комбайни, 242 паровози, 1367 вагонів, 102 залізничні цистерни і багато іншого господарського майна.

Ці відомості були отримані у період 1944 – 1946 рр. Кіровоградським обкомом комуністичної партії та органами НКВС та НКДБ. Довгий час вони були головнимим відомостями про радянський партизанський та підпільний рух на Кіровоградщині, проте, ще у радянський час викликали

певні сумніви у багатьох дослідників. Тим більше, що у післявоєнних мемуарах командира партизанського з'єднання Михайла Наумова «Степовий рейд» згадується спроба чернігівських партизан зв'язатися з представниками керівництва партизанським рухом на Кіровоградщині: *«Десять суток днем за днем искали, спрашивали всех и каждого, обследовали не только Черные леса от Чигирина до Знаменки, но буквально прощупали и Холодный яр, и все чернолесье от Субботова вверх по Тясьмину, вплоть до Смелы..."И скирде Скирды не найду, и в дубравах нема Дибровы" – такую радиограмму сочинил было Мельник для Строкача....Мы с Анисименко, - после того как люди ответили "Не знаем", "Не чули", "Не было..." - пришли к единственно возможному выводу: Туманчука ни в Черном лесу, ни в Холодном яру нет и не было. Мы трижды донесли об этом в УШПД, но оттуда твердили свое: сообщали, что Туманчук радирует ежедневно в Москву и находится в Черном лесу под Знаменкой...Это породило подозрения: не завладел ли враг шифром Туманчуковой радиостанции? Не ведет ли гестапо с нами игры?»*

Сучасна робота з документами, яку провадить колектив Державного архіву Кіровоградської області, виявила, що звичні погляди на розвиток партизанського руху на Кіровоградщині не відповідають історичним реаліям. Незважаючи на те, що дослідження історії партизанського руху триває, колектив Державного архіву Кіровоградської області спромігся віднайти кілька унікальних документів, що здатні суттєво змінити наші погляди на ці події періоду Другої світової війни.

Відповідно до цього було вирішено дещо змінити формат виставки. Відбираючи документи для виставки, упорядники виходили з потреби відмовитись від традиційного пафосу, який завжди супроводжував висвітлення подій Другої світової війни в інформаційному просторі. З іншого боку, було б неправильним здійснювати добірку документів і з позиції крайнього негативу, адже успіхи партизан та підпільників Кіровоградської області були перебільшено не стільки ними самими, скільки партійним керівництвом області у післявоєнний час, а також частиною партійного активу, що залишався на окупованій території і прагнув виправдати свою бездіяльність перед Червоною Армією та органами радянської влади, які повернулися на Кіровоградщину одразу після визволення області.

Серед документів, відібраних для демонстрації, є низка створених для парадного висвітлення діяльності партизанських загонів, це – «Перелік партизанських загонів, які діяли на теренах Кіровоградської області під час

гітлерівської окупації», «Відомості про діяльність на Кіровоградщині комсомольського підпілля», «Загальний підсумок бойової діяльності об'єднаних партизанських загонів Кіровоградської області за період з серпня 1941 р. по березень 1944 р.». Ці документи характеризують не стільки сам партизанський та підпільний рух, скільки спроби партійного керівництва області представити його у вигляді бажаних форм та масштабів. Також на виставці представлений відверто пропагандистський матеріал з обласної газети про бойові дії партизанського загону Семена Довженка, який входив до з'єднання під керівництвом секретаря обкому КП(б)У Михайла Скирди.

Для порівняння на виставці були наведені кілька документів, створених районними комітетами КП(б)У одразу після закінчення війни, що добре характеризують реальний стан антифашистської боротьби на Кіровоградщині. Це «Доповідна записка секретаря Онуфріївського райкому КП(б)У про відсутність партизанського руху під час Другої світової війни секретарю Кіровоградського обкому КП(б)У» від 19 травня 1945 р. та довідка до справи №12 за 1944 р. «Матеріали про партизанську діяльність на території Новогеоргіївського району під час німецької окупації», підготовлена секретарем Новогеоргіївського райкому КП(б)У Л. Кожемякіним. Документи характеризують ситуацію у районах області зовсім з іншого боку, а саме: підтверджують відсутність партизанського та підпільного руху в цих районах під час ворожої окупації.

Така ж характеристика випливає зі звіту секретаря Підвисоцького райкому КП(б)У Радіонова, складеного для Кіровоградського обкому 25 травня 1945 р. Документ засвідчує як загалом невеликі збитки, завдані господарству та населенню району безпосередньо німецькими окупантами і допоміжною українською адміністраціією, так і невеликий розмах підпільної та партизанської діяльності у районі.

Іншу групу документів складають два звіти чигиринських підпільників: «Індивідуальний звіт партизана-підпільника Гуляша П. А. про роботу підпільної комсомольської групи в Холодному Яру Чигиринського району» та «Звіт про підпільну роботу у с. Макіївка Чигиринського району комсомольця Поліщука Івана Вакуловича». Звіти учасників підпільного та партизанського руху, особливо написані одразу ж після визволення райну, дають можливість оцінити дійсні масштаби діяльності членів руху опору. У більшості випадків слід констатувати, що окупаційна влада майже не відчувала дії підпілля у своєму тилу. При цьому дуже часто позитивний з господарської точки зору ефект від роботи

підпільників у німецьких установах набагато перевищував результати їхніх спроб нашкодити окупантам. Це стосувалося як прорадянських підпільників, так і національно свідомих.

Також у виставці був представлений цікавий комплекс документів, пов'язаних із діяльністю Кіровоградського підпілля. Це насамперед «Звіт про роботу підпільно-диверсійної організації імені Ворошилова м. Кіровограда», підписаний його фактичними керівниками К. Гончаровим та Ф. Бурмакою, від 9 лютого 1944 р., а також фрагменти справи обвинувачення керівництва Кіровоградської підпільної організації К. В. Гончарова, Ф. С. Бурмаки і О. П. Тархової (титульний лист справи, протокол допиту обвинувачених, обвинувальний висновок, визначення суду та німецький паспорт, виданий Гончарову СД при виході з тюрми). Зважаючи на те, що у післявоєнний час історія діяльності кіровоградського підпілля неодноразово корегувалася в інтересах політичного моменту, ці документальні відомості можуть сприяти висвітленню багатьох замовчуваних до цього моменту правдивих сторінок непростої історії руху опору в обласному центрі. Так, звіт Кіровоградської підпільної організації переробляявся тричі, аж доки не задовольнив кар'єрні інтереси офіційно визначеного керівника партизанського та підпільного руху на території області М. М. Скирди. Тому вихідний звіт, а також матеріали допитів справжніх керівників організації можуть підказати важливі шляхи відновлення історичної справедливості щодо керівників підпілля, звинувачених у післявоєнний час у зраді.

Одним з небагатьох правдоподібних документів, що стосуються бойових дій партизанських загонів, є звіт про роботу антифашистської організації та партизанського загону в Новоархангельському районі з 1942 по 1943 р. командира партизанського загону імені Чапаєва Є. А. Фрединського. Звіт, а також інтерв'ю з Фрединським, записане у 1944 р., правдиво відображають зусилля радянського патріота в організації підпільної, а згодом і партизанської діяльності в одному з північних районів нашої області. З документа можна скласти уявлення про головні труднощі патріотичних груп, напрямки партизанської боротьби, стосунки між партизанами, населенням та окупаційною адміністрацією, деякі риси політики окупантів, а також загальну морально-політичну ситуацію на окупованій території.

Хоча у цьогорічній виставці була зроблена спроба відійти від традиціного оформлення матеріалу в дусі уславлення звичних героїв партизанської боротьби і приховування темних сторін діяльності партизан,

колективом архіву були представлені також фотодокументи, значна кількість яких маж традиціний характер подання інформації про цю сторінку історії нашого краю. Цьому є поважна причина. У часи ворожої окупації навряд чи було безпечно робити фото партизанів та підпільників, тому більшість фотографій було зроблено після визволення області, коли вже повним ходом відбувалася фальсифікація історії руху.

Частина виставкового обсягу була присвячена роботі кіровоградських краєзнавців у справі висвітлення історії ворожої окупації нашого краю. У другому розділі виставки були представлені матеріали кіровоградських істориків, присвячені темі окупації та руху опору. Протягом усього існування незалежної України Державний архів Кіровоградської області продовжує залишатися для місцевої краєзнавчої спільноти цінним джерелом нової інформації. Ілюстрацією меожуть бути матеріали круглого столу «Війна у людських вимірах: події, оцінки, спогади», який відбувся 27 квітня 2005 р. напередодні святкування 60-річчя закінчення Другої світової війни в Європі, а саме: книжка І. Петренка «Нацистський окупаційний режим: маловідомі сторінки з історії Олександрівськом району», що побачила світ у 2008 р.; спогади О. Жигадло (Грицевської) «Партизанська сім'я» та матеріали науково-практичної конференції «Центральна Україна у вирі Другої світової війни», присвяченої 70-й річниці визволення України від німецько-фашистських загарбників, видані у ІІ випуску науково-краєзнавчого збірника «Між Бугом і Дніпром».

Таким чином, провідна ідея формування колекції документів до виставки полягала в тому, щоб порівняти усталені погляди на розвиток підпільного та партизанського руху в області на прикладі різноманітних матеріалів, що зберігаються у ДАКО. Такий підхід дасть можливість зробити експозицію ближчою до пересічного користувача Інтернету, який просто цікавиться історією питання, й одночасно зацікавити фахівців, що спеціалізуються на подібних темах. У будь-якому випадку подібні експозиції документів сприятимуть деідеологізації історичної науки, відмові від радянських стереотипів, розумінню непростого перебігу української історії ХХ століття.

Використані джерела

1. Кіровоград. правда. – 1944. – 7 квіт.; ДАКО інв. №1442.
2. ДАКО, П-429, оп. 3, спр. 3.
3. ДАКО, П-429, оп.3, спр.4.

4. ДАКО, П-429, оп.3, спр.23.
5. ДАКО, П-429, оп.3, спр.58.
6. ДАКО, П-429, оп.3, спр.66.
7. ДАКО, П-429, оп.3, спр.69.
8. ДАКО, П-429, оп.3, спр.78
9. Наумов М. И. Степной рейд [Текст] / М. И. Наумов. – Киев, 1961.– 365 с.

А. А. АШУКІН ЯК БІБЛІОТЕКАР, БІБЛІОТЕКОЗНАВЕЦЬ І ПЕДАГОГ: ПРИЗАБУТІ ПОСТАТІ ХАРКІВСЬКОЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ ШКОЛИ

Сєдих Віктор Васильович,
доцент кафендри документознавства
та книгознавства Харківської державної
академії культури, канд. пед. наук,
Україна, Харків

Анотація. *Вперше досліджені життєвий шлях та наукова спадщина помітного представника харківської біліотечної школи, завідувача кафедри бібліотечних фондів і каталогів Харківського державного бібліотечного інституту А. А. Ашукіна.*

Ключові слова: *А. А. Ашукін, харківська бібліотечна школа, Харківський державний бібліотечний інститут, наукова спадщина.*

Аннотация. *Впервые исследованы жизненный путь и научное наследие видного представителя харьковской библотечной школы, заведующего кафедрой библиотечных фондов и каталогов Харьковского государственного библиотечного института А. А. Ашукина.*

Ключевые слова: *А. А. Ашукин, харьковская библиотечная школа, Харьковский государственный библиотечный институт, научное наследие.*

Annotation. *In the article for the first time were studied a way of life and scientific heritage of a prominent representative of Kharkiv library school A. A. Ashukin, Head of the department of library collections and catalogs of Kharkiv State Library Institute after A. A. Ashukin.*

Keywords: *A. A. Ashukin, Kharkiv library school, Kharkiv State Library Institute, scientific heritage.*

Ім'я Анатолія Анатолійовича Ашукіна майже не згадується серед представників харківської наукової бібліотечної школи, хоча він був фігурою помітною; досить згадати, що протягом 10 років він був

завідувачем першої в Україні кафедри організації бібліотечних фондів і каталогів Харківського державного бібліотечного інституту (ХДБІ, нині ХДАК), одночасно успішним викладачем навчальної дисципліни «Організація бібліотечних фондів і каталогів», досвідченим методистом, науковцем (у бібліографічному покажчику праць викладачів ХДАК відображено 18 публікацій), три десятки років працював у харківських бібліотеках, у т. ч. на керівних посадах. Чому він не публікувався у фахових періодичних виданнях? Це питання поки залишається відкритим, хоча, знаючи його спадщину, можна стверджувати, що він мав про що там написати. Нам шкода, що в матеріалах про харківських каталогознавців та фондознавців його ім'я лише згадується. Настав час відновити справедливість, об'єктивно поцінувати людину, фахівця, науковця, педагога, славетного земляка.

Анатолій Анатолійович Ашукін народився 5 липня 1892 р. у Москві. Зовсім малою дитиною він з батьками переїхав з Москви до Харкова і все його подальше життя було пов'язане з нашим містом. Цікаво, що його батько був заможною й освіченою людиною, успішним підприємцем, який за благочинну діяльність дістав звання почесного громадянина Харкова. Місцем своєї діяльності він обрав околицю міста – село Основу. Анатолій Анатолійович у спогадах, які він записував у 1967 р., занотував, що його дитинство пройшло в мальовничій місцині – Основі – у повному достатку, що природи там було багато і вона по-доброму на нього впливала. Але під час навчання в гімназії його батько збанкрутів. Отже, Анатолій, як старший син, шукає заробітків, утримує сім'ю.

Він навчався в 4-й гімназії на Москалівці (вул. Мар'їнська). Її відвідували близько 500 учнів, які належали до різних станів: купці, міщани, козаки, селяни, цехові з Москалівки, Заїківки, Основи. Як відомо, класична гімназія давала ґрунтовну гуманітарну освіту, можливість продовжувати навчання в університеті. Анатолій навчався успішно, але відмінником не був. Хтозна, якою б була його успішність, якби не вимушене репетиторство!

З 1912 по 1917 р. Анатолій Анатолійович навчався на історико-філологічному факультеті Харківського імператорського університету. Цей період життя він вважав найкращим, оскільки відчував себе гідною і самостійною людиною, до того ж відповідальною за хворих батьків та молодшого брата. У спогадах він зазначає: *«студентські роки – найкращі, самостійний заробіток, повага в сім'ї, улюблений факультет, радісне сприйняття життя…»* [14]. Навчальний процес студентів-істориків був

інтенсивним. Тижневе навантаження на факультеті становило 39 годин. Навчалися фактично у дві зміни – з 9.00 до 19.00. Анатолію Анатолійовичу пощастило слухати лекції видатних педагогів-науковців Д. І. Багалія, М. Ф. Сумцова, І. В. Нетушила, В. П. Бузескула та інших. У цей період університетську бібліотеку очолював К. І. Рубинський, який згуртував навколо себе колектив високих професіоналів. З початком Першої світової війни матеріальний стан університету погіршився, скоротилося фінансування на утримання книгозбірні. Але професори і студенти, як і раніше, до незгод, навчали, навчалися, користувалися бібліотечним фондом майже на рівних умовах. Річ у тім, що на початку XX ст. майже всі обмеження щодо обслуговування студентів були скасовані. Анатолій Анатолійович любив і із задоволенням працював у книгозбірні. Однак з кінця 1917 р. заняття припинилися, бібліотека перестала працювати. На щастя, для Анатолія Анатолійовича влітку 1917 р. він одержав університетський диплом, одружився.

Новий етап життя супроводжується соціальними катаклізмами: дві революції (1917), громадянська війна, національно-визвольні змагання в Україні (1917–1921 рр.). Звісно, що умови життя різко погіршуються. У молодої родини – двійко дітей. Він не був учасником війн, революцій, оскільки був звільнений від військової служби за станом здоров’я. У нових, надзвичайно важких умовах життя, потрібно було віднайти якихось засобів до існування, утримувати дружину, доньку, сина. Випускник гуманітарного факультету університету мав певні шанси знайти роботу в освітній чи позаосвітній сфері.

Отже, у 1922 р. він стає бібліотекарем. Такий шлях у бібліотечну справу можна вважати типовим для інтелігенції 1920-х років: Ю. О. Меженко, Б. О. Борович, Е. І. Шамурін, Н. Я. Фрідьєва, С. І. Маслов, В. А. Ігнатієнко, Я. І. Стешенко та інші. Анатолій Анатолійович до 1953 р. змінив усього три місця роботи: 5-та міська бібліотека (Основа), бібліотека Клубу міліції, бібліотека Будинку вчителя. Звісно, зарплатня бібліотекаря не дозволяла утримувати сім’ю, тому він ще багато часу працював за сумісництвом. Він був зацікавленим свідком формування харківської бібліотечної культури XX ст. до початку 1960-х років. Зростає мережа бібліотек, особливо колишніх публічних і народних, а нині – масових, змінюється статус Харківської громадської бібліотеки на наукову державну (нині ХДНБ), виникають нові бібліотеки ВНЗ, технікумів, підприємств, закладається фундамент бібліотечної освіти (ХДБІ); руйнується, але й поступово відроджується бібліотечне життя, мережа

харківських бібліотек зростає майже до 900 одиниць, Бібліотечний інститут готує чудових фахівців для всієї України.

Працюючи в бібліотеках, А. А. Ашукін швидко опановує бібліотечно-бібліографічні технології, зокрема, в 5-й міській бібліотеці він працює на посаді класифікатора. Це одна з найскладніших бібліотечних спеціалізацій, оскільки організатор систематичного каталогу, галузевої розстановки на полицях, крім фахових знань, мав бути по-справжньому освіченою людиною, яка вільно орієнтується в системі знань, здатна швидко збагнути головну думку книги й визначити її за допомогою класифікаційного індексу. Одночасно він успішно обслуговує читачів, задовольняючи їхні інформаційні потреби. Керує читанням тих, хто потребує допомоги і не може навіть сформулювати власний запит. Нині важко уявити черги в бібліотеках, а тоді це було типове явище. Пригадаємо, що у 1920 – 1933 рр. серед читачів масових бібліотек було багато тих, хто ледве володів технікою читання (тільки-но закінчив курси з лікнепу) або мав низький рівень освіти.

Більшість читачів потребувала особливої уваги, їхня поведінка іноді дратувала бібліотекарів, але вони завжди залишалися чемними та тактовними, ведучи бесіди про прочитане, розповідаючи про книги, актуальні статті, обліковуючи книговидачу й одночасно підтримуючи належний порядок на книжкових полицях. Так минав робочий день бібліотекаря. У вільний від обслуговування читачів час А. А. Ашукін готував масові (просвітницькі) заходи (тематичні вечори, конференції тощо), брав участь у політичних кампаніях, рухах, різноманітних переписах, стажуваннях, у весняно-осінній період перебував на сільськогосподарських роботах, які обов’язково супроводжувалися шефською допомогою місцевим школам і бібліотекам. Інтенсивність бібліотечної роботи збільшилася, коли він почав працювати в профспілкових бібліотеках (будинків міліції та робітників освіти).

У цей час Анатолій Анатолійович був вже відомим серед місцевих бібліотекарів, заслужено користувався їхньою пошаною. Річ у тім, що професія бібліотекаря є відкритою, публічною. Співробітники різних бібліотек знайомляться, спілкуються між собою на семінарах, з’їздах, конференціях, де доповідають про свої здобутки, досвід, обговорюють серйозні аналітичні матеріали, підготовлені ними. А. А. Ашукін постійно брав участь у подібних заходах, як один з найосвіченіших. На той час бібліотекарів з університетської освітою, солідним стажем роботи було небагато. Його професійні, ділові риси доповнювалися чудовими

людськими якостями: доброзичливість, інтелігентність, шляхетність. До того ж, А. А. Ашукін почав публікуватися у фахових журналах зі статтями про нагальні проблеми масових (профспілкових) книгозбірень. Одна з його найперших публікацій «У боротьбі за збереження книжки» [6] була присвячена соціальним факторам їх побутування, вона була написана на прикладі бібліотеки РОБОС [робітників освіти], де працював на той час А. А. Ашукін. Ця бібліотека була помітною серед інших профспілкових книгозбірень. У 1933 р. у її фонді налічувалося 48 тис. прим., обслуговувалося 5000 читачів разом з пересувними бібліотеками, головним чином, викладачів інститутів, технікумів, учителів шкіл, учнів, студентів тощо прилеглої місцевості. Але крім документного забезпечення навчального процесу, виконання завдань з комуністичного виховання читачів, книгозбірня брала участь у ліквідації неписьменості, шефствовала над Золочівським районом Харківщини у сфері бібліотечного обслуговування. Для виконання поставлених завдань наявних ресурсів не зовсім вистачало. Тому, зазначає у статті Ашукін, будь-яка затримка книг, несвоєчасне їх повернення, недбайливе ставлення до книги болюче, негативно відбивалося на роботі бібліотеки. Суть проблеми полягала у тому, що значна частина книг або не поверталася до книгозбірні, або мала ушкодження. У статті йдеться про конкретні заходи щодо зберігання фонду, зокрема, виховні, організаційні, навіть процесуальні: формування особливого ставлення до бібліотечної книги, впровадження нових правил користування бібліотекою, виявлення читачів-порушників і шкідників, оприлюднення відомостей про них, притягнення особливо недисциплінованих до суду тощо. Стаття доповнювалася офіційними документами. Безумовно, що своє істинне покликання А. А. Ашукін знайшов у бібліотечній справі. Після смерті бібліотекаря не одне покоління харківських колег згадувало його добрим словом.

У зрілому віці досвідчений бібліотекар був запрошений викладати в ХДБІ. Він не вагаючись погодився, оскільки відчував, що цей вид діяльності йому до снаги. Він повно і глибоко знав предмет викладання, мав університетську освіту, педагогічний хист. На той час тут викладали неординарні особистості Д. М. Лекаренко, О. А. Майборода, Н. Я. Фрідьєва, Р. Б. Гуревич та ін. Тоді всі вони ще були відносно молодими, але вже відомими в Україні та поза її межами. Досить зазначити, що Д. М. Лекаренко першим у СРСР захистив дисертацію з бібліотечної спеціальності на здобуття вченого ступеня кандидата педагогічних наук. Студентський контингент був різноманітним, а головне, змішаним.

Навчалися бібліотечній справі багато хлопців, які пізніше ввійшли до складу харківського студентського батальйону, що майже в повному складі загинув у боях за Київ (1941).

А. А. Ашукін почав викладати в інституті організацію бібліотечних каталогів і бібліотечних фондів на умовах сумісництва, ще залишаючись завідувачем бібліотеки РОБОС. Це тривало протягом 1939 –1941 рр, коли місто було окуповане. За об'єктивних обставин він залишався в Харкові, доглядав за бібліотекою, знаходив різні способи утримання родини. Життя в окупації було по-жорсткому особливим, адже потребувало життєвих надзусиль, стійкості, вигадливості, терплячості, мужності… Умови існування були зовсім обмеженими, особливо в період з кінця 1941 до початку 1942 року, коли тисячі харків'ян вмирали від голоду і холоду… Після звільнення міста навіть сам факт перебування в окупації органами влади засуджувався, багато людей безневинно навіть відбували покарання. А. А. Ашукін як завідувач бібліотекою був змушений ще багато років після війни виплачувати державі за збитки, заподіяні його бібліотеці окупантами. Йдеться про відшкодування за знищені німцями фонди.

У 1944 р. А. А. Ашукін стає викладачем кафедри бібліотекознавства при Харківському державному педагогічному інституті. А з 1947 р., коли відновив діяльність ХДБІ, він обіймає там посаду старшого викладача (до 1953 р. ще за сумісництвом). А. А. Ашукін все життя вів особисті записи. У тій частині, що збереглася, є такі сова: *«Найкращий, найсвітліший період з життя – робота в бібліотечному інституті; я сумую, коли не знаходжусь в інституті»* [14].

Це був єдиний в Україні вищий бібліотечний навчальний заклад. Тут навчалося 1300 студентів (майже половина заочно) з різних куточків країни, багато харків'ян. Аудиторій не вистачало, заняття припинялися тільки в нічні години. Нова робота полонила Анатолія Анатолійовича: заняття, підготовка до них, наради, семінари, засідання кафедри, яку очолювала Н. Я. Фрідьєва, відрядження до Києва, Москви, керівництво науковою роботою студентів тощо. Він органічно поєднував викладання курсу «Бібліотечні фонди та каталоги» з практикою бібліотечної справи, неодноразово виступав з доповідями та лекціями про бібліотечну каталогізацію на нарадах і семінарах в УРСР та на Харківщині, оскільки переважна більшість масових бібліотек потерпала від відсутності або неякісних бібліотечних каталогів. Анатолій Анатолійович, як ніхто інший, усвідомлював, що без цих пошукових систем у бібліотеках не може бути якісного обслуговування читачів,

Як висококваліфікованого фахівця, серйозного науковця, досвідченого педагога, громадсько активну людину в 1953 р. А. А. Ашукіна призначають завідувачем новоствореної кафедри бібліотечних фондів і каталогів. Цікаво, що в структурі ХДАК кафедру було створено в 1949/50 навчальному році. До складу кафедри ввійшли неординарні особистості, з якими у нього склалися ділові, товариські, доброзичливі стосунки. Він завжди залишався світлою і теплою людиною. В. А. Мільман, автор найпершої публікації про А. А. Ашукіна, відверто написала: *«Є люди, що наче теплі промені сприяють зростанню всього нового в житті. Саме такою людиною був А. А. Ашукін»* [13, с. 158]. Зокрема, членами кафедри були Є. П. Тамм, Л. І. Котенко, Д. А. Кумок, О. А. Майборода. Є. П. Тамм (1918 – 1991) навіть серед цих імен посідає особливе місце, як один з найвидатніших бібліотекознавців України II половини XX ст. [11; 15; 16]. Саме йому в 1963 р. передасть завідування кафедрою А. А. Ашукін. Їхня довготривала співпраця, спільні людські цінності, людяне, інтелігентне ставлення до оточуючих, колективне розв'язання професійних проблем, сприяли дружнім стосункам між ними та їхніми сім'ями. Вдова Євгена Петровича, Наталія Тимофіївна Яновська-Тамм дотепер з приємністю згадує про минуле, коли два метри годинами, у вільний від роботи час, проговорювали у домівках виробничі проблеми.

Так, Анатолій Анатолійович та Євген Петрович переймалися вдосконаленням навчальних планів факультету, до тонкощів розуміли особливості їх складання, тому неодноразово запрошувалися до Києва для їх обговорення та затвердження. Там вони брали участь у семінарах, виробничих нарадах. Зокрема, А. А. Ашукін у записках згадує про семінар викладачів культосвітніх технікумів, де прочитав дві доповіді. Одну – про методику викладання навчальних курсів з бібліотекознавства, іншу – про використання наочності у викладанні. Пізніше, під час керівництва кафедрою Є. П. Тамма, ці питання щороку активізувалися в аспектах обговорення і впровадження в навчальний процес. Так, у 1970–1980 роках на кафедрі бібліотечних фондів і каталогів була створена ручна база даних навчальних діапозитивів з курсів, що викладалися на кафедрі.

Одним з напрямків у діяльності педагога вищої школи є методичне забезпечення навчальних курсів. Навіть нині, коли переважна більшість таких курсів забезпечена підручниками і навчальними посібниками, значення методичних вказівок для студентів неможливо перебільшити, оскільки вони навчають самостійній роботі з різними джерелами, дозволяють поглибити, доповнити матеріал, здобутий в аудиторії, Як

відомо, особливе значення мають методичні посібники у процесі навчання студентів-заочників. До того ж, у 1950–1960 роках централізованих підручників і навчальних посібників взагалі не вистачало. А власних навчальних видань в українських вишах ще не було.

А. А Ашукін, як завідувач кафедри, одним з перших підготував і опублікував низку методичних вказівок для заочників, якими, до речі, користувалися усі студенти [8; 9; 10]. Вони відображали важливу частину курсу «Бібліотечні фонди і каталоги». Слід зазначити, що нині цей курс розділений на три самостійних «Аналітико-синтетична обробка документів» (АСОД), «Бібліотечні ІПС», «Бібліотечні фонди». Курс «АСОД» формується з початку 1990-х років, як інтегрований. На наш погляд, це є цікавий симбіоз бібліотекознавчих і бібліографознавчих курсів, що ставить за мету навчити складанню бібліографічних записів документів незалежно від їх подальшого використання. Навчальний курс «Бібліотечні ІПС» – також інтегрований, але повністю зорієнтований на бібліотечну практику. Так, в ньому вивчають організацію і ведення бібліотечних каталогів, бібліографічних картотек і БД. Курс «Бібліотечні фонди», звісно, нині осучаснений, але принципових змін не зазнав. Отже, методичні посібники А. А. Ашукіна частково відображали тематику курсів «АСОД», «Бібліотечні ІПС». Так, двома виданнями вийшов методичний посібник «Описание произведений печати. Алфавитный каталог» (1959, 1964) [8]. Посібник відображає один із фундаментальних розділів названого курсу, присвячений такому виду наукової обробки документів, як складання бібліографічних описів. Нічого важливішого за бібліографічний опис у бібліографічному записі немає. Отже, цей розділ був і є особливим, що було очевидним для Ашукіна. Наступний випуск, який також витримав два видання, був присвячений систематизації документів та організації систематичного каталогу [10]. За своєю значущістю, ступенем абстрагування, складністю засвоєння інформації, місткістю ці технологічні процеси не мають собі рівних у сфері бібліотечної каталогізації. Останній, третій випуск, висвітлював не менш складні процеси предметизації та організації предметного каталогу [9]. Цікаво, що в ті часи тільки в ХДБІ студентам викладали теорію і практику предметизації документів, оскільки в СРСР цей вид наукової обробки документів вважався безперспективним і обмежувався, головним чином, медичними бібліотеками. Тільки в останній чверті XX ст. його почали розвивати у зв'язку з поширенням комп'ютеризації ІПС. Отож, А. А. Ашукін виявився далекоглядним педагогом і науковцем. Взагалі, за своїм

змістом, стильовими особливостями, методичними прийомами, що їх використовував автор, методичні видання відповідають усім вимогам сучасного вишу. Вони являють собою послідовність взаємопов'язаних тем. Кожна тема відображається, зокрема так: загальна характеристика, методичні вказівки з вивчення теми, практичні завдання, рекомендована література, насамкінець, слушні рекомендації зі складання конспектів. Безсумнівно, деякі напрацювання Анатолія Анатолійовича можна успішно використовувати сьогодні, особливо щодо тем, присвячених складанню бібліографічних описів, систематизації документів, в чому яскраво виявляє себе університетський принцип спадковості. Як відомо, наступні методичні матеріали завжди створювалися на основі попередніх. З другого боку, оскільки соціальні фактори є мінливими, деякі вказівки, пропозиції А. А. Ашукіна нині вважаються застарілими. Переважно йдеться про певні методичні прийоми наукової обробки документів, які мають забезпечувати виконання принципу комуністичної партійності, про особливу ідеологічну функцію бібліотечних каталогів, його «ідейно-політичне спрямування».

А. А. Ашукін у цей період опублікував тексти лекцій для студентів-заочників, присвячених проблемам формування бібліотечних фондів «Принципи комплектування фондів радянських бібліотек», «Бібліотечні фонди СРСР». Студенти ставились до нього дуже по-доброму, з великою повагою. У характеристиці педагога зазначено, що він майстерно читав лекції, дохідливо, зрозуміло проводив практичні і лабораторні заняття. Колишні студенти згадують, що Анатолій Анатолійович ставився до них доброзичливо, був завжди чемним, коректним, витриманим, справжнім інтелігентом. Складалося таке враження, що незадовільна оцінка, яку він мусив поставити, його засмучувала навіть більше, ніж студента. Збереглися фотографії, що переконливо це доводять.

Залишається не зовсім зрозумілим факт незначної кількості наукових праць у фахівця і педагога такого рівня. Не знайдено жодної його публікації у фахових періодичних виданнях післявоєнного періоду. Безперечно, що максимальний потенціал та зусилля були витрачені ним на навчально-методичне забезпечення, на адміністративну роботу, заняття зі студентами, громадську діяльність. Від написання кандидатської дисертації він відмовився. Однак як викладач вишу, завідувач кафедри А. А. Ашукін, звісно, був включений в науково-дослідницьку роботу, залишив кількісно невелику, але цікаву наукову спадщину. Шкода, що тези наукових доповідей він не розгорнув у наукові статті!

Аналіз наукових публікацій А. А. Ашукіна, безумовно, засвідчує, що його наукові інтереси зосереджені на фундаментальних проблемах бібліотечної справи – бібліотечній каталогізації та формуванні бібліотечних фондів. Від їх якості залежить успішність бібліотечної роботи. Це усвідомлюють професіонали-практики і науковці-бібліотекознавці. Один з найвідоміших бібліотечних фахівців Російської імперії, відомий філософ М. Федоров заявляв, що бібліотека – це бібліотечний фонд, відображений в каталогах. Такої ж думки дотримувався не менш відомий український практик і теоретик Б. Борович: *«Каталоги — це святилище бібліотеки».* Принагідно цитатний ряд може бути продовжений не менш гучними іменами.

Для А. А. Ашукіна, який розпочав шлях у бібліотечне життя з каталогізації фондів 5-ї міської бібліотеки, відповідав за комплектування документами в двох профспілкових книгозбірнях, це була беззаперечна істина. Недарма одна з його перших статей присвячена збереженню бібліотечних фондів, а дві фондові лекції для заочників – загальним проблемам фондознавства взагалі.

У середині XX ст. провідні наукові бібліотеки світу відчували гостру нестачу площ для фондозбереження. За рахунок будівництва нових приміщень розв'язати її було неможливо. Економії площ фондосховищ могло сприяти мікрофільмування. Фахівцями було підраховано, що це приводить до скорочення розмірів сховищ до 95%, до того ж, має багато інших переваг, зокрема, сприяє доступності і збереженню рідкісних видань тощо. А. А. Ашукін ще наприкінці 1940-х років спрогнозував поширення мікрокниги в бібліотеках СРСР. На той час ця проблема ще була малопомітною. Проаналізувавши всі вигоди від мікрофільмування, мікрокниг, можливості створення портативних читальних апаратів (не виправдалося), він передбачав широке використання мікровидань у бібліотеках, вважав їх ще одним надійним інструментом формування культури народу [5].

Як завідувач кафедри він неодноразово робив доповіді на наукових щорічних конференціях Бібліотечного інституту, деякі зачитувалися на пленарних засіданнях. У лютому 1959 р. науковці ХДБІ прослухали доповідь А. А. Ашукіна «До питання радянської бібліотечної класифікації» [4]. Тут йшлося про проект, що нині іменується системою ББК, за якою, зокрема, побудовані систематичні каталоги та картотеки майже 90% бібліотек на пострадянському просторі. Ця доповідь являє собою ґрунтовний матеріал, синтез філософії, історії, бібліотекознавства, що

містить висвітлення дискусії про послідовність основного ряду ББК, про місце й обсяг відділу «Марксизм-ленінізм». Тези доповіді не дають можливості розглянути аргументацію автора, але дозволяють ознайомитися з його позицією, яка нам, з висоти сучасності, видається, правильною. Зокрема, А. А. Ашукін вважав, що основний ряд має очолювати цикл наук про природу, що відповідає діалектико-матеріалістичній класифікації наук, а не науки про суспільство. Щодо відображення відділу «Марксизм-ленінізм» в основних діленнях, то позиція Ашукіна була не зовсім зрозумілою: чи цей відділ залишається на чолі основного ряду, чи він очолює цикл соціальних наук? Нагадаємо, що всі радянські видання таблиць ББК відкривалися відділом «Марксизм-ленінізм».

Ознайомлення з науковою спадщиною А. А. Ашукіна дозволяє дійти висновку, що він особисто віддавав пріоритет систематизації документів та організації систематичних каталогів. З їх допомогою задовольняються галузеві інформаційні запити читачів і пересічних користувачів бібліотек. Такі запити домінують серед інших. Зокрема, їх організації сприяє спеціальна методика систематизації документів. У 1950-х роках теоретична розробка спеціальної методики була недосконалою. А. А. Ашукін зробив цінний внесок у визначення її змісту, структури. Нині викладачі успішно нею користуються.

Так, він чітко окреслив основні питання, що мають розкривати сутність спеціальної методики: поняття про ту чи іншу галузь знання; місце і структура певного відділу в таблицях класифікації; зв'язки і розмежування між відділами; особливі правила і методи систематизації документів з певної галузі. Сьогодні саме так викладають цей розділ у навчальному курсі «АСОД». За кілька десятиліть ця схема не змінилася, за винятком деяких нюансів, що обумовлені особливостями модернових бібліотечних класифікацій (ББК і УДК). Вона зафіксована у всіх підручниках, навчальних і методичних посібниках, за якими навчаються наші студенти.

Під керівництвом А. А. Ашукіна усамостійнився і був сформований дієздатний колектив кафедри фондів і каталогів у такому складі: Є. П. Тамм, Д. А. Кумок, Л. І. Котенко та ін. Поступово у 1960-ті роки, коли кафедру очолив Є. П. Тамм, тут сформувалися дві наукові бібліотечні школи – каталогознавства і фондознавства. Вони зробили значний внесок у розвиток харківської бібліотекознавчої школи на зламі століть. Нині стає зрозумілим, чому відбувся такий зліт. Становленням кафедра зобов'язана

А. А. Ашукіну. Його сумлінна праця, звісно, була відзначена почесними грамотами та подяками, в т. ч. й Міністерства культури УРСР. Але знадобилося кілька десятиліть, щоб по-справжньому оцінити непересічну особистість українського педагога і бібліотекознавця. Сподіваємося, що розпочате дослідження буде продовжене.

Використані джерела

1. Архів Харківської державної академії культури, ф. 1, опис. 1-Л, од. зб. № 7971. — Особова справа Ашукіна Анатолія Анатолійовича. — 1961–64.

2. Ашукін, А. А. Про программу з курсу бібліотечних фондів та каталогів / А. А. Ашукін // VIII звітно-наукова конференція. Підсумки наукової роботи за 1963 р. (12–14 лютого 1964 р.) : програма і тези доп. / Харків. держ. бібл. ін.-т. — Харків, 1964. — С. 50–52.

3. Ашукін, А. А. Деякі питання вивчення спеціальної методики класифікації творів друку / А. А. Ашукін // Конференція, присвячена підсумкам наукової роботи за 1959 р. (4–6 лют. 1960 р.) / Харків. держ. бібл. ін.-т. — Харків, 1960. — С. 37–38.

4. Ашукін, А. А. До питання рядянської бібліотечної класифікації : [тези доп.] / А. А. Ашукін // Наукова конференція, присвячена XXI з'їздові КПРС / Харків. держ. бібл. ін.-т. — Харків, 1959. — С. 11–12.

5. Ашукін, А. А. Мікрокнига в бібліотеках СРСР / А. А. Ашукін // Тезисы докладов на теоретической конф. Харьковского государственного библиотечного института / Харьков. гос. библ. ин-т. — Харьков, 1948. — С. 18–19.

6. Ашукін, [А.] У боротьбі за збереження книжки / [А.] Ашукін // Б-ка у соціаліст. буд-ві. — 1935. — № 1. — С. 24–29.

7. Бібліотека будинку робітників освіти [Харків] // Б-ка у соціаліст. буд-ві. — 1934. — № 1. — С. 32–33.

8. Бібліотечні каталоги. Вип. 1. Алфавитній каталог : метод. вказівки для студентів заоч. від. з курсу «Бібліотечні фонди і каталоги» / Харків. держ. бібл. ін.-т ; склав А. А. Ашукін. — Харків, 1959. — 31 с.

9. Библиотечные каталоги. Вып 3. Предметный каталог : метод. указания для студентов заоч. отд. по курсу «Библиотечные фонды и каталоги» / Харьков. гос. библ. ин-т ; сост. А. А. Ашукин. — Харьков, 1962. — 20 с.

10. Бібліотечні каталоги. Вип. 2. Класифікація творів друку. Систематичний каталог : метод. вказівки для студентів-заочників з курсу «Бібліотечні фонди і каталоги» / Харків. держ. бібл. ін.-т ; склав А. А. Ашукін. — Харків, 1961. — 55 с.

11. Васильченко, М. П. Головні етапи розвитку Харківської наукової школи бібліотечного фондознавства / М. П. Васильченко, Н. М. Кушнаренко, А. А. Соляник // Вісн. Харків. держ. акад. культури. — 2011. — Вип. 34. — С. 98–107.

12. Весь Харьков по 1925 г. : справоч. кн. – Харьков : Коммунист, 1925. – 497 с.

13. Мільман, В. А. Анатолій Анатолійович Ашукін / В. А. Мільман // Бібліотекознавство та бібліогр. — Харків, 1972. — Вип. 12. — С. 138–139.

14. Особистий архів родини А. А. Ашукіна.

15. Сєдих, В. В. Внесок викладачів ХДАК у розвиток бібліотечного каталогознавства / В. В. Сєдих // Вісн. Харків. держ. акад. культури : зб. наук. пр. — Харків, 2011. — Вип. 34. — С. 107–120.

16. Харківська державна академія культури: до 80-річчя з дня заснування : монографія / ХДАК ; В. М. Шейко [та ін.]. — Харків, 2009. – 195 с.

ХРЕСТИ ТА ЕНКОЛПІОНИ З КОЛЕКЦІЇ О. В. ГОРІЛОГО У ФОНДАХ ХДНБ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА

Грабарчук Олександр Леонідович,
бібліотекар ХДНБ ім. В. Г. Короленка**,**
Україна, Харків

Анотація. *Про колекцію металопластичих виробів, що складається з хрестів, енколпіонів, підвісок, панагій та церковних медалей з фонду Олексія Васильовича Горілого.*

Ключові слова: *колекція, хрести, енколпіони, підвіски, панагії, церковні медалі.*

Аннотация. *О коллекции металлопластических изделий, состоящей из крестов, энколпионов, подвесок, панагий и церковных медалей из фонда Алексея Васильевича Горелого.*

Ключевые слова*: коллекция, кресты, энколпионы, подвески, панагии, церковные медали.*

Annotation*. The collection metalplastic products, which consists of crosses, engolpions, pendants, panagias and church medals from archival fund of Alexey Vasilievich Gorely the article deals with.*

Keywords: *collection, crosses, engolpions, pendants, panagias, church medals.*

Особовий архівний фонд професора О. В. Горілого, що зберігається у ХДНБ ім. В. Г. Короленка, містить унікальну колекцію християнських пам'яток сакрально-культового призначення. Колекція складається із хрестів, енколпіонів, підвісок, панагій та церковних медалей, що мали вжиток у побуті їх попередніх власників. Хронологічні межі цих пам'яток досить широкі – X – XX ст. За матеріалом виготовлення – це металеві предмети. Головним металом для їх виготовлення слугувала мідь та її сплави, наприклад, бронза. Крім цього, є предмети з олова (з доданням свинцю), з алюмінію. Має місце позолота та осріблення, оздоблення емаллю (фініфтю). Коллекція складається з чотирьох розділів: «І. Хрести,

енколпіони, підвіски, церковні медалі, у вітринах» (шість одиниць зберігання), «ІІ. Хрести натільні пізньосередньовічні та нового часу» (двадцять одиниць зберігання), «ІІІ. Хрести-енколпіони» (одна одиниця зберігання), «IV. Підвіски» (одна одиниця зберігання). У цілому в колекції налічується 28 одиниць зберігання, (1320 предметів).

За характером виготовлення – це продукти ливарного (Х – XVIII ст.) та штампованого виробництва (XIX – початок ХХ ст.). За видовою ознакою хрести поділяються на натільні, наперсні, кіотні та енколпіони. За конфесіональною ознакою – це здебільшого православні старообрядницькі хрести. Крім цього, є також змійовики, панагії та підвіски.

У першому розділі колекції представлені пам'ятники досить широкого хронометражу – Х – початок ХХ ст. Такий вибір їх розташування зумовлений експозиційною функцією. Різноманітність форм і видів артефактів поєднується у ретроспективному зв'язку, де пам’ятники давнини Київської Русі лежать поряд з предметами царської Росії, в умовах середовища яких з'явилися на світ. Християнська символіка має поєднання з язичницькою, де хрест розташовується у колі або поряд з півмісяцем, чи зі змієм («змійовики»). Серед предметів цього розділу слід відзначити велику різноманітність хрестів, з яких можна виділити «кіотні» хрести, що поєднують в собі риси голгофського (із зображенням сцени розп’яття Спасителя) хреста з іконою [1] (Р-1428), хрести з емаллю та позолотою [Р-1429].

У другому, найбільшому розділі, зібране багате різноманіття хрестів як за формою і видом, так і за зображенням на них. Серед цих предметів слід відзначити «листочки», тобто хрести, що своєю формою нагадують листя дерев і мали ужиток серед жінок [Р-1431]. Експозиційно вони представлені у третій одиниці зберігання [Р-1427]. На деяких є рельєфне зображення монограми ЦС (Цар Слави) під титлом, що є однією з ознак безпоповського (поморського) походження [Р-1432]. Є також «променеві вінці», у средохресті яких розташування металевих стержнів нагадує промені сонця [Р-1435]. У ряду хрестів кінцівки розходяться у вигляді трилисника, звідти і назва – «трилисники» [Р-1444], у деяких навколо средохрестя розташоване коло у вигляді тернового вінця [Р-1445]. Хрести – «листочки», «променеві вінці», «трилисники» – експоновані у третій одиниці зберігання [Р-1427]. Досить вживаним є рельєфне зображення восьмикінцевого Голгофського хреста, розміщеного на лицевому боці хрестів [Р-1431–Р-1436]. Для старообрядницьких хрестів характерна двосторонність, тобто й аверс, і реверс несуть як образотворчу, так і

графічну інформацію. На лицевому боці розміщується зображення розіп'ятого Спасителя, на звороті – текст молитви, здебільш тропар «Честному і Животворящому Хресту».

У третьому розділі зібрані хрести-енколпіони, а точніше їх стулки [Р-1451], представлені в другій одиниці зберігання [Р-1426]. За своєю будовою хрест-енкопіон є двостуковим релікварієм, призначеним для зберігання святих реліквій – мощів. Слово «енколпіон» грецького походження (εγκόλπιον – який перебуває на грудях). Хрести-енколпіони є різновидами так званих *ставротек* (від σταυρος – хрест і θήκη – вмістилище, сховище). Але, якщо хрести-енколпіони призначені для носіння на грудях через посередницво шиї, то ставротеки цим не обмежуються.

У четвертому розділі зібрані підвіски, що містяться в шостій одиниці зберігання [Р-1430].

Окрім хрестів, у колекції меднолітної пластики є також панагії, підвіски, церковні медалі, представлені у 1–3, 5 та 6 вітринах. Це пам'ятки змішаного типу, тобто ті, що поєднують у собі своєрідний сімбіоз язичницького з християнським. Зображення хреста домінує, проте, формами його презентацій є серпентичні, геометричні (ромбовидні, трикутнико-овальні) елементи. Нерідко хрест є вписаним або в коло, або в півмісяць. Округла форма найбільш поширена, хоча трапляються й місяцевидні екземпляри. Підвіски [Р-1452] – це предмети особистого побутового християнського вжитку. З них 56 пов'язані з тематикою зображення Богоматері та Богонемовля, дев’ять – зі Святителем Тихоном Задонським та іншими святими, вісім мають зображення двох преподобних, два – преподобного Серафіма Саровського, одна – із преподобним Іовом Почаєвським, дві – з Георгієм Победоносцем, який вражає копієм дракона, вісім – із зображенням хреста, чотири – із зображенням Спасителя, вісім – із римо-католицькою тематикою: п’ять із зображенням Діви Марії і дві із зображенням святих Антонія Падевського та Бенедикта, 14 неопізнані через незадовільний стан пам'яток.

В історичному руслі дослідження християнських пам'яток сакрально-культового призначення здійснюється в межах *ставрографії* (від гр.«σταυρος» – хрест і «γράφω» – пишу) – спеціальної історичної дисципліни, що вивчає історію та символіку хреста як основоположного символу християнства. Хоча цей термін у науковий обіг було введено науковцем О. Голубцовим у 1917 р., наука про хрест з'явилася та розвивалася раніше.

Інтерес до християнської металопластичної спадщини на теренах Російської імперії проявився на початку XIX ст. Одна з перших спроб подати зображення стародавніх хрестів в історичному та епіграфічному аспектах була здійснена в статті К. Аверина «О крестах в Зарайске» [2, с. 231–234]. У праці видатного російського етнографа, археолога та бібліографа І. П. Сахарова «Записка для обозрения русских древностей», складеної за дорученням Імператорського археологогічного товариства, чи не вперше змальовується методика ставрографічного дослідження [28]. Сахаров зосереджував увагу на описі різних видів та типів хрестів, їх місцеположенні і місцезнаходженні, написам на них та історії походження. Заслуговують на увагу дві праці архимандрита Макарія (Миролюбова). Перша – це стаття 1859 р. «О древних титлах на крестах и на их изображения» [17, с. 209–211] та друга –монографія 1860 р. «Археологическое описание церковных древностей в Новгороде и его окресностях» [16, с.172–192]. У них автор висвітлює церковні старожитності новгородської землі, зокрема: форми, типологію хрестів, написи на них.

Дослідженню придорожніх хрестів присвячені праці церковного історика І. І. Малишевського та філологів-славістів І. С. Пальмова і М. Н. Сперанського [18, с. 17–78; 21, с. 79–90; 30, с. 91–110]. Малишевський у своєму дослідженні виявляє комплексний підхід до питання появи хрестів при дорогах. Він поєднує історико-художній метод з етнографічним та філологічним аспектами. Пальмов і Сперанський придорожні хрести розглядають як один із доказів місіонерських трудів святих Кирила та Мефодія у слов'янських країнах. Сперанський проводить порівняльний аналіз основних видів хрестів – грецького і латинського, розглядає всі відомі йому типи придорожніх хрестів Чехії та Моравії. На підставі цього він лише деякі з них підводить під спадщину кирилло-мефодіївської традиції, в якій є відображення візантійських пам'яток.

У 1888 р. з'явилась на світ книга-каталог А. К. Жизнєвського «Описание Тверского музея», в якій у 4 – 6 розділах розглядаються хрести, ікони. У каталозі здійснено систематизацію пам'яток за призначенням і видовою ознакою, додані також їх зображення (фотогравюри та литографії) [8, с. 35– 147].

Поповнення пам'яток християнської давнини відбувалося завдяки археологічним розкопкам. Найбільш активна активна фаза їх проведення припала на останню третину XIX – початок XX сторіччя, локалізацією якої стало Придніпров'я. Відсутність чіткої наукової документації та методи

роботи, при наявності дій, що нерідко носили забарвлення «чорної археології», не могло сприяти повноцінному вивченню пам'яток. Проте навіть незважаючи на це, мала місце публікація добутого матеріалу у виданнях, що здебільш мала оглядовий характер [11; 30].

Найбільш значущим за кількістю надрукованих хрестів є й по наш час «Каталог собрания древностей» графа О. С. Уварова, який був «неутомимым двигателем археологических занятий» в тодішній Росії [3, с. III; 15, с. 418–419.]. У відділах Х та ХІ зібрано понад 450 хрестів, розташованих за класифікацією, що запропонував філолог та палеограф, історик давньоруського мистецтва І. О. Шляпкін. Ця класифікація містила наступну градацію: хрести поклонні, осіняльні, намогильні, наперсні, тільні, енколпіони та ін. [10]. Одна з найбільш повних класифікацій монументальних хрестів Півночі Росії була представлена у праці І. О. Шляпкіна «Древние русские кресты. Кресты Новгородские XV века, неподвижные и не по церковной службе» [36, с. 49–84]

Про необхідність вивчення хрестів-енколпіонів, що увійшли в поле зору археології приблизно з 1870-х років писав Н. П. Кондаков [12, с. 258]. *«Більшість праць, що стосувались історії та іконографії Хреста Христова було написано церковними вченими (свещениками, викладачами Духовних Академій та ін.). Наука про Хрест в ХІХ – на початку ХХ ст. розвивалась у двох напрямках – богословському та історичному, що включав до себе джерелознавство, епітафіку, церковну археологію, етнографію, історію мистецтва та ін. На початок ХХ сторіччя ставрографія в Росії існувала і була повноцінною частиною історичної науки.»* [5, с.11].

Розвиток української ставрографії починається у другій половині ХІХ ст. Дослідження здійснювалися за двома напрямками – церковним та світським. У першому поле діяльності розгорнули представники духовних навчальних закладів, у другому – світські дослідники – збирачі старожитностей, мистецтвознавці, археологи. Повної автентичності українська ставрографія у той час не мала, розвиваючись у полі загальнодержавної. Малоросійський елемент в археологічному надбанні артефактів був вагомим. Висвітленню досягнутих на ниві археології результатів пошуків та знахідок було присвячено 15 археологічних з'їздів, що відбулися з 1869 р. по 1914 р., шість з яких відбулися на Україні: третій та 11-й – у Києві (1874 р. та 1899 р.), шостий – в Одесі (1884 р.), 12-й – у Харкові (1902 р.), 13-й – у Єкатеринославі (1905 р.) та 14-й – у Чернигові (1908 р.) [6, с. 72].

У вітчизняних періодичних виданнях (часописах «Киевская старина», «Археологическая летопись Южной России», «Чтения в историческом обществе Нестора Летописца» та ін.) публікуються ставрографічні дослідження, створені на підставі археологічних знахідок під час експедицій на Волині, Поділлі, Черкащині, Галичині та інших регіонах України. Серед дослідників слід відзначити І. Хойновського [35, с. 32–35], М. Петрова [23], М. Біляшевського [13, с. 52] та Д. Щербаківського [34, с. 85]. Увагу тогочасних дослідників – археологів та мистецтвознавців – було зосереджено на хрестах різного призначення, які були виготовлені з різних матеріалів у різний історичний час.

За радянської доби офіційна радянська наука не жалувала ставрографію. Унаслідок негативного ставлення ставрографічні дослідження обмежувалися археологією та мистецвознавством. Образ ставрографічної пам'ятки у позитивному контексті був зведений майже нанівець. «Історична дисципліна розчинилася в описовому мистецтвознавстві, і в естетичному милуванні предметами давнини і народної творчості втрачався аналіз особливостей розвитку і генетичних зв'язків предметів милування» [5, с. 11]. Зразком такого, безумовно, вимушеного підходу може слугувати робота С. Забелло, В. Іванова і П. Максимова «Русское деревянное зодчество», де замість необхідного за суттю розділу «Монументальные кресты» трапляється «Навесы над крестами и намогильные памятники» [29, с. 73].

У 1920–50 роках у межах «неоязичництва» в радянській науці вівдбувається сприйняття ставротек як пам 'яток, чий генезис належить до нехристиянського світу. На розвиток цьому напрямку було дано зелене світло, бо воно не протирічило марксистсько-ленінській ідеології. Як прикладів наведемо статті Н. Фреймана «Придорожная часовня – пережиток древнего "погребения на столбах на путях"» [33] та Л.А. Динцеса «Дохристианские храмы Руси в свете памятников народного искусства» [7].

У 1960 – 80 роках поступово та з деякими трудновщами були надруковані праці істориків, археологів та мистецтвознавців, в яких ставрографічна тематика отримує незаангажоване наукове осмислення [19; 4; 14; 24; 26; 9]. У 2000-х роках виходить «Ставрографический сборник» (Москва, 2001. Кн.1; 2003. Кн.2; 2005. Кн.3.), в якому подані як сучасні праці дослідників, так і їхніх попередників у перевидані. Ставрографічна тематика представлена в історичному, образотворчому та мистецво-

знавчому аспектах вивчення. Розглянуті проблеми методології, систематизації, термінології та атрибуції пам'яток у ставрографії.

Українська ставрографія за радянської доби не мала автентичного прояву, хіба що на Західній Україні пошук та дослідження ставротек велись до кінця 1930-х років. Серед тогочасних дослідників слід відзначити Г. Колцуняка та О. Цинкаловського [20, с. 237–243]. У роки перебудови (1986–1991 рр.), внаслідок послаблення і скасування ідеологічних утисків, відбулося відродження ставрографічних студій. Із здобуттям Україною незалежності ставрографічні дослідження не обмежуються суто українською площиною творчої діяльності. Має місце співробітництво з російськими науковими інституціями тощо [25, с. 203–204; 30]. Найбільш повний огляд ставрографічних досліджень як на Україні, так і в цілому дає українська дослідниця О. О. Попельницька у своїй праці «Стан вивчення в Україні спеціальної історичної дисципліни ставрографії: постановка проблеми» [25].

Невирішеними проблемами ставрографічних досліджень слід вважати відсутність єдиної термінології у визначенні рис пам’яток та сам статут ставрографії: чи є то автентична наука, чи допоміжна дисципліна. І якщо у 1960–1980 роках ставрографія сприймалася як невизначена наукова проблема між археологією і мистецтвознавством, то за час 1990– 2000 років це питання хоча й зрушило зі свого місця, проте, не настільки, щоб можна було мовити про повне автентичне становлення ставрографії. [22, с. 333–335]. «*Сьогодні статистичні дослідження при відсутності повного та единообразного опису усієї сукупності відомостей про колекції мідного лиття неможливі. Наслідок – недостовірність, гіпотетичність наших знань… Визначними факторами атрибуції стають історіографічна ерудиція і знайомство з колекціями; аргументація – загально стилістичні чи загально художні аналогії в контексті різних видів мистецтв. Таким чином, рівень досліджень залишається, як правило, у межах знаточества, інтуїтивних, системно недиференційованих знань, свого роду “кустарної технології*». «*Розробка наукового опису – це практичний шлях створення сучасного наукового апарату, який дозволить розрізняти і розуміти інформацію, що міститься у предметі*» [27, с. 44, 47].

Використані джерела

1. ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Особові архівні фонди. – Ф. 58 (О. В. Горілий), опис 1, од. зб. 1–28.

2. Аверин, К. О крестах в Зарайске / К. Аверин // Труды и записки Общества истории и древностей Российских. – Москва, 1826. – Ч. 3, кн.1. – С. 231–234.

3. Булич, Н. [Вступна стаття] / Булич Н., Ридлов В., Корсаков Д. // Труды четвертого археологического съезда в России, бывшего в Казани с 31 июля по 18 августа 1877 года. – Казань, 1884. – Т.1, [отд.I, II и III]. – С.[III]–VIII.

4. Вагнер, Г. К. От символа к реальности. Развитие пластического образа в русском искусстве XIV–XV веков / Г. К. Вагнер. – Москва : Искусство, 1980. – 267 с.: ил. – [4] л. ил.

5. Гнутова, С. В. От редактора / С. В. Гнутова // Ставрографический сборник. – Москва, 2001. – Кн.1. – С. 3–14.

6. Дементьева, Ю. М. Материалы археологических съездов (1864–1914) как источник по истории музейного дела России / Ю. М. Дементьева // Изв. Рос. гос. пед. ун-та им. А. И. Герцена. – 2008. – Вып.80. – С. 71–83.

7. Динцес Л. А. Дохристианские храмы Руси в свете памятников народного искусства / Л. А. Динцес // Совет. этнография. – 1947. – №4. – С. 67–94.

8. Жизневский, А. К. Описание Тверского музея. Археологический отдел / А. К. Жизневский; примеч. графа А. С. Уварова. – Москва : Синод. тип., 1888. – [4], 242, XVIII с. – [18] л. ил.

9. Залесская, В. Н. Связи средневекового Херсонеса с Сирией и Малой Азией в X–XI веках / В. Н. Залесская // Восточное Средиземноморье и Кавказ. IV–XVI вв. – Ленинград, 1988. – С. 93–98.

10. Каталог собрания древностей графа А.С. Уварова / [сост.: архимандрит Леонид, А. В. Орешков, Н. П. Кондаков [и др.]. – Москва: Уварова, 1908. – Отд. 8-11. – 197, [1]с. – [20] табл. фототип. снимков.

11. Каталог украинских древностей коллекции В. В. Тарновского / [сост.: Н. Ф. Беляшевкий, А. М. Лазаревский]. – Киев : К. Н. Милевский, 1898. – 86, [4]с. – [16] табл. фототип. снимков.

12. Кондаков, Н. П. Иконография Богоматери. В 2 т. Т.1. / Н. П. Кондаков. – Санкт-Петербург : Император. акад. наук, 1914. – 387, [1] с. – [7] л. табл.

13. Коник, О. О. Український патріот, думський депутат і «російський земгусар» Микола Біляшевський у 1906–1917 рр. / О. О. Коник // Іст. архів. – Миколаїв, 2015. – Вип.14. – С. 52–60.

14. Лазарев, В. Н. Памятник новгородской деревянной резьбы XIV в. (Людогощенский крест) / В. Н. Лазарев, Н. Е. Мнева // Сообщ. Ин-та истории искусств. – Москва, 1954. – №4-5. – С. 145–166.

15. Лучинский Г. Уваров, Алексей Сергеевич / Г. Лучинский // Энцикл. слов. Брокгауза и Ефрона. – Санкт-Петербург, 1902. – Т. 34 (67). – С. 418–419.

16. Макарий, архимандрит. Археологическое описание церковных древностей в Новгороде и его окресностях. В 2 ч. Ч.2 / архимандрит Макарий. – Москва : В. Готье, 1860. – 358, LIX [III] с.

17. Макарий, архимандрит. О древних титлах на крестах и на их изображениях / архимандрит Макарий // Изв. Император. археол. о-ва. – Санкт-Петербург, 1859. – Т.1, вып.4. – С. 209–211.

18. Малышевский И. О придорожных крестах / И. Малышевский // Ставрографический сборник. – Москва, 2001. – Кн.1. – С. 17–78. – Перепеч. с изд. 1865 г.

19. Николаева, Т. В. Произведения мелкой пластики XIII–XVII веков в собрании Загорского музея. Каталог / Т. В. Николаева. – Загорск: Загор. гос. ист.-худож. музей-заповедник, 1960. – 338 с.: ил.

20. Олександр Цинкаловський та праісторія Волині / Г. Охріменко та ін. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2007. – 740 с. : 19 с. іл.

21. Пальмов, И. С. Памятники Кирилло-Мефодиевской старины в Чехии и Моравии / И. С. Пальмов // Ставрографический сборник. – Москва, 2001. – Кн.1 – С. 79–90.

22. Пежемский, Д. В. Пути объективизации ставрографических исследований / Д. В. Пежемский // Ставрографический сборник. – Москва, 2003. – Кн.1. – С. 333–344.

23. Петров, Н. И. Купятицкая икона Богородицы в связи с древнерусскими энколпионами / Н. И. Петров // Труды девятого археол. съезда в Вильне 1893. – Москва, 1897. – Т. 2. – С. 71–78.

24. Порфиридов, Н. Г. Малоизвестный памятник древнерусской скульптуры. Каменный крест из Боровичей / Н. Г. Порфиридов // Древнерусское искусство XV–начала XVI веков. – Москва, 1963. – С. 184–195.

25. Попельницька О. О. Стан вивчення в Україні спеціальної історичної дисципліни ставрографії: постановка проблеми / О. О. Попельницька // Укр. іст. журн. – 2009. – № 3. – С. 199–217.

26. Рындина, А. В. Древнерусская мелкая пластика. Новгород и Центральная Русь XIV–XV веков / А. В. Рындина. – Москва : Наука, 1978. – 192 с.: ил.,[2] л. ил.

27. Самойлов, Л. Ю. Проблемы нормативного описания медного литья (мелкой пластики) / Л. Ю. Самойлов // Русское медное литье : сб. ст. – Москва, 1993. – Вып.1. – С. 43–47.

28. Сахаров, И. П. Записка для обозрения русских древностей / И. П. Сахаров. – Санкт-Петербург : Я. Трей, 1851. – 80 с.

29. Святославский, А. В. Крест в русской культуре. Очерк русской монументальной ставрографии / А. В. Святославский, А. А. Трошин. – Москва : Древохранилище, 2000. – 172 с.: ил. – (Сер. «Вспомогательные исторические дисциплины»).

30. Собрание Б. И. и В. Н. Ханенко. Древности русские. – Киев : С. В. Кульженко, 1899. – 32, [1]с., [16] табл. фототип. снимков.

31. Сперанский, М. Н. Придорожные кресты в Чехии и Моравии и византийское влияние на Западе / М. Н. Сперанский // Ставрографический сборник. – Москва, 2001. – Кн. 1. – С. 91–110.

32. Стерлигова, И. А. Крест из Херсонского музея и русские меднолитные киотные кресты XII – XIV вв. / И. А. Стерлигова // Древнерус. скульптура. – Москва, 1993. – Вып.2, ч.1. – С. 4–19.

33. Фрейман, Н. Придорожная часовня – пережиток древнего погребения на столбах на путях / Н. Фрейман // Совет. этнография. – 1937. – № 3. – С. 80–86.

34. Ходак, І. Науково-організаційна діяльність Данила Щербаківського / І. Ходак // Студії мистецтвознавчі. – 2008. – № 1 (21). – С. 85–101.

35. Хойновский, И.А. Раскопки великокняжеского двора Древнего града Киева, произведенные весной 1892 года. Археолого-историческое исследование / И. А. Хойновский. – Киев : С. В. Кульженко, 1893. – 78, IV с.: ил., [29] л. ил., табл.

36. Шляпкин, И. Я. Древние русские кресты. Кресты Новгородские до XV века, неподвижные и не церковной службы / И. Я. Шляпкин // Зап. отд. рус. и славян. археологии император. рус. археол. о-ва. – Санкт-Петербург, 1907. – Т.7, вып. 2. – С. 49–84.

ІСТОРИКО-БІБЛІОТЕКОЗНАВЧА ТА ІСТОРИКО-БІБЛІОГРАФІЧНА СПАДЩИНА У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ

Лєсовець Неля Миколаївна,
доцент кафедри документознавства та
інформ. діяльності ДЗ «Луганський
національний університет імені Тараса
Шевченка», канд. філол. наук
Україна, м. Старобільськ

Анотація. *Схарактеризовано окремі книжкові пам'ятки сектору рідкісних і цінних видань Луганської обласної універсальної наукової бібліотеки імені О. М. Горького.*

Ключові слова: *стародруки, зберігання, фонди.*

Аннотация. *Охарактеризованы отдельные книжные памятники сектора редких и ценных изданий Луганской областной универсальной научной библиотеки имени А. М. Горького.*

Ключевые слова*: старопечатные книги, хранение, фонды.*

Annotation*. Author determined in book monuments sector of rare and valuable editions of Lugansk Regional Universal Scientific Library named after Gorky.*

Keywords: *books, storage, funds.*

Сьогодні можна стверджувати, що суспільство не буде розвиватися достатньо цивілізовано, якщо серед своїх пріоритетів не вбачає завдання збереження духовного надбання нації – книжкових пам'яток, що мають вагому наукову, історичну, культурну цінність. Особливо актуальним це є для рідкісних і цінних видань. Мета нашого дослідження – схарактеризувати окремі книжкові пам'ятки сектору рідкісних і цінних

видань Луганської обласної універсальної наукової бібліотеки імені О. М. Горького.

На нашу думку, справжньою скарбницею фонду сектору рідкісних і цінних видань є колекція видань кирилицею та книг, надрукованих гражданським шрифтом XVIII – першої третини XIX ст., в якій нараховується 34 примірники. Зокрема, серед зібраних видань фонду найстарішими є кілька номерів першого науково-літературного щомісячного журналу енциклопедичного характеру, що виходив у 1755 – 1764 рр. – ***«Ежемесячные сочинения к пользе и увеселению служащих, июль – декабрь».*** Видавався цей журнал у Санкт-Петербурзі на основі рішення конференції АН від 28 листопада 1754 р. з ініціативи М. В. Ломоносова. Редактором журналу був призначений Г. Ф. Міллер – автор більшості історичних матеріалів цього видання. Як зазначає дослідник Ю. Бітовт, у 1759 р. у редагуванні брав участь також академік М. І. Попов, а з квітня 1760 р. до 1761 р. редагуванням перекладів займався ад'юнкт М. М. Мотоніс [1, с. 344]. Початковий наклад цього видання становив 2 000 примірників.

Назва журналу змінювалася. З 1755 по 1757 рр. журнал називався *«Ежемесячные сочинения к пользе и увеселению служащих"*, з 1758 по 1762 р. – *«Сочинения и переводы к пользе и увеселению служащих»*; з 1763 по 1764 р. *«Ежемесячные сочинения и известия о ученых делах»*. Усього за дев'ять років вийшло двадцять томів видання. Журнал містив наукові праці тогочасних учених та перекладені статті з історії, філософії, літератури, етнографії та природничих наук. У наукових розвідках брали участь дослідники І. А. Браун, П. І. Ричков, І. Е. Фішер, І. З. Цейгер, М. М. Щербатов та ін. У літературній частині співпрацювали І. П. Єлагін, Г. М. Теплов, В. К. Тредіаковський, М. М. Херасков та інші. Як перекладачі поставали І. І. Акімов, С. І. Волков, О. Р. Воронцов, Я. Ізмайлов, І. П. Єлагін, М. Г. Курганов та інші. Публікувалися переклади творів Анакреонта, Арістотеля, Вольтера, Овідія, Г. Шобера та інших, а також статей з англійських журналів «The Spectator», «The Tatler», «The Guardian» та інших іноземних періодичних видань [1, с. 344].

У секторі рідкісних і цінних видань наявний перший книжковий варіант цього видання 1755 р. Том містить журнали за шість місяців (липень – грудень). Кількість сторінок – 584. На титульному аркуші зображено гербовий екслібрис. Можна також прочитати напис власника видання: «*Сия книга Павла Михайлова ученика первого класа*». Журнал друкувався на цупкому папері ручної роботи в шкіряній оправі у вигляді

книги. На титульних аркушах січневих та липневих номерів гравійована віньєтка з девізом «*Для всех*».

Не менш вагомими є інше періодичне видання – щомісячний літературний журнал ідейно-естетичного спрямування *«Свободные часы»* (січень 1763 р.), що видавався при Імператорському московському університеті куратором цього вищого навчального закладу, письменником, видавцем та редактором Михайлом Матвійовичем Херасковим (1733 – 1807). Журнал «*Свободные часы*» – це продовження видання «*Полезное увеселение*», що перестав видаватися з середини 1762 р. У виданні члени літературного гуртка друкували вірші, загадки, казки, оди, листи, притчі, епіграми та інші твори. М. М. Хераскову належать вірші з підписом «М. Х.», а також кілька урочистих од, присвячених Катерині ІІ. Журнал друкувався на папері ручної роботи у вигляді книги, на титульному аркуші графічна прикраса та напис «*Библиотека Шляпкина*». Можна зробити припущення, що це видання з особистої бібліотеки Іллі Олександровича Шляпкіна, члена-кореспондента Академії наук. Відомо, що в 1918 р., згідно з його заповітом, величезну бібліотеку та колекцію рукописів І. О. Шляпкіна було передано до Саратовського університету.

Серед видань, надрукованих на папері ручної роботи, можна також назвати «*Историю польскую от 550 до 999 гг.»* Цей твір створено таємним секретарем короля польського й герцога Лотарингського П'єром Соліньяком, переклад з французької Федора Еміна. Видання складалося з двох томів. Зокрема, у секторі наявний перший том, виданий у 1766 р. у друкарні Академії Наук в Санкт-Петербурзі. Титульний аркуш у виданні відсутній, том містить 411 сторінок.

Серед раритетів фонду наявна книга, що видавалася з 1761 по 1767 р., – *«Римская история, от создания Рима до битвы Актийской, то есть по окончании Республики»*. Створена Г. Ролленем – ректором Паризького університету, професором красномовства та членом королівської Академії написів і словесних наук. Перекладена з французької видатним ученим, професором та членом Санкт-Петербурзької Імператорської Академії наук Василем Тредіаковським [1, с. 545]. У фонді сектору рідкісних і цінних видань з 16 томів є лише 6-й том 1763 р. На титульному аркуші видання міститься такий штамп: «*Ворошиловградский обком КП(б) лекторская группа*». Книга надрукована на цупкому папері ручної роботи в шкіряній оправі, кількість сторінок зазначеного тому – 340.

Фонд містить також надруковані за указом імператриці Анни Іоанівни «*Указы блаженные и вечнодостойные памяти государя императора Петра Великого самодержца Всероссийского. Состоявшиеся с 1714 по кончину его Императорского Величества, января по 28 число, 1725 году*». Реєстр указів подано за роками (з 1714 по 1723), місяцями та числами. Приклади указів: «О мазанках и деревянном строении», «О беглых солдатах и матросах», «О дворянах и недорослях», «О челобитных», «О взятках», «Писем запершись не писать», «О курьёзных вещах в Сибири», «О титулах Его Императорского Величества» та ін. Книга складається з 1096 сторінок, титульний аркуш відсутній, папір ручної роботи.

Наступне видання колекції – «*Российская история жизни всех древних от самого начала России государей, все великие и вечной достойные памяти императора Петра Великого действия, его наследниц и наследников, ему последование и описание в севере златого века во время царствования Екатерины Великой в себе заключающая*» – створене Федором Олександровичем Еміном. Книга видавалася у трьох томах (з 1767 по 1769 р.). Перші два томи з фронтисписами (ілюстрації, що розміщені на лівому боці розвороту титульного аркуша чи перед титульним аркушем). У секторі наявний перший том, виданий у 1767 р. у Санкт-Петербурзі в друкарні при Академії Наук. Видання складається з чотирьох частин (книг): книга перша («О древности России»), книга друга («от 862 по 973 гг.»), книга третя («от 973 по 1017 гг.»), книга четверта («от 1017 по 1055 гг.»). У передмові сторінки пронумеровано римськими цифрами, решта сторінок – арабськими, папір ручної роботи.

Видання Імператорської Академії наук Санкт-Петербурга – «*Продолжение Древней Российской Вивлиофики*» (1788 – 1801). За 13 років видано 11 частин. Видавець журналу з історії Росії «Древняя российская вивлиофика» –Микола Іванович Новіков (1744 – 1818) – російський письменник, журналіст, книговидавець пам'яток російської історії [2, с. 150]. Видання-«старожили» надруковані на особливому папері ручної роботи – цупкому та легкому, тому вони й пережили майже безболісно не одну історичну епоху. Про рідкість названих видань свідчить і те, що всі вони знайшли відображення в бібліографічному покажчику «*Редкие русские книги и летучие издания XVIII века*», що склав Юрій Бітовт та видав у Москві в 1905 році.

Таким чином, можна стверджувати, що працівники бібліотек, музеїв, архівів приділяють значну увагу роботі з книжковими пам'ятками. Проте

сьогодні залишається невідомим точний обсяг рідкісних і цінних видань у бібліотечних фондах країни, не говорячи вже про окремі примірники, стан їх збереженості та використання.

Використані джерела

1. Битовт, Ю. Редкие русские книги и летучие издания XVIII века / Ю. Битовт. – Москва : Книга, 1905. – 608 с.

2. Книга : энциклопедия / редкол.: И. Е. Баренбаум, А. А. Беловицкая, А. А. Говоров и др. – Москва : Большая Рос. энцикл., 1998. – 800 с.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛЬСЬКИХ ПРОВЕНІЄНЦІЙ ЗА МАТЕРІАЛАМИ ФОНДІВ ЛІТЕРАТУРИ ФРАНЦУЗЬКОЮ, ПОЛЬСЬКОЮ МОВАМИ ВІДДІЛУ БІБЛІОТЕЧНИХ ЗІБРАНЬ ТА ІСТОРИЧНИХ КОЛЕКЦІЙ ІНСТИТУТУ КНИГОЗНАВСТВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Якубова Тетяна Анатоліївна,
науковий співробітник
НБУ ім. В. І. Вернадського,
канд. іст. наук,
Україна, Київ

Анотація. *Представлені результати книгознавчих досліджень польських провенієнцій у фондах літератури польською та французькою мовами відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Розглядаються печатки польських бібліотек, гербові екслібриси, бібліографічний список досліджених книг. Схарактеризовано книгознавчий матеріал для наукових досліджень та для складання в перспективі бібліотечного каталогу польських провенієнцій.*

Ключові слова: *польські провенієнції, бібліотечні фонди, книгознавчі дослідження.*

Аннотация. *Представлены результаты книговедческих исследований литературы польскоязычного, франкоязычного фондов отдела библиотечных собраний и исторических коллекций Института книговедения Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского, в результате которых выявлены польские провениенции. Рассмотрены печати польских библиотек, польские гербовые экслибрисы, библиографический список исследованных книг. Охарактеризован*

книговедческий материал для научных исследований и для создания в перспективе библиотечного каталога польських провениенций.

Ключевые слова: *польские провениенции, библиотечные фонды, книговедческие исследования.*

Annotation. *The article discusses the results of the book science research of polish and french collections in library and historical collections department at V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. The classification of the polish provenances and the description of their source study features have been described: seals of polish libraries, polish heraldic ex-librises, bibliographical list of studied books. The article contains bibliographical materials for book science historical research and in the near future for polish provenances bibliographical catalog creation.*

Keywords: *polish provenances, library collections, bibliographical research.*

У результаті книгознавчих досліджень літератури фондів французькою, польською мовами відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського виявлено значну кількість польських провенієнцій: печаток, маргінальних написів, екслібрисів, що є цінними джерелами історії, історичного краєзнавства, біографістики, книгознавства, бібліотекознавства. Книжкові знаки дозволяють визначити історію володіння певними особами чи інституціями конкретною книгою. Приналежність книги до приватних книжкових зібрань, колекцій або бібліотек установ надає змогу визначити колишніх власників книг, віднести книгу до бібліотечного зібрання або колекції.

Книгознавча інформація щодо польських провенієнцій надає можливість у подальшому формувати спеціальні каталоги або доповнювати історичною інформацією вже існуючі. Надана класифікація польських провенієнцій поділяє їх на три групи: печатки, маргінальні написи, екслібриси.

Досліджені книги містять печатки бібліотек польських громадських організацій, польських навчальних закладів, печатки польських бібліотек в Україні, печатки бібліотек польських дипломатичних установ, польських католицьких релігійних організацій, священиків. Важливу інформацію містять екслібриси, маргінальні написи колекціонерів та бібліофілів, які жили в Україні, зокрема, в Києві та Житомирі у XIX – на початку XX ст. [1; 2]. Характеристики та джерелознавчі особливості польських книжних знаків мають значний інформаційний ресурс для розвитку гуманітарних наук – історії, теології, зокрема, історії релігії, бібліотекознавства. Дослідження стане актуальним для науковців різних дисциплін: істориків,

українських полоністів, філософів, релігієзнавців, книгознавців та ін. Печатки польських бібліотек містять інвентарні номери, інформацію про імена та прізвища, посади власників книг, назви польських організацій, міста, адреси. Метою повідомлення є представлення книгознавчого матеріалу з джерелознавчим аспектом.

Проблема дослідження печаток, маргінальних та власницьких написів є багатоаспектною і досліджувалася багатьма науковцями. Зокрема, польські провенієнції XVI−XVII ст. досліджував польський книгознавець Е. Хвалевік. Він присвятив цій темі книгу *«Exlibrisy Polskie, szesnastego i siedemnastego wieku»* [3]. В Україні польські книгознавці, дослідники бібліотек Львова, М. Гембарович і І. Шоцькі вивчали книжкові знаки польських бібліотек Павликовських та Баворовського [4; 5]. У НБУВ екслібриси в книжковому зібранні Яблоновського досліджувала книгознавець С. О. Булатова [6]. Суперекслібриси з гербовими знаками князів Острозських на книгах Острозької єзуїтської колегії описала книгознавець І. О. Ціборовська-Римарович [7].

Польські провенієнцій, були знайдені у фондах літератури французькою та польською мовами відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства НБУВ належать до XIX – початку XX століття. Тривалий час ці екслібриси та печатки не досліджувалися. Серед польських провенієнцій розповсюдженою формою фіксації належності книги залишилася печатка, що стала поширеною у XIX столітті. Значна кількість печаток польських бібліотек міститься на різних томах «Encyklopedja Powszechna» С. Оргельбранда [8]: «Rada Okregowa Kijowska. Polskich Towarzystw Pomocy Ofiarom Wojny», печатка круглої форми, фіолетового кольору, розміром 3,5×3,5 см; «Centralna Polska Biblioteka Panstwowa na Ukrainie», печатка прямокутної форми, чорного кольору, розміром 2,5×5,5 см; «Biblioteka Centralnego Polskiego Technikum Pedagogicznego Leningród», печатка овальної форми, фіолетового кольору, розміром 4×6 см; «Konsulat Polski w Kijowie», печатка бібліотеки польської дипломатичної установи фіолетового кольору, без рамки, розміром 1,5×4,3 см. Можна відмітити печатку бібліотеки дипломатичної установи в Харкові: «Bibljoteka Konsulatu Generalnrgo R.P. w Charkowie» фіолетового кольору, без рамки, розміром 3,5×6см. (Makowski J. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa: Nakl. Ks. F.Hoesicka,1924 –145s. (Із пол. А 627)

Поділ печаток польських бібліотек здійснюється і за краєзнавчим принципом. Зокрема, печатки мали польські книгозбірні в таких містах як

Київ, Житомир, Харків, Умань, Одеса, Санкт-Петербург, Варшава, Москва. Слід звернути увагу, що вказівки на місце розташування містяться або у назві бібліотечного закладу, або знаходяться на зображенні окремо (комплексна печатка). Низка польських печаток містить назви польських та українських міст (Познань, Житомир), в яких власники книг збирали приватні бібліотеки, купували для них іноземну літературу.

Окремо можна виділити бібліотечні печатки великих приватних бібліотек у таких столичних містах, як Київ, Варшава, Москва. «Ksiegarnia i skład nut Bolesława Koreywo w Kijowie» – печатка овальної форми, фіолетового кольору, розміром 1,5×3,5 см. (Słownik geograficzny królestwa polskiego i innych krajów słowiańskich. – Warszawa : Druk «Wieku», 1880 – 1902. T.5. – 1884 – 960s. (Із пол. В 208/5)). Печатка «Ksiegarnia Mich. Glucksberga w Warszawie» овальної форми, зеленого кольору, розміром 1,5×3 см. (Flammarion C. Wielość światów допомагає віднайти нові історичні зв'язки книги з організаціями або власниками минулої епохи. Для прикладу розглянемо печатку Центральної польської державної бібліотеки в Києві − «Centralna Polska Biblioteka Państwowa na Ukraine». Вона знаходиться на книгах польськомовного фонду в продовжуваному виданні «Gazeta Polska» [51]. Важливою подією для польських національних меншин стало утворення в 1925 р. у Києві Центральної польської державної бібліотеки. Її діяльність досліджував історик Олександр Жуковський в статті «Роль Центральної польської державної бібліотеки у розвитку польської національної культури на Правобережній Україні у 20-ті роки XX ст.» [9].

Книгозбірня в Києві стала своєрідним освітнім центром для чисельного польського населення як Центральної так і Правобережної України. При її заснуванні фонд складався з близько 20 тис. одиниць. Кількість книг у 1927 р. зросла до 29539 одиниць. У 1926−1927 рр. бібліотека придбала 3378 примірників, з яких понад 1000 одиниць були надруковані українською та російською мовами. Це явище було «ненормальним», а тому варто було звернути більше уваги на придбання літератури польською мовою. Представники бібліотеки їздили по Україні з певними повноваженнями щодо відбору з різних бібліотечних фондів польських книг. Таким чином, печатка «Centralna Polska Bibljoteka Państwowa na Ukraine» з'явилася на багатьох виданнях, що зараз зберігаються у фонді літератури польською мовою відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства НБУВ. Працівники Центральної польської державної бібліотеки проводили і

методично-координаційну роботу, зокрема, інструктували польські відділи окружних книгозбірень, допомагали при створенні нових польських фондів у Бердичівському, Уманському, Білоцерківському та інших округах. Книгозбірня прагнула розширити географію своєї роботи шляхом організації мандрівних (пересувних) бібліотек, оскільки в далеких польських селах відчувався брак польської книги. Зокрема, станом на 1928−1929 рр. було заплановано п'ять відряджень до Київського, Уманського, Бердичівського, Житомирського, Шепетівського, Кам'янець-Подільського, Вінницького, Проскурівського округів України.

Колектив Центральної польської бібліотеки складався із семи осіб: завідувача, інструктора, чотирьох бібліотекарів та одного некваліфікованого працівника. Книгозбірня обслуговувала 1912 читачів та 500 колективних абонентів у Києві (52% читачів складали учні). Це пояснюється тим, що польські школи (семирічка, мехпрофшкола, педагогічний технікум, драматична студія) розміщалися у тому ж приміщенні, що і бібліотека. Вона знаходилась у трьох кімнатах польського педагогічного технікуму. Широкої популярності набули фонди бібліотеки серед наукових працівників Всеукраїнської академії наук, вчених України та Білорусі (приїздили з Житомира, Ніжина, Вінниці, Мінська) [9].

За 10 років працівники бібліотеки упорядкували польську бібліографію в СРСР. Ця праця була присвячена десятій річниці революції. У 1928 р. видано «Бібліографію польської та радянської літератури, виданої в СРСР за Х років радянської влади» [9]. Крім того, видавався раз на три місяці «Бібліотечний бюлетень», який фіксував всю інформацію про друковані матеріали польською мовою. Бібліотека проводила краєзнавчу роботу, відстежувала матеріали (книги, журнали, деякі статті), які стосувалися Польщі та польсько-українських стосунків. Матеріали відбиралися польською, українською та російською мовами. Була створена спеціальна Бібліотечна рада, яка займалася питаннями комплектування фондів, правилами книгокористування, керівництвом роботою аспірантів, питаннями наукової та методичної роботи. Центральна польська державна бібліотека відігравала значну роль у становленні та розвитку польської бібліотечної справи, стала значним культурним центром, що об'єднував багатьох науковців, польську інтелігенцію. При ньому готувалися молоді наукові кадри, проводилася робота з аспірантами. Виявлення книг з печатками Центральної польської бібліотеки − початок розробки піднятої нами проблеми. Існують наукові перспективи щодо подальшого

дослідження книг з фондів цього бібліотечного закладу (складання БД електронного аталогу).

Варто відмітити печатки інших польських бібліотек Києва, знайдені на книгах польськомовного фонду: «Bibljoteka Naukowa w Kijówe St. Mł. P. N. Korporacja», печатка коричневого кольору без рамки, розміром 1×4,5 см [10], «Biblioteka Polskiego Instytutu Wychowania Społecznego w Kijowie», печатка овальної форми з геометричним орнаментом у вигляді невеликих трикутників синього кольору, розміром 2,2×3,5 см [11; 12; 13; 14], «Instytut Polskiej Kultury Proletarjackiej Biblioteka», печатка овальна з геометричним орнаментом у вигляді невеликих трикутників, синього кольору, розміром 3,5×5,5 см [15].

Печатки бібліотек польських культурних, навчальних, наукових закладів певною мірою віддзеркалюють процес політики «коренізації», яка проводилася з першої половини 1920-х років стосовно національних меншин України. Наслідком цієї політики став імпульс до розвитку національної самосвідомості та культури четвертої за чисельністю національної меншини України – польської (476 435 осіб за переписом 1926 р.). У Києві в системі Всеукраїнської академії наук (ВУАН) функціонував Інститут польської пролетарської культури, печатка якого знайдена у фонді літератури польською мовою відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства НБУВ. В Інституті рукопису НАНУ зберігається архів Всеукраїнської академії наук (1918–1930 рр.), в якому широко представлені документи Інституту польської пролетарської культури (1930 –1934 рр.).

Окрема група польських провенієнцій складається з печаток польських бібліотек різних міст України: «Drużyny Skautowe w Humaniu», печатка фіолетового кольору без рамки розміром 1×3,5 см [16], «Biblioteka Domu Polskiego w Charkowie», печатка у формі ромбу рожевого кольору розміром 3,7×4 см [17], «Stowarzyszenie Polskie w Odesie. Ognisko», печатка круглої форми, фіолетового кольору, розміром 3,5×3,5 см [18].

Значна частина печаток належить бібліотекам Житомира: польського Житомирського союзу вчителів на Волині («Żytomierski Związek nauzycielstwa polskiego na Wołyniu», печатка фіолетового кольору без рамки, розміром 2×6,6 см) [19], польської асоціації з питань освіти «Macierz Polska» в Житомирі («Wypozyczalnia książek Macierzy Polskiej w Żytomierzu», печатка фіолетового кольору без рамки, розміром 2×5,1см) [20] та ін. Також знайдена печатка бібліотеки польського католицького релігійного закладу в Житомирі: «Biblioteka Rz. Kat. Tow. Dobroczynności

w Żytomierzu», печатка круглої форми, фіолетового кольору, розміром 3,5×3,5 см [21].

Провенієнції належали не тільки бібліотечним закладам, релігійним католицьким установам, але й особам, які цілеспрямовано збирали книги – колекціонерам. Звернемо увагу на печатки польських колекціонерів Житомира: «Ex Libris Stan. Drovolski Żytomierz », печатка прямокутної форми чорного кольору, розміром 2,5×5,2 см [36]; «Czytelnia Zismiańskiego w Żytomierzi», печатка фіолетового кольору без рамки, розміром 1,5×3 см [37; 38]; «Czytelnia F.Zienkiewicz w Żytomierzu», печатка фіолетового кольору без рамки 1,5×3,5 см (Koreywo B. Memento. – Kraków : Dr.W.L.Anczyca i Sp., 1906. – 99 s. (Із пол. В1257).

Окремою групою виділені печатки бібліотек польських священиків. У фонді літератури польською мовою зберігається продовжуване видання «Biblioteka Dziel Chrześcijańskich» з бібліотеки католицького священика Яна Назаревича «Ksiądz Jan Nazarewicz», печатка фіолетового кольору без рамки, розміром 0,5×5,3 см. У деяких номерах знайдено печатку «Ksiądz Jan Nazarewicz» : Jeske-Choiński T. Dekadentyzm [22]; Foerster W. Szkoła i character [23]; Jeske-Choinski T. Psychologia Rewolucyi Francuskiej [24]; Cathrein W. Socyalizm. Bodanie jego podstaw i możliwości [25]; Pawlicki C. R. Zywot i Dziela Ernesta Renana: Tom II. [26]; Kursa społeczne [27]; Szlagowski A. Wstep ogólny historyczno-krytyczny do Pisma Świetego (Introductio generalis in scripturam Sacram). Hermenentyka. Tom III−IV [28]; Cathrein W. Filozofia moralna. Wykład naukowy porządku moralnego i prawnego. St. druga. Poszczególna filozofia moralnosci [29]. Том п’ятий «Encyklopedyja powszechna» С. Оргелбранда містить печатку бібліотеки військового капелана Ежі Лавкіса (S.Orgelbrand Encyklopedyja Powszechna. T. 5.– W–wa : Druk. S. Orgelbranda synów, 1883. – 494 s. (ІЗ пол.В85/5). «Ksiądz Jerzy Lawkis Wojenny Kafelan», печатка фіолетового кольору без рамки, розміром 2×3,5 см. Печатка бібліотеки священика Фелікса Шнарбаховского «Ksiądz Feliks Sznarbachowski» овальної форми, фіолетового кольору, розміром 2,5×4,4см. (Kremer J. Wykład systematyczny filozofii. T. 1. – s. a.– XIV, 492 s. (ІЗ пол. В 1060/1).

Розглянемо книгу, де провенієнція допомогає розкрити додаткову біографічну інформацію про уподобання власника книги. Наприклад, Dictionnaire de la conversation et de la lecture [30], печатка «Titus Michalowski a Kiev» овальної форми, синього кольору, розміром 2×3см. Тітус Михаловський – поляк, дворянин, землевласник. Був акціонером Київського комерційного банку, маючи великі гроші давав їх під заставу,

купував та продавав папери. У 1884 р. Т. Михаловський став власником великої садиби та двоповерхового особняка в Києві по вулиці Володимирській 35/18, який у 1870 році придбала дворянка Ізабелла Юліанівна Михаловська, його дружина. Будинок побудував архітектор Олександр Вікентійович Беретті, академік Імператорської академії мистецтв [31].

Іншим прикладом є печатка бібліотеки польського нотовидавця Леона Вікентійовича Ідзіковського. Печатка «Idzikowski. Kieff» овальної форми, фіолетового кольору, розміром 1×1,4 см, розміщена на книгах : (Plat (l'Abbé) Cinquante-deux prones sur la prière – [32]; Blanchard P. Le Plutarque de la jeunesse [33]; Drumont E. La Derniere Bataille [34] та ін. Л. В. Ідзіковський (1827, Краків – 6 (18) 1865, Київ) за національністю поляк. Заснував у 1858 р. нотну фірму в Києві, а протягом 1859 − 1865 рр. видав близько 100 творів польських композиторів. Фірма припинила існування у 1920 р. За роки діяльності нею було видано майже всі партитури українських композиторів, включаючи твори М. В. Лисенка. У 1911 – 1944 рр. філія фірми Л. Ідзіковського працювала у Варшаві [35].

Провенієнції належали і представникам польської шляхти, яка проживала на Україні та мала приватні бібліотеки в XIX – на початку XX ст. Такі печатки містяться у продовжуваному виданні «Gazeta Polska»: «J. Skowroński», печатка фіолетового кольору, без рамки, розміром 0,5×3,8 см. – Szajnocha K. Dwa lata dziejów naszych. (1646 − 1648.) Tom I. [39]; «Edmund Betkowski», печатка фіолетового кольору, без рамки, розміром 0,5×3,8см – Wells H. G. Wojna swiatów. Cześć1 [40]. «Biblioteka Józefa Władysława Grabowskiego», печатка овальна, синього кольору, розміром 2×3,5 см (Biblioteka Warszawska. T. II. 1866. – Warszawa : Gebetnera i Wolffa, 1866. – 478 s.)

Актуальним є розгляд книжкової колекції Адама Доморадського, що розпорошена у фондах бібліотеки. Зокрема, на книгах знаходимо печатку «Adam Domaradzki Wojciehówka» овальної форми, синього кольору, розміром 2×3,6 см (Dubiecki M. Obrazy i studya historyczne) [41]. Печатка «Adam Domaradzki Teranówka» овальної форми, зеленого кольору, розміром 2×3,2 см (Naruszewicz A. T. Historya narodu polskiego. T.6. – w Krakowie: s.n., 1860 – XV, 239 s. (ІЗ пол. В 1078/6).

Складним для дослідження є аспект аналізу маргінальних написів, що пояснюється специфікою розшифровки почерку, перекладом та трактовкою інформації. Маргіналії, як правило, є цінними з точки зору їх комплексної структури: прізвище (ім'я, по батькові) + додаткові відомості

(місто, посада, автограф, умовні позначки на полях тощо); записи автора маргінального напису + додаткові відомості (автограф, абревіатури та ін.). Є, однак, і простіші маргінальні написи (ім'я, прізвище автора маргінального напису), наприклад: маргіналія Хелени Каліковської – «Heleni Kalikowskiej» (Lenartowicz T. Poezye) [52].

З XIV ст. поширюється звичай розміщувати на рукописних книгах, а потім і на виданнях, невеликий за розміром власницький знак – малюнок герба власника (екслібрис-мініатюра). На екслібрисах та печатках польської шляхти (XVIII − XIX ст.) представлені також імена власників книг. Гербовий екслібрис отримав широке розповсюдження в Польщі у XIX ст. Як правило, він надрукований на сторінці книги чи аркуші, наклеєному на книзі. На екслібрисах шляхти зображений родовий герб, текст з іменем, прізвищем власника видання, девіз (наявність девізу необов'язкова). Орнамент та символічні зображення підкреслюють характер інтересів особи власника книги. Такого роду провенієнція говорить про інтелектуальні інтереси власників видань та бібліотек. Геральдична композиція польських гербових екслібрисів витримана в європейських традиціях книжної культури. Такі провенієнції одними з перших з'явилися в Західній Європі, наприклад: гербовий знак лицаря Бернгарда фон Рорбаха (1460).

Розглянемо гербові екслібриси польської шляхти на книгах відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інститут книгознавства НБУВ, які свідчать про європейські бібліофільські традиції власників книг. Польський гербовий екслібрис бібліотеки Хенрика та Ядвіги Стецьких із зображенням родового герба «Biblioteka Henryka i Jadwigi Steckich» розташований на титульному аркуші книги «Dictionnaire biographique et historique des hommes marquans de la fin du XVIII siècle…» [42]. Екслібрис овальної форми, синього кольору, розміром 2,8×3,3 см, наклеєний в правому нижньому куті титульного аркуша. В центрі екслібриса – друкована гравюра герба. За контуром овальної форми екслібриса – напис « Biblioteka Henryka I Jadwigi Steckich».

Польська «Енциклопедія» С. Оргелбранда (т. XIV) надає статті з відомостями про родину Стецьких у Польщі і в Україні. За інформацією польської енциклопедії, Стецькі (Stecki) – давня шляхетна родина з краю Київського. З тієї родини Казимир був каштеляном київським у 1722 р. та заклав школи в Житомирі у 1748 р. Стецькі Генріх (Stecki Henryk) – правнук Казимира Стецького [43]. У 1825 р. він був відомим на Волині нумізматом, видав історію «Родоводи князів і королів польских та великих

князів литовських» («Rodowody książat i królów polskich oraz wielkich książat litewskich», 1861 р.). На гербі, зображеному на цьому екслібрисі, видно символи польської християнської геральдичної культури XVI ст.: польський лицарський шолом, корона, щит із зображенням хреста над хоругвою костьольною, яка нагадує фортечну браму. Герб Стецьких має назву Radwan – хоругва [44; 45]. Генріх Стецький з України був відомим колекціонером живопису. У середині XIX ст. він купив колекцію картин – М. Марієшхего (1710 − 1743) «Fantazji architektoniczny». Пізніше цю колекцію успадкувала його дочка Ядвіга [46].

Після російсько-польської війни 1792 р. Тадеуш Валевський заклав двір та садібу біля міста Полонне (Połonne). Пізніше власниками садиби Валевського стали Юзеф Дунін-Карвіцький та Генріх Стецький. У своїх записках вони відмічали, що садиба Валевських приваблювала вдалим розташуванням біля річки Хомор. Тут були парк, замок та бібліотека [47].

Не менш вагомою є і геральдична складова дослідження в аспекті спеціальних історичних дисциплін. Наприклад, екслібрис «Sigilum Adolphi Bozeniec Iełowicki» на книзі «Korona Polska (Korona Polska. T.III. – Lwow. − 1740. (ІЗ пол. С. 17/2). Екслібрис круглої форми, білого кольору, розміром 4×4 см, наклеєний в нижній частині титульного аркуша. На ньому зображений герб Польщі, поділений на квадрати – друкована гравюра. На гербі у верхній частині – християнські хрести, у нижній частині – зірка та мусульманський півмісяць. За круглим контуром екслібриса – напис «Sigilum Adolphi Bozeniec Iełowicki». Зображення християнського хреста над мусульманським півмісяцем має певний релігійний підтекст: перемога християнства над мусульманським світом у Козацьку добу [48; 49].

Православний хрест над мусульманським півмісяцем виявленно на печатках українських козацьких сотень Полтавського та Київського полків у XVIII ст., на деяких гербах старшинських родин [50].

Отже, польські печатки та екслібриси на книгах із фондів літератури французькою, польською мовами відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства НБУВ допомагають прослідкувати процес накопичування книг у публічних польських бібліотеках та приватних книгозбірнях знатних польських родів у XIX–XX ст.

Описано лише невелику частину книгознавчого матеріалу, проте, ці книжкові знаки залишаються для сучасної історичної науки вагомим інформаційним ресурсом, що потребують подальших досліджень.

Використані джерела

1. Соколов, В. Визначення терміна «провенієнція» в книгознавстві в контексті досліджень відомостей про власницьку належність книги [Текст] / Віктор Соколов // Вісн. Кн. палати : наук.-практ. журн. – 2014. − №10. – С. 4.

2. Якубова, Т. А. Унікальні польські історичні праці, джерела, печатки, екслібриси щодо історії України (XVI−XX ст.) (За матеріалами польського, французького фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського) [Текст] / Т. А. Якубова // Слов'янознавство XXI століття: тенденції інтеграції і диференціації : тези Міжнар. наук. конф. (24−26 трав. 2011р.). – Київ, 2011. − С. 66−74.

3. Chwalewik, Edward. Exlibrisy Polskie, szesnastego i siedemnastego wieku [Tekst] / Edward Chwalewik. – Wroclaw : Zakł im. Ossolińskich, 1955–X. – 158 s.

4. Gębarowicz, M. Bibljoteka Pawlikowskich [Tekst] / M. Gębarowicz // Publiczne bibljoteki lwowskie : Zarys dziejow / pod redakcja L. Bernackiego. – Lwow, 1926 – S. 24–28.;

5. Szocki, J. Ksiegozbiór Wiktora Baworowskiego – lwowskiego kolekcjonera i fundatora biblioteki [Tekst] / Jozef Szocki // Lwów – miasto, spoleczenstwo, kultura. – Kraków, 1998. – T. 2. – S. 446–451.

6. Булатова, С. О. Екслібриси в книжковому зібранні Яблоновського [Текст] / Світлана Булатова // Бібл. вісн. – 1997. – № 1. – С. 20–29.;

7. Циборовская-Римарович, И. О. Книги из библиотек иезуитских коллегий в фондах НБУВ: происхождение, исторические судьбы, пути поступления [Електронний ресурс] // Наукова електронна бібліотека періодичних видань НАН України. – URL: http://www.dspace.Nbuv.gov.ua/ handle (дата звернення: 27.08.2015).

8. Якубова, Т. А. Енциклопедія Самуеля Оргелбранда – оригінальне джерело вивчення історії України XVI−XVIII ст. (до 250-річчя від дня народження Самуеля Оргельбранда) [Електронний ресурс]. – URL : http: // www.nbuv.gov.ua/node(дата звернення: 27.08.2015).

9. Жуковський, О. Роль Центральної польської державної бібліотеки у розвитку польської національної культури на Правобережній Україні у 20-ті роки XX ст. / Олександр Жуковський [Текст] // Українська полоністика. Вип. 1. Історико-філософські дослідження. Київський національний лінгвістичний університет. – Київ, 2004 – С. 3–9.

10. Kochanowski, Jan Karol Korwin. Dzieje Akademii Zamojskiej (1595–1784) [Tekst] / Jan Kochanowski. – Kraków i Anczyc i Sp-ka, 1899–1900. – 345 s.

11. Fouard, G. Święty Paweł. Ostanie jego lata Tom II [Tekst] / Księdz G. Fouard // Biblioteka Dziel Chrzescijanskich. – Zeszyt 134–135. – 1912. – 288 s.

12. Hergenrőther, J. Historya Powszechna Kosciola Katolickiego. Tom XV [Tekst] / Jozef Kard. Hergenrőther // Biblioteka Dziel Chrzescijanskich. – Zeszyt 35. – 1903. – 198s.

13. Szajnocha, K. Dwa lata dziejów naszych (1646−1648). Tom I [Tekst] / Karol Szajnocha // Gazeta Polska. – [Warszawa: Nakładem Redakcyi «Gazety Polskiej»]. – Og. zb. 80. − Tom 15. – 1900. – 470 s.;

14. Szajnocha, K. Dwa lata dziejów naszych (1646−1648) [Tekst] / Karol Szajnocha // Gazeta Polska. – [Warszawa: Nakladem Redakcyi «Gazety Polskiej»]. − Tom 18. − (Og. zb. 83). – 1900. – 480 s.

15. Biblia, to jest księgi Starego i Nowego Testamentu: według łacinskiego przekęładu [Tekst] / na polski język przełozone przez X. Jakoba Wuyka z Wągrowca. – Warszawa: Druk. N. Glücksberga, 1821. – 1318 s.

16. Szajnocha, K. Dwa lata dziejów naszych (1646−1648) [Tekst] Tom I / Karol Szajnocha // Gazeta Polska. – [Warszawa: Nakładem Redakcyi «Gazety Polskiej»]. – Og. zb. 80. − Tom 15. – 1900. – 470 s.

17. Lange, A. Przekłady z poetów obcych [Tekst]. Cześć 1 / Antoni Lange // Gazeta Polska. – [Warszawa: Nakladem Redakcyi «Gazety Polskiej»]. – LXI – 1899. – Tom 48. – 159 s.

18. Paweł Heyse. Wybór pism. Cz. III. Dziecię wieszczek. Nowellaw trzech pieśniach [Tekst] / przekład Maryji Konopnickiej. – Warszawa: Nakład i druk S. Lewentala, 1880 – 58 s.

19. Szajnocha, K. Dwa lata dziejów naszych (1646−1648) [Tekst]. Tom I / Karol Szajnocha // Gazeta Polska. – [Warszawa: Nakładem Redakcyi «Gazety Polskiej»]. – Og. zb. 80. − Tom 15. – 1900. – 470 s.;

20. Manłegazza, P. Wiek obludy [Tekst] / Manłegazza P. – Warszawa: Nakł księg. T. Paprockiego i S-ki; Druk E. Skiwskiego, 1890–II. – 67 s.

21. Zieliński Władycław. Ze wspomnień żołnierza [Tekst] / Władycław Zieliński. – Warszawa: Sulimierski, 1880. – 296 s.

22. Jeske-Choiński, T. Dekadentyzm [Tekst] / Teodor Jeske-Choiński // Biblioteka Dziel Chrześcijańskich. – Zeszyt 50. – 1905. – 204 s.

23. Foerster, W. Szkoła i character [Tekst] / dr. Fr. W. Foerster // Biblioteka Dzieł Chrześcijańskich. – Zeszyt 99. –1909. – 169 s.;

24. Jeske-Choinski, T. Psychologia Rewolucyi Francuskiej [Tekst] / Teodor Jeske-Choiński // Biblioteka Dzieł Chrześcijańskich. − Zeszyt 61. – Styczeń, 1906. –153 s.

25. Cathrein, W. Socyalizm. Bodanie jego podstaw i możliwości [Tekst] / Wiktor Cathrein T. J. // Biblioteka Dzieł Chrześcijańskich. – Zeszyt 86–87. – Luty-Marzec 1908. – 328 s.

26. Pawlicki, S. R. Zywot i dziela Ernesta Renana [Tekst] Tom II / Ks. Dr. Stefan Pawlicki C.R. // Bibliotheka Dzieł Chrzescijanskich. − Zeszyt 56. – Sierpien 1905. – 232 s.

27. Kursa społeczne [Tekst] / redaktor i wydawca Ks. Zygmunt Chełmicki // Biblioteka Dzieł Chreścijańskich. – Zeszyt 81–82. – 1907. – 246 s.

28. Szlagowski, A. Wstep ogólny historyczno-krytyczny do Pisma Świetego (Introductio generalis in scripturam Sacram) [Tekst]. Tom III−IV: Hermeneutyka / Ks. Antoni Szlagowski // Biblioteka Dzieł Chreścijańskich. − Zeszyt 91−92. − 1908. − 300 s.

29. Cathrein, W. S. J. Filozofia moralna. Wykład naukowy porządku moralnego i prawnego [Tekst]. St. druga. Poszczególna filozofia moralnosci / W. S. J. Cathrein // Biblioteka Dzieł Chreścijańskich. − [Warszawa: Skład głowny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa]. − Zeszyt 49. − 1905. − 218 s.

30. Dictionnaire de la conversation et de la lecture [Tekst]. Tome X. – Paris: Belin-Mandar. − MDCCCXXXVIII. – 492 p.;

31. Ольга Друк і Дмитро Малаков. Особняки Києва. Володимирська, 35/18. [Електронний ресурс]. – URL : http://www.alyoshin.ru (дата звернення: 27.08.2015).

32. Plat (l'Abbé). Cinquante-deux prones sur la prière [Tekst] / Plat. – Paris: Lethielleux, 1896. – 442 p.

33. Blanchard, P. Le Plutarque de la jeunesse [Tekst] / Blanchard P. – Paris: Morizot, S.A. T.2. – S. A. – 413 p.

34. Drumont, E. La Derniere Bataille [Tekst] / Drumont E. – Paris: Denty, 1890. – 572 p.;

35. Идзиковский, Л. Музыкальная энциклопедия [Електронний ресурс]. – URL : http:// enc-dic.com/enc_music/Idzikovskij (дата обращения: 27.08.2015).

36. Daudet, A. Róża i Ninetka [Tekst] / Daudet A. – Warszawa: Wydawnictwo Przeglądu Tygodnlowego, 1892. – 143 s.

37. Willy. Claudine en ménage [Tekst] / Willy. – Paris: Société du Mercure de France, 1911. – 291 p.

38. Koreywo, Bołesław. Momento [Tekst] / Bołesław Koreywo. – Krakow: Dr. W. L. Anczycai Sp., 1906. – 99 s.

39. Szajnocha, K. Dwa lata dziejów naszych. (1646 – 1648) [Tekst] Tom I. / Karol Szajnocha // Gazeta Polska. – [Warszawa: Nakładem Redakcyi «Gazety Polskiej»] – Tom 15. – 1900. – 470s.

40. Wells, H. G. Wojna swiatów. Cześć1 [Tekst] / H. G. Wells // Gazeta Polska. – [Warszawa: Nakładem Radakcyi «Gazety Polskij»]. – Tom 38. – 1899. – 128 s.

41. Dubiecki, M. Obrazy i studya historyczne [Tekst] / Dubiecki M. – Warszawa : Kraków: Druk Wł Anczyka i S-ki, 1884. – 287 s.

42. Dictionnaire biographique et historique des hommes marquans de la fin du XVIII siècle… [Tekst] T. 3. (Me-Z). – L., 1800. – 522 s.;

43. Orgelbrand, S. Encyklopedja Powszechna [Tekst]. T. XIV / Orgelbrand S. – W-wa: S. Orgelbranda Synów, 1903. – 667 s.

44. Orgelbranda, S. Encyklopedja Powszechna [Tekst]. T. IV / Orgelbrand S. – W-wa.: S. Orgelbranda Synow, 1899. – 624 s.

45. Adwan (herb szlachecki) [Електронний ресурс]. – URL : http://e-mail.ru/cgi-bin/msglist#readmsg?id (дата звернення: 27.08.2015).

46. Stecki-genealogia. Drewa genealogiczne [Електронний ресурс]. – URL : http://e-mail.ru/cgi-bin/msglist#readmsg?id (дата звернення: 27.08.2015).

47. Kolekcja z Suchej w Zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawe [Електронний ресурс]. – URL :http://e-mail.ru/cgi-bin/msglist# readmsg?id (дата звернення: 27.08.2015).

48. Franciszek Garczynski. Z Wikipedii, wolnej encyklopedii [Електронний ресурс]. – URL : http:// e.mail.ru/cgi-bin/msglist# readmsg?id (дата звернення: 27.08.2015).

49. Wojewodowie poznańscy i wielkopolscy [Електронний ресурс]. – URL : http://e.mail.ru/cgi-bin/msglist#readmsg?id (дата звернення: 27.08.2015).

50. Панченко, В. Нові знахідки сотянних печаток Слобідської України XVIII ст. [Текст] / Володимир Панченко // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. XX конференція. (23–24 березня 2011р.). – Київ, 2011. – С. 15.

51. Exterus. Kwiat Aloesu [Tekst] // Gazeta Polska. – [Warszawa: Nakładem Redakcyi «Gazety Polskiej»]. – Tom 52. – 1899. – 153 s.

52. Lenartowicz, T. Poezye [Tekst] / Teofil Lenartowicz // Gazeta Polska. – [Warszawa: Nakładem Redakcyi «Gazety Polskiej» – Tom 15. – 1899. – 155 s.

ФОРМУВАННЯ АРХІВНИХ ФОНДІВ ОСОБОВОГО ПОХОДЖЕННЯ У ДЕРЖАВНОМУ АРХІВІ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Коваль Вікторія Іванівна,
заступник директора Державного
архіву Кіровоградської області,
Україна, Кіровоград

Анотація. *Висвітлюється практичний аспект формування архівних фондів особового походження у Державному архіві Кіровоградської області; особлива увага приділена фондам особового походження, зберігаються в архіві.*
Ключові слова: *фонд особового походження; практичний аспект; Державний архів Кіровоградської області.*

Аннотация. *Освещен практический аспект формирования архивных фондов личного происхождения в Государственном архиве Кировоградской области; особое внимание уделено фондам личного происхождения, хранящимся в архиве.*
Ключевые слова: *фонд личного происхождения, практический аспект, Государственный архив Кировоградской области.*

Annotation. *This report is about practical aspects of formation of personal archive funds in Kirovohrad oblast state archive. The main attention is dedicated to stored pesonal funds'annotation.*
Keywords: *personal fund, practical aspect, Kirovohrad oblast state archive.*

Документи особового походження – це документи, що утворилися впродовж життя, творчої, службової, наукової, громадської та іншої діяльності фізичної особи (сім’ї, роду), а також ті, що відклались у їхніх особистих архівах. Фонди особового походження становлять невід’ємну частину Національного архівного фонду України, а їх джерельно-інформаційний скарб є особливо важливим і незамінним для дослідження інтелектуальної історії, для осмислення процесів у сфері науки та культури. Важко переоцінити їх значення у відображенні будь-яких подій і процесів історичної дійсності, навіть у разі, якщо вони достатньо представлені документами установ і організацій.

В умовах утвердження незалежності України та відкритості суспільства, неухильного зростання ролі «людського фактора» виникла гостра потреба в різноманітній інформації про видатних людей, на яких

завжди була багата Кіровоградщина. Посилилася необхідність вивчення життєвого і творчого шляху окремих особистостей, їхньої спадщини. Саме тому в Державному архіві Кіровоградської області (далі – Держархів області) приділяється увага роботі з формування архівних фондів особового походження. Важливе завдання Держархіву області – взяти на облік якомога більше осіб, які мають документи, що можуть бути віднесені до складу Національного архівного фонду України, встановити з ними зв'язки, визначити обсяг документів.

Найбільш продуктивними напрямками виявлення видатних особистостей є тісні контакти архіву з юридичними особами – джерелами формування Національного архівного фонду, бібліотеками, музеями, громадськими організаціями. Цьому також сприяє використання мережі Інтернет, співпраця зі ЗМІ, перегляд періодичної преси. Документи особового походження, внесені до Національного архівного фонду, надходять на зберігання до Держархіву області на підставі договору дарування.

Комплектування фондів в архіві здійснюється в певній послідовності: попереднє ознайомлення з документами, їх атрибуція, експертиза наукової та практичної цінності; визначення порядку фондування документів; розбір матеріалів всередині фонду відповідно до розділів і підрозділів схеми систематизації; формування, оформлення та описування справ, взяття на облік та передача на зберігання в архівосховище. Основними критеріями відбору документів є авторська приналежність та достовірність інформації, оригінальність.

Правова база функціонування і використання інформації, що міститься в архівних фондах особового походження, реалізована в законодавчих актах України, які базуються на положеннях Конституції України та законодавства, безпосередньо пов'язаного з функціонуванням всієї архівної галузі та документної інформації: Закони України «Про Національний архівний фонд та архівні установи», «Про інформацію», «Про державну таємницю» тощо.

У Державному архіві Кіровоградської області зберігаються дев'ять фондів особового походження за 1809 – 1917 рр., в яких відклались документи поміщиків-землевласників О. О. Лутковського, З. І. Савутіна, М. М. Бурдзинкевича, О. В. Дмитрієва, княгині Г. О. Урусової, купців М. Т. Соловйова, Л. З. Уманського, історика та етнографа П. З. Рябкова, нотаріуса Єлисаветграда князя О. К. Ерістова. Це родинні та біографічні документи фондоутворювачів та членів їхніх родин, документи про

службу, фінансово-господарські документи (ревізькі казки, купчі на селян, описи майна маєтків тощо), а також документи наукової та громадської діяльності. Також 72 фонди особового походження видатних людей для вивчення історії Кіровоградщини 1920 – 90-х років. Це фонди відомих педагогів В. О. Сухомлинського, І. Г. Ткаченка, діячів культури Г. О. Поляновського, Н. С. Ігнатьєвої, А. О. Косяченка, Г. Г. Семенова, І. В. Терентьєва, діячів науки – дослідника півночі Росії А. В. Журавського, академіків І. Є. Тамма, Г. Р. Носова, літераторів О. Д. Моторного, М. К. Смоленчука, О. К. Журливої, громадських діячів Т. М. Гуляницького, О. В. Гіталова, М. О. Фортус, учасників Другої світової війни Г. В. Балицького, А. Г. Бурковського, Ю. К. Глібка, О. Т. Шаповалова, Я. П. Тадеуша, а також краєзнавців І. К. Бойка, А. М. Доброва, А. І. Кохана, В. С. Крамаренка, І. С. Проценка, в яких, крім особистих, відклалися службові, творчі, наукові документи, спогади, листування, фотодокументи та література про них тощо.

У 2002 р. вийшов друком довідник із серії «Архівні зібрання України» – «Особові фонди Державного архіву Кіровоградської області», авторами-упорядниками якого є працівники архіву. У довіднику містяться відомості про склад і зміст документів архівних фондів особового походження, що зберігаються в Держархіві області, та стислі біографічні відомості про фондоутворювачів. Довідник має практичне значення для науковців, викладачів, аспірантів, студентів ВНЗ, краєзнавців. Готується до друку другий випуск довідника.

Особлива увага в Держархіві області приділяється оприлюдненню документів особового походження. Основними формами донесення джерельно-інформаційного потенціалу архівних фондів особового походження до широкого загалу є публікації документів, експозиційно-виставкова робота архіву, ініціативне інформування громадськості через ЗМІ, донесення інформації до широких мас через мережу Інтернет. Найбільш інноваційним та перспективним способом комплексного оприлюднення документів фондів особового походження працівники архіву вбачають у використанні новітніх технологій у створенні електронних БД. Занесення до них свідчень біографічного, науково-творчого та іншого характеру створить умови для системного і всебічного вивчення джерельно-інформаційного потенціалу особових фондів. Отож, фахівцям Держархіву області є над чим працювати.

Використані джерела

1. ДСТУ 2732-2004. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення. – Київ, 2004.
2. Правила роботи архівних установ України / М-во юстиції України, Держ. архів. служба України, Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознавства. – Київ, 2013. – 243 с.
3. Про Національний архівний фонд та архівні установи: Закон України від 13 груд. 2001 р. (зі змінами) // Відомості ВР України. – 2002.– № 11.
4. Робота з документами особового походження. Методичний посібник / Держ. архів. служба України, Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознавства. – Київ, 2009. – 284 с.

ИСТОРИЯ БИБЛИОТЕКИ НАЦИОНАЛЬНОГО МУЗЕЯ ИСКУССТВ ИМЕНИ БОГДАНА И ВАРВАРЫ ХАНЕНКО

Михайлова Таллина Марковна,
заведующая научной библиотекой
Национального музея искусств имени
Богдана и Варвары Ханенко,
Рудзский Лев Зиновьевич,
член Правления Международной
ассоциации ЭБНИТ,
Украина, Киев

Анотація. *Представлена стисла історія бібліотеки Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків, основою якої є родова книгозбірня сім'ї Ханенків. Бібліотека містить широкий спектр творів з питань мистецтва, історії, археології, географії тощо, починаючи з другої половини XVIII ст.*

Ключові слова: *Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків, бібліотека музею, ІРБІС.*

Аннотация. *Представлена краткая история библиотеки Национального музея искусств имени Богдана и Варвары Ханенко, основой которой является родовая библиотека семьи Ханенко. Библиотека содержит широкий спектр произведений, освещающих вопросы искусства, истории, археологии, географии и т.д., начиная со второй половины XVIII в.*

Ключевые слова: *Национальный музей искусств имени Богдана и Варвары Ханенко, библиотека музея, ИРБИС.*

Annotation. *A brief history of the library of the National Museum of Arts named Bogdan and Varvara Khanenko basis of which it is a generic library Khanenko family. The*

library contains a wide range of works that deal with the issues of art, history, archeology , geography , etc. since the second half of the XVIII century.

Keywords: *Museum of Western and Oriental Art, Library Museum, IRBIS.*

Основатели музея Богдан Иванович и Варвара Николовна Ханенко, в 1919 году передали Киеву собственные художественную коллекцию, особняк и библиотеку. Так одно из наиболее значительных книжных собраний того времени стало доступным широкой общественности, а для столичных студентов и молодых художников это был уникальный ресурс. Сегодня научная библиотека музея содержит около 20000 изданий по истории мирового искусства и является одной из самых богатых профильных библиотек Украины. Полностью реорганизованная за последнее десятилетие, она дает доступ к редким книгам студентам, научным работникам из разных учреждений. Тут хранятся ценные издания, начиная со второй половины XVIII в. (по истории, искусствоведению, архитектуре, археологии, географии).

В библиотеке Музея Ханенко содержатся книги для изучения собственно музейной коллекции: каталоги европейских аукционов конца XIX – начала XX в., на которых супруги покупали художественные произведения; детские книги авторов, представленных на выставке II Всероссийского съезда художников России в Петербурге в 1912 г.; изданные при участии Богдана Ивановича «Древности русские», «Древности Приднепровья», «Collection Khanenko», каталоги «Собрание картин Б. И. и В. Н. Ханенко»; отечественные и зарубежные издания, освещающие современную работу музея. Благодаря широким интересам супругов Ханенко до наших дней сохранились подборки журналов «Известия Императорской Археологической комиссии», «Труды XI археологического съезда в Киеве», «Вестник изящных искусств, издаваемый при Императорской Академии художеств», «Художественные сокровища России», «Мир искусства», «В мире искусства», «Искусство и художественная промышленность», «Аполлон», «Золотое руно», «Киевская старина», «Старые годы», «The studio» и др. Периодические издания начала XX в. подтверждают участие произведений из коллекции Ханенко в выставках в Киеве, Петрограде и Москве, преимущественно благотворительных. Особую ценность представляют книги из частной библиотеки четы с экслибрисами, печатями и заметками владельцев, дарственными надписями П. Щукина, А. Бахрушина, К. Болсуновского, М. Боткина, В. Тарновского, В. Верещагина, В. Антоновича, П. Семенова-

Тянь-Шанского, авторские подарки зарубежных изданий, именные и нумерованные экземпляры.

За время существования музея (с 1919 г.) его библиотека пополнялась официальными поступлениями, а также подарками известных коллекционеров и деятелей культуры, в частности: В. Щавинского, Л. Добровольского, Т. Жаспар и многих других. О международном признании музея свидетельствуют подарки, полученные библиотекой из разных концов света. Это и отдельные ценные экземпляры, и целые комплекты: книги по истории мирового искусства, каталоги аукционов Sotheby's и Christie's из библиотеки князя Никиты Дмитриевича Лобанова-Ростовского (2005 г. – 177 экз.), издания Музея Поля Гетти (2012 г. – 35 экз.). Известный востоковед, профессор Пенсильванского университета (США) Рената Голод, 10 января 2014 г. торжественно передала научной библиотеке Музея Ханенко 346 томов современных исследований по истории искусства. Книги принадлежали семейной библиотеке знаменитых западных искусствоведов – византиниста Андре Грабаря (1896 – 1990, Украина, Франция, США) и его сына, исламоведа Олега Грабаря (1929 – 2011, Франция, США). Особо ценные среди них – 15 томов фундаментальной «Encyclopaedia Iranica» (1985 – 2010), 16 томов «Encyclopaedia of Islam» (1965 – 2000), оксфордские справочники «The Oxford Dictionary of Byzantium» и «Encyclopedia of Aesthetics», монографии искусствоведов и историков Оксфорда, Принстона, Гарварда, Стэнфорда, каталоги новейших выставок из лучших музеев мира. Профессор Р. Голод также передала музею около 150 номеров искусствоведческих альманахов Art Journal и Art Bulletin из собственной библиотеки.

Полный электронный каталог библиотечных фондов вскоре будет представлен в «ИРБИС 64» на сайте Национального музея искусств имени Богдана и Варвары Ханенко с учетом возможности представления в Интернете сканированного изображения обложки экземпляра и его отдельных страниц с автографами авторов или дарственными надписями.

Использованные источники

1. Система автоматизации библиотек ИРБИС. Автоматизированное рабочее место «Каталогизатор» [Текст] : рук. пользователя / ГПНТБ России. – Москва : ГПНТБ России, 2009. – 124 с.

2. Система автоматизации библиотек ИРБИС. Общее описание системы [Текст] : рук. пользователя / ГПНТБ России. – Москва : ГПНТБ России, 2013. – 494 с.

3. Форум ИРБИС [Электронный ресурс]. – Электрон. дан. – Москва : Ассоц. ЭБНИТ, [2001–]. – Загл. с титул. экрана. – Дата обновления: 15.09.2015. – URL : http://irbis.gpntb.ru (дата обращения: 15.09.2015)

ЄЛИСАВЕТГРАДСЬКА ГАЗЕТА «ГОЛОС ЮГА» – ІСТОРІОГРАФІЧНА БАЗА СУЧАСНОЇ ПРЕСИ ТА ВИСТАВКОВОЇ ОН-ЛАЙН ДІЯЛЬНОСТІ

Аніпченко Тетяна Володимирівна,
археограф Державного архіву
Кіровоградської області,
Україна, Кіровоград

Анотація. *На прикладі газети «Голос Юга» розглянуто життя міста, краю, взаємозв'язок поколінь, видавничу діяльність.*

Ключові слова: Єлисаветград, місто, газета, редактор, історіографія, преса, архів, діяльність.

Аннотация. *На примере газеты «Голос Юга» рассмотрена жизнь города, края, взаимосвязь поколений, издательская деятельность.*

Ключевые слова: *Елисаветград, город, газета, редактор, историография, пресса, архив, деятельность.*

Annotation. *On the example of the newspaper «Voice of the South» describes the life of the city, region, relationship of generations, publishing.*

Keywords: *Elisavetgrad, city, newspaper, editor, historiography, Newspapers, archive, activity.*

Ми часто сприймаємо роки XIX століття, як якісь архаїчні, далекі, адже відбулося вже стільки нових подій, що надзвичайно складно розібратись у старих. Своєрідним містком, що поєднує минуле й сучасність, розкриває колорит життя, потреби людини, об'єктивну історичну правду, є газета. Газета – щоденний інформатор, вона завжди була своєрідним дзеркалом подій, у яке можна зазирнути й через роки. Архівні підшивки газет допомагають зрозуміти просту річ: що життя змінюється лише у якихось дрібних проявах, а минулі проблеми і клопоти загальнолюдські мало відрізняються від сьогоденних.

Єлисаветград на межі XIX – XX ст. був одним з найкращих і добре облаштованих міст тогочасного півдня України, що не поступалось багатьом губернським. За переписом 1897 р. у місті налічувався 61841

мешканець. Єлисавтград являв собою велике торговельно-промислове місто з широкими вимощеними вулицями, громадським сквером, міським парком, двома бульварами. У місті діяв електричний трамвай, телефон, водопровід. На широкій площі був розташований центральний палац. З Єлисаветградом початку ХХ ст. пов'язані долі таких непересічних особистостей, як державний діяч і письменник В. Винниченко, письменник Є. Маланюк, театральна родина Тобілевичів і Марко Кропивницький, сім'я Тарковських, етнограф і археограф Володимир Ястребов, нобелівський лауреат з фізики І. Тамм.

Періодичну пресу в Єлисаветграді початку ХХ ст. яскраво представляє газета «Голос Юга», що висвітлювала політичні, економічні, літературні й культурні питання життя краю. Була головною афішею рекламних оголошень, відображала перепетії життя краян.

Газета «Голос Юга»

Першим редактором-видавцем створеної у грудні 1904 р. газети «Голос Юга» був Олександр Селевін. Та з грудня 1905 р. він передав права на газету Дмитру Горшкову, який продовжив видавати газету. За походженням Д. Горшков – дворянин із родини заможного землевласника. Закінчив Єлисаветградську чоловічу гімазію та Новоросійський університет в Одесі. Погляди на проблеми суспільства мав досить ліберальні, був депутатом Першої державної думи, яка за вільнодумство була розпущена Миколою ІІ. Під час Лютневої революції разом з

Олександром Тарковським та Наталією Бракер увійшов до складу партії «Народна свобода». Саме з діяльністю Горшкова пов'язаний розквіт вмдання «Голос Юга».

Головна єлисаветградська газета складалася з кількох рубрик, а саме: «На дальнем востоке», «Заграничная жизнь» з повідомленнями з різних країн, «Русская жизнь» з інформацією з усієї Росії, «Маленький фельєтон», «Местная жизнь». Остання рубрика висвітлювала майже всі сторінки життя краю: святкування з нагоди 10-річчя відкриття руху трамваю в Єлисаветграді, графік роботи на заводі Ельворті, епідеміологічні захворювання, призначення на посаду поліцейського, прогноз погоди, ціни на місцевих ярмарках та багато іншого. Цікаві матеріали друкувалися під рубрикою «Закон и жизнь», «Наши корреспонденты» (йшлося про життя в Олександрії та волостях Єлисаветградського й Олександрійського повітів), «По России», «Театр и Искусство»; «Библиография» (переважно про книги, видані в Москві, Санкт-Петербурзі, іноді в – Києві, Одесі). Надзвичайно широко була представлена різноманітна довідкова інформація (театральні афіші, розклад руху потягів, банківські послуги), змістовною, привабливо ілюстрованою була реклама (водночас – значне джерело прибутку для видавців).

Одним з напрямів газети був літературний, тому тут вміщувалося чимало фейлетонів, віршів. На шпальтах газети друкувалися твори Льва Толстого, Максима Горького, Володимира Короленка та ін. Надходили й публікувалися листи. Під заголовком газети містилося звернення від редакції, адресоване тогочасним респондентам: *«На рукописах добродії автори благоволять зазначати умови договору, в іншому разі гонорар визначає сама редакція. Повернення авторам неприйнятих до друку статей редакція здійснює лише після оплати поштових витрат. Визначені незручними для друку рукописи зберігаються в редакції три місяці, дрібні статті, замітки і вірші взагалі не зберігаються. За необхідності статті редагуються і скорочуються. Редакція покірно просить авторів доставляти рукописи чітко переписаними».*

Організованою була система розповсюдження газети, її можна було купити вроздріб за вісім копійок та передплатити; відділення були в Новоукраїнці, Голті, Ананьєві, Балті, Кременчуці, Олександрії, Добровеличківці, Бобринці. Газету продавали на головних станціях Південно-Західної залізниці («Голос Юга». 1905. № 44. 16 лют.).

Редакція знаходилась на Великій Перспективній вулиці, у домі Олінської. Для особистого спілкування з редактором відкрита з 12 до 13-ї години. Редактору можна було зателфонувати за номером 143^2. Випускалась газета щодня з перервами в Єлисаветграді з 1904 р. по 1918 р. На превеликий жаль, у державному архіві Кіровоградської області наявний неповний комплект часопису. Газету читають і сьогодні. Надзвичайно популярна вона серед дослідників, краєзнавців, стала історіографічною базою для підготовки он-лайн виставок, наприклад: до 125-річчя від дня народження композитора Г. Г. Нейгауза «Старовинний Єлисавет в рекламних приватних оголошеннях», «Війна в житті єлисаветградської громади» (до 100-річчя від початку Першої світової війни), «Дорогою до Тараса Шевченка», «Святкування Нового року у Єлисаветграді» та численних стаціонарних виставок: «Жінка завжди є жінка», «Єлисаветградщина промислова», «М. С. Грушевський: історик та державотворець». Саме завдяки «Голосу Юга» упродовж останнього десятиліття на сторінках газети «21-канал» існує рубрика «З полиці архіваріуса».

Газета «Голос Юга», ставши важливою ланкою громадського життя краю, сприяла формуванню раціональних соціально-економічних відносин регіону, його торгівельному, виробничому, сільськогосподарському та культурно-освітньому розвитку, стала активним інструментом соціальної рефлексії та джерелом історичної пам'яті українського народу. У 2015 р. директором Державного архіву Кіровоградської області започатковано «День відкритих дверей» для журналістів. Для представників преси було проведено круглий стіл, який підтвердив, що архівні зібрання, зокрема, періодичних видань минулого століття, є потужним інформаційним порталом.

Україна

Ти знаєш, мій друже, щасливий той край,
Де правда існує, де воля , де рай,
Де бог посилає і ласку і мир,
Де лишить убогих, голодних і сир
Де любе друг дружку, кохає, пестить,
Де гіллячком пташка в гаю шелестить.
Цвітом пишається давня руїна,
– То Україна.

Ти знаєш мій друже, є ще один край:
Де кривда і сльози, панує «глитай»,
Де зголоду діти, мов мухи ті мруть,
Де з брата останню шкуру деруть.
Де кров неповинна морем хвилює,
З брата здирають останню свитину…
То… Україна!

Гнат Юра (Газета «Голос Юга», 6 травня 1907 р.)

Використані джерела

1. Босько, В. Визначні постаті степової Еллади : історико-краєзнав. вид. Ч. 1 / Володимир Босько. – Кіровоград : Інформ. мережа, 2004. – 380 с.
2. ДАКО. Інв. №1073. Арк. 25. (Оголошення «Елисаветградский машиностроительный и чугунолитейный завод В. А. Яскульского» у газеті «Голос Юга». 25.01.1905).
3. ДАКО. Інв. №1193. Арк. 18. (Оголошення «Елисаветградская женская гимназия А. Н. Ефимовской» у газеті «Голос Юга». 12. 01.1918).
4. ДАКО. Інв. №150. №Д 1101. Арк.1 («Голос Юга». 01.07.1909).
5. ДАКО.(Голос Юга. 1905. 16 лют.)

МАТЕРІАЛИ ПРО ФОМУ АКВІНСЬКОГО (1225 АБО 1226–1274) У ПОЛЬСЬКОМОВНОМУ ТА ФРАНКОМОВНОМУ ФОНДАХ ВІДДІЛУ БІБЛІОТЕЧНИХ ЗІБРАНЬ ТА ІСТОРИЧНИХ КОЛЕКЦІЙ НБУВ

Лямець Артем Михайлович,
молодший наук. співробітник НБУ
ім. В. І. Вернадського
Якубова Тетяна Анатоліївна,
наук. співробітник НБУ ім.
В. І. Вернадського, канд. іст. наук,
Україна, Київ

Анотація. *Про книгознавчі та філософські аспекти дослідження особи Фоми Аквінського – видатного середньовічного філософа та теолога. Проаналізовані джерела польського фонду Відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ, що розглядають різнобічну наукову діяльність Святого Фоми. З філософської точки зору, досліджено його роль у примиренні концептів – наука та релігія, діалектика та*

схоластика, логіка та божественне одкровення, давньогрецька філософія та ортодоксальна католицька теологія.

Ключові слова: *книгознавство, Фома Аквінський, філософія, теологія, релігія.*

Аннотация. *О книговедческих и философских аспектах изучения личности Фомы Аквинского – известного средневекового философа и теолога. Проанализированы источники польского фонда Отдела библиотечных собраний и исторических коллекций НБУВ, рассматривающих разностороннюю научную деятельность Святого Фомы. С философской точки зрения исследована его роль в примирении концептов – наука и религия, диалектика и схоластика, логика и божественное откровение, древнегреческая философия и ортодоксальная католическая теология.*

Ключевые слова: *книговедение, Фома Аквинский, философия, теология, религия.*

Annotation. *The article is devoted to book science and philosophical aspects of the study on Thomas Aquinas – a famous medieval philosopher and theologian. The resources from the polish collections of the Library and historical collections department, which are reviewing many-sided research activities of St. Thomas, have been analyzed. From the philosophical point of view, his role in* conciliation of such concepts as science and religion, dialectics and scholasticism, logic and Opus Dei, ancient Greek philosophy and orthodox catholic theology has been studied.

Keywords: *library science, Thomas Aquinas, philosophy, theology, religion.*

Від дня народження Фоми Аквінського, який став відомою особою європейського середньовічного світу, 28 січня 2015 р. виповнилося 790 років. Фома Аквінський (Фома Аквінат, Тома Аквінський, Thomas Aquinas) (1225 або 1226 –1274) – видатний філософ, схоластик та теолог Середньовіччя. Він народився в замку Рокказекка (Італія). У 1239–1243 рр. навчався в Неапольському університеті, а у 1245 р. прийняв обітницю монаха Домініканського ордену. Хоча належав до домініканської філософської доктрини, його ім'я пов'язане також з діяльністю францисканців.

В Україні ім'я Фоми Аквіната є загальновідомим. Видатна історична постать фундатора вчення томізму, яке в наш час трансформувалося у неотомізм, залишається досі актуальною для наукових книгознавчих, історичних, філософських, богословських досліджень. Його викладацька та теологічна діяльність відзначена в широких світських колах всієї Європи, зокрема в Кельні, Парижі, Римі. Раціоналістичні позиції теолога щодо роз'яснення богословських питань виходили далеко за межі його часу. Святому Фомі вдалося примирити погляди давньогрецьких філософів

з офіційною теологічно-філософською доктриною католицизму в часи догматичних дискурсів раннього Середньовіччя. Вчення Святого Фоми еволюціонувало, набувши філософських аспектів універсалізму, синтезу та прагнення наблизитися до божественної досконалості, зокрема, були визначені проблеми неотомізму як філософії. Неотомізм розвивається в Україні завдяки тенденціям релігійної толерантності в сучасному українському соціумі. Підтвердженням цього є існування та діяльність Інституту релігійних наук св. Томи Аквінського у Києві, який є вищим римо-католицьким богословським навчальним закладом.

Серед основних праць Фоми Аквіната – «Сума теології» (Summa Theologica) та «Сума проти язичників» (Summa contra Gentiles), де він аналізує тогочасні богословські проблеми, висуває п'ять фундаментальних доказів існування Бога. Крім того, його твори: богословські синтези (Scripta super libros Sententiarum («Коментар до "Сентенцій" Петра Ломбардського», університетські лекції (De veritate (1256 – 1259) («Про істину»), De potentia Dei (1259 – 1268) («Про Божу могутність»), De spiritualibus creaturis (1269) («Про духовні створіння»), De anima (1269–1270) («Про душу») та ін.), коментарі до Святого Писання (Expositio in Job ad litteram (1260) («Коментар до книги Йова»), In Psalmos Davidis expositio (1272 – 1273) («Коментар до Книги Псалмів»), Expositio in Canticum Canticorum («Коментар до Книги Пісні Пісень»), Expositio in Isaiam prophetam (1256 – 1259) («Коментар до Книги Пророка Ісаї») та ін.), коментарі до творів Арістотеля (In libros Peri Hermeneias expositio (1269 – 1271) «Коментар до Книги "Пояснення"», In libros posteriorum Analyticorum expositio (1268) («Коментар до книги "Аналітика II" Інституту релігійних наук Святого Томи Аквінського у Києві»), In octo libros Physicorum expositio (1268 – 1271) («Коментар до восьми книг «Фізики»»), In libros De caelo et mundo expositio (1272 – 1273) («Коментар до книги "Небеса та світ"» та ін.), полемічні твори (Contra impugnates Dei cultam et religionem (1256) («Проти тих, хто виступає проти Божого культу та релігії»), De perfectione vitae spiritualis (1270) («Про досконалість духовного життя»), Contra pestiferam doctrinam retrahentium pueros a religionis ingressu (1270) («Проти згубного вчення, що відволікає молодь від вступу до монастиря»), De unitate intellecuts, contra Averroistas (1270) («Про єдність інтелекту. Проти авероїстів») та ін.), трактати та коментарі на особливі теми (De fallaciis ad quosdam nobiles artistas (1244 – 1245) («Про обман деяких відомих артистів», De propositionibus modalibus (1244 – 1245) («Про модальні твердження») та ін.), листи, літургійні твори та проповіді.

Фома Аквінський відзначився тим, що незважаючи на духовний сан цікавився давньогрецькою філософією (зокрема, Арістотелем), а пізніше адаптував його трактати для розуміння схоластичного світу. Фому не цікавила лише онтологічна складова доведення існування Бога (Августин Блаженний) та догматичні теорії, він покладався на системні, часто діалогічні, побудови раціоналістичних тверджень. Фактично за його існування релігія стала системною, енциклопедичною та логічною наукою, яка була зорієнтована не тільки на прибічників віри, але на всіх, хто прагне знань. Особливістю є те, що свої доведення існування Бога та проповіді він адаптовував і для розуміння язичників, які не могли через брак знань повноцінно використовувати поняттєво-філософські концепти католицизму.

У своїй найвизначнішій праці «Summa theologica», що поділяється на три частини (перша розповідає про Бога, друга – про людину, третя – про втілення Бога на землі), Фома відходить від схоластичної теології, і проявляє себе також як досвідчений філософ та викладач (цитує Арістотеля, Августина Блаженного, арабських та язичницьких мислителів). У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського проведені книгознавчі та бібліографічні дослідження праць Фоми Аквінського у фондах Відділу бібліотечних зібрань та колекцій. Для реалізації більшої обізнаності про праці великого теолога та філософа були залучені одночасно польські, німецькі та французькі фонди, в тому числі довідкові. Відділом стародруків та рідкісних видань НБУВ були надані палеотипи творів Фоми. Зібрано бібліографію щодо біографії Фоми Аквінського, в якій значна кількість першоджерел представляє науковий інтерес. Бібліографічні відомості являють собою бібліографічну довідку (див. Додаток 1. Література), що була використана в читальному залі Відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій для формування книжкової виставки «790 років від дня народження Фоми Аквінського (1225 або 1226 – 1274), середньовічного філософа і теолога» (1–20 лютого 2015 р.). Зокрема, для виставки було запропоновано вісім джерел польського періодичного видання Biblioteka dzieł Chrześcijańskich: **Cathrein S. J.** Filozofia moralności: Tom II // Biblioteka Dzieł Chrześcijańskich. – [Warszawa: Skład Głowny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa]. –1904. – Zeszyt 39. – S. 8, 33–34, 45–46, 151–155; **Herǵenröther J.** Historya Powszechna Kościoła Katolickiego: Tom VIII // Biblioteka Dzieł Chrześcijańskich. – [Warszawa: Skład Głowny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa]. – 1902. – Zeszyt 19. – S.135, 139–145, 156–157; **Bączek X. J**. Zarys historyi filozofii / X. J. Bączek //

Biblioteka Dzieł Chrześcijańskich. – [Warszawa: Skład Głowny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa]. – 1909. – Zeszyt 106. – S. 90–95; **Schanz P.** Apologia chrześcijaństwa // Biblioteka Dzieł Chrześcijańskich. – [Warszawa: Skład Głowny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa]. – 1905. – Zeszyt 59. – S. 5–24; **Wais K.** Kosmologia ogólna // Biblioteka Dzieł Chrześcijańskich. – [Warszawa: Skład Głowny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa]. –1907. – Zeszyt 74. – S. 14–15. та ін.

Особливістю польськомовних статей є те, що вони демонструють наукове осмислення теологічних та філософських праць Фоми Аквінського. Окрім періодики книжкова виставка Відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій представила статті про Фому Аквіната з польських та французьких універсальних енциклопедій: Tomasz d'Aquine // **Encyklopedya powszechna**: Część trzecia / wydana pracą i staraniem **Adama Wiślickiego**. – Warszawa: Nakładem Redakcyi Przeglądu Tygodniowego, 1875. – S. 678; Tomasz z Akwinu // **Encyklopedia Powszechna**: Tom XIV / **Orgelbranda S**. – Warszawa: Wydawnictwo Towarzystwa Akcyjnego Odlewni Czcionek I Drukarni S. Orgelbranda Synów, 1903. – S. 522; Thomas D'Aquin // **Dictionnaire Universel des noms propres: alphabétique et analogique**: Tome IV: Q–Z / Sous la direction de Paul Robert. Société du Nouveau Littré, Dictionnaire Le Robert. – 1974. – S. 472 (з репродукцією картини (Museé provincial, Séville) «Triomphe de saint Thomas d'Aquin», Ph. Nimatallah / Ricciarini).

Низка представлених на виставці праць Фоми Аквінського подана мовою оригіналу: **D. Thoma Aquinatus**. Quaestiones theologicae selectae. Calissii. 1681. 4° ; **Rationale theologicum** Deo et Mariae Sacrum ex summa D. Thomae praeceptoris angelici depromptum Thomistice quoque in studio conventus Varsav: S. Martini orderem. S. P. Augustini Praelectum. Publicae Concertationi in comitiis provincialibus. Brestal. 1691. 4° ; **Thomas Aquin**. Commentariorum ac disputatio num in tertiam partem divi Thomae. T. 2. Venetis, 1604. F° . (Экз. непол.); **Thomas Aquinas**. Doctrina Angelici Doctoris Divi Thomae Aquinatis de Spiritus Sancti à Filio processione. Pars. 1–2. Lublin, 1694. 4° ; **Thomas de Aquino** (1225–1274). Opuscula Sancti Thome: quibus alias impressis nuper hac addidimus. V[delicet] Summa(m) totius logice. Traktatum celeberrimum de Vsuris nusq[ue] alias impressum / Thomas de Aquino; [Praef.: Antonius Pizzamanus]. – Venetiis [Venezia]: expens. Petri Liechtenstein, cura Jacobi Pencio, 15 | 1508. – 306 f.: 2° та ін.

Відділом стародруків та рідкісних видань НБУВ для виставки була надана низка палеотипів: **Thomas de Aquino** (1225–1274) Commentaria… in Epistolas Pauli / Thomas de Aquino. – Paris: apud Johannem Petit, per Francis cum Regnaut impressorem, 1529. – [14], 236 f; 2° .; **Thomas de Aquino** (1225 –1274) [Summa sacrae theologiae. P. I. 1–2] / Thomas de Aquino. – Venetiis [Venezia]: per Philippum Mantuanus, expens. Giuntini de Giunta Florentini, 23 IV 1509. – 148 f.; 2° .

При формуванні виставки використовувались службові та читацькі каталоги Відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ: систематический каталог Киево-Печерской Лавры 1908 г. Т. I (Богословие) та франкомовні довідкові та бібліографічні видання XVIII – початку XX ст. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Розглянемо докладніше джерела польського фонду Відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ. С. Й. Катрейн у «Філософії моральності» (Cathrein S. J. Filozofia moralności: T. II) [5, с. 151] аналізує погляди Фоми Аквінського на особливу систему права, що має назву ius gentium («право народів», термін, що виник ще в Давньому Римі). Правові норми ius gentium стали частиною римського законодавства щодо вирішення суперечок між римськими громадянами та іноземцями (перегрінами). Основною його особливістю є нівелювання дискусійних аспектів цивільного права і пристосування до потреб купецького обміну (пришвидшення торговельних операцій). Святий Фома погоджується з римськими правознавцями щодо основних постулатів та правових норм. Він розуміє ius gentium як частину позитивного права, що виникла з природного права, тому при реалізації слід зважати на його подвійне походження. Філософсько-правовий дискурс С. Й. Катрейна свідчить, що низку поглядів Фоми Аквінського щодо права інтерпретували як схожі із соціалістичними. Однак середньовічний філософ вважав, що приватна власність належить саме до ius gentium і підтримується позитивним правом (що за певних умов може змінюватися, бо це закони людські). Дискусійні соціалістичні інтенції, що приписують Фомі, не збігаються з його власною інтерпретацією ius gentium в «Сумі теології», де він зазначає: «est de ratione legis humanae, quod sit derivata a lege naturae... et secundum hoe dividitur ius positivum in ius gentium et civile» [5, с. 152]. Тобто, «в розумінні людського права, що виникло з природного … позитивне право поділяється на ius gentium та ius civile». Тобто, якщо до ius gentium належить приватна власність, то відповідно до «Суми теології», ця форма власності походить від позитивного права, яке в свою чергу виникло з природного. Як

результат доведення – приватна власність є природною за поглядами Фоми Аквінського. Науковий доробок Фоми Аквінського в сфері вивчення філософської основи правових питань є цінним та фундаментальним.

Німецький католицький богослов, кардинал, прибічник ідеї непогрішимості Папи Римського, Й. Хергенрьотер у «Загальній історії католицької Церкви» (Herǵenröther J. Historya Powszechna Kościoła Katolickiego: T. VIII) [9, с. 139] звертає увагу на те, що питаннями систематизації ідей Арістотеля ще до Фоми Аквінського займався Святий Бонавентура (1221 – 1274). Фома в праці Й. Хергенрьотера охарактеризований як «największy ze scholastyków» (найвидатніший схоластик), «stąd księciem szkoły» (став фундатором вчення) і цьому є певне пояснення. У порівнянні з Бонавентурою він не займався синтезом арістотелізму та августинізму. Внутрішньому спілкуванню людини з Богом, ірраціональності августинізму він протиставляє злагоджену систему доказів та догматів, що можна було осмислити раціональним шляхом. Святий Фома продовжив традицію систематизації догматичної богословської думки Середньовіччя, що була розпочата в magnum opus Петра Ломбардського (? – 1160) «Сентенції». Важливим показником різнобічного осмислення суті буття Фомою вважається його значний вплив і на світське життя (його високо цінували Людовик IX, Урбан IV, Григорій X та інші). Й. Хергенрьотер виділяє три найважливіші праці Аквіната: «Сума католицької віри проти язичників» (у 4-х томах), що захищає постулати філософії релігії або філософії одкровення, «Коментарі до 4-х книг "Сентенцій Петра Ломбардського"», «Сума теології» у 3-х частинах (3-тя частина залишилася недописаною, однак, її можна було доповнити з «Коментарів до "Сентенцій"»). Фома користувався логічним аналізом, у «Сумі теології» він систематизував погляди Августина Блаженного Аврелія, використовував докази існування Бога Ансельма Кентерберійського, ідеї Петра Ломбардського та ін. Аналіз роботи Й. Хергенрьотера свідчить, що Фома Аквінський, використовуючи індуктивні логічні методи (від часткового до загального) та досвід попередників, сформулював раціональні докази існування Бога, логічно вніс авторитет Священного Писання, колективний та індивідуальний містичний досвід до раціональної наукової системи (деякі його попередники орієнтувалися на містичний досвід та авторитет Священного Писання як на нераціональні докази).

Е. Васман у «Сучасній біології та теорії розвитку» (Wasmann E. Biologia nowoczesna a teorya rozwoju: Cześć I) [24, с. 11–12] згадує Фому

Аквінського в контексті вчених-схоластиків, які були фахово підготовлені та мали наміри проведення самостійних наукових розвідок, у тому числі і у дослідженні природи. Серед них Фома з Шантімпре, Вінсент з Бове та, особливо, Альберт Великий. Вплив Альберта Великого, автора природничо-наукових трактатів, на світогляд його учня Фоми Аквінського є беззаперечним. Саме в нього Святий Фома навчається проводити власні дослідження на основі спостережень і досвіду. Хоча він не був фахівцем з біології, біологічна модальність Арістотеля та Альберта Великого дозволили йому осмислювати філософські концепції від нижчих ієрархічних ступенів до вищих.

К. Вайс у «Загальній космології» (Wais K. Kosmologia ogólna) [21, с. 14–15] виокремлює «тріаду» схоластиків: Альберта Великого (1193 – 1280), Фому Аквінського (1225 – 1274) та Дунса Скота (1275 – 1309). Саме вони не тільки пояснювали космологічні концепції перипатетиків, але й вдосконалили та збагатили їх, системно осмислили їхнє бачення в спектрі католицької віри. К. Вайсом аналізується критика схоластичної філософії, що вказує на несистемні знання її представниками фізики та природничої історії. Фактично філософи та теологи Середньовіччя знали фізику та природничі науки у межах своєї освіти та тих соціальних умов, в яких вони жили. Середньовічна схоластика не була епохою «динаміки» і прогрес її еволюційного руху був досить поступовим, тому і знання з фізики накопичувалися доволі епізодично. Слід зауважити, що несистемні підходи нівелювалися досягненням стабільності наукового аналізу, поступовим накопиченням цінної інформації, формуванням космологічних фундаментальних істин, які були невідомі з часів Давньої Греції. З іншого боку, ґрунтовне вивчення трактування природничих наук Арістотелем дозволяло вийти філософам на якісно вищий рівень наукового сприйняття. К. Вайс аргументує, що природничий аспект не залишався поза увагою визначних філософів. Зокрема, Фома Аквінський присвятив цим питанням окремі трактати. Святий Фома не тільки коментував Фізику та Метеорологію Арістотеля (книги Арістотеля De coelo et mundo, De generatione et corruptione), але й написав оригінальні роботи (De mixtione elementorum, De occultis naturae operibus), де аналізується змішування та об’єднання елементів та вплив на них фізичних сил. В іншому творі «Quaestiones disputatae» він полемізує про світло як про явище, що пов’язане з рухом. Космологічні та природничі погляди Фоми дозволили раціонально зорієнтувати та теоретизувати наукову думку Середньовіччя,

опанувати жанр сум (компендіумів), що у подальшому посприяло розвитку енциклопедичності природничих дисциплін.

К. Дебінський (Dębiński K. Podręcznik praktyczny Teologii Pasterskiej: T. I) [6, с. 40] у «Практичному керівництві до пасторської теології» цитує Фому Аквінського не тільки як теологічного теоретика, але й як практика, який зауважує про загальні вимоги до пасторських якостей. К. Дебінським висловлюється думка, що пастор повинен на належному рівні оповідати слово Боже. Крім того, він має чітко, ясно, зрозуміло розповідати Євангеліє й орієнтувати людей на використання отриманих знань у житті. Якщо священик не має такого дару чи має проблеми з вимовою, він не може бути пастором. Зокрема, Святий Фома з приводу цих якостей зазначає, що якщо Бог хоче бачити людину на якомусь місці, він обдаровує її тими необхідними здібностями, що від неї вимагаються. Коментарі Фоми щодо пасторської діяльності дозволяють упевнитися в його системному баченні теологічних питань, прагненні осмислити педагогічні підходи до навчання священика, можливості через теоретичні умовиводи робити практичні висновки та виділяти серед них головне. Хоча його педагогічні доктрини для нашого часу є досить категоричними, не слід забувати, що в добу схоластики такі підходи формували підкатегорії якості та ефективності, визначення професійних схильностей людини.

Й. Бачек у «Нарисі історії філософії» (Bączek X. J. Zarys historyi filozofii) [3, с. 90−95] особливу увагу звертає на те, що найбільш фундаментальними дослідженнями святого Фоми праць Арістотеля є коментарі до книг «Peri hermeneias» (Про тлумачення), «Analitykę drugą» (Друга Аналітика), «Metafizykę» (Метафізика), «Fizykę» (Фізика), «O drobnych rzeczach w przyrodzie» (Про малі речі в природі), «O duszy» (Про душу), «Etykę Nikomachijską» (Нікомахова етика), «Polityke» (Політика), «Księgi o meteorach» (Метеорологіка), «O niebie i świecie» (Про небо), «O rodzeniu i zepsuciu» (Про виникнення і знищення) та ін. Виходячи з цих відомостей, стає очевидно, що Фома досконало знав праці давньогрецького філософа і відпрацював фундаментальний філософський науковий базис для розуміння його поглядів. «Висока» схоластика Фоми Аквінського проявила себе в аналітичних роздумах про можливості звернення західної католицької церкви до давнього наукового надбання людства без втрати фундаментальних догматів віри. Для цього святий Фома мав розуміти, що його теологічно-філософські роздуми мають ґрунтуватися на системі, що буде вміщувати науково-поняттєвий апарат досі не властивий для католицького світу. Аналітичні підходи об’єднання та роз’єднання

складових будь-якої системи дозволили Фомі сформувати власну наукову аргументацію, відштовхуватися від найменших величин до найбільших, від окремих поняттєвих елементів до доказів існування Бога, від нейтральних речень до текстів, що можуть вважатися істинними або хибними.

П. Шанц в «Апології християнства» (Schanz P. Apologia chrześcijaństwa) [11, с. 5–24] вказує на космологічні та телеологічні аспекти доказів існування Бога. Причому диференціювання доведення мало б бути від неорганічного світу до органічного, від рослини до тварини, від тварини до людини. П. Шанц рекомендує насамперед розглядати п’ять доведень існування Бога Фоми Аквінського. У своїх доведеннях Святий Фома керується принципами Арістотеля, зокрема, виходить із судження, що доказ формує знання, знання також можна отримати з очевидних положень, які можна отримати за посередництва силогізмів. Таким чином, низку християнських основ та догматів Фома Аквінський зміг обґрунтувати за допомогою причинно-наслідкових аргументацій. Деякі з проміжних висновків, зокрема, безумовні очевидні істини або реалії, не потребували об’єктивного доведення, що полегшувало роботу з трактування богословських проблем. Безумовні істини репрезентувалися за допомогою аналізу тієї інформації, що надходила до людини за допомогою рецепторів органів відчуття (зір, слух, дотик, нюх, смак і т. д.). Враховуючи можливість побудови богословських доведень на положеннях очевидних істин, онтологічні докази існування Бога довгий час вважалися найприйнятнішими.

Базуючись на поглядах неосхоластиків (В. Акерман та П. Раджей) (W. Ackermann, P. Ragey), П. Шанц доходить висновку, що спірітуалізм Платона, Арістотеля, Фоми Аквінського, Декарта та Г. В. Лейбніца можна виразити тезою: «досконалість – необхідна, недосконалість – випадкова». Якщо розум людини розвивається від недосконалості до досконалості, то в результаті досконалість має привнести полегшення та щастя, що вже не потребує подальших доведень. Існували й інші погляди, зокрема, Ансельм Кентерберійський вважав, що принцип досконалості буття, в своєму найвищому прояві, привносив духу людини спокій. Святий Фома, який продовжив традицію діалектики Арістотеля, також вказує, що єдність божественної природи, відповідно до поглядів віруючих, це єдність всемогутності та всеобізнаності (досконалості) Бога, що є феноменом не демонстративного пізнання, а віри. Однак сам факт існування ієрархічного руху від недосконалих форм (людини) і до найвищих Фома Аквінський

трактує як один з доказів (четвертий доказ) божественного існування (має існувати найдосконаліша форма в ієрархії – і нею є Бог).

Розглянемо докладніше довідкові джерела. Енциклопедія С. Оргельбранда «Encyklopedia Powszechna» [20, с.522] доповідає, що Фома Аквінський був учнем Альберта Великого, визначного схоластика Середньовіччя, який коментував філософські праці Арістотеля та арабських вчених. Альберт Великий написав трактат «Summa theologiae». Як ми можемо дослідити, святий Фома продовжив наукові дослідження свого вчителя, теоретично аргументував можливість виведення з тез Арістотеля філософсько-теологічних принципів католицизму, розглядав давньогрецьких та арабських учених у світлі своїх наукових досліджень. Тут особливу увагу слід звернути на той факт, що Фома Аквінський досяг значного успіху в середньовічному історичному джерелознавстві. Ще один важливий факт на користь цього твердження − він замість арабських перекладів Аристотеля (переклади так званих авероїстів) надавав перекладачам давньогрецькі першоджерела і використовував саме їх.

Важливою особою в житті Фоми Аквінського був Папа Римський Урбан IV, на прохання якого був написаний трактат «Contra errores graecorum» (Проти помилок греків). Як і в інших своїх творах, Фома коментує та доводить невідповідності між поглядами східних грецьких богословів та західних (традиційних) схоластиків досить виважено. Фундаментальність його досліджень підкреслюється фундаментальністю поставлених завдань. Якщо в «Сумі теології» він наводить п'ять аргументів існування Бога, то в «Contra errores graecorum» аналізує чотири основних питання, що стали причиною розколу між східною та західною церквами (джерело та спосіб ісходження Святого Духа, пріоритет єпископа Риму в порівнянні з іншими єпископами християнської церкви, використання квасного хліба для причастя, вчення про чистилище). Окрім основних проблем середньовічної теології, Фома, як і Альберт Великий, ввів у тогочасний науковий обіг доповнене та переосмислене вчення Арістотеля. Таким чином, західна католицька церква отримала можливість системно ознайомитися та засвоїти основні принципи давньо-грецької та арабської філософії (погляди представника арабського арістотелізму Абу-ль-Валіда Мухаммеда ібн Ахмеда ібн Рушда або Аверроеса).

В іншому довідковому джерелі «Encyklopedya powszechna» [19, с. 678] ми досліджуємо інший бік наукової та освітянської роботи Фоми Аквінського. Як зазначено, вчений ступінь святого Фоми «Doctor universalis» або «Doctor angelicus» є заслуженою та високою відзнакою

його наукових досліджень. Проаналізуємо, за які досягнення можна було в Середньовіччі отримати ступінь «Doctor universalis». Святий Фома фактично продовжив традицію пізнання світу давньогрецького філософа та вченого Арістотеля, який мав без перебільшення енциклопедичний рівень знань. Тому не випадково, що Фома Аквінський перейняв низку діалектичних, логічних та філософсько-пізнавальних підходів давніх греків. Він прагнув, як і Арістотель, різнобічно проаналізувати світ, однак, зробив це вже через призму схоластично-середньовічної думки (так званої «високої схоластики»), що оперувала більш складнішим логічним та понятійним апаратом. Охопивши всебічну систему середньовічної філософії, збагативши її ідеями та досягненнями давньогрецького та арабського світу, він досяг рівня «universalis» − «всесторонній (універсальний) вчений», а католицька церква додала до цього титулу ступінь «angelicus» (ангельський, найвищий) за вірність ідеалам католицизму.

У «Dictionnaire de la Conversation et de la lecture [14] досліджується складна система впливу Фоми Аквінського на історичних осіб його часу. Це пояснюється його знатним родоводом. Для прикладу, на промові 1615 р. кардинал Дю Перрон вказує, що Святий Фома був родичем Людовика Святого (Людовик IX). І це не враховуючи того факту, що сам по собі рід Аквінів був знаним (Фома Аквінський був сьомим сином графа Ландольфа Аквінського). Між тим, Фома за певних причин відсторонювався від аристократичного життя та високих посад.

Керуючись канонами Святого Домініка (Домініка де Гусмана), він тяжів до науки та усамітнення. Це між тим не виключає його значний духовний та політичний вплив на короля Франції Людовика IX та кількох кардиналів. Таким чином, Фома Аквінат стає не тільки теологом та філософом, але й політичним радником.

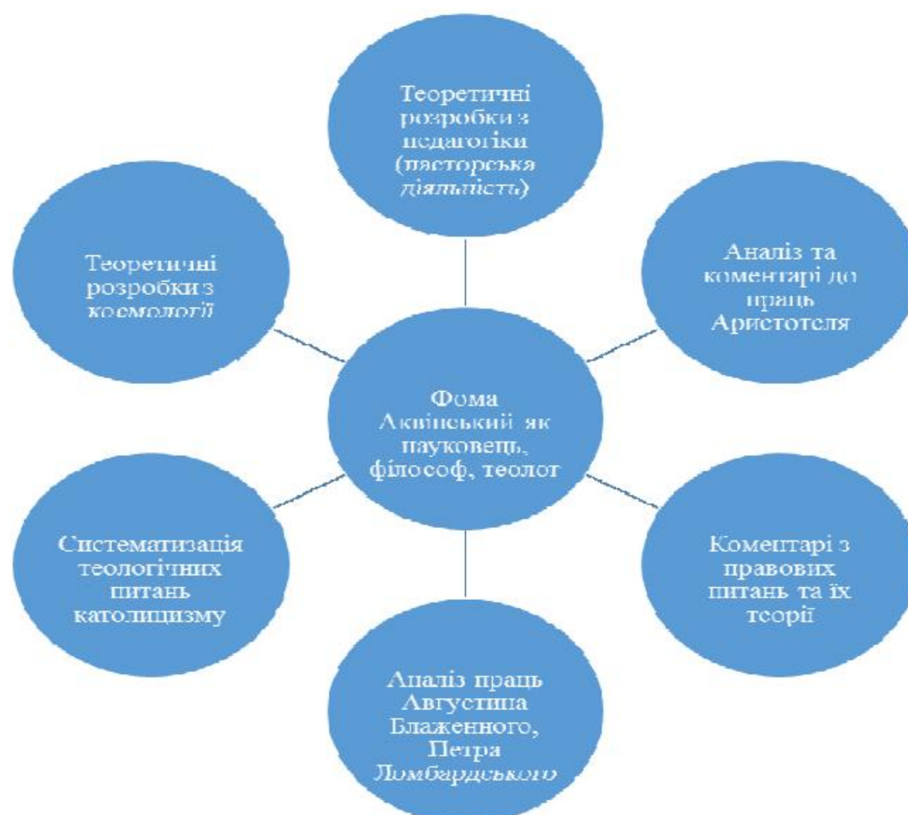
Низка використаних джерел про Фому Аквінського має ознаки приналежності до колекцій. Зокрема, були зафіксовані такі провенієнції. В енциклопедії *Tomasz z Akwinu // **Encyklopedia Powszechna**: Tom XIV / **Orgelbranda S.** – Warszawa: Wydawnictwo Towarzystwa Akcyjnego Odlewni Czcionek I Drukarni S. Orgelbranda Synów, 1903. – S. 522.* – печатка бібліотеки музею м. Біла Церква, датована 1947 р. В енциклопедії *Tomasz d'Aquine // **Encyklopedya powszechna**: Część trzecia / wydana pracą i staraniem **Adama Wiślickiego**. – Warszawa: Nakładem Redakcyi Przeglądu Tygodniowego, 1875. – S. 678.* – печатка Центрального Волинського музею в Житомирі.

У продовжуваному виданні *Cathrein S. J. Filozofia moralności: Tom II // Biblioteka Dzieł Chrześcijańskich. – [Warszawa: Skład Głowny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa]. –1904. – Zeszyt 39.* – печатка «Praelatus Cap Theophilus Skalski. Protonotarius Apostelicus ad instar».

У продовжуваному виданні *Bączek X. J. Zarys historyi filozofii / X. J. Bączek // Biblioteka Dzieł Chrześcijańskich. – [Warszawa: Skład Głowny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa]. – 1909. – Zeszyt 106.* – печатка Бібліотеки музею Бердичіва, печатка Музею Бердичівщини.

У продовжуваному виданні *Schanz P. Apologia chrześcijaństwa // Biblioteka Dzieł Chrześcijańskich. – [Warszawa: Skład Głowny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa]. – 1905. – Zeszyt 59.* – печатка Ksiądz Jan Nazarewicz. *У продовжуваному виданні Wais K. Kosmologia ogólna // Biblioteka Dzieł Chrześcijańskich. – [Warszawa : Skład Głowny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa]. –1907. – Zeszyt 74.* – печатка Ksiądz Jan Nazarewicz.

Матеріали про Фому Аквінського у Відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського дозволяють проводити подальші книгознавчі, філософські та теологічні дослідження. Їх важливість для науки обумовлена різнобічною концепцією наукової діяльності Святого Фоми, яку можна представити схематично:

Концепція наукової діяльності Фоми Аквінського

Роль в європейській історії Фоми Аквінського можна вважати прогресивною в плані примирення концептів – наука та релігія, діалектика та схоластика, логіка та божественне одкровення, давньогрецька філософія та ортодоксальна католицька філософія. Актуальність неотомізму в Україні в умовах духовної кризи обумовлена гуманістичною сутністю головних теологічних ідей: гармонія віри та розуму, інтелектуальна інтерпретація істин одкровення, новий тип міжлюдських зв'язків – солідаризм, заснований на любові до ближнього, розвиток в особистості божественного начала.

Використані джерела

1. Систематический каталог Киево-Печерской Лавры 1908 г. Т. I (Богословие) / Печатано по распоряженію Духовнаго Собора Лавры. – Кіевъ, 1908. – С. 102, 134, 145.

2. Франкомовні довідкові та бібліографічні видання XVIII – початку XX ст. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : каталог / уклад.: М. А. Стельмашева, А. М. Беба, Р. С. Кириченко ; НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2008. – 272 с.

3. Bączek, X. J. Zarys historyi filozofii / X. J. Bączek // Biblioteka Dzieł Chrześcijańskich. – [Warszawa : Skład Głowny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa], 1909. – Zeszyt 106. – S. 90–95.

4. Cathrein, S. J. Filozofia moralności. T. I // Biblioteka Dzieł Chrześcijańskich [Warszawa : Skład Głowny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa], 1904. – Zeszyt 38. – S. 53, 112–113, 198–201.

5. Cathrein, S. J. Filozofia moralności. T. II // Biblioteka Dzieł Chrześcijańskich [Warszawa : Skład Głowny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa], 1904. – Zeszyt 39. – S. 8, 33–34, 45–46, 151–155.

6. Dębiński, K. Podręcznik praktyczny Teologii Pasterskiej. T. I // Biblioteka Dzieł Chrześcijańskich. – [Warszawa : Skład Głowny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa], 1914. – Zeszyt 159 i 160. – S. 40.

7. Thomas D'Aquin // Dictionnaire Universel des noms propres: alphabétique et analogique. T. IV / Sous la direction de Paul Robert. Société du Nouveau Littré, Dictionnaire Le Robert, 1974. – P. 472.

8. D. Thoma Aquinatus. Quaestiones theologicae selectae. Calissii. 1681. 4°. V 6/142.

9. Herǵenröther, J. Historya Powszechna Kościoła Katolickiego. T. VIII // Biblioteka Dzieł Chrześcijańskich. – [Warszawa : Skład Głowny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa], 1902. – Zeszyt 19. – S. 135, 139–145, 156–157.

10. Rationale theologicum Deo et Mariae Sacrum ex summa D. Thomae praeceptoris angelici depromptum Thomistice quoque in studio conventus Varsav: S. Martini ord. erem. S. P. Augustini Praelectum. Publicae Concertationi in comitiis provincialibus. Brestal. 1691. 4°. III 5/56.

11. Schanz P. Apologia chrześcijaństwa // Biblioteka Dzieł Chrześcijańskich. – [Warszawa : Skład Głowny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa], 1905. – Zeszyt 59. – S. 5–24.

12. Thomas Aquin. Commentariorum ac disputatio num in tertiam partem divi Thomae. T. 2. Venetis, 1604. F°. (Экз. непол.) XVI 2/9.

13. Thomas Aquinas. Doctrina Angelici Doctoris Divi Thomae Aquinatis de Spiritus Sancti à Filio processione. Pars. 1–2. Lublin, 1694. 4°. V 6/155.

14. Thomas d'Aquin // Dictionnaire de la Conversation et de la lecture [Ten–Ved] / Belin–Mandar. – München : Belin –Mandar, 1839. –492 s. І3 ФР В137/51–52 1839.

15. Thomas de Aquino (1225–1274) Commentaria… in Epistolas Pauli / Thomas de Aquino. – Paris : apud Johannem Petit, per Francis cum Regnaut impressorem, 1529. – [14], 236 f.; 2°. Pal. 237. (Відділ стародруків та рідкісних видань НБУВ)

16. Thomas de Aquino (1225–1274). Opuscula Sancti Thome: quibus alias impressis nuper hac addidimus. V[delicet] Summa(m) totius logice. Traktatum celeberrimum de Vsuris nusq[ue] alias impressum / Thomas de Aquino; [Praef.: Antonius Pizzamanus]. – Venetiis [Venezia]: expens. Petri Liechtenstein, cura Jacobi Pencio, 15 | 1508. – 306 f.: 2°. Pal 1759.

17. Thomas de Aquino (1225 –1274) [Summa sacrae theologiae. P. I. 1–2] / Thomas de Aquino. – Venetiis [Venezia]: per Philippum Mantuanus, expens. Giuntini de Giunta Florentini, 23 IV 1509. – 148 f.; 2°. Pal. 34. (Відділ стародруків та рідкісних видань НБУВ)

18. Thomas de Aquino (1225–1274). Super epistolas Pauli Commentaria… / Thomas de Aquino. – Parrhisiis [Paris]: impressa cura Andreae Boucard. imp. Johannis Petit, 20 | 1518. – [14], CCLX [=260], [2] f.; 2º. Pal. 1682.

19. Tomasz d'Aquine // Encyklopedya powszechna: Część trzecia / wydana pracą i staraniem Adama Wiślickiego. – Warszawa, 1875. – S. 678. Шифр: I3 пол. B139/3 (N–Zyw).

20. Tomasz z Akwinu // Encyklopedia Powszechna. T. XIV / Orgelbranda S. – Warszawa : Wydawnictwo Towarzystwa Akcyjnego Odlewni Czcionek I Drukarni S. Orgelbranda Synów, 1903. – S. 522. Шифр: I3 пол. B104/14 (Sow–Trsch).

21. Wais, K. Kosmologia ogólna / K. Wais // Biblioteka Dzieł Chrześcijańskich [Warszawa: Skład Głowny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa]. –1907. – Zeszyt 74. – S. 14–15.

22. Wais, K. Psychologia. T. I / K. Wais // Biblioteka Dzieł Chrześcijańskich. – [Warszawa : Skład Głowny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa], 1902. – Zeszyt Styczeń 1902. – S. 33–35, 54.

23. Wais, K. Psychologia. T. II / K. Wais // Biblioteka Dzieł Chrześcijańskich. – [Warszawa : Skład Głowny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa], 1902. – Zeszyt 15. – S. 153, 165, 168,185.

24. Wasmann, E. Biologia nowoczesna a teorya rozwoju: cześć I / E. Wasmann // Biblioteka Dzieł Chrześcijańskich. – [Warszawa : Skład Głowny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa], 1913. – Zeszyt 154. – S. 11–12.

25. Правила составления библиографического описания старопечатных изданий / Рос. гос. б-ка ; сост.: И. М. Полонская, Н. П. Черкашина. – 2-е изд. перераб. и доп. ; науч. ред. Н. П. Черкашина – Москва : Пашков дом, 2003. – 400 с. (С. 212–213: описание сериального документа, состоящее из одной общей части [одноуровневое]).

МЕРЕЖЕВІ ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ. МУЗЕЙ ЯК ОСНОВА КУЛЬТУРНОГО КЛАСТЕРУ

Супрунчук Олександра Павлівна,
завідуюча сектором Національного
музею «Чорнобиль», аспірантка
НПУ ім. М. П. Драгоманова,
Україна, Київ

Анотація. *Утворення кластерного об'єднання з музеєм як основою є досить поширеною тенденцією у культурно-мистецькій сфері розглянутих європейського, російського та українського музейного досвіду. Музей стає центром розвитку місцевості, покращення рівня її життя та, загалом, усього міста. Функціонування культурного кластеру спрямоване як на розвиток території, на покращення культурної ситуації у суспільстві, так і на збільшення ролі музею для соціуму, який сьогодні має широкий вибір закладів для проведення свого вільного часу.*

Ключові слова: *кластер, інновація, музейний комплекс, креативна економіка, творчі індустрії, рекреація, культурний кластер, інфраструктура, регенерація, деіндустріалізація.*

Аннотация. *Создание кластерного объединения с музеем как основой является достаточно распространенной тенденцией в сфере культуры и искусств, рассмотренных в европейском, российском, украинском музейном опыте. Музей становится центром развития территории, улучшения уровня ее жизни и, вообще, всего города. Функционирование культурного кластера направлено как на развитие территории, на улучшение культурной ситуации в обществе, так и на увеличение роли музея для социума, который сегодня имеет широкий выбор заведений для проведения своего досуга.*

Ключевые слова: *кластер, инновация, музейный комплекс, креативная экономика, творческие индустрии, рекреация, культурный кластер, инфраструктура, регенерация, деиндустриализация.*

Annotation. *Creating a cluster with the museum like a centre is the fairly popular tendency in the cultural-art sphere of the European, Russian, Ukrainian museum practices, which are analyzed in this work. Museum becomes a centre of development territory, of improvements level of living on the place, generally, for whole city. The functioning of cultural cluster is directed as for develop territory, on improvements state of culture in the society and for increasing museum's role for people, which today have a wide variety places for spending their free time.*

Keywords: *cluster, innovation, museum's complex, creative economy, creative industries, recreation, cultural cluster, infrastructure, regeneration, deindustrialization.*

Одним з найпопулярніших понять життєдіяльності інформаційного суспільства є «кластер». Феномен «кластеру» набув масштабного розповсюдження у різних сферах життя соціуму (підприємництво, бізнес, медицина і т. д.). За визначенням автора поняття М. Портера[2], – кластер – це група взаємопов'язаних кампаній та галузей, що зосереджені на одній території, виграють завдяки їх розташуванню та тісній взаємодії, доповнюють одне одного та сприяють росту своєї конкурентоспроможності (початок 1990-х років). Тенденція кластеризації помічається не тільки у підприємництві, бізнесі, але й як складова роботи креативної економіки[3]. Культурний кластер – це простір ідей, комунікації, креативного мислення та спільного творчого процесу, під час якого відбувається обмін ідеями. Культурні кластери об'єднують не тільки арт-угруповання, але й театральні студії, громадські спільноти, музеї, програмістів, PR-агенції тощо.

Кластер являє собою єдине ціле, усі його складові структури мають функціонувати у межах спільної маркетингової стратегії. З точки зору макроекономіки, кластери – це «точки росту», що дають можливість найбільш повній реалізації потенціалу території, обумовлюють економічний, культурно-рекреаційний розвиток міста, регіону та їх популяризацію. Головна мета створення культурного кластеру полягає в максималізації економічного ефекту та прибутку, що використовується для розвитку певної території, покращення її інфраструктури, умов та якості життя[4].

Досить поширеною тенденцією у формуванні культурних кластерів є деіндустріалізація – приміщення колишніх покинутих підприємств, заводів (переважно зведених у XIX – XX ст. у центрі міста, району) ревіталізують, формуючи з них мистецько-культурні комунікативно-креативні простори для дозвілля, роботи, спілкування. На усіх континентах створюються креативні платформи як каталізатори економічних та соціальних змін у суспільстві. Російський досвід: «Винзавод», «Artplay»,

---

[2] Майкл Портер – американський економіст, професор кафедри ділового адміністрування Гарвардської школи бізнесу, автор поняття «кластер».

[3] Креативна економіка – це продукування ідей, смислів, творів, проектів, що стають самостійними продуктами на ринку (реклама, кіно, дизайн, видавнича справа, мистецтво, індустрія розваг тощо).

[4] http://culturalnet.ru/.

«Гараж», «Фабрика», «Червоний жовтень»; український: «Мистецький Арсенал», «Izone», ще незавершений «Довженко-центр», на стадії розробки: проект регенерації Фабрики повидла у Львові, район Підзамче; німецький: ще не завершений «Цольферайн»; британський: лондонська «пивоварня Трумена»; китайський: пекінська «Фабрика № 798»; австрійський: віденський «MuseumQuartier 21».

М. Портер вважає, що об'єднуючим елементом у кластері може бути не тільки суміжна територія розташування чи подібність видів діяльності, але й спільні культурні коди (сюжети, мотиви, персонажі тощо). З 2009 р. розпочато розробку та поступову реалізацію великого проекту регенерації підмосковного Коломенського посаду: «Коломенський посад. Нове життя старого міста», що триває і досі. Проект передбачає створення в історичному центрі живого музею[5] корисного російського хазяйства – культурного кластеру, що представлятиме близько 14 живих музейних комплексів. Кожен музейний комплекс буде присвячено окремому профілю традиційного хазяйства жителів Коломни: виноторгівлі, ямській справі, садибному господарству, городному тощо, а також пов'язаним з посадом «історичним брендам»: Коломенська пастила, Коломенський Кремль, Коломенський горщик, Коломенська ріпа, Коломенська верста, Коломенський сад та ін. Кожна складова структура кластеру Коломенського посаду відтворюватиме автентичні особливості та традиції у веденні хазяйської культури міста. Живі музейні комплекси – це не хранилища автентичних побутових предметів – вони представляють персоніфіковані хазяйські осередки, які тісно пов'язані з історією міста, іменами, долями та стилем життя своїх колишніх власників. Успішний результат показує реалізована частина музейного комплексу, присвяченого «історичному бренду» Коломни – Коломенська пастила. Сьогодні чималою популярністю у відвідувачів посаду користуються: Музей втраченого смаку «Коломенська пастила», Фабрика пастили купця П. К. Чуприкова з відкритим виробництвом пастили кінця XIX ст., а також театралізацією, дегустацією, з меморіальними кімнатами колишнього власника фабрики тощо. Також на території комплексу було розбито сад, що популяризує давні традиції вирощування, збору та збереження яблук та два музейні магазини: кондитерського та садівничого профілів. Інноваційний проект

[5] «Живий музей» обумовлюється його несхожістю зі звичайним музеєм, який є штучно створеним предметним середовищем. Напроти простір живого музею, формується у природному для предмету середовищі.

регенерації Коломинського посаду та формування на його території культурного кластеру, спрямовано на створення у центрі міста нової моделі осягнення культурної спадщини, що сприятиме розвитку культурного туризму.

Культурний кластер може формуватися навколо музею як згустку синергетичної енергії («Гранд Лувр», проект на стадії розробки: «Тульський феномен»), адже вони забезпечують розвиток території на економічно-рекреаційному, культурно-соціальному рівні, дають робочі місця, вирішують соціальні проблеми міста, району сприяють їх популяризації. Як говорять дослідники, постіндустріальне XXI століття породило ще один соціальний клас – креативних людей[6]. Людський, творчий капітал території стає важливою частиною її фінансового стану. Розвиток міст сьогодні потрібно розглядати через призму культури, вагому роль у якій відіграють культурні кластери.

Широковідомий приклад регенерації – місто Більбао в Іспанії, яке було сильно пошкоджено великою повенню на місцеві річці (26.04.83). Влада прийняла рішення долучити кращих архітекторів і менеджерів культури до відновлення міста. Одним з перших у місті був збудований музей сучасного мистецтва Гуггенхайму (1997 р.) за незвичайним, досить сміливим на той час, проектом Ф. Гері, який привернув увагу не тільки спеціалістів, але й забезпечив приток туристів до міста, що вплинуло на розвиток міської інфраструктури, сфери послуг та загалом економіки міста. Сучасне життя Більбао є наочним прикладом, як працює регенерація місцевості з синергетичним центром у соціокультурній установі, якою є музей. Культурний кластер є каталізатором змін не тільки у музеї, але й у місті, у життєдіяльності суспільства. Від музею, що є центром кластеру, розходяться синергетичні хвилі у місто, що активізують оновлення та зміни.

Меморіальний та природний заповідник «Музей-садиба Л. М. Толстого «Ясная Поляна» представляє культурний кластер, основою якого є дім, де жив і працював Л. М.Толстой. За словами директора музею К. О.Толстої, для «Ясної Поляни» головне завдання – щоб кожен відвідувач вийшов щасливим [8]. У часи Л. М. Толстого Ясна Поляна вважалась дуже гостинним місцем. Співробітники музею прагнуть

[6] Лендрі Ч. Креативне місто. М., 2011. 399 с.

створювати і підтримувати аттрактивність закладу та території Ясної Поляни для суспільства. Відвідувачам пропонуються різноманітні послуги супровідного сервісного комплексу: верхова їзда, для дітей дитячий садок з цікавими інтерактивними заняттями, унікальна сувенірна продукція та ін. З ретроінновацією музею-садиби Л. М. Толстого та збільшенням туристичного потоку на території, жителі близьких сіл влаштували у своїх будинках невеликі готелі, почали готувати традиційні страви російської кухні, активізувався сувенірний бізнес. Сучасні музеї та музейні комплекси можуть задавати стандарти життя на території, яскравий приклад цієї тенденції – «Ясная Поляна».

Вагому роботу для формування на території культурного кластеру мають виконувати влада місцевого призначення та державна, які можуть забезпечити сприятливі умови для кооперації представників бізнесу та творчого середовища, адже без відповідних постанов та рішень, без узгоджень з владою, формування кластеру неможливе. На жаль, вітчизняний та російський досвід у формуванні культурних кластерів характеризується недостатньою увагою з боку влади, але можна сподіватися що зі збільшенням ролі культурних кластерів у житті соціуму (принаймні тих, що наразі реалізовуються), ситуація поліпшиться та їх активність зросте.

Використані джерела

1. Гнедовський М. Б. Творчі індустрії: політичний виклик для Росії [Електронний ресурс] // Вітчизн. зап. – 2005. – № 4 (25) [сайт]. – URL: http://www.strana-oz.ru/2005/4/tvorcheskie-industrii-politicheskiy-vyzov-dlya-rossii (дата звернення: 10.06.2015).

2. Лендрі, Ч. Креативне місто [Текст] / Ч. Лендрі. – Москва : Класика-XXI, 2011 – 399с.

3. Нуряєва, О. Що таке творчі кластери та чи потрібні вони Москві / О. Нуряєва [Електронний ресурс] // The Village [сайт]. 19.11.2009. – URL: http://www.the-village.ru/village/city/public-space/77523-kreativnye-klastery (дата звернення: 23.08.2015).

4. О'Коннор, Дж. Культурна політика як вплив: експорт ідеї «творчих індустрій» у Санкт-Петербург /Дж. О'Коннор [Електронний ресурс] // Творчі індустрії у Росії. Культурні стратегії: експертний клуб [сайт]. – 2004. – Вип. 3. – Москва: Ін-т культур. політики. – URL: http://www.cpolicy.ru/analytics/87.html (дата звернення: 15.08.2015).

5. Саприкіна, А. М. Кластери у сфері культури: необхідність формування та особливості у створенні / А. М. Саприкіна ; Сибір. ін-т упр., М-во культури Новосибір. обл. [Електронний ресурс] // Російська культурологія [сайт]. – URL: http://culturalnet.ru/ (дата звернення: 3.09.2015).

6. Коломенський Посад. Концептуальні засади розвитку [Текст]: зб. ст. / уклад.: О. М. Дмитрієва, Н. Г. Нікітіна. – Коломна : Ліга, 2010. – 232 с.

7. Регенерація індустріальних споруд в Україні. Результати воркшопу, проведеного 24–27 вересня 2014 у м. Львові [Текст] / Асоц. культур. індустрій. – Львів – 2015 – 60 с.

8. Катерина Олександрівна Толстая [сайт]: сімейні цінності [Електронний ресурс] // Довід. керівника культур. установи. – 2012. – № 1. – URL: http://www.cultmanager.ru/magazine/archive/96/2479/ (дата звертання: 10.09.2015).

БІОГРАФІЯ, БІОГРАФІЧНИЙ ТВІР ЯК ЧИННИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ БІОГРАФІКИ

Рева Лариса Григорівна,
науковий співробітник НБУ
ім. В. І. Вернадського,
канд. філол. наук,
Україна, Київ

Анотація. *На основі понять «біографія» та «біографічний твір» простежується еволюція української літературної біографіки, її динаміка, злети та падіння траєкторій розвитку впродовж другої половини XX та першої чверті XXI ст. Постановка проблеми та її вирішення зумовлені факторами, які автор намагається розкрити на багатьох джерелах – поезії, романному життєписі, періодиці, конкретних авторах. Матеріал є скоріше ознайомчою базою до ключових питань дослідження.*

Ключові слова: *біографія, біографіка, ресурси, біографічний твір, дослідження, літературно-критичні праці, літературний портрет, інтерв'ю.*

Аннотация. *На основе понятий «биография» и «биографическое произведение» прослеживается эволюция украинского литературного биографики, ее динамика, взлеты и падения траекторий развития на протяжении второй половины XX и первой четверти XXI века. Постановка проблемы и ее решения обусловлены факторами, которые автор пытается раскрыть на многих источниках – поэзии, романе жизнеописании, периодике, конкретных авторах. Материал является ознакомительной базой для ключевых вопросов исследования.*

Ключевые слова*: биография, биографика, ресурсы, биографическое произведение, исследование, литературно-критические труды, литературный портрет, интервью.*

Annotation. *Based on the concepts of "biography" and "biographical work" traces the evolution of Ukrainian literary biohrafiky, its dynamics, highs and lows of trajectories during the second half of the twentieth and the first quarter of the XXI century. Problem and its solution due to factors which the author tries to reveal many sources - poetry, novel biography, periodicals, specific authors. The material is more a study base to key research*

***Keywords**: biography, biographica, resources, biographical work, investigation, literature and critical works, literary portrait, interviews.*

Корінні трансформації, що сталися в науці наприкінці XX – на початку XXI ст., пов'язані з осмисленням принципово нових горизонтів раціонального мислення, дозволили побачити в біографічному письмі виключно потужні евристичні можливості. Доведено, що біографія є не просто ірраціональним компонентом жанрової різноманітності художньої літератури. Біографія здатна акумулювати різноманітні типи дослідницьких практик та способів викладу і порівняння різноманітних теорій «наук про людину». І при цьому не перестає бути власне біографією, тобто життєписом особистості.

Виразною тенденцією часу є поява автобіографічної оповіді-есе, так званої мемуарної прози, художньо-біографічної прози, спогадів письменників епістолярного набутку, що дає багату інформацію про стосунки між кореспондентами, уточнює деякі моменти біографії письменника, його світогляд, настрій, обставини написання і публікації творів, коло спілкування, участь у громадському житті тощо. Документальні історико-біографічні літературні праці несуть читачам високі уроки, освітлюють *«покликання, здібності, талант особистості світлом громадянськості»*, – писав у свій час відомий український педагог В. Сухомлинський [42].

При осмисленні цього питання ми намагаємося на основі документального матеріалу простежити шлях розвитку основного об'єкта літературної біографіки – біографії та біографічних творів другої половини XX – початку XXI ст., показати особливості цього розвитку. Для цього дослідження ми «розбили» свою розвідку на кілька етапів: шістдесятництво, постшістдесятництво і, власне, друга половина XX – початок XXI ст., оскільки українська літературна біографіка сьогодення повернута своєю тяглістю саме до окресленого періоду.

Біографічний твір як один із жанрів документально-художньої літератури посідає помітне місце в сучасному літературному процесі. Особливості біографічних творів, їх значення ставали об'єктами дослідження багатьох науковців, які різнопланово студіювали ці питання. Диференціацію біографічних творів, становлення їх жанрів, історію розвитку літературної біографіки розглядали [18, с. 149–171]; О. Галич [8, 23 с.; 9]; Сивокінь Г. [38, с. 25–26]; Мельничук Б. [31, 272 с.]; О. Дацюк [17, 18 с.]; І. Акіншина [2, 19 с.], Сізова К. [39, 356 с.] та інші.

Образ сучасної людини з її стилем життя та якістю знання змінюється внаслідок процесів інформаційної революції. Технологічні іновації впливають на мобільність та відкритість інформаційних процесів, якими користується людина. За твердженням американського літературознавця Г. Блума, сьогодні, коли відчутне «ігнорування культури», є надзвичайно актуальним питання канону *«як мистецтва пам'яті, автентичного підмурівка культурологічного мислення»* [6, с. 43].

Найбільшого сплеску біографічна література зазнала в творчості літераторів шістдесятників. За те, що маємо в літературній біографіці сьогодні, насамперед завдячуємо їм. Оскільки поети та прозаїки 1960-х, найбільш точно відчуваючи добу, ототожнюючи поняття «час–доля», «доля–вибір», не могли та й не хотіли стояти осторонь життя, прагнули повернути літературу до дійсності, вивільнити творчу індивідуальність від одіозних ідеологічних догм. Все це знайшло відображення в автобіографічній поезії шістдесятників, характерній духовним новаторством, справжньою художньою силою, безкомпромісним національним самоствердженням, героїзмом. Слова В. Симоненка *«Ти знаєш, що ти – людина…»* стали символом мудрої життєвої філософії. Одна з основних заповідей шістдесятників – прагнення бути собою: *«Будьте схожі самі на себе… Тільки не будьте штучні й смішні»* (В. Симоненко).

Передували цьому уроки зарубіжної практики, які формували й український андерграунд. Так, Сент-Екзюпері з романом «Маленький принц», що став символом для багатьох шістдесятників, сповідував одну і ту саму мораль, мораль героїки людського духу і мораль відповідальності. Нехай ідеал – якась фікція, як та троянда, яку зміг з'їсти баран, як і злі сили – знищити Планету, проте Маленький принц лишається вірним своїй моралі. Для французьких патріотів та наших шістдесятників цей урок відданості був просто необхідним. Час Опору сформував багатьох французьких і наших письменників.

А Б. Брехт із п'єсою «Матінка Кураж та її діти» (1939) у відповідь Ф. Вольфу, який 1933 року емігрував до СРСР, щодо зміни кінцівки твору, відповів: *«Поки маси – це об'єкт політики, жертви нічому не навчаться. Доля для них – рок, фатум, а не досвід, і розуміють вони історичний зміст подій, що відбуваються, не більше, аніж піддослідні кролики, на яких здійснюють біологічні експерименти»*… Це є знаковим для свідомості не лише передвоєнної молоді, а, скоріше, повоєнної, і, особливо,

шістдесятників. І сліпота Кураж, на думку Б. Брехта, примушує прозріти читача.

У світі в цей час (1961) відбувається Карибська криза. Кінець 1950 – початок 1960-х років – гонка озброєнь у США, непевність у завтрашньому дні, особливо у молоді, течія хіппіїзму як протиставлення себе світові. У творі Д. Стейнбека «Зима тривоги нашої» (1959) ліричний герой каже: «Я буду з тими, хто не стерпить і закричить». В цей же час американський письменник Д. Селінджер протестує світові романом «Ловець у житі» – підручником для бунтарів, довідником для тих, хто хоче пізнати американське міщанство. Це – Біблія для молоді. За рік книга була видана 19 разів. Героя Д. Селінджера Холдена американська молодь вважала месією. Звісно ж, ця література ставала для наших шістдесятників зразком для протесту – проти невизначення (чи, навпаки, особливо окресленого майбутнього), проти того, що насправді відбувалося – за вікном, у кожного в житті, проти окозамилювання, проти стоїцизму програм чергових з'їздів КПРС, проти обов'язкових політінформацій. Перелік можна продовжувати безкінечно.

Л. Тарнашинська, досліджуючи епоху шістдесятників та її героїв, посилається на термін «дух часу», активно використовуваний у дослідженнях Д. Чижевського. Він, пишучи про російське середовище 1840-х років, звертає увагу на подібність ситуацій в інших слов'янських країнах, означуючи причини подібних тенденцій «духом часу» [48, с. 376]. Він пояснив, що, визначення «сорокові роки» в історії російської культури – це назва умовна, бо *«духовне життя не розвивається, ділячись на десятиріччя... воно вже вкорінилося в історії російського духу»* [48, с. 29]. Л. Тарнашинська, проводячи паралелі, зазначає про подібність ситуації в 1960-ті роки, оскільки поняття «доба шістдесятництва», як і саме поняття «шістдесятництво» – явище передусім соціокультурного рангу, уже також укорінилися в суспільній свідомості» [43, с. 23].

У нашій країні 1960-ті визначалися подіями, коли, опісля воєнного лихоліття та відбудовного затяжного періоду, кардинально змінювалося ставлення особи до свого майбутнього, що мало б сприяти розвитку інтелекту, моральному оновленню суспільства. Поезія ставала виразником ідей, настроїв, почуттів цілого покоління… Не відставала від неї й проза. Наприклад, позитивний герой літератури 1960-х років *«уявляється нам сильною й цілісною особистістю, людиною багатої вдачі, з глибоко розвиненим почуттям громадянськости, з усвідомленням того, що її людське право є право реальне, так само, як і її обов'язок перед*

суспільством. Наш сучасник – це син свого народу» [10, с. 244]. Так міг сказати Олесь Гончар тоді, в 1980-ті. Після «провалу» його «Собору». Зовсім інакше він «звірявся» в шухляду, в своїх щоденниках, які побачили світ після його смерті.

Кількісно та якісно міцніє конкретно-реалістична та біографічна течії в романі. Окрім «Сестер Річинських» І. Вільде, «Артема Гармаша» А. Головка, «Виру» Г. Тютюнника, повісті «На калиновім мості» П. Панча, сувору прозу в 1960-х роках збагачували романи А. Дімарова, Ю. Мушкетика, М. Томчанія, Б. Харчука, Р. Андріяшика та інших, у новелістиці – Г. Тютюнника. Іронічність, іронізм ліричного героя у літературі 1960-х років часто пов'язували з «інтелектуальним началом» прози, що утверджувалося на противагу емоціональному і, як основне достоїнство, виступав раціоналізм, рафінована думка. Таку літературу визначали як «конструйовану» або, за словами А. Марченко «адаптовану» [29, с. 246]. У жанрі такої літератури виступали О. Гончар, В. Дрозд «Семирозум» (1967), деякі оповідання Є. Гуцала, Гр. Тютюнника, у повісті Ю. Щербака «Як на війні» (1966), гумористичних повістях В. Міняйла «Блакитна мрія» (1963), В. Лігостова «Катастрофа в раю» (1967) – такі початки, що раніше їх бачимо у поезії – цикл В. Коротича «Словослів'я», окремі вірші І. Драча, Б. Олійника та інших майстрів слова.

Інтерес до проблеми історичної пам'яті, традицій, зв'язку часів, наступних поколінь, «коріння й витоків» мали свою суспільну, соціально-психологічну, етичну й естетичну зумовленість. Уже тоді, в 1980-х, В. Дончик, досліджуючи специфіку еволюції українського роману, констатував: *«Вижили тут, безумовно, виразні елементи внутріхудожньої полеміки літератури з деякими негативними явищами життя, зокрема, з витратами й крайнощами НТР–національно-духовною нівеляцією, технократичними настроями... Мало значення і те, що буквально на очах демонстрували свою нежиттєздатність гостро актуальні твори першої половини 1960-х років, яким, навіть кращим із них, бракувало історичної вертикалі і відповідно художньої багатомірності, народного начала»* [19, с. 297].

Українська літературна біографіка, природно, займала завжди центральне місце, оскільки будь-який художній твір чи публіцистика, містили авторську позицію ліричного героя – у випадку, коли твір не мав яскраво вираженого біографічного начала. Поєднувалася біографічна лінія з пафосом історизму – духовного, наукового, художнього – відчутного всюди, і виражався він по-різному, часто навіть в ретро. Письменники

губилися в темах, пошуках «як потрібно жити», у відкритих роздумах схвильованості своєю причетністю до історії та культури рідного народу.

В. Дончик, досліджуючи еволюцію роману, переконанався, що романи про сучасність початку 1970-х років знову поверталися до історичної пам'яті, до коріння національного характеру, виявлення духовних витоків і традицій, елементів багатовікового досвіду народу з нинішніми духовними надбаннями людини, тобто це були твори з усілякими спробами, рисами, прикметами історії, дальшої або ближчої – такої, як Велика Вітчизняна війна [19, с. 297], інакше твори були б приреченими на нежиття щойно з'явившись. Біографізм був присутній, як зазначалося, завжди.

Література зламу 1960 – 1970-х років характеризувала в різних форматах кращі романи цього й попереднього періодів, концентрувала пафос неформального, усвідомлюваного й одуховленого зв'язку часів, історії і сучасності. Патріотичний інтерес до коріння й витоків, довженківський наголос на питанні про немалу і в час космічних польотів вагу вічних духовних цінностей народу любов до рідної землі і про небезпеку замулення криниць народного досвіду з не меншою вагою виявляються і в поезії: «Полудень віку» А. Малишка (1960) і в новелістиці «Батьківські дороги» (1972) Гр. Тютюнника та ін. – тільки ще гостріше, оголеніше.

Події у світі, що не могли бути прихованим явищем, мали вплив і на українське суспільство, що в 1970-ті роки започаткувало «відлигу». Але процес тривав недовго і змінився репресіями проти незгодних з режимом. Роль опозиції, як не парадоксально, в Україні є явищем досі невивченим, так само, як і не претендують на повноту поодинокі біографічні довідники чи аналіз споминів-мемуарів колишніх вигнанців з великої літератури [5, с. 375].

Так само, належно непоціновано і введення науково обґрунтованої історії українського дисидентського руху в історії антикомуністичної опозиції в Україні, а також у світі, що є необхідною передумовою для розуміння механізмів радянського варіанту тоталітарної системи, і не лише у вузьконаціональному його аспекті. Вважаємо, що з'явилися перші спроби, хоча і здобуткові, проте, це лише початок великого шляху до пізнання самих себе на непростих голгофних чи постголгофних дорогах.

Гострі питання, яким давало поштовх літературне шістдесятництво, особливо зараз увиразнилися на шпальтах філологічної преси. Це тим більш на часі, оскільки шістдесятники художньо утвердили справжню цінність тих

духовних начал, які творять духовну реальність нації, запоруку її майбутнього.

Однією із найважливіших рис письменників-шістдесятників є їхня глибинна одухотвореність, їхня увага до внутрішнього світу людини, зацікавленість проблемамит людської пам'яті, національної ідентичності, добра і зла. М. Наєнко пояснює характер шістдесятників їхнім зв'язком з історичними процесами у світі, *«коли з початком розпаду світових імперій уся література стала пройматися ліричним теплом»* [32, с. 336].

На жаль, з кожним днем їх, очевидців та героїв-шістдесятників, все меншає. Вони ідуть, мов стомлена шеренга, залишаючи нам свої свідчення та роздуми тієї чи нинішньої доби. Та, здається, всі вони так і не переступили той поріг – звідти до нас, зберігаючи відданість часові і собі.

В. Коротич, письменник, поет-шістдесятник, невеличкою заміткою «Ничто не проходит бесследно» (Бульвар Гордона. 2014. квіт.) говорить про те, що листи, маргіналії, спогади тоді частково з'являлися всупереч публічним настроям, а також, і достеменно – в країні з нікчемною владою. Люди писали не до відомств, окремим конкретним чиновникам, а поетам та прозаїкам – про наболіле. Не сподівалися на вирішення проблем, але ж на те, що хоча б бути почутими. Мова про ті-таки, 1960–1970 роки. З тих пір немало чого змінилося та, успадковане радянщиною, все ж не відійшло. І хоча Спілка письменників ще жива та літератури, як такої, узаконеної на Першому з'їзді письменників, уже немає. Тоді письменників, – пише він, – зобов'язували створювати позитивного героя, художники зображували чудо-богатирів, кінофільми відтворювали їх на екрані. Шеренгами йшли від нас у вигадане майбутнє Павки Корчагіни, продукти і жертви жорстокого соціального експерименту. Але творилися й інші, справжні книги. Вони й вижили – всупереч системі, створені не завдяки, а з точністю до навпаки соціалізму – ранній Тичина, Мандельштам, Воронько. Ласкава, на поверхню, державна машина сортувала і тим часом безжально перемелювала навіть найбільш догідливих – тих вигадників, хто зумів без дозволу щось зрозуміти, відсилала на нари ще вчорашніх своїх героїв, які вжахнулися й прозріли, реальних свідків будівництва заводів і каналів руками рабів із концтаборів.

Дореволюційна література подібного досвіду зі створення ідеальних образів не мала. Тарас Бульба М. Гоголя, напевне, є винятком. В останні десятиліття з'ясувалося, що саме таку літературу нині читають і читатимуть, а позбавлені життя літературні кульки луснули, не змігши злетіти. Смерть радянської літератури – благодатна тема для багатьох

досліджень, у тому числі й того факту, як гинули й молоді талановиті паростки, а геній і злодійство переплітались у долях Ейзенштейна й Довженка, Маяковського, Хвильового та багатьох інших, хто був уражений системою або вбивав себе сам – творчо чи кулею в скроню. В. Коротич переконаний, що в світі нічого не зникає безслідно. Усі ми формувалися, виховуючись на радянській літературі, дивлячись радянські кінофільми, слухаючи пісні СРСР. Це був час великих надій і трагедій. Жорстокий, справедливий урок, так і не осягнутий до кінця.

Насправді те, що відбувається сьогодні на Сході України, якоюсь мірою є віддзеркаленням того, що досвід шістдесятників так і залишається проігнорованим. Жителі Донбасу прагнули не до Росії, а назад, у СРСР. Оскільки міфи в головах засіли не лише через телепропаганду, але й тому, що після розвалу СРСР так і не було публічного каяття за радянське минуле. Дисиденти ще 1991 року закликали провести Нюрнберзький процес. Проте усі заклики падали на мертвий ґрунт, ніякого ентузіазму народ не виявив, влада не захотіла. Натомість виникали міфи, що морочили голови людям, затуманюючи їхню свідомість. Тим більше, що переосмислення своєї участі в злочинній системі – процес болісний, і вимагає великих зусиль.

Аналізуючи особливості розвитку біографіки, що розвивалася в тісній єдності з політичним і літературним життям, звертаємося до феномену 1960-х, коли письменство боролося не на життя, а на смерть. «Бути чи не бути?». І хоча інтерес до окремої особи, біографії митця – все ж не новий, та досвід шістдестдесятників на сьогодні є найвищим мірилом досконалості й героїзму, критерієм мужності та самоусвідомлення себе не як раба-кріпака, істоти, великим результатом неконформізму. На жаль, мусимо визнати, що попри те, що українське дисидентство повнозначно не вивчене у світовому вимірі, воно допоки не підняте і до європейських аналогій, оминаючи проблематику питання художника та історії. Іншомовні джерела при всіх їх багатогранних чинниках мають діяти в єдиному руслі на світову українську проблему, допоки ситуація з місця не зрушиться. Це тим більш необхідно, що події 2014 року змусили багато питань переглянути, доводячи, що рух шістдесятництва нікуди безвісти не зникав. Він притаївся на застійний період, пересидів Януковичевську «халяву», щоб гостріше проступити в 2014-му, бороннячи честь і славу Вітчизни. Хтозна, якби не було попереднього досвіду, а до того ще й вантажу тисячоліть, і славної доби Богдана та Мазепи, ми спромоглися б на все це сьогодні.

Проблему шістдесятників «Бути!» не оминула в дослідженнях і Л. Тарнашинська, яка вважала, що цей предикат цілком приналежний сфері ідентичностей – індивідуальних, соціальних, культурних тощо. Але, на відміну від «бути» європейських авторів, у шістдесятників *«дискурс донкіхотства, уведений в інтерпретаційне поле..., лежить у дискурсивній площині ідентичностей ідеального виміру»* [44, с. 35]. Буття окремого героя переростає в атмосферу буття народу, нації. У тоталітарній державі це – відчуття – не лише прагнення свободи, вивільнення від пут кріпосництва, а й потужний заклик до оновлення, оздоровлення окремого індивіда, народу, країни. Зрозуміло, що в межках моделі СРСР окремі гасла виглядали боязкою потугою до боротьби. Ніби озираючись довкола, людина могла тільки мріяти і боятися. Або не боятися і бути в конфлікті, дисидентом. Ті письменники, які не побоялися «бути», обов'язково якоюсь мірою постраждали, інші – писали в шухляду, і змогли бути зреалізовані лише зараз. Здебільшого їхні зізнання в добу, коли було не можна, зараз виглядають наївно, по-дитячому, без гостроти. Справжня цінність їх, на нашу, думку, в мемуарах, описуванні середовища.

Література художня з її героями та оцінками, зрозуміло, відстає від гострої публіцистики. І все ж, *«без переосмислення феномену шістдесятництва в ширшому історико-культурному контексті неможлива коректна діагностика сьогоднішнього стану України в синтезі її політичних та культурних еволюцій. І так само неможливе проектування та прогнозування її подальших перспектив у європейській історії»* [35, с. 67]. Це не лише збіднює світову біографічну літературу, а, як виявилося, «на граблі» ми ступили вже сьогодні, коли російська розхристана пропаганда уривалася до нас та й до світової спільноти впродовж усього повоєнного періоду, втовкмачуючи, що радянська людина – це все-таки продукт СРСР. Ми не можемо бути просто українцями, а значить, суверенно жити не здатні, а маємо бути все ж укупі з російським братом, який зневажає, обкрадає й топче. Війна двох світів, які поділили не лише на Україну та Росію, а й саму Україну навпіл (хоча вона й унітарна), не закінчилася й досі, вона триває на багатьох рівнях – вбивчих, інформаційних, літературних. Зараз пишеться нова сторінка історії. Ось чому необхідний для нас досвід 1960-х, лише перезавантажений у сучасному форматі. Оскільки ці роки так ніколи і «не переставали бути сутністю». *«Їхня пам'ять, їхня філософія, їхній спадок, їхня еволюція є палючою магматичною основою української сучасности. Тому й непросто зрозуміти їхню сутність, дати аналіз генеалогії, виокреслити в контекст, простеживши еволюцію їх парадигми.*

Це – як діагностичний центр… вся їхня література – «література попередження». Протиставлення шістдесятникам стало хворобливою модою чи не всіх літературних дебютантів, чимось на зразок літературної ініації. В зіткненні «старих» і «нових» методологій відбувалася небезпечна підміна понять і аберація явищ [35, с. 65]. Ситуація поглиблювалася і станом сучасного літературознавства, а відтак – і біографіки.

Тоді ж, у 1960-х рокав почався розквіт романного життєпису. Його небезпідставно пов'язують з появою таких творів як «Тарасові шляхи» (1961) О. Іваненко, «Поетова молодість» (1963) Л. Смілянського, «В степу безкраїм за Уралом» (1964) З. Тулуб, «Григорій Сковорода» (1969) Вас. Шевчука, «Дочка Прометея» (1966) М. Олійника тощо. Значно ширшає коло художньо відображуваних постатей; крім творів про Т. Шевченка, І. Франка, Лесю Українку, з'являються романи й повісті про Сковороду, Гоголя, Котляревського, Марка Вовчка, Гребінку, Грабовського, Панаса Мирного, Драгоманова, Максимовича, Глібова, а також про Кармелюка, Довбуша, Юрія Коцюбинського, Ювеналія Мельникова та інших. Це – *«найпомітніше пожвавлення за весь час розвитку українського біографічного роману»* [19, с. 303]. Не менш істотне, а і вперше в історії української радянської літератури пожвавлення, засвідчене не окремими творами, а цілою тенденцією, спільністю творів, спостерігається на ниві мемуарного жанру, автобіографічної повісті або роману: «Гуси-лебеді летять» (1964), «Щедрий вечір» (1967) М. Стельмаха, «На калиновім мості» (1965) П. Панча, трьох книгах «Розповідай про неспокій» (1968 — 1972) Ю. Смолича, «Що відстоялося в серці» (1965) В. Лозового, «Київські зустрічі» (1965) Є. Кротевича, «Моя Минківка» (1962 – 1969) і «Червоний Парнас» (1972) В. Минка, «Роман пам'яті» (1970) Т. Масенка, «Украдені гори» (1969) і «Підземні громи» (1970) Д. Бедзика, твори В. Гжицького, А. Турчинської, М. Рудницького, М. Шаповала, С. Олійника та ін.

Починаючи з 1957 року видавництво «Дніпро» майже щороку випускає невеликі за обсягом книги літературно-критичних нарисів про українських митців слова в серії «Літературний портрет». Літературний портрет – жанр літературної критики, науково-популярного нарису про життя і творчість письменника. Літературний портрет близький до наукової біографії, від якої відрізняється стислішим і доступнішим для широкого кола читачів викладом: «Павло Тичина» Л. Новиченка, «Іван Петрович Котляревський» П. Хропка, «Андрій Головко» П. Орлика, «Володимир Сосюра» В. Моренця та ін.

Автобіографічно-мемуарні твори українських шістдесятників –

«Спогади і роздуми на фінішній прямій» (2008) І. Дзюби, «Книга споминів» М. Коцюбинської (2006), «Homo feriens: Спогади» І. Жиленко (2011), «Шістдесятники поза пафосом» Р. Корогодського (2003), «Люди не зі страху: Українська сага. Спогади» С. Кириченко (2013), «З живучого племені Дон-Кіхотів» (2008) Н. Світличної, «Таємна музика сосон. Сад житейських думок, трудів та почуттів: автобіогр. замітки» (2003) В. Шевчука, «Не тільки про себе: док. роман-колаж» (2006 – 2010) Б. Гориня. Ці твори – не лише є свідченням очевидців епохи – про себе та про добу, а й вчать спадкоємців, тобто нас, бути кращими на тлі того, що маємо сьогодні, глибше зрозуміти соціально-культурні процеси й порівнювати їх з тими, під час яких жили й творили вони, тобто, кінець 1950-х – середина та кінець 1990-х і нинішнім днем. Л. Касян назвала книгу спогадів І. Дзюби, яку він приготував до свого 75-річчя, такою, в якій можна «виокремити автобіографічний та історичний час»… [26, с. 55]. Перший (особистісний) план містить періоди життя автора: дитинство, юність, молодість, зрілість, процес формування автора як особистості, творчі та духовні пошуки, громадську активність, стосунки в родині. Обидва ж плани у романі – автобіографічний та історичнй – абсолютно рівноцінні, і щільно переплетені між собою.

З шістдесятниками повертається в літературу ідея її елітарності, до якої входив вимір солідарності: на тлі плебейства цей час породив лицарські почуття честі. У книзі С. Кириченко «Люди не зі страху: Українська сага. Спогади» (2013), що вийшла в серії «Шістдесятники», йдеться про епоху та її атмосферу, про людей, яким довелося протистояти системі. У вступному слові якнайточніше висловився В. Дончик, попереджаючи, що книгу не можна читати воднораз: «*У нас багато мемуаристики, і вона достойна, але на цьому тлі книжка Світлани Кириченко – унікальна. Однак це не художній твір лише тому, що тут кожна деталь – документ. Це книжка від імені подружжя борців: борець – чоловік у засланні, але борцем є й дружина, а їхнє спільне життя – повите мороком пропаганди й агітації*» [21].

Свідченням великої зацікавленості життям видатних особистостей, проблемами «історичної пам’яті» в 1960 – 90-ті роки була всезростаюча популярність біографічної серії «Життя славетних» (заснована 1966 р. видавництвом «Молодь», з 1972 р. виходила під назвою «Уславлені імена»), а також багатьох позасерійних видань, у центрі яких – долі відомих письменників: «Леся Українка» (1971) А. Костенка, «Євген Гребінка» (1972) О. Цибаньової, «Іван Карпенко-Карий (Тобілевич)» (1976) І. Пільгука,

«Олександр Довженко» (1980) С. Плачинди, «Терен на шляху» (1980) П. Колесника про І. Франка та багато інших.

Закономірно, що сьогодні літературна біографіка все частіше занурює свій погляд у далекі 1960-ті роки, оскільки осучаснена біографіка, не може піднятися своєю значущістю та накалом до аналогічних творів середини минулого століття. Тут показовим є публікація в «Літературній Україні» (2008, серпень-вересень) «статті-спогаду» М. Наєнка «Шістдесятництво: в історії і в сучасності». Літературна біографіка має розвиток екстремальності, ущільненої з літературознавством, реліктами художньої спадщини. Шістдесятництво живе й сьогодні. Не тільки фізично, а й своїми естетичними й ідейними напрацюваннями, без яких не могли б розвиватися наступні покоління літераторів. Це – покоління, народжене в 30-х роках XX ст., яке заявило про себе як нова творча й ідеологічна сила в 1960-х роках, і засвідчило свою опозиційність до усталених тоталітарною системою норм літературно-мистецького життя, політичне і мистецьке інакодумання і спротив, критику панівної комуністичної ідеології і всієї радянської політичної системи. Літературна біографіка розділялася на ту, яка дозволялася бути видрукуваною, і ту, що була з різних причин забороненою. У тих поезіях, які написані були «за ґратами» («Ґратовані сонети» І. Світличного, «Палімпсести» В. Стуса…), відбувається помітна зміна світоглядної позиції авторів. Насильницька відірваність від родини, свого краю, окрім особистого горя та страждання з приводу скаліченого життя Вітчизни, викликають появу поетичних текстів, в яких митці прагнуть самоутвердження поетичного відтворення свого філософського бачення Всесвіту як духовного джерела Людини. Доля В. Стуса стала прикладом послідовного втілення «Мужності бути» як «здатності збереження і розвитку можливостей власного духу», душевного захисту… Для В. Стуса теми й мотиви – тільки виходи у внутрішній світ, у щоденник душі, у невислані листи до інших про власне внутрішнє [50, с. 227]. Лише 1990 р. побачила світ поетична книжка В. Стуса «Дорога болю». Його творчість стала *«документом не тільки людської мужності й непримиренності перед лицем зла й несправедливості, а й документом великої художньої сили»* [25, с. 29, 43].

Л. Тарнашинська не погоджується з думкою В. Даниленка про зарахування до шістдесятників усіх, народжених між 1928 та 1940 – 1947 роками [16, с. 125–126]. Оскільки, українська література XX ст., зокрема 1960-х років, по-перше, як історико-хронологічне поняття – явище ширше, ніж літературне шістдесятництво. По-друге, всередині цієї літератури

1960-х років – про літературу покоління, що його умовно можна назвати шістдесятництвом. А по-третє, про пасіонарну генерацію українських шістдесятників (когорту), яка завдяки цій пасіонарності виокремилася зі свого покоління громадянським нонконформізмом стосовно тоталітарної влади та спробами максимально модернізувати монументалізовану соцреалістичними канонами літературу, спираючись на досвід як письменників Розстріляного Відродження, так і зарубіжних авторів» [44, с. 34].

Н. Рева, бібліограф-джерелознавець, педагог, моя мама, 1970 р. видала у Львові систематичний покажчик змісту часопису «Життя й революція» із закресленими на сторінках прізвищами письменників та їхніх творів (оскільки недозволені). Покажчик був опублікований, а її дисертація з цього питання захищена у Київському університеті імені Тараса Шевченка. У Києві його друкувати злякалися. У Львові – ні. А через два роки його поява стала б неможливою і там. Тобто, відчуття внутрішньої свободи може діяти всупереч звичайному. Ситуація провокує вчинок, ставить людину на межу буття, підводить до умови вибору, будучи продиктованою логікою попереднього досвіду, системою звичних соціальних обставин.

Літературній біографіці 1980-х не вистачало духу шістдесятників, впевненості й самоповаги. У 1980 – на початку 1990-х років розширюється коло історико-біографічної епіки із змалюванням життя видатних діячів: повість Р. Горака «Тричі мені являлася любов», в якій на багатому фактичному матеріалі простежуються стосунки І. Франка з Ольгою Рошкевич, Юзефою Дзвонковською, Ольгою Хоружинською, повість П. Загребельного «Кларнети ніжності», де розповідається про палке юнацьке кохання Павла Тичини, роман С. Тельнюка «Неодцвітаюча весно моя» про поета і його дружину. З’являються серйозні наукові дослідження, що висвітлюють маловідомі сторінки життєписів письменників. У 1989 р. у видавництві «Дніпро» вийшов художньо-документальний диптих «У Вільні, городі преславнім …», в якому розкрито вільнюські сторінки біографії молодого Тараса Шевченка. Збірник склали повість «Провесінь над Вілією» Георгія Метельського, російського письменника, який живе у Вільнюсі, та художньо-документальне есе українського вченого Анатолія Непокупного, написане на матеріалі багатолітніх пошуків науковця в архівах Москви, Ленінграда, Києва, Вільнюса.

Свідомо відмовляючись від спрофанованого ідеалу всієї культурної традиції попередніх часів, окремі автори поетичних творів 1990-х

ілюструють весь комплекс проблем, пов'язаних із втратою віри в національний ідеал. А звідси – у поетичних автобіографічних творах (О. Галеги, Л. Мельника, С. Жадана, І. Андрусяка …) – основні мотиви: розпач, зневіра, фаталізм, самотність [28, с. 41–45].

В автобіографічній прозі письменників 90-х років XX ст. домінуючими стали теми митця в складних соціально-політичних умовах, філософські питання про вплив обставин на особистість. М. Жулинський взагалі в розгубленості: *«Остаточної істини про українську культуру і літературу XX ст. ніхто ще не знає — це велика таємниця, і ми лише наближаємося до відшифровування символів і загадок цієї драматичної й трагічної епохи в історії національної літератури»* [22, с. 625]. Можливо, він і має рацію: ще не час. Літературна біографіка цього періоду з явно понівеченим обличчям також очікує на свої символи: *«Для української людини XX століття – це епоха великих криз, великих поразок і великих уроків»*, — продовжує коментар М. Жулинський [22, с. 626], але, – впевнений він, – спотворена картина для нас усіх і найперше постає в текстах: *«Бо ми – уламки гігантської планети Імперія, частки колективного «ми», які не виросли, не сформувалися в індивідуальні світи»* [22, с. 627].

Найточніше, і найголовніше – «з коліс» реагує на всі літературні процеси періодика. Літературну біографіку ніхто, зрозуміло, не виокремлює, проте, вона незмінно присутня під кожним рядком стосовно того, про що публікується. Так, тижневик «Літературна Україна» (2009. 14 трав.) на с. 7 у рубриці «Діалоги "ЛУ"» публікує нарис «Про дев'яності… і не тільки», де робить спробу не лише проаналізувати ці роки в плані літературно-мистецького процесу, а й усвідомити набутий «дев'яностиками» попередній досвід літераторів, зокрема, й шістдесятницький, що тяжів своєю спадщиною більше до доби сучасників.

Особливо чітко ці зміни відбила на собі автобіографічна проза. Її автори після довгих років мовчання зважились, нарешті, на прямий, відвертий діалог з читачем, на суд і каяття, знову порушувалася тема Людини, тема особистості («Вертеп» і «Вертеп – 2» Р. Гром'яка, «Музей живого письменника» або «Моя довга дорога в ринок» В. Дрозда, «Два роки в Кремлі» Б. Олійника, «В пам'яті моїй» Ю. Ющенка, «Прожити й розповісти» А. Дімарова …). Проте, не завжди автобіографічні публікації відзначалися об'єктивністю. І це дало підстави О. Гончару писати: *«У січневому номері «Дніпра» … читачеві пропонуються мемуари Дрозда про його довгу дорогу в ринок … місцями влучно, місцями смішно, але всюди за цим — нестримна претензія й самозакоханість. Не вагаючись опоганює*

всіх, хто тільки зустрічався йому на життєвім шляху … Самоіронія автора весь час навколо своєї «геніальності» … Блазнювання? Чи щось гірше? Такого цинізму в нашій літературі раніше не було. Що з нами відбувається?» [11, с. 457–458]. В іншому місці він визначився стосовно всієї мемуаристики як процесу: *«Біда з цими мемуаристами! Пішла просто пошесть якась на ці неправдиві ірреальні сповіді тих, хто явно перебільшує свою роль в історії, уявляючи себе не інакше як рятівником нації… Такий він підступний, цей мемуарний жанр. Ніби відбирає в людини розум, позбавляє чуття реальності…»* [11, с. 459].

М. Жулинський у книзі, яку назвав оригінальною «шпаргалкою» учням, абітурієнтам, студентам, учителям, хоч вона, ця «шпаргалка» й «потягла» на 1152 сторінок із ілюстраціями, про творчість В. Дрозда, зокрема про його «Катастрофу» (1968), де письменник, досліджуючи ідейно-психологічні засади героїчної самопожертви на всіх визначальних зламах національної історії XIX – XXI ст., розмірковує, що ж саме найбільше тривожить письменника: *«моральна деградація особистості, передумови і першопричини втрати людиною моральної основи, духовних орієнтирів, національної гордості і самосвідомості … Людина мимоволі починає рефлексувати, її охоплюють розпач, безнадія, бажання заховатися у собі, відчужитися від навколишнього світу, її опановує синдром самознищення, знеособлення»* [23, с. 1105]. Може, звідси й «наступ ва-банк» зі світом? Чи – із собою?

Розширюється коло історико-біографічної епіки із змалюванням життя видатних діячів. З'являються серйозні наукові дослідження, що висвітлюють маловідомі сторінки життєписів письменників. Однією із прикметних тематичних особливостей літературної біографіки першого десятиліття XXI ст. стала поява біографічних матеріалів про видатних діячів минулого, зокрема, про державного діяча Київської Русі Ярослава Мудрого [45], церковного діяча XVI – XVII ст. Іова Княгиницького [3], письменників XVII – XIX ст. – Г. Сковороду [35], Т. Зінківського [27], [7], І. Франка [14], [15], Лесю Українку [24], сходознавця, академіка ВУАН А. Кримського [34].

Особливо багато біографічних матеріалів вийшло на вшанування 190-ї річниці від дня народження Великого Кобзаря, наприклад: Забужко О. Шевченків міф України: Спроба філософського аналізу. (2001); «Я дуже щиро щиро Вас люблю…»: Шевченко у розповідях сучасників. (2004); Зайцев П. Життя Тараса Шевченка (2004); Барабаш Ю. Тарас Шевченко. Імператив України: історіо- й націософська парадигма. (2004); Лепкий Б. Про життя і твори Тараса Шевченка. (2004); Кралюк П. Волинь у житті та

творчості Тараса Шевченка. (2007); Дзюба І. Тарас Шевченко: життя і творчість. (2008) та ін.

Йдучи слідом за Г. Грабовичем [13], який емоційно політизовано тлумачить поезію Т. Шевченка, деякі дослідники (С. Павличко, Т. Гундорова, О. Забужко) у своїх творах закладають основи принципово нового осмислення аналізу творчості письменника, влади міфу в українській свідомості кінця другого та початку третього тисячоліть, міфу, в якому превіалюючою є сфера почуттів, а не інтелекту.

2011 року під грифом Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка, вперше після 1882 р. перевидано працю Михайла Чалого – найповнішу на час своєї появи біографію Тараса Шевченка. Такі події, як друге народження відомих книг – завжди на часі, оскільки рукописи, за словами М. Булгакова, таки не горять, а написане колись не лише не втрачає актуальності, а й додає поважності нашій біографіці серед сучасного намулу. Значним внеском до біографії великого Кобзаря стала книга В. Шевчука «Personae verbum» («Слово іпостасне») [50], в якій ставиться питання, яке досі не досліджувалося шевченкознавством: про творення Шевченком власної унікальної універсальної картини світу та України, а в ньому життя українського народу в минулому, сучасному та майбутньому. Заперечуючи Г. Грабовичу та його однодумцям, які називають Т. Шевченка міфотворцем, В. Шевчук підкреслює, що Т. Шевченко ніяким вигадником і спотворювачем правди не був. «Правда» – один з незрушних постулатів його світогляду.

Свідомо не включаючи художніх творів, присвячених Т. Шевченкові, ми зробили виняток лише для документальної драми – колажа І. Драча «Гора» [20], що подає ексклюзивні факти життя та смерті Кобзаря.

Останні десятиліття XX ст., початок XXI ст. ознаменовані посиленням документального начала. Спогади, автобіографії, літературні портрети мають дедалі більшу питому вагу в літературному процесі. Із зацікавленням було сприйнято книгу Ігоря Калинця «Знане і незнане про Антонича: матеріали до біографії Богдана-Ігоря Антонича». Перше видання цієї книги вийшло у Львові 2009 р. з нагоди 100-річчя від дня народження Б.-І. Антонича, в якій дослідник зібрав багато фактографічних та інших матеріалів, спогадів сучасників поета, які тоді ще жили. Порівняно з цим першим друге видання значно доповнене, збагачене епістолярієм та ілюстраціями. Особливу вартість мають «Документи КДБ» (с. 266–268), що свідчать про заборону й переслідування творчості геніального українського

поета XX ст., який знаменував своєю творчістю новий крок у філософському розумінні життя, його поглядів на буття і природу людського пізнання.

Героями досліджень, спогадів, літературних портретів стають і письменники XX ст., зокрема, Г. Михайличенко [46], В. Симоненко [41], О. Гончар [12], В. Яворівський [52], Т. Осьмачка [4], М. Рильський [1], П.Воронько [37].

Досліджуючи риси україноцентричності українців-емігрантів, М. Слабошпицький виявляє особливості формування їхньої психології. Його художньо-документальні твори «Українець, який відмовився бути бідним» (Петро Яцик), «Українські меценати», «Не загублена українська людина» (55 портретів з української діаспори), «25 поетів української діаспори». Для широкомасштабного документального тла автор використовує численні інтерв'ю з П. Яциком, уривки з автобіографії героя, публічні промови, відгуки й спомини про його особу та діяльність в умовах еміграції. *«Не знав я тоді, чого можна сподіватися поза границями України, та у своїй голові я вірив в одне: як збережу себе живим, то вже матиму змогу щось зробити для справи, за яку можна лише вмерти на рідних землях. Маючи тоді 23 роки, я вирішив піти за кордон…»* [40], – говорив П. Яцик, який є уособленням відданості материковій Україні, засновником українознавчих студій Альбертського університету (Канада).

«Не загублена українська людина» – книжка про невмирущість українства, тобто про незагублених у світі українців. Вони є особистостями, які неодмінно реагують на політичні, історичні, загальнонаціональні, культурні та інші події в Україні, генерують український менталітет тощо. Це – герої, які з різних причин опинилися на еміграції: В. Федорович, Б. Яців, Л. Ліщина, М. Фішер-Слиж, Ю. Ємець, І. Кузик та інші, але всі вони, на переконання автора, – люди незвичайні: автор *«осмислює модель національної ідентичності та ступінь національної свідомості кожного з емігрантів (Дмитро Нитченко, Марія Фішер-Слиж, Мирослав Маленький та інші), наголошуючи на промовистих фактах самовияву, що формують феномен українськості – сповідування національних традицій, підтримка освіти, науки, культури, мови тощо»* [48, с. 72]. На прикладах долі кожного героя автор утверджує ідею, що активна соціокультурна підтримка української ідеї, слова, національних інтересів мають бути пріоритетними для кожного свідомого українця.

Книга «25 поетів української діаспори» присвячена біографіям поетів українського відродження. Нове видання книги має назву «25 поетів

на вигнанні» з численними уточненнями є важливим внеском автора в дослідження феномену еміграції, яка стала єдино можливим спасінням від фізичної розправи для багатьох героїв книги.

Поруч з працями, присвяченими окремим митцям, завойовують популярність колективні збірники біографій. Видання «Біографії», упорядники – С. Козак, Г. Протасова – можна без вагань назвати одним з етапів на шляху до системного переосмислення історії літератури з нової, повнішої перспективи, активного збору й опрацювання біо- та бібліографічних фактів. Тут зібрано 25 біографічних нарисів авторства дослідників різних поколінь – С. Білоконя, В. Брю-ховецького, М. Жулинського, Г. Зленка, Р. Мовчан, В. Панченка, М. Слабошпицького, Марка Роберта Стеха, з молодшого покоління – О. Бросаліної, Л. Дрофань, С. Лущій, Д. Ільницького та інших [30].

Українська літературна біографіка включає також науково-популярні, белетризовані біографії. Їх прикладом є серія «Урок літератури» видавництва «Веселка», розрахована на допомогу навчальному процесу загальноосвітніх шкіл. Видавництво «Альтерпрес» видає серію «Літературна галерея», присвячену відомим українським письменникам, творчість яких здобула резонансного звучання у широких читацьких колах. Останнім часом у цій серії побачили світ літературні портрети М. Сингаївського, Ю. Ярмиша, В. Некрасова, Б. Олійника, Г. Чубач та інших українських митців.

Водночас із дослідженнями та літературно-критичними публікаціями, популярними літературними портретами важливим ресурсом літературної біографіки є інтерв’ю, що допомагає показати окремі штрихи біографії митця, зазирнути в творчу лабораторію, осягнути секрети художнього мислення, мотиви написання твору тощо. Повсякчас проводить зустрічі з письменниками на своїх шпальтах «Літературна Україна». У грудні 2013 р. героєм чергового інтерв’ю став письменник і журналіст, лауреат Шевченківської премії 2014 р. Мирослав Дочинець, автор книжок «Гірчичне зерно», «Оскал собаки», «Многії літа. Благії літа», «Вічник. Сповідь на перевалі духу», «Криничар», «Горянин. Води Господніх русел» та інших, який продовжує сповідувати світові свою душу статтею «У творчості мене цікавить не правда історії, а правда серця».

Цікаві факти життєпису повідомила в інтерв'ю відома письменниця Ірен Роздобудько (жовтень 2013 р.), зізнавшись, що в житті все робила всупереч. *«Завжди був нереальний, тваринний страх "жувати траву" й "озиратися на інших". І заздрість до тих, хто умів бути іншим»,* – говорить

вона. Почала писати змалечку. Це – природний процес. Адже письменницький шлях як тоді, так … і тепер – *«здавався мені непростим, відповідальним і пов'язаним із певною трагічністю, обов'язковими стражданнями і навіть божевіллям».< > «Я не ставлю перед собою ніяких нормативних рамок. Це стосується лише роботи над сценарієм чи статтею, де ці норми і часові рамки мають бути чіткими і непорушними. З тим, що пишу "для себе", інакше: доки не почую і не побачу героїв – не сідаю писати. Інакше вони стають "картонними", мертвонародженими».* Крім «Літературної України» численні інтерв'ю публікують й інші періодичні джерела.

Сучасні біографічні праці складають велику розгалужену систему жанрів, починаючи від біографічних наукових і науково-популярних досліджень, в яких на основі документальних джерел, широкого історичного матеріалу, дається філософо-літературознавчий зріз життєвого та творчого шляху українських літераторів, а також літературно-критичних праць, художніх творів — романів, повістей, оповідань, нарисів, есеїв, які знайомлять читачів з життям та творчістю українських митців. Таким чином, художній біографіці властиві різновиди — класичний життєпис, для якого характерна орієнтація на змістовно-смислову частину твору, і постмодерна художня біографія, в якій пріоритет надається формальній стороні організації життєпису.

«Чотири броди» М. Стельмаха – це *«своєрідна філософія життя. Кожен має свої чотири броди: блакитний, як світанок – дитинство; як сон – хмільний брід любові, брід праці і житейських турбот; брід онуків і прощання ... Від того, як людина переправляється через ці броди, стає зрозуміло, чого вона варта"*» [33].

Після Майдану насправді багато хто мало розуміється, в чому полягають європейські цінності, про які так багато говорено. Як на мене, то центр європейського духу – нині в Україні. Хоч і немає у нас тих майданчиків, які формують громадську думку, які згуртовують докупи середній клас, якому ніколи не давали консолідуватися. Інтелектуали не згуртовані в спільноту, яка б формувала саму громадську думку, немає трибуни, яка має бути. Проте стихійно все відбувається. Процес самоідентифікації поступово поширюється із Заходу до Сходу України. А це гуртує й робить націю сильнішою, незламнішою. Українці стають українцями, і – європейцями. Поважати себе, і поважатися в світі. Не дві, а все ж одна, унітарна Україна. Війни з автоматом, інформаційні – які завгодно – нам необхідно вистояти. Оскільки та ж сама токсична

інформація, токсична журналістика здатні зробити Слово вбивчим. А спочатку ж було Слово! Щоби суспільство було керованим, необхідно його дурманити, вводити в оману.

Використані джерела

1. Агеєва, В. Мистецтво рівноваги. Максим Рильський на тлі епохи / В. Агеєва. – Київ : Книга. – 2012.–392 с.

2. Акіншина, І. Жанрово-стильові особливості художньо-біографічної прози 80 – 90-х років ХХ ст.: автореф. дис…. канд. філол. наук / І. Акіншина ; Дніпропетр. нац. ун-т. – Дніпропетровськ, 2005. – 19 с.

3. Бабій, В. Житіє Іова Княгиницького / В. Бабій. – Івано-Франківськ : Тіповіт, 2005. – 23 с.

4. Барчан, В. Творчість Теодосія Осьмачки в контексті стильових та філософських вимірів ХХ століття : монографія / В. Барчан. – Ужгород, 2008. – 432 с.

5. Біографічні нариси видатних представників європейської культури: Михайло Грушевський (1866–1934) / Новацький Р., Тельвак В., Тельвак В. / Politechnica Opolska. – Opole, 2007. – 375 с.

6. Блум, Г. Західний канон на тлі епох / Г. Блум. – Київ : Факт, 2007. – 720 с. – [С. 43].

7. Вертій, О. Наукове осмислення постаті Трохима Зінківського / О. Вертій // Слово і час. – 2003. – № 10. – С. 85–89.

8. Галич, А. Современная художественно-документальная проза (Проблема развития жанра) : автореф. дис…. канд. филол. наук / А. Галич. – Київ, 1984. – 23 с.

9. Галич, О. Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, генеза, перспективи / А. Галич. – Луганськ, 2001. – С. 238.

10. Гончар, О. Письменницькі роздуми / О. Гончар. – Київ, 1980. – С. 244.

11. Гончар, О. Щоденники : в 3 т. Т. 3 / О. Гончар. – Київ : Веселка, 2004. – С. 457–458.

12. Гоян, Я. П. Собор української душі : літ. портр. О. Гончара / Я. Гоян. – Київ : Веселка, 2008. – 62 с.

13. Грабович, Г. Шевченко як міфотворець : семантика символів у творчості поета / Г. Грабович ; пер.з англ. – Київ : Радян. письменник, 1991. – 212 с.

14. Гундорова, Т. Невідомий Іван Франко : грані Ізмарагду / Т. Гундорова. – Київ : Либідь, 2006. – 360 с. : іл.

15. Гундорова Т. Франко – не Каменяр; Франко і Каменяр / Т. Гундорова. – Ктиїв : Критика, 2006. – 352 с.

16. Даниленко, В. Лісоруб у пустелі : письменник і літ. процесс / В. Даниленко. – Київ : Академвидав, 2008. – 352 с. – С. 125–126.

17. Дацюк, О. Особливості жанрової еволюції сучасної художньої біографії : автореф. дис. … канд. філол. наук / О. Дацюк. – Київ, 1998. – 18 с.

18. Дикушина, Н. Невыдуманная проза (О современной документальной литературе) / Н. Дикушина // Жанрово-стилевые искания современной советской прозы. – Москва, 1971. – С. 149–171.

19. Дончик, В. Український радянський роман : рух ідей і форм / В. Дончик. – Київ: Дніпро, 1987. – С. 297.

20. Драч, І. Гора : у 2 ч. Відтворена за листами, спогадами та віршами, доносами та розпорядженнями, які стосувалися Т. Г. Шевченка і його похорону на Чернечій Горі / І. Драч. – Київ : Укр. письменник, 1997. – 118 с.: іл.

21. Євдокимова, А. Драматичні дисидентські спогади / А. Євдокимова // Літ. Україна. – 2013. – 26 груд. – № 50 (5529).

22. Жулинський, М. Слово і доля / М. Жулинський : навч. посіб. – Київ : А.С.К., 2002. – 640 с. : іл. –[С.625].

23. Жулинський, М. Володимир Дрозд. «Він змагався у своїй творчості із самим Богом» / М. Жулинський // Жулинський М. Українська література: творці і твори: учням, абітурієнтам, студентам, учителям. – Київ, 2011. – 1152 с.: іл. – [С. 1105].

24. Забужко, О. Notre D'ame d'Ukraine : Українка в конфлікті міфологій / О. Забужко. – Київ : Факт, 2007.– 640 с.

25. Історія української літератури XX століття : у 2 кн. Кн. 2. Ч. 2 : 1960 – 1990 рр. – Київ : Либідь, 1995. – [С. 29, 43].

26. Касян, Л. «Спогади і роздуми на фінішній прямій» Івана Дзюби в контексті автобіографічно-мемуарного дискурсу українських шістдесятників / Л. Касян // Слово і час. – 2013. – № 7. – С. 55.

27. Кіраль, С. Апостол молодої України : Трохим Зінківський у контексті доби / С. Кіраль. – Київ : Кит, 2002. – 322 с.

28. Лебединцева, Н. Поезія 90-х : новий рівень усвідомлення / Н. Лебединцева // Слово і час. – 2000. – № 10. – С. 41–45.

29. Марченко А. В спектре жанрового «бума» / А. Марченко // Дружба народов. – 1978. – № 6. – С. 246.

30. Матвієнко, А. Нова перспектива української біографістики / А. Матвієнко // Літ. Україна. – 2014. – 2–9 січ.

31. Мельничук, Б. Випробування істиною : проблема іст. та худож. правди в укр. історико-біогр. літ. (від початків до сьогодення) / Б. Мельничук. – Київ : Академія, 1996. – 272 с.

32. Наєнко, М. К. «Потепління» в 60-х роках і спроба чергового відродження науки про літературу наприкінці 80-х років / М. К. Наєнко // Наєнко М. Історія українського літературознавства. – Київ, 2001. – С. 266–318. – [С. 336].

33. Олтаржевська, Л. «Моя тема в літературі – любов до людини» / Л. Олтаржевська // Україна молода. – 2012. – 24 трав.

34. Павличко, С. Націоналізм, сексуальність, орієнталізм : складний світ А. Кримського / С. Павличко. – Київ : Основи, 2000. – 328 с.

35. Пахльовська, О. Українські шістдесятники : філософія бунту / О. Пахльовська // Сучасність. – 2000. – № 4. – С. 65–84.

36. Попович, М. Григорій Сковорода : філософія свободи / М. Попович. – Київ, 2008. – 256 с. – [С. 38].

37. Рева, Л. Платон Микитович Воронько : 1913 – 1988: до 100-ліття від дня народж. : монографія / Л. Рева. – Київ : Альтерпрес, 2014. – 204 с.

38. Сивокінь, Г. Біографізм як методологічний інструмент в сучасному літературознавстві / Г. Сивокінь // Другий Міжнародний Конгрес україністів (Львів, 22 – 28 серп., 1993).– Львів, 1993. – 336 с. – [С. 25–26].

39. Сізова, К. Людина у дзеркалі літератури : трансформація принципів портретування в укр. прозі XIX – поч. XX ст. : монографія / К. Сізова. – Київ : Наша культура і наука, 2010. – 356 с. – [С. 35].

40. Слабошпицький, М. Українець, який відмовився бути бідним / М. Слабошпицький. – Київ : Ярославів Вал, 2011. – 255 с. – [С. 41].

41. Сом, М. З матір'ю на самоті [діалог про поета В. Симоненка, спогади та листи від його матері] / М. Сом. – Київ : Смолоскип, 2005. – 134 с.

42. Сухомлинський, В. О. Багатство духовного життя юнацтва / В. О. Сухомлинський // Радян. освіта. – 1979. – 29 верес.

43. Тарнашинська, Л. Українське шістдесятництво в «духовній ситуації» своєї доби: синергетичний вимір / Л. Тарнашинська // Слово і час. – 2012. – № 3. – С. 23.

44. Тарнашинська, Л. Екзистенціально-аксіологічна модель бути/здаватися як дихотомічне поле самопрезентації шістдесятників / Л. Тарнашинська // Слово і час. – 2013. – № 3. – С. 35.

45. Толочко, П. Ярослав Мудрий / П. Толочко / під заг. ред. В. Смолія. – Київ : Альтернативи, 2002. – 270 [1] с.

46. Цибаньова-Стеценко, О. Промінь забутої слави (Гнат Михайличенко) / О. Цибаньова-Стеценко. Ч. 1 – 2. – Київ : Київ. міжнар. ун-т, 2004.

47. Черкашина, Т. Автобіографічна проза: сучасні тенденції розвитку / Т. Черкашина // Література. Фольклор. Проблеми поетики. Вип. 31. Ч. 1. — Київ, 2008. – 791 с. – [С. 401].

48. Черниш, А. Україноцентричність героїв Михайла Слабошпицького як основа самореалізації / А. Черниш // Слово і час. – 2013. – № 7. – С. 72.

49. Чижевський, Д. Гегель у Росії / Д. Чижевський // Чижевський Д. Філософські твори. У 4 т. Т. 4. – Київ, 2005. — VIII + 376 с.

50. Шевчук, В. «Personae verbum» (слово іпостасне) : розмисел / В. Шевчук. – Київ : Твім Інтер, 2001. – 261 с.: іл.

51. Шерех, Ю. Третя сторожа / Ю. Шерех. – Київ, 1993. – 590 с. – [С. 227].

52. Якубовська, М. «Твоїм будущим душу я тривожу…» : літ. портр. В. Яворівського / М. Якубовська. – Львів : Тріада плюс, 2007. – 193 с.

ЗАГАДКА КАМЕННОЙ БИБЛИОТЕКИ ИКИ

Жукова Валерия Павловна,
доцент кафедры библиотековедения и
соц.коммуникаций Харьковской
государственной академии культуры,
канд. наук по соц. коммуникациям,
Украина, Харьков

Аннотация. *Изложена загадочная история каменной библиотеки Ики, которая состоит из сериальных изображений, высеченых на камне. Каменная библиотека свидетельствует о существовании одной из самых древних цивилизаций Земли и её высоком развитии. Артефакты доказывают, что данная цивилизация оставила на камнях не только сериальные изображения своих знаний и опыта, но и рисунки на плато Наска.*

Ключевые слова: *библиотека, история библиотек, каменная библиотека, артефактный информационный ресурс, цивилиология.*

Анотація. *Викладено загадкову історію кам'яної бібліотеки Іки, що складається з серіальних зображень, висічених на камені. Кам'яна бібліотека свідчить про існування однієї з найдавніших цивілізацій Землі і її високий розвиток. Артефакти доводять, що ця цивілізація залишила на камені не тільки серіальні зображення своїх знань і досвіду, але й малюнки на плато Наска.*

Ключові слова: *бібліотека, історія бібліотек, кам'яна бібліотека, артефактний інформаційний ресурс, цивіліологія.*

Annotation. *Presented mysterious story stone library of Ica. Which consists of serial pictures carved in stone. Stone Library indicates the existence of one of the most ancient civilizations of the Earth and its high development. Artifact resources prove that this civilization has left not only the serial images on the stones of their knowledge and experience, but also figures on the Nazca.*

Keywords*: library, story library, a stone library, information resource artifact, the science of civilization*

Разные цивилизации Земли оставили свидетельства своего существования. Одни материальные и духовные ценности в виде различных информационных ресурсов хранят документно-информационные организации социума, другие скрыты в частных коллекциях. Многие артефактные информационные ресурсы являются загадочными свидетельствами существования человечества и выражают определенный уровень исторического развития общества каких-либо

времён и народов. Одной из загадок цивилизации является каменная библиотека департамента Ика.

Первые упоминания о каменной библиотеке, которая представляет собой серии тематических изображений, появились в XVI веке. В 1570 г. испанский летописец Хуан де Санта Крус Пачакути писал, что в местности Чинчаюнга (современный департамент Ика), находят много камней с гравированными рисунками. Всемирную известность загадочные камни обрели благодаря прямому потомку испанского конкистадора, основавшего в 1563 г. город Ика, Хавьеру Кабрера, профессору медицины, декану медицинского факультета в Университете Лимы, основателю медицинской школы в Национальном университете Ики. Он стал первым и едва ли не единственным, исследователем по-настоящему заинтересовавшимся рисунками на камнях. Его фамильный дом, стоящий на центральной площади Ики, стал хранилищем и музеем самых невероятных древних знаний.

Впервые камни попали к учёному в 1966 г. и так его потрясли, что он потратил все свое состояние на приобретение 12 тыс. гравированных камней и 40 лет жизни — на их изучение. На андезит (горный вулканический гранит Анд) всех оттенков от серого к черному, обладающий такой твердостью, что его не берет ни один резец, каким-то удивительным способом нанесены рисунки. Кабрера считал камни Ики самой настоящей, специально созданной древней «каменной библиотекой», организованной по единому изначальному замыслу. Каждая тема коллекции может содержать от 5 до 200 камней. Чем ближе сюжетная линия к завершению, тем больше размер камня (самый маленький весит 15 г, а большой – 500 кг) и тем сложнее композиция. Простые сюжеты выполнены намеренно упрощенно и схематично, а более сложные — в технике низкого рельефа.

Тщательно проанализировав сюжеты по сериям, Кабрера пришел к сенсационному заключению, что этой «каменной библиотеке» 60 миллионов лет. До эры человечества на Земле, пишет он, существовала какая-то древняя и высокоразвитая цивилизация, которая в преддверье глобального катаклизма, внезапно покинула нашу планету. Исследователь был убеждён, что это была не просто неизвестная цивилизация, но и другая раса. И люди этой цивилизации, возможно, не являлись прямыми предками человечества.

На гладкой, обкатанной речной водой поверхности валунов андезита, плоской или яйцеобразной формы, неведомые художники

вырезали стилизованные рисунки, изображающие различные сценки из жизни своего народа, животных и растения, их окружавшие. Удивление вызывает то, что на камнях изображены современые представители фауны Земли, такие как пингвины, цапли, летучие мыши, страусы, кенгуру. Принято считать, что на американских континентах лошади вымерли, согласно одним источникам, 13 тысяч лет назад, а согласно другим — все 150 – 200 тыс. лет назад, поэтому инки, ацтеки, майя узнали лошадей только после того, как испанцы завезли их на континент, но на камнях запечатлены всадники, верхом на лошадях, причём они взнузданы и под попонами, а стремена и седла отсутствуют. Есть камни, на которых с необычайной точностью изображены такие животные, как верблюды и кенгуру, по логике всемирно принятых событий, которых древние жители Перу видеть не могли, давно вымершие здесь слоны, мегатерии (гигантские ленивцы), мегацеросы (гигантские олени), мамонты, ящеры, рогатые трицератопсы, стегозавры с гигантскими ромбовидными пластинами вдоль хребта, длинношеие травоядные брахиозавры и диплодоки, летающие хищные птерозавры, игуанодоны, тиранозавры, птеранодоны, археоптериксы и стегоцефалы, стегозавры. Все эти разновидности ящеров были классифицированы палеонтологами по ископаемым останкам сравнительно недавно, но многие виды, изображенные на камнях, современной науке пока неизвестны. На камнях также вырезаны сценки взаимодействия людей с доисторическими животными. На рисунках человек обращается с одомашненным ящером или человек, оседлавший динозавра, на спине которого попона-седло. На другом камне человек летит верхом на птеродактиле. Принято считать, что динозавры, с которыми так активно люди взаимодействуют на рисунках, вымерли на Земле 60 – 65 миллионов лет назад. Следовательно, либо динозавры вымерли значительно позже, либо свидетели их существования жили в очень далекие времена.

Наибольшее количество сюжетов уникальной каменной летописи посвящено медицине. Уровень развития медицины таинственной цивилизации был необычайно высок. Целые серии рисунков поэтапно запечатлели сложнейшие хирургические операции по пересадке внутренних органов — сердца и даже мозга. На всех рисунках продемонстрировано прекрасное знание анатомии. Есть изображение и более простых операций, таких, как переливание крови или кесарево сечение. Интересно, что инструменты, которыми осуществляется операция, примитивны. Набор таких инструментов изображен на

небольшом камне — пара ножей и ножницы почти современной конструкции. Перуанский ученый Э. Аппиани изучил 150 препарированных черепов из музеев антропологии в Куско и Лиме, найденных при археологических раскопках на территории Перу. Он установил, что древние хирурги умели заменять поврежденные участки черепа пластинами из органических материалов или золота.

Эта цивилизация имела связь с космосом, а плато Наска было ее космодромом. Рисунки плато служили своеобразными энергетическими матрицами для концентрации теллурических (земных) энергий, которые использовались при запуске космических кораблей. Свою концепцию Кабрера выстроил на основе скрупулезного анализа рисунков, посвященных космосу. Он систематизировал изображения космических летательных аппаратов разных конструкций и запускающих их устройств. Все это наглядно свидетельствует о том, что астрономические познания таинственной цивилизации были на очень высоком уровне.

Руины Пума Пунку, Мачу-Пикчу, гигантские рисунки на плато Наска впечатляют, интригуют, но не объясняют, кем были таинственные люди, создавшие все эти каменные свидетельства своего времени. И их тайны навсегда канули в Лету, если бы они не позаботились о том, чтобы оставить для будущих поколений память о своих знаниях и умениях, опыте, среде обитания. Они оставили потомкам уникальнейшую каменную летопись в изображениях, систематизированных по темам в сюжетные серии.

Благодаря уникальной находке можно заключить, что фигуры Наска и камни Ики созданы одним и тем же народом, поскольку в коллекции Кабреры имеется несколько десятков камней, на которых запечатлены рисунки с плато Наска, расположенного в 150 км от Ики. Хотя их можно увидеть только с большой высоты. Причем, в большинстве случаев этим рисункам на камнях сопутствует фигура человека с подзорной трубой.

Учёным трудно согласиться с Кабрерой относительно возраста таинственной цивилизации, так как гравированные камни могли пролежать в земле сколько угодно долго, не пострадав от времени. Но борозды Наска, представляющие собой гигантские, многокилометровые рисунки, за такой колоссальный исторический период неминуемо должны были оказаться под толстенными наслоениями, а, возможно, полностью исчезнуть.

В 1976 г. Хавьера Кабрера опубликовал книгу «Послание гравированных камней Ики». Кабрера считал, что современное человечество, ещё не готово к принятию послания, зашифрованного в

глиптолитах, оставленных загадочной цивилизацией. Власти Перу устроили на автора травлю, поэтому вторую запланированную книгу он так и не выпустил.

Кабреру при жизни обвиняли в том, что он скупает не предметы древности, а подделки. В прессе заявлялось, что его поставщик-уакерос сам их и изготовляет. Но местные уакерос выискивают в гробницах золото, в лучшем случае, керамику — то, на чем можно легко и неплохо заработать. А камни, которые на рынке древностей стоят копейки, не представляют для них особого интереса, и уж тем более они вряд ли стали бы их подделывать. Чтобы создать их, неграмотный перуанский фермер должен быть прекрасно осведомлен в вопросах палеонтологии, зоологии, медицины, астрономии и т.д. К тому же было подсчитано, что на изготовление такого количества камней одному человеку понадобилось бы 240 лет.

В защиту подлинности камней Ики свидетельствует и еще один факт. Несколькими десятилетиями раньше в мексиканском городе Акамбаро из захоронений были извлечены порядка 30 тысяч древних керамических статуэток, треть которых изображает самых различных ящеров. Кабрера, чтобы доказать свою правоту, отправил 33 образца камней Ики на экспертизу в Национальную техническую высшую школу Лимы, затем в лабораторию Боннского университета, в Германию, и в компанию «Маурисио Хочшилд Майнинг» в Лиме. Полученные заключения были однозначны: поверхность андезита, в том числе и борозды рисунков покрыты тонким природным слоем патины, возникающим в результате длительных процессов окисления, что неоспоримо свидетельствует об их древности. Эксперты пришли к выводу, что камни Ики — это одно из чудес XX века, тайну которых еще предстоит разгадать. Есть немало учёных, не сомневающихся в подлинности камней и принимающих точку зрения Кабреры.

Камни Ики

Округлые камни Ики и сегодня раскапывают «черны археологи», в погребальных камерах доколумбовых культур, причем не только в окрестности города Ика, а с севера (от Паракаса) на юг (до Наски) и дальше. На современном этапе это самая большая коллекция, но многие считают, что туристы вывезли из страны в качестве дешевых сувениров как минимум в три раза больше уникальных камней.

После смерти Кабреры его коллекцию унаследовали дочери, которые не могут поделить наследство отца. Старшая, Евгения, живущая в Лиме, владеет основной частью коллекции, но не имеет прямого доступа к запасникам. Исследовательскую работу отца сестры не продолжили. И музей большую часть времени стоит закрытым. Тем не мение камни Ики осуществили коммуникацию между двумя различными цивилизациями, объеденив их общечеловеческими ценностями, подарив современному обществу новые знания. Каменные информационные ресурсы Ики – одна

из наиболее противоречивых археологических находок нашего времени. Чтобы окончательно разгадать их загадку, необходимо собрать камни воедино, из частных коллекций и музеев мира и восстановить древнюю библиотеку неведомой цивилизации, структурировать её ресурсы. Тем более, это легко сделать с помощью глобальной сети Интернет. Владельцам камней необходимо просто выслать учёным их цифровые фотографии. Дальнейшее исследование артефактных ресурсов может привести человечество к новым неожиданным открытиям

Использованные источники

1. Буук М. «Каменная библиотека» из Ики [Электронный ресурс] / М. Буук. — URL : http://www.vseprokosmos.ru/istoria9.html

2. Жуков А. Черные камни Ики [Электронный ресурс] / А. Жуков. — URL : http://www.bibliotekar.ru/3kamniIki.htm

3. Казиник С. Каменная библиотека Ики [Электронный ресурс] / С. Казиник. — URL : http://fantascop.ru/kamennaya-biblioteka-iki/

РОЛЬ БИБЛИОТЕКИ ПЕКИНСКОЙ АКАДЕМИИ КИНО В ОБЕСПЕЧЕНИИ ДОСТУПА К КИНОДОКУМЕНТАМ

И Цзя,
Харківська державна академія культури,
Xingyi Normal University For Nationalities, China (Педагогический университет, г. Син И, КНР),
Украина, Харьков; КНР, Син И

Аннотация. *Раскрыта деятельность библиотеки в обеспечении доступа к кинодокументам в условиях электронной коммуникации.*
Ключевые слова: *кинодокумент, библиотека Пекинской академии кино, цифровая копия, электронные ресурсы, доступность.*

Анотація. *Розкрита діяльність бібліотеки в забезпеченні доступу до кінодокументів в умовах електронної комунікації*
Ключові слова: *кінодокумент, бібліотека Пекінської академії кіно, цифрова копія, електронні ресурси, доступність.*

Annotation. *Activity of Beijing film academy library in the access providing to filmdocuments in the electronic communication conditions.*
Keywords: *filmdocument, Beijing film academy library, digital copy, electronic recourse, accessible.*

Эволюция институтов социальной памяти на этапе «индустриальной неокультурной книжности» (А. В. Соколов) привела к появлению нового документа — кинодокумента, позволяющего фиксировать и воспроизводить движущееся изображение, а затем и синхронизировать его со звуковым. *«Будучи абсолютно точным воспроизведением движений, происходящих во внешнем мире, кинематограф реализует наиболее поразительное завоевание, которое человек наконец-то сделал, чтобы преодолеть забывчивость: он сохраняет и восстанавливает то, что не может оживить простая человеческая память и ее вспомогательные средства — записанная страница, рисунок, фотография. И это новое добавление к сокровищнице общественной памяти, это воскрешение всего того, что кажется наиболее значительным в том прошедшем, которое от нас ускользает, — может и должно служить человечеству так же, как ему служат письменность, печать, гравюра, фотография»* [1, с. 130],

— писал на заре кинематографа один из первых авторов робот, посвященных этому феномену, польский фотограф и хроникер Б. Матушевский. Именно ему принадлежала идея создания фильмотек — учреждений, занимающихся собиранием, хранением, технической обработкой кинофильмов, а также их изучением и популяризацией. Однако прошли десятилетия до того времени, когда эта идея начала реализовываться в национальных масштабах. Подобные учреждения стали появляться только начиная со второй половины 1930-х годов. В КНР первая фильмотека — Киноархив Китая — была основана в 1958 г. Сейчас в КНР функционирует целый ряд учреждений, занимающихся в той или иной мере сбором, хранением и обеспечением доступа к кинодокументам. Кроме названного учреждения, это и Киноархив Гонконга, и Киноархив Тайваня, и аудиовизуальный архив Шанхая, и музеи кино в Пекине и Шанхае. Причастны к этой деятельности и библиотеки, поскольку еще до возникновения специализированных фильмотек многие киноэкспонаты оседали в библиотеках.

В 1972 г. был опубликован манифест ЮНЕСКО, касающийся роли публичных библиотек, в котором отмечалась потребность публичных библиотек в аудиовизуальных материалах, как для взрослых, так и для детей. В последующие годы IFLA создала специальный «круглый стол» по аудиовизуальным материалам для обсуждения всех видов документов, отличных от традиционных печатных изданий или же, следуя другому определению, для обсуждения документов, требующих для их воспроизведения и просмотра специального оборудования. В 1982 г. этот «круглый стол» попросили подготовить стандарты по использованию аудиовизуальных материалов и оборудования для их воспроизведения в библиотеках, в результате чего было подготовлено первое издание справочного руководства IFLA по этим вопросам, которое затем неоднократно дорабатывалось с учетом того, что библиотека стала комплектоваться не только аудиовизуальными, но и мультимедийными материалами, и в окончательном варианте оно увидело свет в 2003 г. [2].

Кинодокументы имеют свою специфику, обусловленную материальной составляющей – кинопленкой, которая имеет ограниченный срок хранения, а также технически опосредованной формой доступа, что ограничивало их функционирование в библиотеках. Однако появление цифровых технологий привело к тому, что в последнее время происходит,

по сути дела, трансформация кинодокумента в электронный документ. Именно перевод кинодокумента в цифровой формат создал условия для обеспечения доступа к его содержанию и способствовал тому, что этот вид документа стал достаточно распространенным в фондах различных библиотек. В тоже время есть библиотеки, для которых кинодокумент является профильным. К таким библиотекам, прежде всего, относится библиотека Пекинской академии кино.

Пекинская академия кино является крупнейшим профессиональным учебным заведением Азии, которая уже более 60 лет осуществляет подготовку профессионалов для китайской киноиндустрии. Свое начало это учебное заведение ведет с 1950 г., в 1956 г. оно получило свое современное название. С самых первых лет в нем формировалась библиотечная коллекция, которая поначалу занимала одну комнату. Постепенно коллекция увеличивалась и обогащалась, и в 1960 г. Библиотека Пекинской академии кино стала существовать как самостоятельная единица в структуре учебного заведения. Читателями библиотеки были и остаются студенты и преподаватели Академии, именно с учетом их потребностей и формировался фонд библиотеки.

В своем развитии библиотека пережила трудный период культурной революции, поскольку сама Академия была закрыта, а фонд библиотеки очищен от «вредной» литературы. Свою работу Академия возобновила в 1978 г., а библиотека – только с 1983 г. Именно в последующие годы начинается ее успешное развитие.

В настоящее время библиотека располагается на площади 2 417 кв. м. Ее читальный зал рассчитан на 180 мест. Фонд библиотеки составляет 370 000 документов, включая кинодокументы. Он, прежде всего, ориентирован на раскрытие достижений в области мирового и национального кинематографа [3].

Говоря о кинодокументе, следует учитывать тот факт, что как объект хранения он представляет собою совокупность целого ряда документов. Так, в Правилах, регулирующих деятельность Киноархива Китая, наряду с оригиналами и копиями кинодокументов перечислено еще 17 наименований документов, которые принимаются на хранение, в том числе сценарии, рекламные материалы, сценографии костюмов, макияжа, реквизитов, а также «другая ценная информация о создании, производстве и прокате фильма» [4]. Библиотека, в отличие от Киноархива, отбирает в

свой фонд эти материалы выборочно, однако с учетом того, что библиотека Китайской академии кино является специализированной, она, безусловно, ориентирована на отбор материала, в полной мере отражающего кинематографический процесс. Поэтому фонд библиотеки достаточно разнопланов. В распоряжении читателей годовые комплекты более чем 400 названий китайских и иностранных газет и 80 журналов. Причем, в коллекции библиотеки представлены уникальные журналы до 1949 г., рассказывающие о ранних этапах китайской кинематографии, представляющие собой ценный ресурс для исследователей истории национального кино. В фонде также содержатся более 8700 экземпляров киносценариев.

С 2003 г. библиотека сосредоточила свою деятельность на развитии цифровых технологий, создает собственные электронные ресурсы, такие как полнотекстовые БД журналов, диссертаций, видео- и аудиоресурсов, электронных книг, и обеспечивает доступ к Национальному указателю газет, БД «Китайские книги на иностранных языках» и др. Всего пользователям библиотеки доступно более 20 БД.

Особого внимания заслуживает работа библиотеки с кинодокументами. Несмотря на то, что кинодокумент является профильным для данной библиотеки, его коллекционирование и использование до эпохи цифровых технологий было сопряжено с большими трудностями, поскольку его хранение и поддержание в рабочем состоянии требует больших материальных и трудовых затрат. Использование же возможно было только с применением технических средств, поддержание которых в рабочем состоянии сопряжено с определенными трудностями. Поэтому коллекция оригинальных кинодокументов в библиотеке небольшая — 368 кинофильмов, представляющих собой классику мирового и национального кинематографа. С появлением возможностей конвертации киноленты сначала в видеоформат, а со временем и в цифровой формат, существенно расширились возможности в обеспечении доступа к этим бесценным экземплярам. Так, сейчас пользователям библиотеки доступно более 10 000 видеодисков, а доступ к оцифрованной коллекции кинодокументов они могут осуществить через мультимедийную БД [3].

Таким образом, профессионально ориентированные ресурсы библиотеки, удобные услуги, передовые инструменты управления

способствуют тому, что кинодокументы библиотеки стают полноценным инструментом учебного процесса Академии, важной источниковедческой базой для киноведческих исследований.

Использованные источники

1. Матушевский, Б. Реальное предназначение живой фотографии или хронофотографической проекции / Б. Матушевский // Киноведческие записки. — Вып. 83. — С. 129–161.

2. Руководство по аудиовизуальным и мультимедийным документам для библиотек и других организаций / by Bruce Royan, Monika Cremer et al for the IFLA Audiovisual and Multimedia Section ; translation by Kirill KolosovThe Hague, IFLA Headquarters, 2005. – 20 p.

3. Beijing film academy: [Електронний ресурс]. — URL : http://www.bfa.edu.cn/

4. China Film Archive: [Електронний ресурс]. — URL : www.cfa.gov.cn

«ПРОТОКОЛОМ ЭТОГО СОБРАНИЯ...»

(к 130-летию первого Правления Харьковской общественной библиотеки)

Шалыганова Алла Людвиговна,
главный. библиотекарь
ХГНБ им. В. Г. Короленко,
Украина, Харьков

Прошлое есть та почва, на которой произрастает настоящее и вырастает будущее и прошлому, конечно, должно быть дано место, даже очень видное иногда и почетное место, но не в ущерб настоящему.
Ф. И. Шмит

Аннотация. *Раскрывается деятельность первого Правления Харьковской общественной библиотеки. Подчеркивается уникальный для того времени опыт по организации библиотеки, формированию фондов и привлечению общества к коллективному управлению делами. Раскрываются неизвестные факты общественно-просветительской деятельности членов Правления.*

Ключевые слова: *Харьковская общественная библиотека. Правление, история формирования фондов, общественное управление.*

Анотація. *Розкривається діяльність першого Правління Харківської громадської бібліотеки. Підкреслюється унікальний для того часу досвід з організації бібліотеки, формування фондів та залучення суспільства до колективного управління справами. Розкриваються невідомі факти громадсько-просвітницької діяльності членів Правління.*
Ключові слова: *Харківська громадська бібліотека, Правління, історія формування фондів, громадське управління.*

Annotation. *An exploration of the activities of the first Board of the Kharkiv Public Library. The autor discusses the unigu for that time experience in the library organization, composition of funds and attraction of society to library management. The previously unknow facts of social activities the members of the Board are revealed.*
Keywords: *Kharkiv Public Library, the Board, history, formation of funds, public administration.*

«Историческая, документальная жизнь Харьковской общественной библиотеки» (ХОБ) [1, с. 22] началась 26 сентября 1885 г. (по старому стилю), когда общее собрание учредителей под председательством профессора Харьковского университета Н. Н. Бекетова избрало первое Правление в составе Н. Н. Бекетова, А. А. Гурского, В. И. Касперова, М. Ф. Леваковского, Ф. А. Павловского, Д. Н. Полуэктова, Н. Ф. Сумцова, И. С. Сыцянко, И. О. Фесенко, Б. Г. Филонова, А. П. Грузинцева, П. С. Ефименко, А. А. Федоровского, А. М. Андреева. Среди них – профессора университета, земские, городские деятели, разночинная интеллигенция, представители духовенства, меценаты – «элита Харьковского образованного общества».

Это событие было подготовлено «кружком лиц», в среде которых не раз заходила речь об учреждении общественной библиотеки на «кооперативных началах». 2 сентября 1884 г. в «Харьковских губернских ведомостях» был опубликован «Устав общественной библиотеки», в котором говорилось, что библиотека принадлежит тому, для кого существует – подписчикам. Все подписчики считаются членами библиотеки и составляют общее собрание, которое решает все важные вопросы, связанные с организацией библиотеки и выбирают Правление для заведования «текущими делами». [2]

«Наиболее энергичные» инициаторы создания библиотеки – А. А. Гурский, Н. Ф. Сумцов, В. И. Касперов – в харьковской

периодической печати распространяли в обществе мысль «о необходимости такого учреждения», знакомили с деятельностью библиотек в Западной Европе, предлагали примеры организации библиотеки и способы формирования фонда. [4, с.4].

Ранее, 29 августа 1884 г., учредители библиотеки на собрании приняли судьбоносное решение: *«просить харьковское Городское управление, правление Городского банка открыть подписку в фонд развития библиотеки; обратиться с приглашением помочь открытию библиотеки в различные редакции, общества, учреждения и к частным лицам; поручить принимать пожертвования деньгами и книгами Борису Григорьевичу Филонову»* [22]. Авторитет Б. Г. Филонова среди учредителей был настолько значителен, что на упомянутом общем собрании он был избран председателем Правления. Этому Правлению было «… *доверено вызвать интерес и привлечь сочувствующих к зарождающейся библиотеке, принять пожертвования от учредителей и позаботиться об их увеличении, найти материальную и нравственную поддержку у «местного образованного общества», определить задачи и цели Библиотеки и подготовить ее к открытию»* [4].

Харьковское общество с сочувствием и пониманием откликнулось на учреждение в городе общественной библиотеки на принципах бесплатности и всеобщей доступности. Сохранились сведения о трех молодых благотворителях, которые на следующий день после публикации статьи А. А. Гурского «О необходимости создания общественной библиотеки» пожертвовали 300 руб. на «полезное дело» [5].

Составить первичное представление об учредителях, организаторах, благотворителях первого Правления ХОБ можно по историческому очерку «Первый год Харьковской общественной библиотеки» [6]. До недавнего времени имя его автора Федора Андреевича Павловского было недостаточно известно [7]. Этой участи постигли и некоторые члены Правления, имена которых незаслуженно забыты или вычеркнуты из истории библиотеки. Поэтому стало необходимым и обоснованным проведение исследования «Правление Харьковской общественной библиотеки, 1885 – 1918» с целью воссоздания судьбы библиотеки в биографиях ее учредителей, организаторов, благотворителей. Предпринятое исследование проводится впервые. Источником послужили мемориальный фонд ХГНБ им. В. Г. Короленко, устав, отчеты, протоколы, доклады, речи, некрологи, воспоминания, поздравительные телеграммы, публикации в периодической печати, юбилейные издания, календари,

словари, энциклопедии. В целом, печатные источники в сочетании с архивными материалами создали основу для исследования.

Основной задачей Правления был поиск средств финансирования. Плодотворным в этом направлении была деятельность профессора Н. Ф. Сумцова. Понимая, что связь между обществом и библиотекой будет тем теснее, чем всестороннее и яснее будут донесены до общества ее роль и задачи, он в периодической печати публикует статьи «о ближайших ее задачах», «подвигая», тем самым, «общество к устройству библиотеки» [8; 9; 10].

Уже с первого года существования библиотека встретила сочувственное отношение со стороны общества, которое выдвинуло из своей среды ее деятелей – Правление. Исходя из основной цели библиотеки – дать возможность учредителям и посторонним лицам пользоваться чтением книг, журналов, газет и специальных изданий (§ 1 Устава), Правление *«для достижения этой цели осуществляла ее двумя способами – с одной стороны, расширил отдел книг, предназначенных для широкой публики, а с другой – специальные научные отделы. Так одновременно расширялось и общеобразовательное и научное значение Библиотеки»* [11, с. XII – XIII].

Для формирования фонда Н. Ф. Сумцов организовал ряд обращений к авторам, издателям, научным и общественным организациям, государственным, земским учреждениям с просьбой присылать свои издания в дар библиотеке. С целью комплектования фонда научной литературой он вел переписку с лицами, заявившими о себе в науке и литературе. Обращение было встречено сочувственно. Жертвовали свои книги не только отдельные лица, но и учреждения. В первые дни было получено 2000 книг, а к концу первого года со дня открытия – 5552 книги и брошюры. Отчет за второй год деятельности библиотеки сообщал: *«Правление с особенным удовольствием отмечает тот факт, что пожертвования поступают в библиотеку непрерывно... что свидетельствует о прочных симпатиях местной и иногородней интеллигенции. Пожертвовав книги в прошлом году, ... стали высылать затем свои издания и труды постоянно, по мере их выхода в свет, и стали, таким образом, в положение постоянных благотворителей библиотеки, что придает ей известную устойчивость»* [12, с. 310]. Таким образом, *«Библиотека получала книги высокой ценности, которых не могла бы купить, и благодаря этому ей удалось сформировать наряду с полным отделом беллетристики, богатейшие "научные отделы"»* [21, с.

13]. К опыту дарового получения книг с помощью письменного обращения к авторам, издателям и учреждениям Правление обращалось неоднократно: для формирования нотно-музыкального, библиотековедческого, рукописей и автографов, Judaica, украинского и других отделов фонда.

В библиотеку книги поступали от авторов и издателей с пожеланиями ее организаторам [12, с. 4]. Впоследствии они составили коллекцию автографов ХГНБ.

Значительную часть пожертвованных в первый год книг составляли ценные и редкие издания. Правление в целях их сохранности решило ставить пометки «как неподлежащие выдаче на дом по дороговизне или редкости» [4, с. 7]. В ХГНБ хранятся многочисленные автографы членов Правления «не выдается на дом» Н. Ф. Сумцова, С. И. Саввы, С. Н. Самойлова, А. П. Кадлубовского и других.

Исследование установило истоки краеведческого фонда, который был сформирован «почти с исчерпывающей полнотой» в первые годы. Основу его составили 474 книги, подаренные Ф. А. Павловским, 400 книг – И. О. Фесенко, 182 книги – И. П. Щелковым «по земскому и городскому делу». Харьковский губернский статистический комитет подарил все свои издания («Календарь...», «Труды...», «Памятные книги») за 15 лет (с 1873) [13, с. 7]. В 1889 г. Д. И. Багалей организовал «местный» отдел каталога.

Особо ценным было предложение Н. Ф. Сумцова привлекать к комплектованию, обработке и каталогизации фонда специалистов разных отраслей знаний. Им [специалистам] «надлежало позаботиться о полноте отделов всеми выдающимися произведениями по тому или другому предмету». Фонд был разделен на 15 отделов: богословие и философия; беллетристика; правоведение; история и история литературы и искусства; география и этнография; естествознание (физика, химия); математика; медицина и ветеринария; сельское хозяйство и технологии; педагогика, учебники; местный; земский и городской; справочный; детский и народный; периодические издания. Каждым отделом заведовал специалист – член Правления: Ф. А. Павловский – земским и городским отделом, Б. Г. Филонов – отделом беллетристики. Н. Ф. Сумцов – отделами этнографии, истории, истории литературы и искусства, А. П. Грузинцев – отделами физики, химии, математики, технологий и ремесел.

Со временем некоторым отделам фонда был придан характер самостоятельных в административном отношении: нотно-музыкальный, рукописей и автографов, библиотековедческий, украинский, Judaica,

детский. Для решения этой задачи Правление создавало комиссии «управленческие команды» с привлечением специалистов. Возглавлял комиссию избранный председатель, который готовил доклад по организации работы отдела и выносил его на обсуждение Правлением. Так, председателем комиссии по созданию «дешевого абонемента» для беднейшей части населения был видный деятель народного просвещения, председатель комитета сельских библиотек и «народных читален» профессор В. Я. Данилевский [14]. В состав музыкальной комиссии входили деятели музыкальной культуры И. И. Слатин – дирижер, пианист, директор музыкального училища и П. Г. Риттер – член Харьковского отделения Русского музыкального общества [15]. Строительную комиссию возглавили профессора Харьковского технологического института, химик-технолог Е. Л. Зубашев и инженер-технолог А. П. Комаров. Проект здания выполнил архитектор А. Н. Бекетов.

Согласно «Уставу ХОБ» средства библиотеки состояли из денежных пожертвований, членских взносов и платы за чтение на дому, сбора от музыкально-танцевальных вечеров. К концу первого года библиотека имела 5850 руб. Деньги на покупку книг распределялись Правлением по отделам фонда. Заведующий отделом фонда составлял списки книг для приобретения и выносил на обсуждение собрания членов Правления. После одобрения требования на книги рассылались в книжные магазины и издательства. Спустя время книги для покупки заносились в «Зеленую книгу», которая была составлена в соответствии с отделами фонда. Книги, рекомендуемые для приобретения подписчиками и читателями кабинета для чтения, вносились в книгу «дезидерат».

Особое значение в комплектовании фондов имело участие профессоров Харьковского университета и непременных членов Правления, в частности: ректора Харьковского университета И. П. Щелкова, директора Технологического института А. А. Раевского, ректора Духовной семинарии И. А. Кратирова, директоров классических гимназий и Реального училища П. В. Тихоновича, Н. Ф. Одарченко, К. Я. Белицкого, В. В. Шихова. Фонд комплектовался научными изданиями по учебным программам высших учебных заведений Харькова. *«В списках затребованных книг за 2 год,* – как отмечено в Отчете ХОБ, – *преобладали книги научные, преимущественно медицина и юридические, а из литературных – лучшие русские писатели – Л. Толстой, И. Тургенев»* [12, с. 311]. Таким образом, *«Библиотека служила прямым и*

непосредственным дополнением библиотек высших харьковских учебных заведений» [16, с. 58].

Правление стремилось к тому, чтобы книги, поступая в библиотеку, попадали в распоряжение читателя. Вновь поступившие книги заносились в рукописный каталог, к которому составлялся именной указатель. Издавался систематический каталог и дополнения к нему. Правление широко использовало рекламу библиотеки в местной печати: ежемесячно публиковались списки дарителей книг, отчеты о деятельности библиотеки и ее ближайших задачах.

Насколько библиотека была необходима, стало очевидно с момента ее открытия: за первый первый месяц – 220 подписчиков, за второй – 299, к концу года – 650 человек; за год 70 тыс. посещений. Кроме того, в библиотеке работал бесплатный кабинет для чтения, в котором можно было читать газеты, журналы и все имеющиеся в нем книги. Принцип бесплатности строго соблюдался Правлением и был закреплен в примечании к §4 «Устава ХОБ» *«не может быть изменен общим собранием членов Библиотеки»*.

Библиотека стремительно росла и развивалась и вполне соответствовала своему названию: возникла благодаря общественному участию, поддерживалась общественным трудом, благотворительством и служила на пользу общества [17]. Управление библиотекой, осуществляемое Правлением, отличалось личной причастностью. Деятельность председателя строилась на основе полного уважения, доверия, дружеского, творческого общения. Особо *«благотворно при устройстве библиотеки,* – писал Н. Ф. Сумцов, – *может быть содействие отдельной личности, интеллигентной и энергичной»* [8].

Такой личностью, безусловно, был первый председатель Правления Б. Г. Филонов, «гуманный деятель общественного просвещения» [18]. *«Он сумел сплотить своих сторонников, направить и организовать их работу и работу сотрудников, привлечь множество подписчиков к участию в управлении Библиотекой. Свойственные ему качества – преданность делу просвещения и верность долгу – он ценил у других. Известная сдержанность, умение поставить дело практически, создание дружеской обстановки – вот те качества которые помогли уже в первый год его деятельности "поставить Библиотеку на ноги"»* [23]. Инициатива и личный пример Бориса Григорьевича часто приносили успех делу. Его первоначальный взнос составлял 569 руб., следующий – 1587 руб, всего им было внесено свыше 3000 руб. Он искал новые источники

финансирования, ходатайствовал перед городскими властями о выделении средств на развитие библиотеки.

В свой актив библиотека имеет право занести не только поддержку общества, но и сочувствие власти. Уже в марте 1887 г. было получено пособие в размере 1000 руб., рассчитанное на три года. С течением времени размер пособия возрастал. Б. Г. Филонов и в дальнейшем находил материальную поддержку у властей города. Городская дума предоставила библиотеке бесплатное помещение. По личной просьбе Б. Г. Филонова правление Городского банка выделяет комнату. Вскоре председатель ходатайствует *об отводе места в центре города для строительства здания библиотеки,*

Деятельность Б. Г. Филонова была проникнута уважением и вниманием к тем, кто работал рядом с ним и была направлена на их благо. Библиотека всегда была богата людьми, которые отдавали ей свой труд, время, знания и доброжелательное отношение. Среди них – служащие, которые с первого дня открытия библиотеки бесплатно предложили обслуживать первых читателей ХОБ. Их бескорыстный и преданный труд был отмечен. Правление изыскало средства на жалованье служащим уже с января 1887 г. и заложило в смету на следующий год «умеренное» вознаграждение, а четырем служащим выдана награда в размере 100 руб. за 1886 г. С ростом фонда и читателей увеличивались затраты труда на их обслуживание. Для облегчения труда служащих председатель расширил штат, добился права нанимать внештатных сотрудников для выполнения основной работы по обслуживанию читателей.

Впоследствии опыт работы Правления вызвал «доверие у публики и посторонних учреждений». Как свидетельствует Отчет ХОБ за 1889 г., в Правление неоднократно обращались представители общественных библиотек городов Сумы, Астрахани, Симферополя, Пензы с просьбой «ознакомить с постановкой дела в ХОБ». С такой же просьбой библиотеку посетили члены правления Черниговской и Херсонской библиотек [19, с. 5]. ХОБ становилась «школой библиотечного опыта», наращивала навыки методического руководства общественными и народными библиотеками, развивала книгообмен, в т. ч. с зарубежными странами. Опыт Правления был закреплен в уставе с тем, чтобы определенная часть персонала могла оставаться у дел более продолжительное время, В. И. Касперов внес предложение об увеличении срока избрания членов Правления от одного года до трех лет с ежегодным переизбранием трети состава Правления.

Членство в Правлении способствовала формированию библиотечной науки и практики. В ХОБ зарождалась, развивалась библиотечная профессия, известными представителями которой впоследствии были Л. Б. Хавкина – теоретик и практик библиотечного дела, создатель школы подготовки библиотечных кадров; А. А. Дидрихсон – теоретик и практик в области отчетности, статистики, технологии работы с фондом, каталогизации, пионер библиотечного образования Украины; А. С. Чемпковский – инициатор высшего библиотечного образования, С. С. Жилкин и И. П. Дриженко – основатели библиотечной отчетности; М. М. Антоконенко и М. А. Маслов – специалисты в области каталогизации, создатели систематического и алфавитного каталогов.

Собрание членов библиотеки, которое состоялось 29 ноября 1887 г., заслушав отчет ревизионной комиссии за первый год деятельности, выразило «полную признательность к труду всех лиц, принимавших участие в ведении библиотечного дела». Особо отмечены были Б. Г.Филонов, который «взял на себя наибольший труд», профессора Н. Ф. Сумцов и А. П. Грузинцев, который «пришел после всех» (вошел в Правление вскоре после выбытия одного из его членов) и сделал «больше всех» [4, с. 12]. Характерно, что в докладе, посвященном 25-летнему юбилею ХОБ, профессор Н. Ф. Сумцов остановился на трех моментах: отметил *«первых ее деятелей» и среди них Председателя Правления Б. Г. Филонова, «вложившего столько труда, столько энергии и оказавшего материальную помощь Библиотеке»* [20, с. VII]. Вторым моментом, *«были шаги, сделанные Правлением в целях притока пожертвований»* Третьим благоприятным моментом было *«возникновение мысли»* о строительстве здания для библиотеки. Для ее осуществления автор доклада в первые годы деятельности организовал чтения публичных лекций «высокопоставленными профессорами» Харьковского университета В. П. Бузескулом, Д. Н. Овсянико-Куликовским, Л. Е. Владимировым, Д. И. Багалеем, Н. Ф. Сумцовым и другими, средства от которых предназначались для строительства [20, с. VII].

Они были первыми библиотекарями, которые приобретали опыт и знания в библиотечном деле. Весь их труд основывался на сознании исполненного общественного долга. Это высокое и благородное чувство и дало возможность для плодотворного развития ХОБ.. Они жили заботами библиотеки: ее читателями, фондами, служащими, зданиями. Они создали *«школу общественной деятельности и поколение за поколением воспитывалось на ней, уносило в другие общественные учреждения*

воспринятые здесь традиции, как в древности греки уносили в новые поселения священный огонь» [21, с. 17].

Использованные источники

1. Маслов, М. А. Историческая записка о деятельности библиотеки в первое десятилетие ее существования / М. А. Маслов // Десятилетие Харьковской общественной библиотеки. – Харьков, 1898. – С. 22.

2. [Хроника] // Харьк. губерн. ведомости. – 1884. – 29 авг.

3. Устав Харьковской общественной библиотеки // Харьк. губерн. ведомости. – 1884. – 2 сент.

4. Павловский, Ф. А. Первый год Харьковской общественной библиотеки / Ф. А. Павловский. – Харьков, 1888. – С. 3, 5, 7, 12.

5. Гурский, А. А. О необходимости создания общественной библиотеки / А. А. Гурский // Харьк. губерн. ведомости. – 1884. – 15 янв.

6. Шалыганова А. Л. «...написанное остается» (о первом летописце Харьковской общественной библиотеки) / А. Л. Шалыганова // Короленківські читання 2014. «Бібліотеки, архіви, музеї; формування цифрового регіонального простору»: матеріали XVII міжнар. наук.-практ. конф .– Харків, 2015. – С. 269–275.

7. Шалыганова, А. Л. Основатель и первый летописец Харьковской общественной библиотеки: к 175-летию со дня рождения Федора Андреевича Павловского / А. Л. Шалыганова // Бібл. форум України. – 2014. – № 2. – С. 46–50.

8. Сумцов, Н. Ф. К вопросу о Харьковской общественной библиотеке / Н. Ф. Сумцов // Харьк. губерн. ведомости. – 1885. – 27 сент.

9. Сумцов, Н. Ф. Заметки об общественной библиотеке / Н. Ф. Сумцов // Харьк. губерн. ведомости. – 1887. – 1 мая.

10. Сумцов, Н. Ф. Ближайшие задачи общественной библиотеки / Н. Ф. Сумцов // Харьк. губерн. ведомости. – 1889. – 8 дек.

11. Багалей Д. И. Записка о задачах Харьковской общественной библиотеки / Д. И. Багалей // Отчет Харьковской общественной библиотеки за … восемнадцатый год. – 1904. – С. XII – XIII.

12. Отчет Харьковской общественной библиотеки за … второй год // Харьковский календарь. Харьков, 1888. – С. 309 – 311.

13. Отчет Харьковской общественной библиотеки за … третий год. – Харьков, 1889. – С. 4, 7.

14. Шалыганова А. Л. Знаменитые деятели медицины Харькова и Харьковская общественная библиотека / А. Л. Шалыганова // Бібліотека і суспільство: рух у часі і просторі: матеріали наук.-практ. інтернет-конф. Харків, 5 – 12 жовт. 2015 р. / ХНМУ. – Харків, 2015. – С. 171–177.

15. Шалыганова, А. Л. Первый нотно-музыкальный: к 170-летию со дня рождения И. И. Слатина / А. Л. Шалыганова // Бібліотека і користувач у сучасному інформаційному середовищі: матеріали наук.-практ. конф., 17 квіт. 2015 р. – Харків, 2015. – С. 84–90.

16. Зубашев, Е. Л. Бесплатный кабинет для чтения / Е. Л. Зубашев // Десятилетие Харьковской общественной библиотеки. – Харьков, 1898. – С. 58.
17. Шалыганова А Л. Созданная обществом для общества / А. Л. Шалыганова // Бібл. форум України. – 2013. – № 4. – С. 39–40.
18. Шалыганова А. Л. «Гуманный деятель общественного просвещения»: к 180-летию со дня рождения первого Председателя Правления ХОБ Бориса Григорьевича Филонова / А. Л. Шалыганова // Бібл. форум України. – 2015. – № 1. – С. 66–71.
19. Отчет Харьковской общественной библиотеки… за четвертый год. – Харьков, 1890. – С. 5.
20. Отчет Харьковской общественной библиотеки… за двадцать пятый год. – Харьков, 1912. – С. VII.
21. Хавкина Л. Б. Юбилей Харьковской общественной библиотеки / Л. Б. Хавкина // Библиотекарь. – 1912. – № 3. – С. 17.
22. Сумцов Н. Ф. Памяти Б. Г. Филонова / Н. Ф. Сумцов // Юж. край. – 1910. – 20 февр.

ЗМІСТ

Наукове видання

КОРОЛЕНКІВСЬКІ ЧИТАННЯ 2015

«Бібліотеки, архіви, музеї: інноваційні моделі розвитку»

Матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції

(м. Харків, 8 жовтня 2015 р.) У 2 частинах

Частина 2

Відповідальний за випуск

В. Д. Ракитянська, заслужений працівник культури України

Редактори: С. М. Миценко,

Н. О. Стрілець, кандидат наук із соціальних комунікацій

Підписано до друку 02.08.2016 Формат паперу 60×84 1/16
15 друк. арк. 13,5 умов. друк. арк. Папір для множ. апаратів. Замовлення
Ксерокс ХДНБ ім. В. Г. Короленка, Харків-3, пров. Короленка, 18